

JAČANJE INTERKULTURALNIH I MEĐURELIGIJSKIH KOMPETENCIJA

TPO

Fondacija

www.tpo.ba

Sarajevo, 2020

JAČANJE INTERKULTURALNIH I MEĐURELIGIJSKIH KOMPETENCIJA

Izdavač: TPO Fondacija

Urednice: Zilka Spahić Šiljak, Sedžida Hadžić i Azra Nezirić

Autori/-ice: Zilka Spahić Šiljak
Sedžida Hadžić
Izet Numanović
Elma Softić - Kaunitz
Elmana Cerić
Bernard Harbaš
Nezir Halilović
Andreja Pehar
Šejla Džanan
Snježana Petraš

Emina Jusufbegović
Marina Heraković
Bernard Heraković
Goran Stanić

Šejla Dždarević

Azra Nezirić

Dobra knjiga

500

Sarajevo, 2020
Fondacija

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka

Bosne i Hercegovine, Sarajevo

www.tpo.ba

2-I

316.722:2

JAČANJE interkulturalnih i međureligijskih kompetencija / [autori Zilka Spahić Šiljak ... [et al.].
- Sarajevo : TPO Fondacija, 2020. - 192 str. : ilustr. ; 30 cm

Bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-422-19-6

I. Spahić Šiljak, Zilka

COBISS.BH-ID 29021702

Sadržaj

Predgovor	8
Poglavlje I	9
Interkulturnalne i međureligijske kompetencije	9
Uvod.....	9
Kultura.....	9
Religija.....	10
I. Modeli interkulturnalne kompetencije	11
I.2. Koorijentacijski model	12
I.3. Adaptacijski model	12
I.4. Uzročno - posledični model	12
2. Razvojni model međureligijskih kompetencija (RMKK).....	20
I.5. Razvojni model.....	12
Poglavlje 2	25
Metode i metodologija.....	25
2.1. Metodologija.....	25
2.2. Metode	31
2.3. Alati za razvoj interkulturnalnih kompetencija.....	32
2.4. Metodološke preporuke.....	34
Poglavlje 3	36
Trener, trening i priprema sadržaja.....	36
3.1. Uloge trenera/-ice.....	36
3.2. Šta je trening?.....	38
3.3. Priprema treninga.....	38
3.4. Cilj TOT treninga.....	39
3.5. Rezultati TOT treninga.....	40
3.6. Sadržaj treninga.....	41
Poglavlje 4	45
Vježbe.....	45
4.1. Kultura i identiteti.....	45
Radionica 1. "Identitet (Drugi i ja)"	47
Radionica 2. "Appreciative Inquiry" ili "Afirmativno propitivanje (AI)"	49
Radionica 3. "Može li se trgovati vrijednostima?"	51
4.2. Otvorenost i znatiželja.....	53
Radionica 1. "Vrijednosti"	54
Radionica 2. "Moja / tvoja vjera"	56
Radionica 3. "Migranti / Izbjeglice"	57

4.3. Različitost, stereotipi i predrasude.....	58
Radionica 1. "Šta su predrasude?"	59
Radionica 2. "Različiti ne, isti".....	61
Radionica 3. "Lejla i Muhamed: Mehanizmi nastajanja stereotipa i predrasuda'.....	63
4.4. Komunikacija i aktivno slušanje.....	65
Radionica 1. "Tri kulture".....	66
Radionica 2. "Koliko se poznajemo?"	68
Radionica 3. "Religija i tradicija u susretu sa ljudskim pravima".....	72
4.5. Empatija i solidarnost.....	74
Radionica 1. "Radost uzajamnog uvažavanja"	75
Radionica 2. "Moji prijatelji iz cijelog svijeta".....	77
Radionica 3. "Sličnosti i različitosti među ljudima".....	78
4.6. Kritičko mišljenje.....	81
Radionica 1. "Jedno ili drugo ili jedno i drugo?"	83
Radionica 2. "Kritičko mišljenje: Kako možemo poboljšati uspjeh u učenju?"	85
Radionica 3. "Ko je moj bližnji?"	87
4.7. Adaptacija i integracija.....	89
Radionica 1. "Tolerancija"	90
Radionica 2. "Transformacija svijesti"	92
Radionica 3. "Zašto dijalog?"	94

Poglavlje 5. 97

Evaluacija 97

5.1. Modeli evaluacije.....	97
-----------------------------	----

TEORIJSKI DIO 102

I. Važnost interkulturnih i međureliгиjskih kompetencija u obrazovanju..... 103

I.1. Interkulturno i multikulturalno obrazovanje	105
--	-----

I.2.Povezivanje interkulturnih i međureligijskih kompetencija sa naglaskom na P4C	109
---	-----

I.3. Povezivanje interkulturnih i međureligijskih kompetencija	113
--	-----

I.4... Važnost interkulturnih i međureligijskih kompetencija u globalnom kontekstu (ETOS i evropski okvir).....	116
---	-----

I.5. Interkulturne i međureliгиjske kompetencije nastavnika unutar bosanskohercegovačkog obrazovanja	120
--	-----

II Komponente interkulturnih i međureligijskih kompetencija koje doprinose jačanju interkulturnih i međureligijskih kompetencija nastavnika 124

2.1. Znanja i razumijevanja	127
-----------------------------------	-----

2.2. Vještine.....	135
--------------------	-----

2.3. Stavovi.....	139
-------------------	-----

Fondacija
www.tpo.ba

III Razvijanje interkulturalnih i međureligijskih kompetencija učenika... 145

3.1. Razumjeti sebe i svoj kulturni kontekst.....	146
3.2. Suočavanje s predrasudama i nejednakostima.....	152
3.3. Nenasilna komunikacija.....	158
3.4. Uloga porodice i lokalne zajednice u izgradnji interkulturalnog i međureligijskog učenja	163
3.5. Primjer angažiranja porodice i lokalne zajednice u Bosni i Hercegovini.....	167
Apendiks I: Obrazovanje, kultura i religija u međunarodnim i regionalnim konvencijama (usvojenim u Bosni i Hercegovini).....	172
Apendiks II. List za provjeru.....	185
Apendiks III. Ledolomci	186
Apendiks IV. Test samoevaluacije	188
Apendiks V. Energizeri.....	191

Fondacija
www.tpo.ba

PREDGOVOR

Priručnik za trenere „Jačanje kompetencija za interkulturnalno i međureligijsko obrazovanje“ dio je projekta EMIL (Ethos of Multicultural and Interreligious Learning) koji TPO Fondacija provodi u okviru ETOS Inicijative u školama i široj društvenoj zajednici. Izgradnja ETOSA interkulturnalnog i međureligijskog razumijevanja je od iznimne važnosti u Bosni i Hercegovini, stoga što je društvo još uvjek podijeljeno te dobrano postoje animoziteti i strahovi među ljudima koji žive podijeljeni i odvojeni jedni od drugih. U saradnji sa ministarstvima obrazovanja u pet kantona: Kanton Sarajevo, Tuzlanski Kanton, Srednjobosanski kanton, Zeničko - dobojski kanton i Hercegovačko - neretvanski kanton, te uz podršku Rijaseta islamske zajednice BiH i Katehetskog ureda Vrhbosanske nadbiskupije, EMIL projekt uključuje ne samo školsku već i širu zajednicu u kojoj je važno promicati dijalog, izgradnju mira i povjerenja. Da bi se to postiglo, neophodno je osposobiti edukatore i trenere sa određenim kompetencijama i senzibilizirati ih za interkulturnalno i međureligijsko učenje koje treba da bude cjeloživotni proces a ne kratkoročni projekt.

Cilj ovog Priručnika je dvojak: s jedne strane, namjera je ojačati interkulturnalne i međureligijske kompetencije nastavnika u školi kroz trening za trenere (TOT), a s druge strane osposobiti nastavnike da sami mogu kreirati i implementirati slične treninge u školama. Iz tog razloga, TOT zahtijeva punu uključenost nastavnika i njihov doprinos u konačnom dizajnu okvirnog treninga koji treba da odgovara potrebama kulurološkog ozračja u kojemu djeluju.

Priručnik je koncipiran iz dva dijela: teorijski i praktični dio. Prvi dio Priručnika je metodološki i sastoji se od pet cjelina: 1. Uvodna razmatranja o interkulturnim i međureligijskim kompetencijama sa najznačajnijim modelima i strategijama; 2. Metode rada i metodologija; 3. Priprema treninga i sadržaj; 4. Vježbe, 5. Evaluacija treninga.

U drugom dijelu ovog Priručnika, nalaze se tekstovi autora/-ica koji su ili nastavnici u školama ili savjetnici u ministarstvima obrazovanja ili predstavnici vjerskih zajednica i nevladinih organizacija. Ovi tekstovi su teorijska nadopuna prvom dijelu Priručnika i mogu se koristiti u pripremi i izvedbi radionica.

Zahvaljujemo se svim nastavnicima, profesorima, i ekspertima koji rade u obrazovanju u Bosni i Hercegovini na doprinosu u pripremi ovog Priručnika. Promišljanja ljudi koji rade u školskoj zajednici su vrlo važna. Njihova iskustva razotkrivaju stvarne potrebe i izazove s kojima se susreću u obrazovanju i, na koncu, njihova spremnost da utkaju dio sebe u izgradnju interkulturnalnog učenja i razumijevanja u školskoj i lokalnoj zajednici je od iznimne bitnosti za opći prosperitet.

Urednice

► Poglavlje I.

INTERKULTURALNE I MEĐURELIGIJSKE KOMPETENCIJE

Interkulturno obrazovanje nije toliko usmjereni na podučavanje različitih tema, koliko je usmjereni na drugačiji pristup podučavanju u okviru postojećih planova i programa (Leclercq, 2002)

Uvod

Da bi se prerastao monokulturalni model komuniciranja, učenja, podučavanja i življenja, potrebno je raditi na razvoju određenih kompetencija koje pomažu da se bolje razumije pozicija, svjetonazor, iskustvo i način života osobe koja pripada drugoj kulturi, religiji ili nekom drugom identitetu.

Cilj ovog Priručnika je jačanje interkulturnih i međureligijskih kompetencija nastavnika u školi kroz trening za trenere (TOT) na način da nastavnici ili drugi edukatori prođu osnovne korake razvoja interkulturnih kompetencija u kontekstu u kojem djeluju, a onda i da primijene odgovarajuće metode rada i evaluacije. TOT zahtijeva punu uključenost nastavnika i njihov doprinos u konačnom dizajnu okvirnog treninga koji treba da odgovara potrebama školske i lokalne zajednice u kojoj se djeluje. Dakle, kontekstualizacija je iznimno važna.

Prije nego ponudimo konkretnе modele i vježbe (Poglavlje 4), važno je razjasniti pojmove i teorijska polazišta.

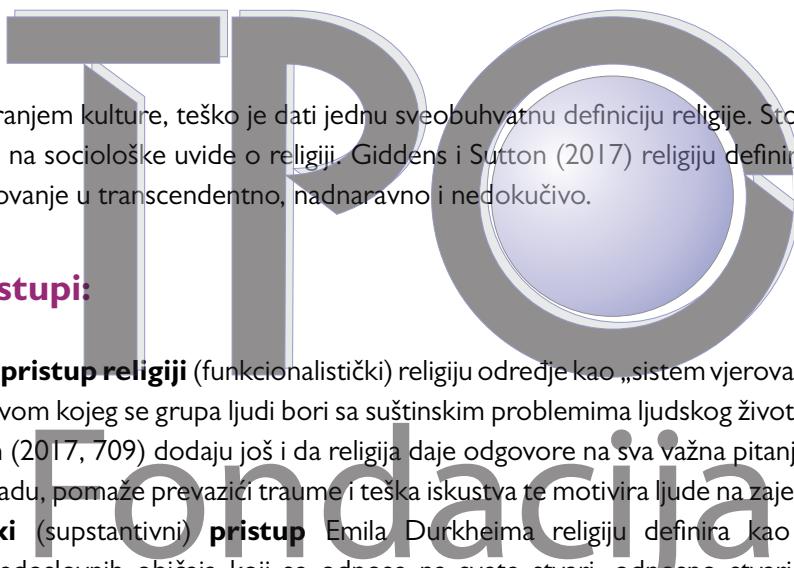
Kultura

Iako postoje različite definicije kulture, referirat ćemo se na interkulturni komunikacijski kontekst u kojem se kultura definira kao "naučeni skup dijeljenih interpretacija o vjerovanjima, vrijednostima, normama i društvenim praksama koje utječu na ponašanje relativno velike grupe." (Lustig i Koester, 2013, 25). Pripadnici jedne kulture dijele motive, vjerovanja, norme i prakse koje ih čine posebnim u odnosu na druge i koje oni prenose s generacije na generaciju. U kulturnim studijama se mijere dimenzije kultura, a koje je najviše istraživao Geert Hofstede (2001). Njegov model uključuje šest dimenzija nacionalne kulture:

- ▶ **hijerarhijska distanca** (odnos prema moći; stepen do kojeg društvo prihvata nejednakosti među ljudima),
- ▶ **individualizam i kolektivizam** (mjera u kojoj ljudi u društvu preferiraju da djeluju kao individue ili kao članovi grupa),
- ▶ **femininost i maskulinost** (dimenzija koja objašnjava jesu li u društvu poželjnije vrijednosti „muškosti“ ili „ženstvenosti“),
- ▶ **anksioznost** (ili kontrola neizvjesnosti, izbjegavanje nesigurnosti),
- ▶ **konfučijanski dinamizam** (dugoročna i kratkoročna životna usmjerena) (Petrović, 2014, Spahić Šiljak, 2019).

Socijalni antropolozi koji imaju fleksibilnije pristupe u definiranju kulture uvažavajući važnosti konteksta i angažiranosti aktera i članova određene kulture, (Bjerregaard i dr., 2009) kulturu definiraju kao entitet koji se proizvodi u određenom društvenom, ekonomskom i političkom kontekstu.

Religija

Slično kao i sa definiranjem kulture, teško je dati jednu sveobuhvatnu definiciju religije. Stoga ćemo se, u ovom Priručniku, ograničiti na sociološke uvide o religiji. Giddens i Sutton (2017) religiju definiraju kao vjerovanje u boga, bogove ili vjerovanje u transcendentno, nadnaravno i nedokučivo.

Sociološki pristupi:

- ◀ **Inkluzivistički pristup religiji** (funkcionalistički) religiju određuje kao „sistem vjerovanja i vjeroispovjednih običaja posredstvom kojeg se grupa ljudi bori sa suštinskim problemima ljudskog života.“ (Yinger, 1970, 7). Giddens i Sutton (2017, 709) dodaju još i da religija daje odgovore na sva važna pitanja života i postojanja, kao što pruža i nadu, pomaže prevazići traume i teška iskustva te motivira lude na zajedništvo i solidarnost.
- ◀ **Ekskluzivistički** (supstantivni) **pristup** Emila Durkheima religiju definira kao „objedinjen sistem vjerovanja i obredoslovnih običaja koji se odnose na svete stvari, odnosno stvari koje su izdvojene i zabranjene – vjerovanja u obredoslovnu praksu, koja objedinjuje u jednu jedinstvenu moralnu zajednicu, zvanu crkva, sve one koji su joj privrženi.“.
- ◀ **Društveno – konstruktivistički pristup religiji** prati kako se pojmom i razumijevanje religije mijenjaju kroz povijest i kako ljudi prilagođavaju svoje razumijevanje religije utjecaju različitih društvenih i kulturoloških faktora. Ova pozicija fluidnosti i neizvjesnosti je prema Beckfordu (2008, 21) dobra za sociološka istraživanja jer sučeljava istraživače sa činjenicom da milioni ljudi žive bez jedne jasne definicije religije i da su konstantno na obzorima neizvjesnog i nedokučivog.

O interkulturnom učenju i razvoju kompetencija se pisalo mnogo te postoje različiti pristupi, ali o međureligijskim kompetencijama se tek u zadnje dvije decenije počinje više govoriti. Da li je riječ o istim ili različitim kompetencijama, te ako postoje suštinske razlike, šta je potrebno nastavnicima da bi stekli interkulturnalne i međureligijske kompetencije? O razlikama između interkulturnih i multikulturalnih pristupa u evropskom i američkom kontekstu vidjeti tekst na str. 105. ovog Priručnika.

S obzirom da je religija dio kulture i da prožima najrazličitije aspekte kulturnog života pojedinca i zajednice, najčešće se pod interkulturnim supsumiraju i međureligijske kompetencije. Međutim, kako religija obuhvaća i područje metafizičkog i svoj svjetonazor temelji u transcendentnom Bogu, onda je potrebna dodatna senzibilizacija, otvorenost i emocionalna fleksibilnost da se razumije religijski svjetonazor i da se drugačiji način gledanja na određena društvena i filozofska pitanja prihvati sa uvažavanjem. Također je važno da i religiozne osobe nauče prihvatiti nereligiozne svjetonazore i prakse u pluralnim društvima današnjice.

1. Modeli interkulturalne kompetencije

Iako ne postoji saglasnost teoretičara o tome šta je interkulturalna kompetentnost jer se u različitim pristupima naglašavaju različite karakteristike i vještine koje osoba treba imati, Danijela Petrović interkulturalnu kompetentnost definira kao "složen psihološko diferencijalni koncept koji pretenduje da objasni suštinu individualnih razlika u interkulturalnoj interakciji" (2014, 132), dok Berthoin i Friedman (2003, cit. u Petrović 2014, 132) smatraju da je riječ "o sposobnosti prepoznavanja i korištenja kulturnih razlika kao jednog od resursa za učenje."

Da bi osoba bila interkulturalno kompetentna, treba da posjeduje određene karakteristike i vještine te, prema Darli K. Deardorff (2009), interkulturalne kompetencije obuhvataju

sposobnosti, vještine, znanja i refleksije

za uspješno i svrshodno djelovanje u interakciji sa osobama koje pripadaju drugoj kulturi. Teoretičari se razilaze u pitanju koje dimenzije određuju interkulturalnu kompetentnost. Jedni naglašavaju **komunikacijsku interakciju**, drugi **kognitivnu dimenziju** (znanje), treći **metakognitivnu dimenziju** (samosvesnost, samorefleksiju i samoopažanje), četvrti **intrinzičnu motivaciju i empatiju**, dok peti ističu **ponašajnu dimenziju** (suočavanje sa stereotipima i predrasudama i nalaženje rješenja) te na koncu **etičko - vrijednosnu dimenziju** (principi i moralne vrijednosti). Uz sve to, uvijek treba obratiti pažnju na **kontekst** u kojem se djeluje, jer on u velikoj mjeri određuje na koji način se svaka od ovih dimenzija reflektira u praksi.

Dijagram: Pet dimenzija interkulturalnih kompetencija

Spitzberg i Changnonov (2009) su pokušali napraviti integrativni model koji bi objedinio sve prethodno navedene elemente, klasificirajući interkulturalne kompetencije u pet modela: komponentni, koorientacijski, adaptacijski, uzročno - posljedični i razvojni. Darla K. Deardorff (2004) je, u svojoj klasifikaciji, ponudila piridalni i procesni model koji slijedi:

I.I. Komponentni model

Orijentiran je na sadržaj znanja, stavova i vještina, a ne na njihovu međusobnu povezanost i interakciju. U dimenziji stavova kao što je motivacija, očekuje se da osoba koja posjeduje interkulturalne kompetencije, u susretu s

drugim kulturama, procjenjuje predstavnike te kulture s obzirom na njihovu homogenost, etnocentričnost, ravnopravnost, rizičnost ali i utjecaj kros - kulturnih interakcija na život i dinamiku te grupe, odnosno kulture.

I.2. Koorijentacijski model naglašava važnost komunikacijskih vještina, razumijevanja, jasnoću i perceptivnu tačnost. U *Intercultural Competence Model* (Byram, 1997) utvrđena je razlika između bikulturalnog i interkulturnog govornika/-ice. Prvi/-a poznaje dvije kulture u susretu, ima motivaciju, znanje i vještine, ali ima konflikt s identitetima. Drugi/-a, je više medijator/-ica i pregovarač/-ica među kulturama i ima fleksibilan identitet. Problemi koorijentacijskog modela leže u tome što je svakodnevna komunikacija često nejasna, dvosmislena, nedorečena i mnogo toga se podrazumijeva.

I.3. Adaptacijski model

Naglašava važnost prilagođavanja novoj kulturi, kontekstu i načinu komuniciranja prema *Attitude Acculturation Model* koji je razvio Berry (1989). Osoba koja je sposobna da izađe iz etnocentrične perspektive u etnorelativnu perspektivu može ostvariti uspjeh u interkulturnim susretima i samorazvoju. Adaptacija se očekuje s obje strane, kroz interakciju, te što više prilagođavanja bude, to će rezultati i ishodi biti bolji i učinkovitiji. Ostaje izazov kako zadržati posebnosti vlastite kulture a prilagođavati se drugim kulturama, odnosno kako se osoba može uspješno akulturirati a ne izgubiti ono što on/-a jeste.

I.4. Uzročno - posljedični model

Ovaj model istražuje uzroke odnosa između različitih interkulturnih kompetencija, a najpoznatiji je *Model of Intercultural Communicative Competence* koji je razvio Arasaratnam (2006). Prema ovom modelu, empatija je vrlo važna i utječe ne samo na razvoj interkulturnih kompetencija, već i na stavove učesnika u dijalogu ili nekoj drugoj interakciji.

I.5. Razvojni model

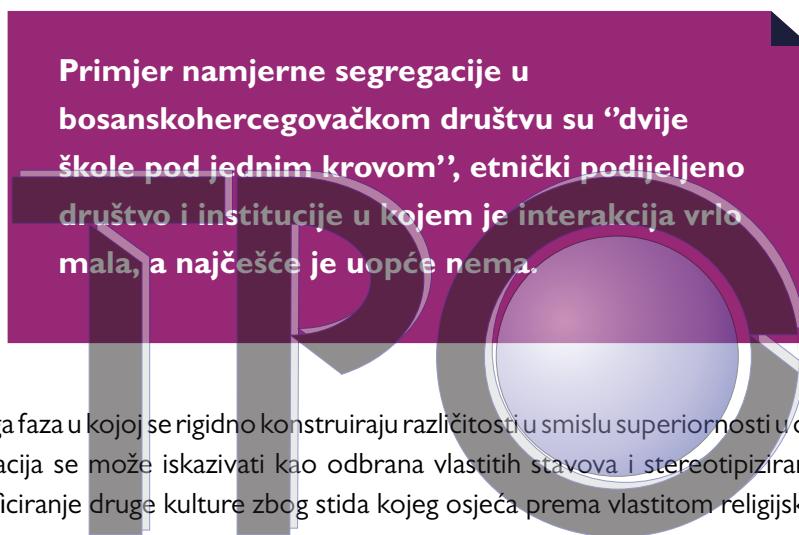
Interkulturne kompetencije se usvajaju postepeno u fazama, jer je potrebno učenje i prakticiranje znanja, vještina i drugih kompetencija. Interakcija je presudna, jer se u svakom novom susretu nešto novo nauči i neko novo iskustvo stekne. *Developmental Model of Intercultural Sensitivity* koji je razvio Bennett (1986) jedan je od poznatijih koji zagovara razvojni model u kojem vrijeme ima značajnu ulogu.

Kontinuum interkulturnog razvoja (Bennett M. 1993)

Monokulturna perspektiva

Poricanje: prva faza etnocentrične pozicije u kojoj osoba prihvata svoj pogled na svijet kao jedini ispravan. U ovoj fazi osoba ima poteškoće priznati druge kulture i zbog toga izbjegava susret. Poricanje može imati različite forme i najčešće je sofisticirano pa ga je ponekad teško jasno odrediti. Kada se, nenamjerno uslijed ekonomskih i drugih faktora, odvajaju pripadnici različitih kultura i religija, riječ je o izolaciji, ali kada se to čini namjerno, onda je riječ o separaciji, odnosno segregaciji. Bennet (2004) naglašava da je poricanje rezultat monokултурне socijalizacije i odvojenosti od drugih kultura u kojoj se kultivira osjećaj nadmoćnosti jedne / vlastite kulture i ignoriranje drugih kultura.

Polarizacija: druga faza u kojoj se rigidno konstruiraju različitosti u smislu superiornosti u odnosu na inferiornost "mi i oni". Polarizacija se može iskazivati kao odbrana vlastitih stavova i stereotipiziranje drugih, a može se iskazivati kao glorificiranje druge kulture zbog stida kojeg osjeća prema vlastitom religijskom svjetonazoru.

Minimiziranje: treća faza etnocentrizma u kojoj osoba uočava kulturne razlike, ali ih nastoji minimizirati tako što se naglašava da su svi ljudi isti i da ne treba insistirati na razlikama.

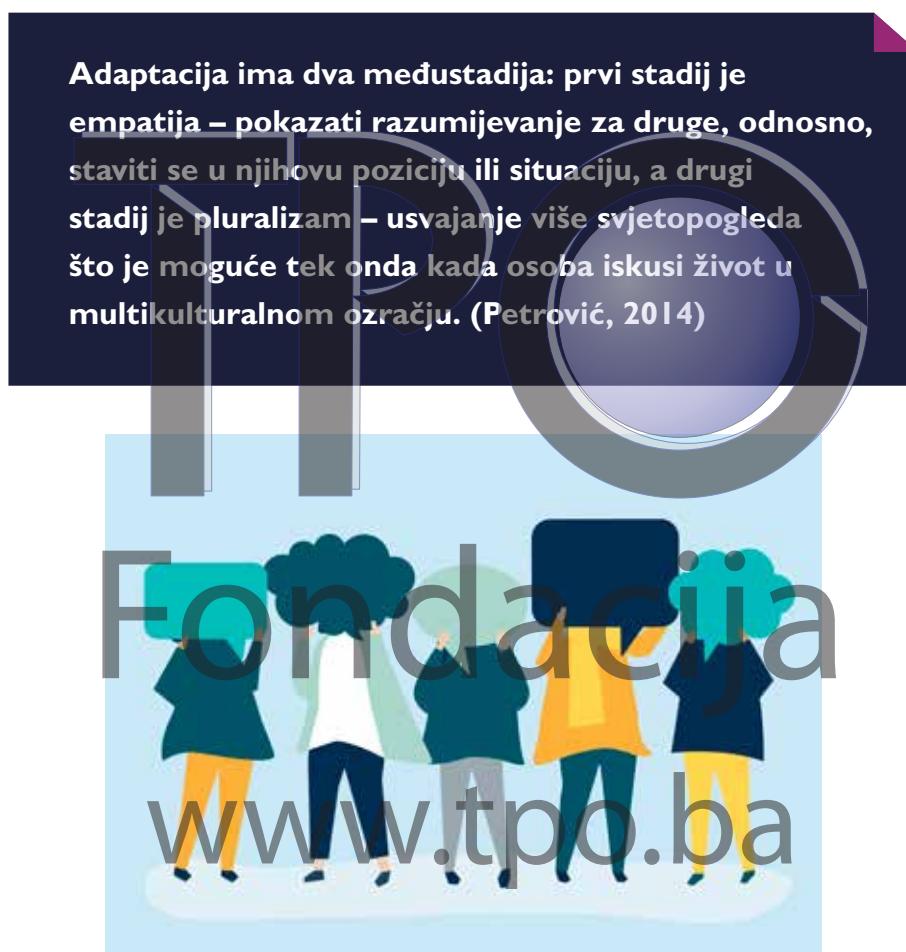
Najčešće rečenice koje se mogu čuti su: "Važno je da smo ljudi" ili "Zašto praviti razlike kada u konačnici svaki čovjek samo želi da ima osnovno za život i da živi u miru."

Naizgled, minimiziranje razlika zarad univerzalizma nije pogubno. Međutim, u takvim se stavovima skriva zamka, jer dominantna kultura na taj način nameće svoj svjetonazor i vrijednosti kao univerzalne za sve ljude.

Etnorelativna perspektiva

Prihvaćanje – prva faza etnorelativne perspektive dolazi sa povećavanjem kognitivne kompleksnosti i emocionalne fleksibilnosti, te je osoba u stanju napraviti iskorak prema prihvaćanju različitosti, dok je istovremeno svjesna sebe i svojih uvjerenja. U tom procesu uspijeva da se iznese sa tjeskobom i da ispregovara odnose između bliskosti prema drugačijem i autonomije u odnosu na to.

Adaptacija – drugi korak etnorelativne perspektive je prilagođavanje ponašanja kojim se iskazuje istinsko poštovanje prema kulturnim različnostima. To znači da je osoba u stanju razmatrati više perspektiva koje ponekad uključuju i kontradiktorna razmišljanja i stavove.

Integracija – svakodnevno življenje prilagođenog ponašanja i posvećenost interkulturalnom učenju i komuniciranju. To znači da je osoba sposobna koristiti različite svjetopoglede kao referentni okvir ovisno o situaciji u kojoj se nalazi. U ovoj fazi, identitet se prihvata kao proces koji teče, a osoba je jedna vrsta medijatora između različitih kultura i kulturnih referentnih okvira.

I.6. Piridalni model

Ovaj model uključuje osnovne komponente stavova, znanja i vještina ali uključuje kontekst koji je važan u izgradnji interkulturnih kompetencija. Kognitivni aspekt ovog modela se reflektira u znanju, afektivni aspekt u motivaciji i ponašajni u vještinama i aktivnostima. Kompetencije sa nižeg nivoa utječu na kompetencije na višim nivoima.

Piramida interkulturalnih kompetencija (Deardorff, D. K., 2006)

Izvanski cilj: efektivno i pristojno ponašanje (temeljeno na interkulturalnom znanju, vještinama i stavovima pojedinca) u svrhu postizanja prvočitnih rezultata

Željeni unutarnji cilj: informirani okvir referenci: prilagodba (različitim stilovima komunikacije i ponašanjima, prilagodba novim kulturnim okolnostima); fleksibilnost (selektiranje i korištenje odgovarajućih komunikacijskih stilova i ponašanja; kognitivna fleksibilnost); etnorelativna perspektiva; empatija

Znanje i razumijevanje: kulturalna samosvijest; duboko razumijevanje i poznavanje kulture (uključujući kontekst, ulogu i uticaj kulture i drugih perspektiva u svijetu); kulturalno – specifične informacije; sociolingvistička samosvijest

Vještine: slušati, promatrati, interpretirati, analizirati, evaluirati i uspostaviti veze

Neophodni stavovi: poštovanje (prihvatanje kao vrijednih drugih kultura, kulturne šarolikosti), otvorenost (interkulturnom učenju i drugim ljudima iz drugih kultura bez predrasuda), znatiželja i otkrivanje (toleriranje dvomislenosti i nejasnosti)

Fondacija

I.2.1. Stavovi i vrijednosti

a) Poštovanje sebe i drugih

Očuvanje digniteta druge osobe i stav da svi ljudi zaslužuju ravnopravnost i slobodu temelj je za poštovanje i sebe i drugih ljudi. Kada shvatimo da ne postoji samo jedan put i jedan način da razumijemo kompleksnost svijeta u kojem funkcioniramo i da su ljudima njihovi identiteti važni, onda ćemo voditi računa ih uvažavamo, na isti način kako bismo željeli da i oni nas uvažavaju. To ne mora značiti da se u svemu i oko svega slažemo, ali znači da nećemo tolerirati kršenje ljudske slobode i digniteta.

b) Osjećaj za društvenu pravdu i odgovornost

Naša odgovornost počiva na tome da razumijemo ljudska prava kao dio ostvarivanja društvene pravde a to znači da stanemo uz one čija se prava krše. To dalje znači da razvijamo osjećaj odgovornosti za vlastito djelovanje ali i nedjelovanje, zatim osjećaj pravde koja uključuje sve ljude, pa i one čiji nam je način života nerazumljiv i neprihvatljiv.

c) Otvorenost i znatiželja

Važno je kultivirati znatiželju jer nas to vodi ka upoznavanju drugih i drugaćijih i onoga što je nepoznanica a od čega uglavnom strahujemo. Otvorenost znači da pristupamo otvorena uma poput djeteta koje želi naučiti a ne suditi i osuđivati. To također znači, izaći izvan zone vlastitog komfora da bismo otkrili kako žive drugi, u šta vjeruju, zašto im je to važno. Na taj način preispitujemo sve ono što znamo ili barem mislimo da znamo, i sa novim saznanjima u stanju smo konstruirati nešto novo, drugačije, uključivije.

d) Tolerancija nepredvidivog

Osobe koje su u stanju prihvatići nepredvidivost i neodređenost daju sebi priliku da nešto nauče iz drugaćijih, pa i suprotstavljenih izjava i pozicija. Izbjegavaju predrasude i ne nastoje potvrditi svoj stav, već otvoriti mogućnost za nešto novo, što će im omogućiti da bolje razumiju drugoga. Ova vrsta tolerancije implicira i izlazak izvan fiksnih kategorija i koncepata i spremnost da se nosimo sa kompleksnošću društvene stvarnosti u kojoj živimo. To ipak ne znači da ostajemo zbumjeni kulturološkim relativizmom i da nekritički prihvaćamo sve što saznamo.

I.2.2. Znanje i razumijevanje

a) Poznavanje kulture, politike i historije

To podrazumijeva poznavanje procesa oblikovanja kulture i ponašanja, ali i šireg političkog i historijskog konteksta u kojem se kultura razvija. Također je važno poznavati osnovne vrijednosti, vjerovanja i prakse kulture s kojom se susrećemo, kao i povjesni razvoj određenih kulturoloških praksi kako bismo izbjegli generalizacije i stereotipiziranja.

b) Poznavanje ljudskih prava

Važno je znati i prihvatiti da su ludska prava univerzalna, urođena, neotuđiva, nedjeljiva i međuvisna. Ne možemo insistirati na jednom pravu a zanemarivati drugo pravo, kao što ne možemo odvojiti prava od odgovornosti. Kada poznajemo ludska prava i instrumente njihove zaštite, lakše ćemo raditi na njihovoj promociji i očuvanju. U interkulturnom učenju važan je okvir jednakosti i zaštite od bilo kojeg oblika diskriminacije.

c) Poznavanje stereotipa, predrasuda i diskriminacije

Ako znamo kako se formiraju stereotipi i predrasude koji su osnov diskriminacije, konflikta i uništenja, onda ćemo biti u stanju dekonstruirati iste i tragati za dubljim razumijevanjem izazova koje različitosti postavljaju pred nas. Važno je prvo osvijestiti vlastite stereotipe da bismo shvatili kakva ograničenja imamo, a onda pokušati razumjeti širi kontekst, dinamiku moći među kulturama i grupama i diskriminatornim praksama koje su ponekad vrlo jasno izražene a ponekad sofisticirano upakirane u hegemonijske kulturološke obrasce koji se nameću svima kao norma.

d) Poznavanje kulturoloških razlika u komunikaciji

Jezik je važno sredstvo komunikacije i bivanja jer nam omogućava da izrazimo vlastite percepcije i razmišljanja i jer kreira značenja i odnose među ljudima i kulturama. Međutim, komunikacija se sastoji od verbalnog i neverbalnog izražavanja te neverbalna komunikacija čini oko 70 procenata naše komunikacije. Ako ne razumijemo način komuniciranja u određenoj kulturi, onda može doći do nerazumijevanja, pa i konflikta.

Ogromna razlika može biti između onoga što želimo reći i onoga što drugi čuju, šta mi vjerujemo da su čuli, šta želimo da su čuli i drugo. Zbog toga je važno aktivno slušati, kritički razmišljati, izbjegavati predrasude i osude.

1.2.3. Vještine

a) Empatija

Biti u stanju izaći izvan vlastitog referentnog okvira i staviti se u poziciju drugog i iz njegove/njene perspektive osmotriti problem. Empatiju je potrebno kultivirati i aktivno prakticirati kako bismo bili u stanju razumjeti drugoga.

b) Solidarnost

Rezultat empatije na praktičnoj ravni je solidarnost, a to znači da smo pored suošjećanja i razumijevanja u stanju poduzeti i odgovarajuće akcije i tako pokazati da podržavamo osobu ili grupu ljudi. Solidarnost pokazuje našu brigu za druge, a posebno one u stanju potrebe i manje privilegirane.

c) Kritičko razmišljanje

To podrazumijeva da smo u stanju postaviti pitanja i analizirati različite perspektive i stajališta na temelju određenih kriterija. Kritičko razmišljanje uključuje i razlikovanje činjenica od nečijeg mišljenja, a to znači da se činjenice istražuju a mišljenja propituju u sučeljavanju sa činjenicama. Međutim, i kritičko mišljenje treba uključiti na način kako SAPERE filozofija za djecu promiče: zajednički rad i brigu o drugome da ga ne povrijedimo.

d) Aktivno slušanje

Vrlo važna vještina koja pomaže da se bolje razumiju dvije strane koje komuniciraju. To zahtijeva potpunu prisutnost, spremnost da se doista čuje, da se zanemare prepostavke, da se postave pitanja radi pojašnjenja, da se sumira ono što mislimo da je sugovornik/-ica rekao/-la.

e) Konstruktivan odnos prema konfliktu

Uključuje sposobnost mapiranja konflikta kako bi se odredile stvarne potrebe i pronašlo rješenje za rješenje konflikta. To zahtijeva od nas da drugu osobu prihvativimo kao jednaku sugovornicu i da budemo proaktivni sa konstruktivnim rješenjima a ne kao oponenta koji će samo iznositi probleme. U interkulturalnom učenju to znači napraviti svjestan korak prema drugom i spremnost da prevaziđemo dihotomnu sliku "mi i oni". S obzirom da je konflikt uvijek i prilika da se kreira nešto novo, onda je vrlo važno da se konstruktivno pristupa konfliktu s namjerom da se dođe do rješenja koje će unaprijediti odnose i izgraditi nove.

1.7. Procesni model

U ovom modelu su ključni stavovi, znanja i vještine, ali se naglašava važnost procesa u sticanju i egzibiranju interkulturalnih kompetencija.

**Interkulturalno obrazovanje je cjeloživotno učenje
i nikada ne prestaje kao što ne prestaje promjena
oblikovanja i življena kultura.**

U ovom modelu je važno istaći da osoba može usvojiti znanja i vještine izvana ali da ne dođe do unutarnje promjene odnosno da ostane i dalje na razini poricanja i polarizacije. Zbog toga je u ovakvim obrazovnim programima važno da edukatori pristupaju iskreno i otvoreno s namjerom ne samo da nešto nauče već i da budu spremni mijenjati svoju etnocentrčnu perspektivu koja ih sprječava vidjeti, doživjeti i prihvati svaku osobu u punini njenog ili njegovog digniteta.

Tabela: Sastavni atributi interkulturalnih kompetencija - prilagođeno prema Deardorff

Svijest	<p>SASTAVNI ATRIBUTI INTERKULTURALNIH KOMPETENCIJA - Prilagođeno prema: Deardorffin procesni model interkulturalne kompetencije - Izvor: Deardorff (2006)</p> <p>DEFINICIJA: INTERKULTURALNE KOMPETENCIJE SU SPOSOBNOST DA SE POSTIGNE CILJANO ZNANJE, VJEŠTINE I STAVOVI KOJI VODE KA VIDNOM PONAŠANJU I KOMUNIKACIJI KOJI SU I EFEKTNI I PRAVILNI UNUTAR INTERKULTURALNE INTERAKCIJE - Izvori: Deardorff, Sage Priručnik interkulturalne kompetencije, Pogl. I, 28; 2009; Fantini, Sage Priručnik, Pogl. 27; Američko vijeće za obrazovanje, Procjenjivanje međunarodnih ciljeva / ishoda učenja, 2008</p>			
NA ISTRAŽIVANJU UTEMELJENI OSNOVNI ATRIBUTI (INDIVIDUALNI)				NA ISTRAŽIVANJU UTEMELJENI AKCIONI / PONAŠAJNI ATRIBUTI (INTERAKCIJSKI)
ciljevi učenika		opisnici (primjeri)	ciljevi učenika	
stavovi (motivacija) (afektivno)	poštovanje: poštovanje druge kulture	*tražiti atribute kulture domaćina *iskazati poštovanje kulturnoj raznolikosti *komparativno i bezinteresno promišljati kulturne navike	razviti informirani okvir referentnog pomaka koji uključuje: INTERNI CILJEVI Adaptibilnost:	informacijski okvir referentnog pomaka koji se otkriva studentskom sposobnošću da: *prosire je granice pojedinčeve zone komfora *pozdravlja i upravlja neočekivanim * uskladi pojedinca sa lokalnim navikama i običajima
	otvorenost: neosudjivanje	*ne kritizirati domaću kulturu *istraživati i prikupljati kulturne artefakte *prihvati da nismo upravu	fleksibilnost:	*pokaže otvorenost prema tuđim inicijativama *pomiče ili redefinira prioritete *izbjegava postavljanje rigidnih očekivanja
	značajka: potraživanje kulturne interakcije	*koristiti razliku kao priliku za učenje *ostati otvoren i značajkan *priznati svoje neznanje	etnorelativnu perspektivu:	*bude svjestan sopstvene kulturološke razlike *bude svjestan različitih ličnih historija *prihvati tuđu kulturu
znanje - razumijevanje (kognitivno)	kulturalna samosvijest:	*artikulirati kulturne snage kroz odgoj *artikulirati uvide u tuđi kulturološki zakon i sklonosti *artikulirati način na koji iskustvo oblikuje pojedinčev doživljaj svijeta	empatiju:	*prihvaca realitete i nastojanja drugih *duboko promišlja življenje tuđeg života *posmatra svijet iz tuđe perspektive *artikulira doživljaj svijeta drugih

vještine (ponašajno)	duboko kulturalno znanje:	<ul style="list-style-type: none"> *analizirati šta jest i šta predstavlja kultura *naučiti osnove lokalne historije, politike i društva *povezivati lokalnu kulturu, vrijednosti i ljudi sa njihovom historijom 	EKSTERNI CILJEVI efektivnu komunikaciju (unutar interkulturalne situacije):	<ul style="list-style-type: none"> *prilagodi nečiji jezik do želenog cilja *koristi verbalne i neverbalne komunikacijske vještine kako bi se postigao rezultat *traži kooperaciju i uključenje kulturnih drugih *minimizira distorziju i nesporazumijevanje
	sociolingvistička svijest:	<ul style="list-style-type: none"> *naučiti osnovne vještine lokalnog jezika *koristiti jezičku svijest pri kreiranju veza *identificirati kulturno-razlike u komunikacijskim stilovima 	svršishodnu komunikaciju (unutar interkulturalne situacije):	<ul style="list-style-type: none"> *potiče pozitivan i stalni angažman sa sugovornicima dok koristi verbalne i neverbalne komunikacijske vještine da bi se postigao cilj *prihvata pozitivnu procjenu od drugih *stvara kooperativan odnos reciprociteta i zajedništva
	globalni problemi i trendovi:	<ul style="list-style-type: none"> *objasniti značenje globalizacije *međupovezivati ljudske, prirodne i globalne strukture povezivati lokalne realije i globalne sile 	efektivno ponašanje (unutar interkulturalne situacije):	<ul style="list-style-type: none"> *prilagođava nečije ponašanje do želenog cilja *pokaže ponašajne vještine kako bi se uticalo na kulturne druge *zahtijeva kooperaciju i angažman kulturnih drugih
	slušanje, promatranje, evaluiranje: strpljenje i ustrajnost	<ul style="list-style-type: none"> *identificirati i umanjivati egocentrizam *istraživati kontekstualne ideje i značenja *prihvatići progresiju 	prikladno ponašanje (unutar interkulturalne situacije):	<ul style="list-style-type: none"> *potiče pozitivan i stalni angažman sa sugovornicima dok koristi ponašajne obrazce koji unapređuju pojedinčeve ciljeve *održava i razvija odnose *prihvata pozitivne procjene od drugih
	analiziranje, interpretiranje i povezivanje: komparativno i historijski	<ul style="list-style-type: none"> *koristiti komparativne tehnike analize *misliti teorijski i konceptualno *pronalaziti veze, uzroke i odnose 		
	kritičko mišljenje: posmatranje svijeta iz tudihih očiju	<ul style="list-style-type: none"> *koristiti standarde kritičkog mišljenja 		
	strani jezik: proširivanje pristupa informacijama, iskustvima i razumijevanju	<ul style="list-style-type: none"> *koristiti informacijske izvore jezika domaćina *koristiti jezik u angažiranju lokalne populacije *koristiti jezik u otključavanju značenja 		

2. Razvojni model međureligijskih kompetencija (RMKK)

Morgan i Sandage (2016) su na temelju Bennettovog (1993) **Razvojnog modela interkulturnih kompetencija (RMIK)** ponudili **Razvojni model međureligijskih kompetencija** (RMMK) koje je počeo razvijati Abu Nimer (2001, 2004) uz određena ograničenja. U istraživanjima, Abu Nimer objašnjava da su vjernici imali poteškoće primijeniti Bennettov razvojni model. Religiorelativna perspektiva je uglavnom odbijana zbog straha od konverzije i gubljenja autentičnog religijskog identiteta. Zbog toga on i smatra da je faza prihvaćanja najviše što većina vjernika može dosegnuti, jer se adaptacija i integracija shvaćaju kao kompromitiranje religijskih uvjerenja.

Razlozi za neprihvatanje religiorelativne perspektive:

Nespremnost radikalnog suočavanja sa činjenicom da je sistem značenja, ideja i pojma društveni konstrukt.
(Friedrich Nietzsche)

Pogrešno se razumijeva Bennettov model interkulturnih kompetencija, jer priznavanje drugih referentnih okvira ne znači odustajanje od vlastitih.

Religijski pluralizam ne zahtijeva samo suočavanje sa kontingenjom morala i vrijednosti, već je to susret sa drugim religijama i svjetonazorima kao i prilika za dublje kritičko promišljanje o vlastitom svjetonazoru i učenje u susretu sa sličnim ili potpuno drugačijim svjetonazorima. (Paul Ricoeur i Paul Tilich)

Međureligijske kompetencije dio su interkulturnih kompetencija, s tim da je potrebna dodatna senzibilizacija za religijske sadržaje kako bi se moglo adekvatno i sa uvažavanjem komunicirati s ljudima kojima je religijski identitet važan i koji svoja uvjerenja i stavove temelje u transcendentnom.

Razvojni model međureligijskih kompetencija (RMMK) Morgan i Sandage (2016):

Poricanje: poteškoće da se prihvate drugi religijski svjetonazori zbog čega osoba izbjegava i otvoreno poriče njihovu validnost i vrijednost.

Polarizacija: rigidno konstruiranje religijskih razlika kroz kategorije "mi i oni" i nastupa se s pozicija superiornosti vlastitog religijskog svjetonazora ili zbog stida prema nekim dijelovima vlastite tradicije idealiziraju se druge religije.

Kako je kod njih sve lijepo i na visokom nivou kada obilježavaju praznike. Prate trendove i prilagođavaju sadržaje mladima, a kod nas samo ponavljaju staro.

Minimiziranje: negiranje razlika kao npr. "Sve su religije iste", pa se kroz insistiranje na sličnostima često nameće dominantna religijska kultura.

Prihvatanje: uključuje otvorenost i znatiželju da se o drugačijim religijskim praksama uči, da se pokaže empatija i uvažavanje, bez obzira koliko to može biti daleko od vlastitog svjetonazora.

Naprimjer, ako neko vjeruje da se u Međugorju događaju ukazanja ili mistična iskustva i da mu/joj pomaže da produbi svoju vjeru, onda to ne bi trebalo predstavljati problem drugima da to prihvate iako u to ne vjeruju.

Adaptacija: ne znači odustajanje od vlastitog vjerovanja ili nevjerovanja, već omogućavanje da drugačije vjerovanje i praksa budu priznati i poštovani. Naprimjer, ako bolesnik u bolnici vjeruje da će određeni vjerski ili neki drugi ritual pomoći u liječenju, ljekari i drugo medicinsko osoblje ne bi smjeli ismijavati takve zahtjeve, već pronaći način da pored konvencionalnog liječenja omoguće i prakticiranje određenog obreda.

Naprimjer, muslimani vjeruju da prinošenje žrtve kurbanu može služiti u svrhu ostvarivanja određene želje, u svrhu zahvalnosti ili u svrhu molitve za ozdravljenje.

Integracija: pronalaženje zajedničkih osnova i smisla prakticiranja duhovnosti i drugih obrednih praksi. Nije riječ o sinkretizmu, već prihvatanju da duhovne tradicije imaju slično izvorište i principe, ali se kroz različite prakse drugačije interpretiraju i prakticiraju među pripadnicima tih duhovnih tradicija sa specifičnostima kulturoloških konteksta u kojima se razvijaju. To znači živjeti izvan okvira i biti spreman/-a na posvećen međureligijski rad, ali ne zarad tolerancije (neka ih tamo neka žive i vjeruju po svome), već zarad istinskog razumijevanja i prihvatanja različitih svjetonazora kao jednako validnih i vrijednih.

Fondacija

www.tpo.ba

Kontinuum interkulturalnog razvoja - Muški #MeToo odgovor na nasilje nad ženama

U bosanskohercegovačkom društvu u kojem dominiraju četiri tradicionalne crkve i vjerske zajednice (Jevrejska zajednica, Katolička crkva, Pravoslavna crkva i Islamska zajednica) ali i druge religijske zajednice koje su ili ogranci mainstream tradicionalnih ili potpuno nove zajednice, važno je graditi međureligijske kompetencije. Posebno je to važno u školi u kojoj je religijsko obrazovanje dio sveukupnog plana i programa, pa je potrebno pronalaziti najbolje načine komuniciranja različitih ideja i svjetonazora koji se često i nameću i podučavaju ekskluzivistički.

Da bi se napravila tranzicija od religiocentričnog ka religiorelativnom svjetopogledu, potrebna je, prije svega, svijest o tome da je i naš vlastiti referentni okvir društveno uvjetovan i konstruiran.

Osoba treba ne samo kognitivno drugačiju perspektivu, već i visoku razinu emocionalne sigurnosti koja pomaže u upravljanju tjeskobom koja se javlja kada se vlastita pozicija relativizira. (Morgan i Sandage, 2016)

Slično kao u Bennettovom modelu, osoba postaje **spremna prihvatići** drugačiju perspektivu, **prilagoditi se** i **usvojiti** drugačije stavove o različitim religijskim vjerovanjima i principima koje drugi ljudi slijede.

Problem je što se u većini društava ne ide dalje od monokulturne perspektive i što se pod plaštom univerzalizma brišu razlike i minimizira njihov značaj u cilju kreiranja jedinstvenog seta vrijednosti oko kojeg bi se mogla okupiti većina. Ozbiljnog i iskrenog interkulturnog rada je vrlo malo i većina inicijativa se svodi na to da kroz kulturnu hegemoniju usvajaju vrijednosti dominantne većinske kulture.

LITERATURA

1. Abu Nimer, M. Conflict Resolution, Culture and Religion: Toward a Training Model of Interreligious Peacebuilding. *Journal of Peace Research*. 38 (6). 2001. 685-704.
2. Abu Nimer, M. Religion, dialogue, and non-violent actions in Palestinian-Israeli conflict. *International Journal of Politics, Culture, and Society*. 17(3). 2004. 491-511.
3. Arasaratnam, L. A. Further testing of a new model of intercultural communication competence. *Communication Research Reports*. 23. 2006. 93 – 99.
4. Backford, J. A. *Social Theory and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press. 2008.
5. Bennett, M. A Developmental Approach in Training for Intercultural Sensitivity, u: Paige, R. (ur). *Education for Intercultural Experience*. Yarmouth: Intercultural Press. 1986.
6. Bennett, M. Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity. u: Paige, M. (ur.). *Education for the Intercultural Experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press. 1993. 21 - 71.
7. Berry, J. W., Kim, U., Power, S., Young, M., Bujaki, M. Acculturation in plural societies. *Applied Psychology, An International Review*. 38. 1989. 185–206.
8. Bjerregaard, T., Lauring, J., i Klitmøller, A. A Critical Analysis of Intercultural Communication Research in Cross-cultural Management. Introducing A New Development in Anthropology. (2009). citirano u Julita, N., Violeta, R., Daiva, R. *Methodology in Development of Intercultural Competences*. Project No.LPP-LdV-Tol-2013-LT-0145
9. Byram, M. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competences*. Philadelphia. PA: Multilingual Matters. 1997.
10. Deardorff, K. D. (ur). *The Sage Handbook of Intercultural Competence*. Thousand Oaks: Sage. 2009.
11. Giddens, A. i Sutton, P. *Sociology*. 8th edition. Cambridge UK: Polity Press. 2017.
12. Georgescu, M. *T-Kit 4 Intercultural Learning*. Council of Europe and European Commission. 2018.
13. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Second Edition. Sage, CA: Thousand Oaks.
14. Lustig, M. i Koester, J. *Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures*. New York: Pearson. 2013.
15. Morgan, J. & Sandage, S. J. A Developmental Model of Interreligious Competence, *Archieve for the Psychology of Religion*. Brill: Netherlands. 2016.
16. Petrović, S. D. *Interkulturalna interakcija i razvoj interkulturalne osjetljivosti*. Beograd: Institut za psihologiju i Društvo psihologa Srbije. 2014.
17. Spitzberg, B. Changnon, G. Conceptualizing Intercultural Competence. U: Deardorff, K. D. *The Sage Handbook of Intercultural Competence*. Thousand Oaks: Sage. 2009.
18. Spahić Šiljak, Z. (ur). *Bosanski labirint: kultura, rod i liderstvo*. Sarajevo: TPO Fondacija i Buybook. 2019.
19. Yinger, J. M. *The Scientific Study of Religion*. London: Routledge. 1970.

► Poglavlje 2.

METODE I METODOLOGIJA

U ovom dijelu Priručnika predstavljamo osnovne metode i metodologije koje se koriste u učenju i podučavanju, sa naglaskom da u TOT Priručniku govorimo o podučavanju odraslih. Podučavanje ima različite forme i može biti orijentirano prema nastavniku pa su tada metode ograničene na predavanja i prenos informacija i znanja, ili može biti orijentirano prema studentu, pa se onda koriste interaktivne metode sa kolaborativnim i participatornim pristupima. Na trening edukacijama, podučavanje treba da je orijentirano prema učesnicima treninga i da se koristi više metoda, jer će raznovrsnost metoda i sadržaja učiniti podučavanje zanimljivijim i više će motivirati učesnike da aktivno sudjeluju i daju svoj doprinos.

Često se pojmovi metoda i metodologija simultano upotrebljavaju iako imaju različita značenja. Metoda je aktivnost koju planiramo organizirati i to može biti predavanje, intervju, plenarna rasprava i slično. Metodologija je teorijska i filozofska logika koja stoji iza odabralih metoda rada.

Fondacija

2.1. Metodologija

Veliki je broj teorijskih i filozofskih uvida u oblasti podučavanja. Za potrebe ovog TOT treninga koji je namijenjen podučavanju odraslih, predstavit ćemo nekoliko najznačajnijih:

www.tpo.ba

2.1.1. Ponašajna teorija

U ovom teorijskom pristupu se smatra da osoba oblikuje svoje ponašanje preko stimulusa. Zastupnici kognitivne teorije B. F. Skinner (1938) i Albert Bandura (1977, 1986) zaključuju da je ponašanje zapravo reakcija na stimuluse iz okruženja koji mogu biti pozitivni i negativni. Bandura ipak dodaje da stimulusi mogu biti unutarnji i vanjski te da osoba može učiti kroz posmatranje drugih, ali i da učenje ne dovodi uvijek do promjene.

Društvena kognitivna teorija koja je započela kao teorija društvenog učenja počiva na tri faktora: lične karakteristike, okruženje i ponašanje.

Cilj ovog teorijskog pristupa jest da pokaže kako ljudi reguliraju svoje ponašanje sa šest ključnih prepostavki:

- a) reciprocitet – odnosi se na interakciju karakteristika ličnosti, utjecaja okoline i ponašanja
- b) ponašajne sposobnosti – da je osoba sposobna na temelju znanja i vještina egzibirati određenu vrstu ponašanja
- c) posmatranje – odnosi se na ponašanje drugih i pokušaj da se iz tog ponašanja uči i kopira model određenog ponašanja
- d) podsticaji – mogu biti unutarnji i vanjski i utječu na to da li će osoba nastaviti ili preknuti određenu vrstu ponašanja
- e) očekivanja – na temelju ponašanja i prethodnih iskustava osoba očekuje reakcije i one su uglavnom subjektivnog karaktera
- f) uspješnost – odnosi se na nivo samopouzdanja u vlastite sposobnosti da se egzibira određeno ponašanje.

Primjer 1:

Grupa učesnika seminara izđe iz učionice dok se treneri sa ostatkom grupe dogovore koji će zadatak dati pojedincima iz grupe koja je izašla. To može biti podizanje nekog predmeta, pisanje neke poruke na tabli i slično. Važno je da grupa koja je izvan učionice ne dobije nikakve instrukcije. Kada budu ulazili jedno po jedno u učionicu aplauzom poticati ponašanje koje tu osobu približava izvršenju očekivanog zadatka, a verbalnim ili neverbalnim negodovanjem ako se udaljava od izvršenja istog zadatka. Na kraju sa svakom osobom diskutirati proces izvršenja zadatka. Na taj način se može vidjeti kako osoba uči kroz simuliranje određenog ponašanja.

Primjer 2:

Ako nastavnik ili trener primijeti da neko od učesnika edukacije varala na testu, može tražiti od njih da prijave one koji su varali tako što će obećati dodatne bodove na testu i pratiti kako će grupa reagirati na stimulus nagrađivanja.

2.1.2. Kognitivna teorija

Za razliku od ponašajne teorije, kognitivni pristup je usmjeren na to da osoba procesira informacije koje primi, a ne samo da odgovara na podražaje. Tri su glavna pravca u ovom teorijskom pristupu.

Prvi se fokusira na procesiranje informacija, uz pojašnjenje da ljudski um funkcioniра tako da koristi mehanizme pažnje za prikupljanje informacije, zatim djelatnu kratkoročnu memoriju koja obrađuje informacije i na koncu dugoročnu memoriju kako bi sačuvao informacije za kasniju upotrebu.

Kognitivni proces obuhvaća sljedeće: percepцију, prepoznavanje, zamišljanje, сjećаnje, mišljenje, osuđivanje, prosuđivanje, rješavanje problema, konceptualizацију i planiranje.

Drugi pravac se fokusira na odnos priroda vs. odgoj. Ljudi konstantno daju inpute, sakupljaju informacije, obrađuju ih i pohranjuju. Iako se ljudi razlikuju po određenim prirodnim karakteristikama, njihov kognitivni sistem je utemeljen na dijelu mozga koji čuva informacije i kontrolira njihovo procesiranje. Komponenta prirode osigurava input, odnosno stimulans, čije procesiranje omogućava učenje i ponašanje na temelju tih informacija.

Treći pravac govori o odnosu kvantitativnog i kvalitativnog razvoja ličnosti. Kako se povećava obim sakupljenih informacija tako se i povećava kvantitativni razvoj, a kvalitativni razvoj ovisi o novim strategijama za pohranjivanje i iznalaženje informacije i sposobnosti njihovog prezentiranja.

Najpoznatiji proponent ove teorije je švicarski psiholog i filozof Jean Piaget (2013) koji je radio na sistemskom kognitivnom razvoju. Smatrao je da se djeca rađaju sa jednostavnom mentalnom strukturu na kojoj se temelji proces učenja i sticanja znanja. Osnovne komponente razvoja uključuju:

- ▶ **Shemu:** predstavljanje seta ideja i aktivnosti u ljudskom umu koje se mogu povezati
- ▶ **Asimilaciju:** proces uključivanja informacija u već postojeću shemu ideja
- ▶ **Akomodaciju:** prilagođavanje postojećih ideja ili shema na osnovu novih informacija
- ▶ **Ekvilibrrijum:** mehanizam koji omogućava djetetu da napravi balans između asimilacije i akomodacije.

Osnovni stupnjevi mentalnog razvoja, prema Piagetu, se odvijaju kroz četiri faze kroz koje osoba stiče znanje i razvija inteligenciju: 1. Senzomotorička faza (do 2. godine), 2. Faza predoperacijske misli (2. - 7. godine), 3. Faza konkretnih operacija (7. - 11. godine), 4. Faza formalnih operacija (11. godina i više).

2.1.3. Konstruktivizam

Ovaj teorijski pristup se posebno koristi u programima cjeloživotnog učenja i podučavanja te zagovara stajalište da je spoznaja rezultat mentalne konstrukcije, odnosno da osoba koja uči ili stiče određene kompetencije koristi nove informacije i spaja ih sa onim što već zna i na taj način konstruira novo znanje i spoznaje. Sami podaci i rezultati mjerena određenih pojava u društvu ili interpretaciji istih nisu dostačni da se objasni ono što se događa u susretu ljudskoguma i okoline koja utječe na konstrukciju znanja u spoznaje.

Postoji više pravaca konstruktivizma, od radikalnog koji smatra da je znanje uvijek konstrukt pojedinca izvan utjecaja socijalno - kulturnog konteksta, do socijalnog konstruktivizma u kojem su socijalni i kulturni kontekst ključni za kreiranje znanja i spoznaje. U pedagogiji, konstruktivizam se razumijeva i kao epistemologiska i obrazovna teorija, a za cjeloživotno učenje i podučavanje, konstruktivizam je pogodan okvir jer zagovara relativnost, proces, konstrukciju i fokusiranost na socijalnu prirodu učenja i podučavanja.

Četiri su osnovna konstruktivistička pristupa:

- 1. Konstruktivističko procesiranje informacija:** u skladu sa pozitivističkom tradicijom, postoje ispravni koncepti i odgovori u rješavanju problema, učenici od nastavnika i iz iskustva dobivaju znanje a znanje je rezultat povezivanja postojećih sa novim informacijama.
- 2. Interaktivni konstruktivistički pristup:** mogućnost različitog interpretiranja stvarnosti, učenici uče u interakciji sa okolinom a znanje je refleksija prethodno ostvarene interakcije.
- 3. Socijalno konstruktivistički pristup:** znanje se konstruira kroz proces stvaranja konsenzusa grupe, dok pritom kulturne vrijednosti, vjerovanja i društvene norme utječu na način spoznavanja.
- 4. Radikalni konstruktivistički pristup:** društvena interakcija je sporedna u pojedinačnoj konstrukciji svijeta; znanje se kreira na temelju ličnih iskustava i intrinzične motivacije; pitanje istine je usklađenost određenog stava sa sistemom vjerovanja i normama koje neka osoba slijedi, a smisao se gradi na temelju kulturno - socijalnog iskustva.

Tradisionalni vid učenja	Konstruktivistički vid učenja
Plan i program su dio cjeline sa naglaskom na osnovnim znanjima i vještinama	Plan i program su cjelina sa naglaskom na najznačajnijim konceptima
Striktno pridržavanje plana i programa	Odstupanje po potrebi
Plan i program se provode na temelju postojećih udžbenika i priručnika	Plan i program se provode na temelju primarnih izvora znanja i drugih izvora koji su dostupni
Učenici su prazna ploča na koju se utiskuju informacije i znanja	Učenici su misleća bića koja su u stanju i sama kreirati svoje perspektive i teorije o svijetu
Nastavnici podržavaju transmisiju znanja i vještina	Nastavnici traže aktivno sudjelovanje učenika
Ocenjivanje testom kao mjerilom znanja je razdvojeno od procesa učenja	Ocenjivanje je sastavni dio procesa učenja i uključuje različite vidove radova i projekata
Učenici najčešće rade sami	Učenici zajednički rade na idejama i projektima – kolaborativan rad

Karakteristike konstruktivistički orijentiranih edukatora su:

- ▶ **Poticanje i prihvatanje samostalnosti i inicijative učenika**
- ▶ **Korištenje raznolikih metoda i materijala u cilju motiviranja učenika**
- ▶ **Poticanje diskusije i rasprave**
- ▶ **Omogućavanje razumijevanja problema kroz zadatke koji se direktno referiraju na konkretne životne situacije.**

Najpoznatiji zastupnici konstruktivizma su Jerome Bruner (1960), Jean Piaget (2013), Rosalind Driver (1993) i drugi. Osnovni principi konstruktivističkog učenja i podučavanja:

2.1.3. Humanizam

U ovom filozofijsko - pedagoškom pristupu su ljudsko dostojanstvo, sloboda i potencijali ključni za razvoj čovjeka. Humanistički pristup je počivao na vjerovanju da je čovjek sposoban sam graditi svoju sudbinu kroz lično djelovanje i čin koji omogućava izražavanje potencijala i talenata svake osobe. Cilj ovog pristupa je samoaktualizacija i autonomija svakog pojedinca. Učenje je orijentirano na učenike, personalizirano je i uloga edukatora je više da facilitira proces učenja, nego da prenosi gotove informacije i značenja. Humanistički psiholozi su pažnju usmjerili na samopercepciju, a ne na izvanske faktore koji određuju šta osoba jeste.

Sebstvo se sastoji od tri ključne komponente (Rogers, 1959):

1. Samovrijednost

– ono što mislimo o sebi, koliko vrijedimo i taj se osjećaj razvija u ranom djetinjstvu u odnosima sa majkom i ocem

2. Slika o sebi – kako vidimo svoje tijelo i unutrašnje sebstvo

3. Idealno sebstvo

– slika osobe, kakvi bismo željeli biti: ambicije, želje i ciljevi, što se kroz razvoj osobe mijenja.

Osoba koja ima nizak nivo samovrijednosti nije spremna na izazove, život vidi kao bol i nesreću te stalno traži odobravanje i podršku drugih ljudi. Osoba koja ima visok nivo samovrijednosti je samopouzdana, pozitivna i ide u susret izazovima te sve u životu vidi kao priliku. Kada su samovrijednost i idealno sebstvo u neskladu, onda će samoaktualizacija ličnosti ići teško.

Osnovni principi humanističke teorije učenja kažu da:

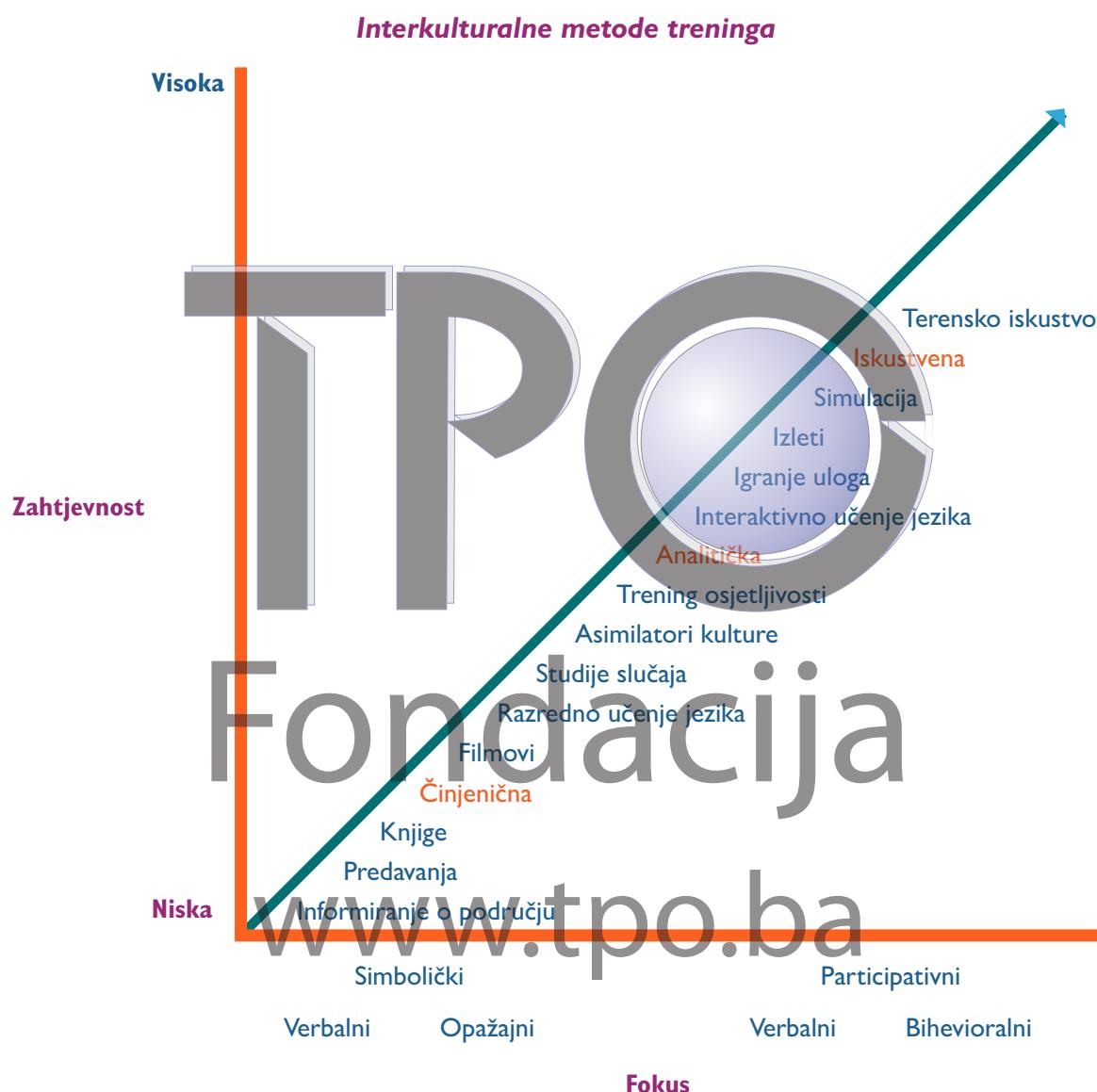
- ▶ Učenici najbolje uče kada uče ono što vole i što ih zanima
- ▶ Osjećaji su važni koliko i činjenice
- ▶ Samoevaluacija kao jedina značajna evaluacija
- ▶ Naučiti kako učiti je važnije od učenja velikog broja informacija i činjenica
- ▶ Učenici postižu najbolje rezultate u sigurnom okruženju.

Carl Rogers (1902-1987) jedan je od najznačajnijih zastupnika humanističke teorije učenja koji je rekao da samo kada sebe prihvati spremni smo na promjenu. On je smatrao da djeca imaju prirodnji potencijal za učenje i da su znatiželjna da saznaju sve dok ih obrazovni sistem ne ukalipi da uče na određen način. Sve dok učenici vide svrhu i značaj učenja trudit će se da rade. Slično je i sa odraslim osobama koje trebaju motivaciju i poticaj da uče. Učenje u kojem osoba samoinicijativno uključuje svoj intelekt i osjećanja ostavlja najdublje tragove.

2.2. Metode

Važno je imati na umu da metod biramo tako da odgovara postavljenom cilju i ishodima treninga. Ako nam je cilj da jačamo interkulturalne i međureligijske kompetencije nastavnika a biramo predavanja kao metod, onda nećemo ostvariti postavljeni cilj. Kroz predavanje se stiču određene informacije i znanja, ali nikako i vještine, pa je onda potrebno prilagoditi metode da se postignu željeni rezultati.

Veliki je broj metoda pa je važno odabratи one koje će na određenu temu i postavljeni cilj dati najbolje rezultate.

1. **Kognitivne metode** (predavanja, seminari, grupne diskusije) – koriste se kada želimo prikupiti informacije o kulturama, religijama, socijalnom i političkom kontekstu i drugo. Prednost je što se na taj način može izložiti veliki broj informacija, a nedostatak je što se previše oslanjamо na inteligenciju učesnika.
2. **Metoda samopromatranja** – kada su učesnici izloženi drugoj kulturi pa na taj način istražuju i propituju svoje reakcije i ograničenja. Prednost je što se ova metoda može koristiti i u neformalnim susretima a nedostatak je što znanje i sposobnost samorefleksije mogu biti na vrlo niskoj razini.

- 3. Ponašajne metode** – kao nastavak kognitivnih, ove metode omogućavaju učesnicima da steknu ponašanja koja su efektna a mijenjaju ona koja ne donose rezultate. Prednost je prakticiranje različitih ponašanja u različitim situacijama, a nedostatak je to što su potrebni veliki napor i vremenski izdatak za promjene u ponašanju.
- 4. Metode simulacija** – kada osoba simulira određen scenarij u kojem se stavlja u ulogu druge osobe iz druge kulture. Prednost je što se može vidjeti koje konsekvenke ostavljaju naša djela, a nedostatak je u tome što su za ovakve metode potrebni trenirani ljudi koji mogu uraditi simulaciju na pravi način.

Iskustvena metoda – učenje kroz iskustvo tako što se razvija otvorenost, znatiželja i poštovanje prema drugima. Najbolji rezultati se postižu kroz direktnu komunikaciju, ali se može o drugima učiti posredno iz knjiga, medija, igara i slično.

Metoda uspoređivanja – učesnici mogu učiti tako što će uspoređivati sličnosti i razlike ali ne tako što će se razlike valorizirati kao bolje ili lošije u odnosu na druge s kojima se uspoređuju. Ako se uspoređuje bez osuda i predrasuda, onda to može biti dobra osnova za učenje o drugima.

Metoda analize – provodi se tako što se analiziraju skrivena značenja, djela, vrijednosti i vjerovanja drugih kultura, ali se istovremeno propituju i vlastite vrijednosti i vjerovanja. Analiza pomaže da se razviju vještine interpretacije koja je važna za proces učenja o drugima.

2.3. Alati za razvoj interkulturnalnih kompetencija

Postoji veliki broj alata koji se mogu koristiti u interkulturnom učenju i izgradnji kompetencija. Ovdje izdvajamo nekoliko koje se najčešće koriste u sličnim treninzima:

1. Pričanje priča (story - telling)

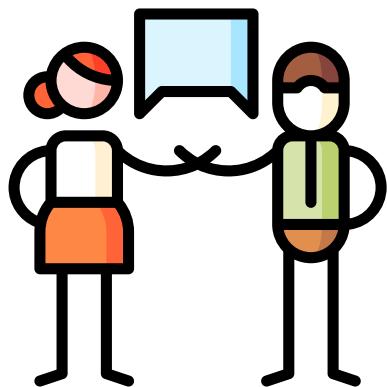
Ovu metodu su koristili ljudi u svim kulturnim tradicijama, a posebno je korištena u kulturama u kojima je usmena tradicija bila važna. Pričanje priča pomaže da se učesnici treninga zainteresiraju za sudbine i živote drugih ljudi koji su mnogo kompleksniji od crno - bijelih stereotipnih slika koje obično kreiramo o drugima. Pričanje priča emotivno dotiče slušatelje i recipiente tako da se kroz priču mogu lakše povezati sa sudbinama drugih ljudi i učiti iz tih priča. To je i razlog zašto je i danas pričanje priča, bilo direktno, ili kroz književnost, teatar ili film, ljudima privlačno.

2. Igranje uloga (Role play) i simulacija

Igranje uloge drugoga pomaže da se poistovijetimo sa identitetom druge kulture, da bolje razumijemo opresiju i isključenje koje doživljavaju te da razumijemo razlike koje postoje unutar njihove kulture. Na ovaj način se razvija empatija, poštovanje i adaptacija što su važni koraci u kultiviranju interkulturnalnih kompetencija.

3. Teatar, poezija i kreativno pisanje

Gledanje predstave i slušanje poezije može pokrenuti ljude da drugačije posmatraju drugu kulturu, jer je jezik umjetnosti univerzalan i lakše komunicira određena pitanja nego direktna komunikacija. Kreativno pisanje također može biti od pomoći, jer pisanje dijaloga za predstavnike različitih kultura može pomoći da bolje komuniciramo i da razvijamo empatiju.

4. Etnografski intervju i posmatranje

Rad na terenu sa ljudima iz određene kulture može pomoći da bolje upoznamo i vrednujemo tu kulturu. Kroz intervjuje, pažljivo slušanje, ali i posmatranje, akumuliraju se iskustva multikulturalizma koja nam pomažu da iz etnocentričnog dođemo do etnorelativnog stava.

5. Koncept mapiranja

Koncept mape pomaže da se drugačije strukturira interkulturalno učenje, da se pronađu poveznice između različitih koncepata. Na ovaj način se uči sa smisom i znanje se koristi na drugačiji način, što osigurava učinkovitije usvajanje i primjenu istog.

6. Korištenje medija

Mediji mogu biti vrlo koristan alat u izgradnji interkulturalnih kompetencija. Medijske poruke i slike nisu neutralne. One predstavljaju vrlo moćno sredstvo u održavanju i podsticanju stereotipa, ali isto tako se mogu koristiti kao kontraporuka za bolje razumijevanje drugih kultura. Medijska pismenost i medijska pedagogija danas posebno imaju važnu ulogu u razvijanju ineterkulturalnog senzibiliteta i razumijevanja.

7. Kulturološki šok

Jedna od metoda koja se pokazala vrlo uspješnom danas kad je teško pronaći nešto inovativno što će ljudi zainteresirati da dalje istražuju jeste i kulturološki šok. Može biti pozitivan ili negativan, ali je važno da izazove pažnju učesnika i usmjeri ih na to da preispituju svoja stajališta i predrasude te da uče o drugome i prihvaćaju drugoga kojeg su odbacivali ili ga se plašili. U ovom pristupu se mogu koristiti medijski sadržaji ali i direktno izlaganje o dijelu kulture koji je bio nepoznаница ili o kojem smo imali površne informacije.

8. Istraživanje kulturne baštine

Istraživanje kulturne baštine u gradovima pomaže da se sagleda ljepota i vrijednost graditeljskog naslijeđa, da se usporedi sa vlastitom kulturom i da se sagledaju sličnosti i razlike. Direktni susreti sa kulturnom baštinom druge kulture pomažu da se eliminiraju stereotipi i gradi razumijevanje i poštovanje.

9. Pisanje dnevnika

Na ovaj način osoba bilježi svoje refleksije, osjećanja, razmišljanja, dileme, pozitivna i negativna iskustva, očekivanja ali i predrasude. Dnevnik može pomoći da se bolje sagleda i vlastita pozicija i predrasude koje imamo, ali i druga kultura koju istražujemo.

10. Virtualna laboratorija

Danas mladi najviše komuniciraju u cyber prostoru pa se on može iskoristiti i za interkulturalno učenje tako što će se kreirati grupe za učenje koje će dijeliti fajlove, dokumente, fotografije, video materijale, organizirati online događaje, pisati blogove i drugo, što može pomoći da se bolje upozna druga kultura.

2.4. Metodološke preporuke

U interkulturalnom učenju i izgradnji kompetencija mogu se koristiti različite metode, ali je važno držati se određenih principa u toku procesa. Bernadz (2010) preporučuje šest metodoloških principa interkulturalnog učenja:

1. Fokusirati se na iskustveno i reflektivno učenje i proces
2. Zamisliti razvoj interkulturalnih kompetencija kao cjeloživotni proces
3. Promišljati o mogućim mjestima učenja
4. Usvojiti strateški pristup interkulturalnom učenju
5. Integrirati proces učenja u svakodnevni život
6. Imati u vidu etičke dimenzije interkulturalnih kompetencija

Pored ovih principa, važno je uzeti u obzir i sljedeće metodološke upute:

- ▶ U procesu učenja, učesnici trebaju biti svjesni vlastitih kulturoloških normi, vrijednosti i karakteristika te ih promovirati u duhu poštovanja, jednakosti i slobode
- ▶ Omogućiti učešće učesnika u procesu učenja kako bi lakše usvojili znanja i vještine
- ▶ Voditi računa o preferencama i stilovima učenja učesnika
- ▶ Uzeti u obzir korelaciju između učenja, podučavanja i evaluacije učinaka i ishoda interkulturalnog učenja
- ▶ Koristiti više metoda i alata jer raznovrsnost osigurava da učesnici efikasnije uče i stižu potrebne kompetencije.

Trening se odvija u određenom kulturološkom kontekstu koji utiče i na trenera i na učesnika treninga, te je važno razmotriti sljedeće kulturološke faktore kada se priprema i implementira trening:

Individualizam i kolektivizam – da li je trening namijenjen pojedincima ili grupi, da li se razvijaju individualne ili grupne kompetencije, da li je motivacija intrinzična ili ekstrinzična....?

Izbjegavanje neizvjesnosti – u kojoj mjeri se članovi jedne kulturne zajednice osjećaju ugroženo zbog neizvjesnosti, da li su zadaci treninga previše visoko postavljeni, da li ih učesnici mogu uraditi?

Vrijeme – da li trening osigurava koristi za učesnike odmah nakon treninga, kasnije ili u daljnoj budućnosti?

Podjela moći - u kojoj mjeri se moć dijeli između trenera i učesnika, da li je trener ekspert, da li nastupa sa pozicije autoriteta?

Maskulinost i femininost – u kojoj mjeri se u dатој kulturi cjeni asertivnost i kompetitivnost u odnosu na topliji pristup fokusiran na izgradnju odnosa?

Podudarnost između kulture trenera i učesnika – u kojoj mjeri su različite i slične i u kojoj mjeri razlike predstavljaju izazov za obje strane u procesu rada?

Sadržaj treninga – u kojoj mjeri trener i učesnici dijele zajednički stav o metodama, epistemološkim polazištima, ciljevima i sadržaju samog treninga?

Priredila: van. prof. dr. Zilka Spahić Šiljak

LITERATURA:

1. Babić, N. *Konstruktivizam i pedagogija*. Pedagoška istraživanja 4(2). 217-229, 2007.
2. Bandura, A. *Social Learning Theory*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. 1977.
3. Bandura, A. *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall, Inc. 1986.
4. Banks, A. J., McGee Banks, C. *Multicultural Education: Issues and Perspectives*, 7. Izdanje, John Wiley & Sons. 2010.
5. Bruner, J. S. *The Process of education*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 1960.
6. Driver, R. *Making Sense of Secondary Science: Research into Children's Ideas*. New York: Routledge. 1993.
7. Groves, E. *The Everything Classroom Management Book. A Techers Guide to an Organized, Productive and Calm Classroom*. Avon Mass: Adams Media. 2009.
8. Piaget, J. *The construction of reality in the child*. (Vol. 82). Routledge. 2013.
9. Rogers, C. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered framework, u Koch, S. (ur). *Psychology: A study of a science*. Vol. 3: *Formulations of the person and the social context*. New York: McGraw Hill. 1959.
10. Skinner, B. F. *Beyond freedom and dignity*. New York: Vintage Books. 1972.
11. Skinner B. F. *The behavior of organisms: an experimental analysis*. New York: Appleton-Century-Crofts. 1938.
12. Pretty, N. J. *Participatory Learning and Action*. London: IIED. 1995.
13. Titley, G. *T-kit 6 On Training Essentials*. Council of Europe and European Commission. 2002.

Fondacija
www.tpo.ba

► Poglavlje 3.

TRENER, TRENING I PRIPREMA SADRŽAJA

U ovom dijelu Priručnika predstavljamo ulogu trenera, njegove / njene sposobnosti i očekivanja. Potom, govorimo o tome šta je trening, kako se formuliraju ciljevi i ishodi, te kako se priprema trening i šta sve treba uzeti u obzir tokom pripreme i izvedbe treninga.

3.1. Uloge trenera/-ice

Nastavnici su najčešće ograničeni metodama rada u školi, iako se to u zadnjim decenijama mijenja. Ponekad je teško preći iz uloge nastavnika u ulogu trenera ili facilitatora.

Razlike između uloga **nastavnika/-ice, trenera/-ice, facilitatora/-ice**:

Obrazovna uloga	Nastavnik/-ica	Trener/-ica	Facilitator/-ica
Proces	Manje važan	Važan	Važan
Zadatak / sadržaj	Centralna uloga	Važna	Podijeljena odgovornost
Obrazovni metod	Često frontalni	Više metoda	Više metoda
Komunikacijski stil	Uglavnom davanje informacije i gotovih sadržaja	Ovisi o potrebama	Minimalan broj informacija
Moć	Apsolutna	Apsolutno podijeljena	Podijeljena
Primjeri	Školski nastavnik /-ica	Trener / - ica u civilnom sektoru	Moderator / - ica u konfliktima

Treneri često imaju više uloga tokom treninga, ali je važno da imaju u vidu trenersku ulogu kao primarnu. Trener / - ica može da bude:

Ekspert / - ica: trener prenosi znanja i vještine ali i odgovara na pitanja (ili obećava da će kasnije dati informacije);

Socijalizator / - ica: trener nastoji podijeliti vrijednosti i ideale - naprimjer, trebali bismo tretirati i žene i muškarce kao jednake i uzeti odgovornost za promoviranje ravnopravnosti spolova ili bilo koji drugi oblik jednakosti među učesnicima treninga;

Motivator / - ica: trener vodi sesije na takav način da se učesnici podstiču da u potpunosti učestvuju u sticanju novih znanja i vještina;

Facilitator / - ica: upravlja procesom sa minimalnim učešćem i informacijama.

Vježba 1.

Pročitati sljedeća pitanja i na flipčartu na jednoj strani napisati DA a na drugoj NE, kako bismo upisali odgovore učesnika:

1. Svako može biti trener/-ica?
2. Trening treba da je zabavan?
3. Treba pomoći učesnicima da dođu do određenih zaključaka?
4. Svrha svakog treninga je lični razvoj?
5. Lični stavovi trener/-ice nisu bitni i treba ih ostaviti izvan treninga?
6. Suštinu treninga čine vještine i metode?
7. Rezultati treninga bi trebali biti mjerljivi?
8. Trening služi za prenos znanja?
9. Trening treba da ponudi određena rješenja i recepte?
10. Vježbanje je najbolje škola?

Postoje određena očekivanja od trenera, kakav on/-a treba da bude, da li mu je potreban poseban talent, na koji način da drži trening, kakav uticaj treba da ostvari i drugo. U svakom kulturološkom kontekstu, očekivanja su drugačija. Uloga trenera/-ice je etički zahtijevna jer traži od osobe da prakticira ono što podučava, ali i:

- ▶ da se konstantno educira
- ▶ da bude posvećen/-a profesionalnom razvoju
- ▶ da je spremna/-a dijeliti znanje i vještine
- ▶ da je u stanju ostvariti odgovarajući balans bliskosti i distance sa učesnicima
- ▶ da je osjetljiv/-a na potrebe učesnika
- ▶ da uspostavlja kolaborativne i brižne modele učenja

Parametri uspješnog trenera/-ice nisu isti u svim kulturama i često su subjektivni, ovisno o preferencama i načinu učenja samih učesnika treninga. Neke od karakteristika uspješnog trenera su sljedeće:

- ▶ sposobnost da dobije odobravanje i da bude prihvaćen/-a
- ▶ sposobnost da drži grupu na okupu i kontrolira proces bez autoritarnog držanja
- ▶ da stil podučavanja i komuniciranja bude takav da je u stanju generirati i koristiti ideje i vještine učesnika
- ▶ da posjeduje znanje i iskustvo
- ▶ da ima organizatorske i liderske sposobnosti
- ▶ da je u stanju prepoznati i razrješavati probleme
- ▶ da pokazuje entuzijazam i vjeru u to što podučava i da je u stanju motivirati učesnike da uče
- ▶ da pokazuje fleksibilnost za potrebe učesnika
- ▶ da je fokusiran na proces a ne samo na ishod
- ▶ da podstiče učešće, otvorenost i povjerenje u grupi (Prety, 1995).

Fondacija
www.tpo.ba

3.2. Šta je trening?

Postoje različite vrste treninga, ovisno o postavljenom cilju, ciljnoj grupi i željenim rezultatima. Trening je, prije svega, proces u kojem treneri nude određena znanja, edukativne alate (tools) i vještine (skills) koji će pomoći učesnicima da postignu zadati cilj. U tom se procesu učesnici osnažuju, izgrađuju i stiču znanja, iskustva i vještine koje mogu prenosi na druge. Trening ima svoju strukturu, standarde, metode i metodologiju rada, jer se na taj način mogu pratiti i mjeriti napredak i postignuća svakog učesnika/-ice, ali i ishodi cjelokupnog treninga.

U ovom Priručniku nudimo okvir TOT treninga za jačanje interkulturnih i međureligijskih kompetencija nastavnika koji treba da steknu znanja i vještine potrebne za educiranje drugih nastavnika. To znači da nije riječ o jednodnevnom i kratkoročnom treningu, već višednevnim treninzima i dugoročnjem procesu tokom kojeg će se nastavnici osposobljavati za učenje i podučavanje drugih nastavnika i aktera lokalne zajednice.

TOT trening unutar Priručnika ima dva zadatka. Prvi je da ponudi osnovne informacije o treningu, odnosno da objasni ŠTA je trening, a drugi zadatak je da pokaže KAKO držati trening sa konkretnim koracima koji su potrebni u njegovoj pripremi, izvedbi i evaluaciji. U ovom poglavlju je naglasak na tome ŠTA su trening i struktura, a u Poglavlju 4. je naglasak na tome KAKO držati radionice sa konkretnim primjerima.

3.3. Priprema treninga

Priprema je u bilo kojem poslu jedan od najvažnijih segmenta i iziskuje najviše vremena i truda. Ako se dobro pripremi trening, analizira svaki detalj, promisli svaki korak i anticipira ishod, onda je sama izvedba treninga mnogo jednostavnija nego što se čini. Obično se kaže da je priprema 90 procenata vremena i rada, a da je izvedba samo 10 procenata, ali nas ljudi ne procjenjuju prema pripremi već prema krajnjem učinku. Podučavanje odraslih kroz TOT trening za trenere nije jednostavan zadatak, jer svaki trening ima posebne zahteve i ciljeve te uspješnost ovisi o mnogo faktora koje svakako treba imati u vidu kada se priprema trening.

Ciljna grupa se uvijek analizira prije početka treninga, da se napravi uvid u to koliko predznanja imaju, da li su razlike u predznanju učesnika velike i kako se nositi s tim, odnosno koje mjere poduzeti, zatim kojeg profila su učesnici i koje metodološke stilove učenja preferiraju.

Za TOT trening jačanja interkulturalnih i međureligijskih kompetencija ciljna grupa su nastavnici socioloških i humanističkih znanosti koji rade u srednjim i osnovnim školama Bosne i Hercegovine. To su, prije svega, nastavnici koji predaju predmete u oblastima filozofije i sociologije, građanskog obrazovanja, kulture religija, vjeronauke, razredne nastave i drugih predmeta. Pored obrazovnog profila, važan je i lični odnos prema ovoj vrsti obrazovanja i drugi faktori kao što su:

- 1. Razumijevanje važnosti treninga i koristi** koje će treneri imati, ali i da treneri budu svjesni prepreka i izazova s kojima će se suočavati na putu razvoja trenerskih vještina. Ako se na početku razumije sve ovo, onda će biti lakše održati motiviranost za nastavkom učenja i podučavanja.
- 2. Obrazovni profil trenera i prethodna iskustva** koja imaju u podučavanju odraslih, jer ova vrsta obrazovanja je drugačija od podučavanja djece. Obuhvaća mnogo više od dijeljenja informacija i znanja te zahtjeva posebne vještine i ponašanja u radu sa odraslima. Važno je pronaći pravi balans i mjeru između egzibiranja, ekspertize i autoriteta u poznavanju problematike i pedagoško-andragoških mjera u samoj izvedbi treninga.
- 3. Dobro poznavanje tematike** koju treneri podučavaju. Iako trener ne može i ne treba znati sve, važno je da bude dobro upoznat sa sadržajem treninga i da bude u stanju dati odgovore ili upute kako pronaći odgovore na određena pitanja i nedoumice koje se pojave tokom treninga.
- 4. Samoevaluacija budućih trenera** koji trebaju preispitati svoju motivaciju, determiniranost i posvećenost prema treningu odraslih. Posebno je važno suočavanje sa vlastitim predrasudama i ograničenjima.
- 5. Usvajanje metode simulacije uloga** i drugih sličnih metoda koje su važne za edukaciju odraslih.
- 6. Dobra komunikacija i vještine rada sa grupom** što uključuje i vještine facilitacije. Budući treneri trebaju pokazati da vladaju komunikacijskim vještinama.
- 7. Vještine planiranja, implementacije, monitoringa i evaluacije.** Iako projekt koordinatori rade na pripremi treninga, budući treneri trebaju ovladati cijelokupnim procesom pripreme i izvedbe treninga.

3.4. Cilj TOT treninga

Kada se postavlja cilj, važno je uzeti u obzir specifične ciljeve na individualnoj ravni, ciljeve grupe i organizacije, a onda i sveobuhvatni cilj koji treba da reflektira željenu promjenu u budućnosti. Cilj treba da je mjerljiv, ostvariv, relevantan i vremenski definiran. Engleski akronim SMART (specific, measurable, achievable, relevant, time/bounded) označava metodu postavljanja i mjerjenja cilja. Ako je cilj napisan dobro, onda je veća šansa da će biti ostvaren i da će biti lakše implementirati sve aktivnosti koje vode do ostvarenja cilja. Da bi se napisao efektan cilj, važno je postaviti sebi pitanja zašto želimo ostvariti baš taj cilj. Što više pitanja postavimo i što više odgovora dobijemo, lakše ćemo prepoznati da li naš cilj ima smisla, da li vrijedi ulagati napore da se on ostvari i da li na koncu doista vjerujemo da je on potreban i ostvariv. Ako se pokaže da tako formuliran cilj nije ostvariv, onda je potrebno preformulirati ga i ponoviti proces postavljanja pitanja. Pored indikatora, važno je navesti i izvore verifikacije, odnosno na koji način saznajemo da je cilj ostvaren. To mogu biti različite vrste dokumenata i izvora informacija koje će potvrditi očekivanu promjenu. Izvori verifikacije mogu biti različiti izvještaji (monitoring, medijski), evaluacije, ankete i slično.

Sveukupni cilj TOT treninga, koji nudimo u ovom priručniku, je sljedeći:

Unaprijediti interkulturno i međureligijsko učenje i razumijevanje u školskoj i lokalnoj zajednici kroz osnaživanje nastavnika.

Specifični ciljevi:

- ▶ Unaprijediti znanja o osnovnim konceptima kulture, religije, identiteta i dijaloga
- ▶ Unaprijediti komunikacijske i prezentacijske vještine nastavnika
- ▶ Osporobiti nastavnike da koriste različite metode i metodologije
- ▶ Unaprijediti vještine pripreme, vođenja i evaluacije treninga
- ▶ Unaprijediti razumijevanje i poštovanje univerzalnih načela ljudskih prava kao što su sloboda, ravnopravnost i nediskriminacija
- ▶ Unaprijediti kritičko, kreativno, kolaborativno i brižno mišljenje.

3.5. Rezultati TOT treninga

Rezultati treninga se određuju u odnosu na postavljene ciljeve tako da je moguće mjeriti rezultate. To znači da je važno postaviti i indikatore i parametre mjerena jer se na taj način lakše mogu pratiti konkretni rezultati. Indikatori mjerena rezultata mogu biti kvantitativni i kvalitativni, a najbolje ih je kombinirati. U odnosu na cilj ovog TOT treninga, kvalitativni indikator bi mogao biti povećan broj interkulturnih aktivnosti u školama i lokalnoj zajednici a kvantitativni indikator bi mogao biti broj interkulturalnih aktivnosti i broj učesnika u takvim aktivnostima.

Rezultati TOT treninga:

- R.1. Unaprijeđene interkulturne i međureligijske kompetencije nastavnika
- R.2. Unaprijeđene metode i tehnike vođenja treninga
- R.3. Obogaćene nastavne i vannastavne aktivnosti interkulturnim i međureligijskim sadržajima
- R.4. Unaprijeđeno interkulturno i međureligijsko razumijevanje u školskoj i lokalnoj zajednici

Indikatori rezultata TOT treninga:

Implementiran određen broj simulacija treninga kao priprema za treninge na terenu.

Indikatori za R.1.

- ▶ Održan određen broj TOT treninga
- ▶ Obavljeni pismeni i usmeni testovi znanja i vještina
- ▶ Samoevaluacija i evaluacija ličnih kompetencija trenera

Indikatori za R.2.

- ▶ Održane pripreme simulacije treninga
- ▶ Održan određen broj simulacija treninga uz superviziju
- ▶ Obavljena samoevaluacija i evaluacija simulacija treninga

Indikatori za R.3.

- ▶ Broj nastavnih jedinica o temi interkulturnog i međureligijskog učenja i razumijevanja uključen u redovnu nastavu:
- ▶ broj vannastavnih aktivnosti posvećen interkulturnom i međureligijskom razumijevanju:
- ▶ broj nastavnika i učenika uključen u ove aktivnosti:
- ▶ broj didaktičkih sredstava korišten i distribuiran za ove aktivnosti:
- ▶ evaluacija:

Indikatori za R.4.

- ▶ Broj interkulturalnih i međureligijskih aktivnosti u školi i lokalnoj zajednici:
- ▶ Broj medijskih izvještaja o interkulturnim i međureligijskim aktivnostima:
- ▶ Broj učenika, nastavnika, roditelja i drugih članova lokalne zajednice u uključne u ove aktivnosti:
- ▶ Evaluacija aktivnosti:

3.6. Sadržaj treninga

Kada se naprave pripremni koraci, odrede metodološki pristupi i alati, postave ciljevi i ishodi, onda se pristupa dizajniranju sadržaja agende treninga. Ovisno od toga koliko dana je planiran trening, tako će se kreirati i agenda sa detaljima za svaki dan. Agenda treba da je dizajnirana tako da se jasno vide osnovni parametri: vrijeme, mjesto, teme, predavači, metode rada i pauze.

Početak treninga uključuje sljedeće elemente:

3.6.1. Otvaranje treninga

Trening se uobičajeno otvara pozdravima i dobrodošlicom. Potom, treneri prezentiraju temu, ciljeve, metodologiju rada i druge važne detalje za cijelokupan program koji će se odvijati, uključujući i administrativne i logističke detalje. Treneri trebaju nastojati da početak treninga bude zanimljiv, dinamičan i motivirajući za sudionike a to znači da i oni imaju udjela u samom početku treninga tako što će se ukratko predstaviti i međusobno upoznati. Otvaranje treninga se može odvijati u klasičnim formama predstavljanja, a može biti i u formi igre. Mogu se koristiti takozvani "ledolomci" (ice breakers) koji pomažu da se kreira pozitivno, opušteno i stimulirajuće ozračje. Primjeri "ledolomaca" se mogu pronaći u Appendix 2. Ledolomci.

3.6.2. Predevaluacija i očekivanja

Evaluacija se uglavnom obavlja na kraju, ali je važno prije početka treninga, posebno ako će trajati duže i u više ciklusa dobiti što više informacija kako bi se lakše mogao mjeriti napredak. Treneri pripreme predevaluacioni test sa pitanjima koja su vezana za temu treninga i zamole učesnike da ga ispune. Za ovaj TOT trening važno je da učesnici urade i test samoevaluacije (Apendiks 3. Test samoevaluacije) kako bi se na početku procijenila njihova znanja, stavovi i vještine, a kasnije u završnoj evaluaciji napravila usporedba i izmjerio učinak treninga. Učesnici svoja očekivanja mogu navesti u predevaluacionom testu, a ako vremenski okvir dozvoljava zanimljivije je da se uradi kratka vježba, naprimjer drvo očekivanja (Apendiks 3.), jer se vizualno mogu zanimljivije predstaviti očekivanja učesnika i kasnije se taj vizualni prikaz može iskoristiti da se usporede očekivanja i postignuća i to može poslužiti kao dio sveukupne evaluacije.

3.6.3. Osnovna pravila

Na početku treninga je također važno uspostaviti pravila rada i o tome se usaglašavaju treneri i učesnici zajedno. Pravila rada uključuju ne samo poštovanje vremenskog okvira, već i uvažavanje govornika dok govore i povjerljivosti onoga što iznesu u grupi, zatim način adresiranja osjetljivih pitanja i tema, poštovanje sugovornika i onda kada iznose nešto s čim se ne slažemo, koristiti "Jagovor" i izbjegavati verbalnu i neverbalnu komunikaciju koja vrijeđa nekog od učesnika. Tokom treninga je važno podsjećati učesnike na usaglašena pravila, a posebno onda kada zaborave da slušaju jedni druge, da upadaju u riječ, da povise ton i slično. Pored toga, važno je dogоворити на koji način i koliko vremena dati učesnicima za refleksije. Ako je grupa velika, onda je teže odvojiti više vremena za individualne refleksije, stoga je preporučljivo pronaći druge

načine za to a jedan od njih može biti i bilježenje refleksija tokom rada i njihovo sumiranje na kraju dana ili na kraju svake sesije.

3.6.4. Sredstva i prostor za rad

Prije početka treninga, važno je pripremiti sva potrebna didaktička sredstva i tehničku opremu za rad da to kasnije ne bi oduzimalo vrijeme. Treneri i organizatori trebaju provjeriti da li sva oprema funkcioniра i da li je potrebno imati dodatnu tehničku podršku. Radne materijale treba kratko predstaviti i omogućiti učesnicima da postave pitanja ako imaju nejasnoća. Najbolje bi bilo da radni prostor bude dovoljno prostran i prozračan da se omogući kretanje i rad u grupama, ali i postavka odgovarajućih materijala koji su potrebni za rad. To dakako ovisi o finansijskim i administrativnim uvjetima organizatora treninga, ali i o raspoloživosti adekvatnih prostora u mjestu održavanja treninga.

3.6.5. Prezentiranje tematskih sesija

Svaki trening je sačinjen iz više dijelova ili sesija koje mogu biti koncipirane na različite načine, ovisno o tome koje metode će biti korištene. Neke sesije mogu sadržavati više predavanja ako je fokus na kognitivnom dijelu treninga, ili više simulacija i igre uloga ako je fokus na izgradnji vještina. Važno je optimalno rasporediti sesije i vrijeme koje imamo na raspolaganju tako da učesnici budu motivirani aktivno sudjelovati u svim segmentima treninga.

Svaka tematska sesija je mikrotrening, jer treba da sadrži cilj, metode rada, ishode i vremenski okvir. Na taj način se kompartmentalizacija dijelova treninga lakše može uklapati u cjelinu treninga, jer prati istu formu i okvir. Pored sadržaja svake sesije, važno je da trener prati dinamiku rada i raspoloženje grupe s kojom radi i po potrebi uključi energizatore koji će popraviti atmosferu zasićenosti radom i sjedenjem i dodatno motivirati učesnike da aktivno sudjeluju u nastavku treninga. Energizatori mogu biti u formi igre, pjesme, šale, meditacije i slično. Važno je da energizatori budu takvi da pokrenu energiju u učesnicima treninga koji osjećaju zamor. (Apendiks 4. Energizeri)

Primjer sesije

Šta su interkulturalne i međureligijske kompetencije?
www.tpo.ba

- a) **Cilj sesije:** pomoći učesnicima da razumiju osnovne koncepte interkulturalnih i međureligijskih kompetencija.
- b) **Potrebni materijali:**
  - handout (kratki tekst)
  - prezentacija sa osnovnim pojmovima
  - flipčart i markeri
- c) **Vrijeme:** 60 minuta
- d) **Metode:**
  - **Vježba**
  - **Prezentacija**
  - **Plenum diskusija**

e) Proces:

- **Plan sesije:** Ukratko predstaviti plan sesije, odnosno ono što se planira izložiti i uraditi. (Npr. U okviru ove sesije planiramo uraditi kratku vježbu na početku sesije kako bismo čuli vaša razmišljanja koja ćemo zabilježiti na flipčartu, a onda ćemo održati kratko izlaganje o naznačenoj temi. Nakon toga ćemo otvoriti plenum diskusiju tokom koje ćete moći iznijeti svoje komentare i pitanja i tražiti pojašnjenja i na kraju ćemo zaključiti sesiju i na flipčart dodati ono što eventualno nedostaje u odgovorima na pitanja iz vježbe).
- **Vježba:** započeti kratkim pitanjima koje će učesnici u paru postaviti jedni drugima:
- Šta je kompetencija?
- Šta su interkulturalne i međureligijske kompetencije?

Odgovore napisati na flipčartu i ustanoviti da li u njima ima dovoljno materijala da se usuglasi značenje ovih pojmova.

- **Održati kratko izlaganje (20 - 30 min)**

U izlaganju prezentirati razumijevanje osnovnih pojmljiva na temelju različitih teorijskih polazišta. Po mogućnosti koristiti vizuelne slike, grafikone i slično kako bi učesnici lakše razumjeli ponuđeni sadržaj.

- **Plenum diskusija**

Nakon izlaganja, učesnici imaju priliku kroz pitanja i komentare tražiti pojašnjenja o izloženoj temi. Na taj način aktivno sudjeluju i pokazuju koliko su pratili i koliko razumiju ponuđeni sadržaj a što je onda indikator trenerima kako dalje da oblikuju način i sadržaj svojih izlaganja.

f) Zatvaranje sesije

Nakon plenuma, važno je da treneri sumiraju ono što je urađeno i navedu osnovne zaključke sesije. U svakom dijelu treninga, potrebno je prvo najaviti šta će se raditi, zatim to i uraditi, a onda na kraju sumirati šta je urađeno.

Fondacija

www.tpo.ba

3.6.6. Zatvaranje treninga

Ako trening traje jedan dan, onda je važno na kraju dana ostaviti vremena da se mogu sumirati zaključci, zatim da se kroz pismenu evaluaciju dobiju refleksije učesnika seminara. Ako trening traje više dana, onda je preporučljivo na kraju svakog dana uraditi kratku usmenu evaluaciju i sumirati zaključke tog dana a na kraju treninga, ostaviti dovoljno vremena za usmenu i pismenu evaluaciju i sumiranje svega onoga što je urađeno tokom treninga. Ako je moguće dobro je da treneri rade u paru i sa asistentima kako bi se svaki dio treninga mogao adekvatno propratiti i kako bi se posebno završni dio treninga mogao uraditi na valjan način. To uključuje pripremu evaluacionog usmenog i pismenog upitnika, zatim kratke bilješke sa svake sesije da bi se sumiranje zaključaka moglo adekvatno pripremiti i prezentirati.

Postoji niz tehnika koje se koriste u završnici sesije i treninga, a jedna od njih može biti da se od učesnika traži da napišu jednu rečenicu koja bi bila naslov za dnevne novine ili portal. To je kreativan izazov, a može biti dobra prilika da učesnici izraze svoje oduševljenje i kritike kroz zamišljeni medijski naslov o treningu. Preporučuje se završiti trening nekom motivacijskom porukom koja šalje pozitivne poruke.

Pozitivne poruke

"Ne govorite im kako da nešto urade. Pokažite im kako, bez riječi. Ako im budete govorili, gledat će pokrete vaših usana. Ako im pokažete, nastojat će to uraditi sami".
(Maria Montessori)

"Naša najveća slabost je odustajanje. Najpouzdaniji način da uspijemo jest da uvijek pokušamo još jednom."
(Thomas Edison)

"Uči iz grešaka drugih ljudi. Ne možeš živjeti toliko dugo da ih napraviš sami-a."
(Eleanor Roosevelt)

"Imaj vjere kada činiš prvi korak. Ne trebaš vidjeti cijelo stepenište, samo učini prvi korak."
(Martin Luther King Jr.)

"Sanjarenje je u principu jedna forma planiranja."
(Gloria Steinem)

Priredila: van. prof. dr. Žilka Spahić Šiljak

► Poglavlje 4.

VJEŽBE

4.1. Kultura i identiteti

Kultura i identiteti jesu dva kompleksna i široka pojma u humanističkim i društvenim naukama. "Kulturu čine apstraktne vrijednosti, uvjerenja i percepcije svijeta koji su temelj ljudskog ponašanja i odražavaju se u ponašanju. Ti su elementi zajednički članovima određene društvene zajednice, a njihovo očitovanje stvara ponašanje razumljivo ostalim članovima toga društva. Kulture se ne nasljeđuju biološki, nego se uče, a učenje se ostvaruje uglavnom posredstvom jezika."¹

To znači da je kultura "kolektivno programiranje uma" prema Geert Hofstede (2001) koje razlikuje članove grupe ili kategorije ljudi iz jedne društvene grupe od kategorija ljudi iz druge društvene grupe. "Kategorija" se može odnositi na nacije, geografske regije, nacionalnosti, religije, zanimanja, organizacije ili spolove. Iz toga proizilazi da postoje dvije osnovne ljudske potrebe: sposobnost da se slobodno ponaša i razvija vlastiti potencijal i pripadnost te da ih drugi prepoznaju kao dio određenog društva. Naknadno se iz ovih egzistencijalnih potreba izvode i druge: sigurnost, orientacija, ekomska stabilnost, fleksibilnost, spontanost, autonomija, poštovanje.

Kao sastavno određenje kulture se javlja pojam identiteta u licu množine jer sam identitet stavljen u lice jednine znači esencijalističko promatranje koje ne usvaja razliku, višak i nedostatak. Prema Hallu (1996), radi se o identifikaciji kao dinamičnom procesu a koja se konstruira uvijek unutar odnosa sa i prema Drugom. Identitet stoga ne može biti u jednini jer nikad nije završen proces, uvjetovan je i djeluje preko razlike te "nije identičan sa samim sobom kroz vrijeme" (Hall, 1996). Identiteti se stiču, oblikuju i konstruiraju, a ne nasljeđuju.

Piramida kulture

Koncept "Piramida kulture" je vrlo koristan alat u edukaciji jer pokazuje da je svaki pojedinac drugačiji i da izvor sukoba često potiče od vrha. Spuštajući se dublje u piramidu, otkrivamo da dijelimo mnogo interesa i osnovnih potreba. Ako dođemo do potreba, mnogi sukobi će nestati, a oni koji ostaju, rješavat će se na mnogo dubljem i egzistencijalnom nivou. Model „Piramida kulture“ pokazuje da se pojedinačni dijelovi našeg identiteta neće izgubiti na egzistencijalnom nivou, već će se više odnositi na ono što svi dijelimo. Na ovom, egzistencijalnom nivou, mi zapravo odustajemo od borbe za naše pozicije, postajemo svjesni našeg identiteta na višem egzistencijalnom nivou, otvarajući se za dijeljenje s drugima.

¹ <https://www.nakladasperlap.com/public/docs/knjige/Kulturna%20antropologija%20-%20202%20poglavlje.pdf>
Hall – čitav tekst na: <http://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/64/215.pdf>

Svako ljudsko biće je kao...

Svakodnevni individualni konflikti

...niko - položaj ličnog identiteta u sukobu

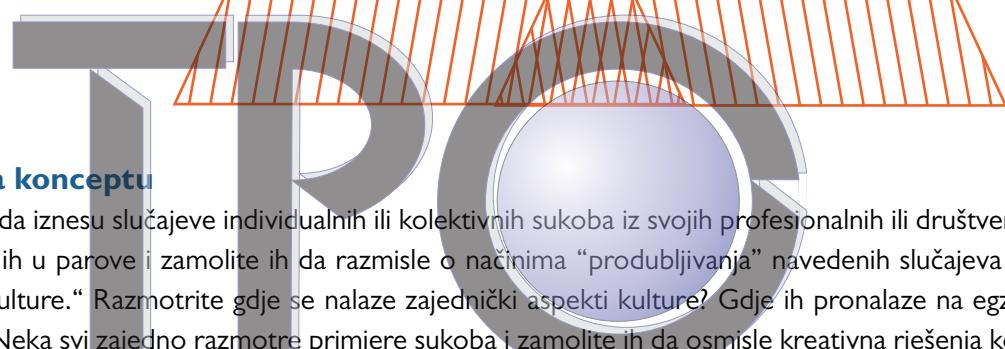
Čijenice

...neko - kultura i interesi se djelimično preklapaju

Vrijednosti

...svi - ljudi dijele osnovne vrijednosti egzistencijalne potrebe

Potrebe

Praktični rad na konceptu

Ohrabrite učesnike da iznesu slučajeve individualnih ili kolektivnih sukoba iz svojih profesionalnih ili društvenih iskustava. Podijelite ih u parove i zamolite ih da razmisle o načinima "produbljivanja" navedenih slučajeva uz pomoć „Piramide kulture.“ Razmotrite gdje se nalaze zajednički aspekti kulture? Gdje ih pronađete na egzistencijalnom nivou? Neka svi zajedno razmotre primjere sukoba i zamolite ih da osmislite kreativna rješenja koja poštuju raznolikost identiteta i kulture u društvu. Stavite shemu sa samo jednom piramidom na pod i dozvolite učesnicima da istražuju različite nivoje stojeći u krugu oko sheme i dijeleći izjave.

Fondacija

www.tpo.ba

Radionica I. "Identitet (Drugi i ja)"²

Pripremila: Sedžida Hadžić
Ukupno trajanje: 50 minuta

Potrebni materijali: flipčart papir, markeri u boji, listovi za refleksiju (A i B), mekana loptica ili plišani predmet koji će služiti umjesto mikrofona.

Cilj: Osvještavanje činjenice da se identitet svakog pojedinca sastoji od mnogo različitih pripadnosti, veza i osobina. Dublje razmišljanje o tome da su svi ljudi složni pojedinci i da stoga može biti pogrešno i nepravedno fokusirati se samo na jednu vrstu pripadanja ili jednu specifičnost.

⇒ **Korak 1.** Uvod: Moždana oluja - Na sredini flipčarta napisati riječ „identitet“. Zamoliti učesnike da markerima u boji upišu riječ koja ih najbliže određuje. Objasniti da to može biti zemlja, muzika, sport, porodica, rođaci, hrana, moda, priroda, grad, omiljeni muzičar ili vrsta muzike, grupa i sl. Učesnici sljedeće dvije - tri minute upisuju jednu ili dvije riječi koje ih određuju. (Trajanje: 5 - 7 min.)

⇒ **Korak 2.** Nakon toga, objasniti pravila radionice: 1. Samo jedna osoba govori u datom momentu. 2. Slušati pažljivo druge. 3. Pokazati poštovanje. 4. Navesti razloge / argumente za svoje mišljenje. 5. Pažljivo analizirati stavove drugih i formirati odgovore na pitanja. (Trajanje: 1 min.)

⇒ **Korak 3. Zamoliti jednu osobu da pročita sljedeću priču:**

Zubobolja

Damir užasno pati od zubobolje. Ali, prilično je uplašen i boji se da ode kod stomatologa. Kada je ipak otisao, liječnik zabrinut njegovim crvenim natečenim ustima, traži da ih otvori.

„O, Bože! Kakav apces! Da sam na tvome mjestu, sa ovakvim zubom, odmah bih ga izvadio!“

„Da sam na tvom mjestu, i ja bih isto tako!“ - odgovori Damir. (Trajanje: 3 min.)

² Prilagođeno na osnovu: Brenifier, O. & Millon, I. *Learning to Philosophize with Nasreddin Hodja*. Original PDF online. <http://www.pratiques-philosophiques.fr/wp-content/uploads/2014/01/PHILOSOPHIZE-WITH-N.H-ORIGINAL-2-2.pdf>

➔ **Korak 4.** Nakon pročitane priče, trener objašnjava sljedeće:

Damir zna da on nije stomatolog, on je on. Ali, ponekad je teško znati ko smo mi sami. Mi svi pokušavamo spoznati sebe i nastojimo izraziti naše specifičnosti. Mnogi parametri nas definišu i u procesu identifikacije naše opstojnosti, nameću se brojna pitanja kao što su odnos prema drugima, odnos prema okolini, složenost postojanja u svojim višestrukim dimenzijama i aspektima itd. (Trajanje: 3 min.)

➔ **Korak 5.** Nakon objašnjenja, potrebno je podijeliti učesnike u manje grupe (maksimalno do 4 osobe u grupi) i podijeliti liste za refleksiju koje sadrže sljedeća pitanja:

A. List za refleksiju

1. Kako se nosim / odnosim prema savjetima drugih?
2. Koliko savjet utječe da drugi odlučuju umjesto tebe?
3. Zbog čega smo zabrinuti za druge?
4. Što navodi / motivira nekoga da drugome govori što da radi?
5. Koji su, po tebi, razlozi koji govore u prilog davanju savjeta, a što je slabost savjetovanja?
6. Koja je razlika između empatije i patnje za druge ljude?
7. Kako možemo suošćeati, a da dopustimo slobodu osobe s kojom se solidariziramo?

Učesnici diskutuju o pitanjima u grupi do 10 minuta a nakon toga svaka grupa u ukviru 2 - 3 minute prezentira svoje odgovore. Trener moderira diskusiju i uz pomoć „mikrofona“ svi imaju pravo da govore, poštujući gore navedena pravila radionice. (Trajanje: 30 min.)

➔ **Korak 6.** Završna vježba: učesnici ostaju u istim grupama i zajednički popunjavaju B list za refleksiju. Svaka grupa treba da napravi listu od 10 elemenata koji su najvažniji za njihov grupni identitet. Listove zalijepiti na ploču ili zid!

B. List za refleksiju

Koji od ova dva elementa bolje izražava vaš identitet?

1. Tvoje ime ili tvoje prezime
2. Tvoja porodica ili tvoji prijatelji
3. Tvoje tijelo ili tvoj um
4. Tvoj posao ili tvoj hobi
5. Tvoje porijeklo ili tvoja nacionalnost
6. Tvoja odjeća ili tvoja frizura
7. Tvoj spol ili tvoje godine
8. Tvoja snaga ili tvoja inteligencija
9. Tvoje znanje ili tvoja snalažljivost
10. Tvoja prošlost ili tvoja budućnost
11. Tvoji snovi ili tvoje misli

(Trajanje: 6 min)

Fondacija

Radionica 2.**“Appreciative Inquiry” ili
“Afirmativno propitivanje (AI)”³**

Pripremila: Elmana Cerić

Ukupno trajanje: 60 do 90 minuta

Potrebni materijali: Olovke, flipčart papiri, markeri i ljepljiva traka, prilog - pitanja za većinsku grupu i pitanja za manjinsku grupu.

Cilj: Afirmativno propitivanje je metod koji se koristi kada želimo da razvijemo pozitivan odnos prema različitosti i da podstaknemo uvažavanje vrijednosti različitih kultura. Ova vježba je od posebne koristi u situacijama kada postoji nepovjerenje između različitih kultura i kada želimo da ponovo ukažemo na značaj vrijednosti u društvu. Cilj je da se učenici podstaknu na dijalog u vezi sa dubokim i osjetljivim interkulturnim pitanjima, kao što je pitanje kulturnih vrijednosti. Ovu metodu možete prilagoditi uzimajući u obzir konkretnu situaciju koju želite da obradite, kao i grupu sa kojom radite.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Rad u parovima
- ▶ Grupni rad
- ▶ Pojedinačne i grupne prezentacije

➔ Koraci:

Fondacija

www.tpo.ba

1. Podijeliti grupu u parove, od kojih će jedan član para biti predstavnik manjinske, a drugi predstavnik većinske grupe.
2. Dajte im upitnike i instrukcije. Objasnite učesnicima sadržinu i svrhu ove vježbe na način kao što je napisano u uvodnom dijelu, tj. cilju radionice. Svaka osoba ima 15 minuta da postavlja pitanja (30 minuta ukupno za par).
3. Zatražite od svih intervjueru (ispitivača) da svako za sebe rezimira koje je vrijednosti uočio tokom intervjua, i da one koje se u njegovoj/njenoj kulturi smatraju važnim i zajedničkim zapiše na flipčart papir (10 minuta).
4. Zamolite grupu da sastavi listu zajedničkih i različitih vrijednosti koje su pronašli: omogućite učesnicima dovoljno vremena za ovu aktivnost (10 minuta).
5. Debriefing (40 minuta).

Pitanja za razmjenu (refleksija i debriefing). Pitajte učesnike kako su se osjećali kada su bili intervjuisani i kako su se osjećali kada su bili u ulozi ispitivača. Kada su se posljednji put osjećali poštovanim od strane većinske ili manjinske grupe? Zamoliti ih da probaju da povežu ovo iskustvo sa relacijom manjina - većina. Da li postoje vrijednosti koje su zajedničke? Koje vrijednosti su zajedničke? Da li postoje značajne razlike u vrijednostima manjinske i većinske grupe? Koje vrijednosti se obično proklamuju, a da se ljudi njih zapravo ne pridržavaju?

3 Preuzeto uz modifikacije od: Kumaris, B. Svjetski duhovni univerzitet. London, Velika Britanija.

Više o Appreciative Inquiry na: <https://appreciativeinquiry.champlain.edu/>

Prilog: Pitanja za većinsku grupu:

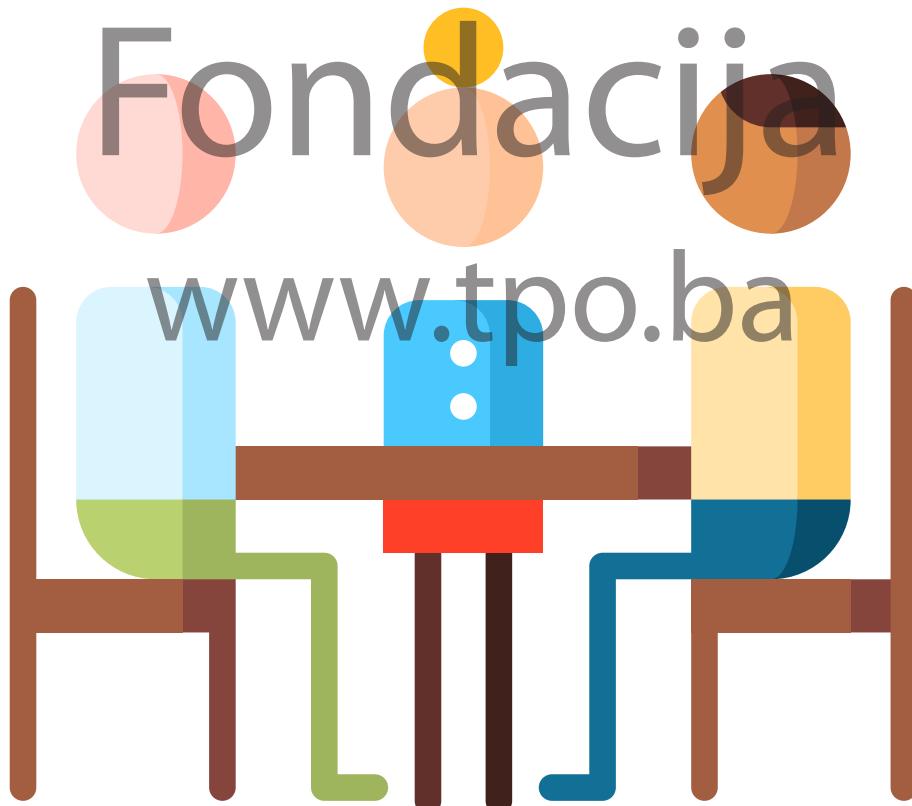
1. Opišite vaše najbolje iskustvo sa nekom manjinskom grupom u vašoj zemlji, trenutak kada ste se osjećali zaista živim, ponosnim, kreativnim ili produktivnim. Kakve su tada bile okolnosti? Kako ste se osjećali? Koja je najbolja stvar koju ste otkrili o njima?
2. Šta vam je potrebno da biste imali još ovakvih iskustava ubuduće?

Prilog: Pitanja za manjinsku grupu:

1. Opišite vaše najbolje iskustvo koje ste imali u kontaktu sa većinskom grupom. Sjetite se prilike kada ste se osjećali zaista živim, ponosnim, kreativnim ili produktivnim. Kakve su tada bile okolnosti? Kako ste se osjećali? Koja je najbolja stvar koju ste otkrili u ovom odnosu?
2. Šta je potrebno vama i drugim mladim ljudima iz manjinskih grupa da u budućnosti dožive još ovakvih iskustava?

Orijentiri u vođenju intervjuja:

Navedena pitanja tretirajte kao da je to vaš scenarij, tj. postavljajte pitanja onako kako su napisana i ne pokušavajte da utičete na odgovore. Dopustite onima koje intervjujušete da ispričaju svoju priču. Nemojte pričati vašu priču ili davati svoje mišljenje u vezi sa njihovim iskustvima. Slušajte pažljivo i tragajte za vrijednostima koje se nalaze u osnovi njihovog iskustva. Da biste istraživali dublje, možete upotrijebiti neka od sljedećih pitanja: Kaži mi nešto više o tome? Zbog čega se osjećaš tako? Zbog čega ti je to bilo važno? Na koji način je to uticalo na tebe? Da li ovo iskustvo može promijeniti tvoju percepciju o manjinskoj / većinskoj grupi? Nekim ljudima je potrebno više vremena da razmisle o svom odgovoru – stoga dopustite tisinu. Ukoliko neko ne može ili ne želi da odgovori na neko pitanje, i to je sasvim uredu.

Radionica 3.**“Može li se trgovati vrijednostima?”⁴**

Pripremila: Elmana Cerić

Ukupno trajanje: 60 do 90 minuta

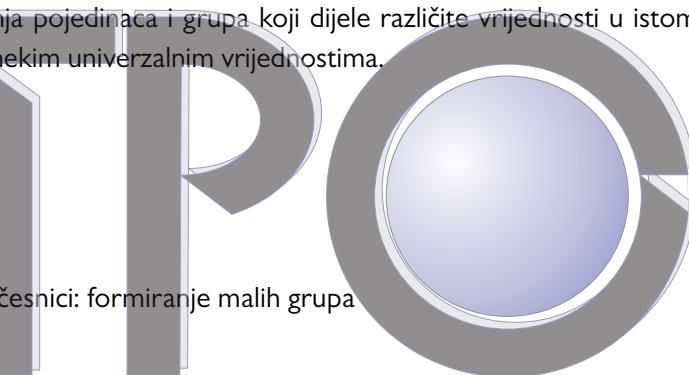
Potrebni materijali: Kartonske kartice na kojima je napisana po jedna vrijednost (npr. „Većini ljudi se ne može vjerovati“, „Ljudi bi uvijek trebali živjeti u potpunoj harmoniji sa prirodom“ itd). Broj kartica bi trebao biti toliki da svaki učesnik može imati osam komada. Neke kartice mogu da se dupliraju, ali je važno da bude barem 20 različitih kartica o vrijednostima. Za ovu radionicu potrebna je i dovoljno velika prostorija u kojoj se učesnici mogu kretati.

Cilj: Potaknuti učesnike da razmišljaju o vlastitim vrijednostima, faktorima koji utiču na njihovo oblikovanje i mogućnostima koegzistiranja pojedinaca i grupa koji dijele različite vrijednosti u istom društvu. Mogućnost pronaalaženja konsenzusa o nekim univerzalnim vrijednostima.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Interaktivni rad - svi učesnici: formiranje malih grupa
- ▶ Formiranje parova
- ▶ Plenum

- ➔ **Korak 1.** Pripremiti kartice sa vrijednostima. Važno je da kartice sadrže vrijednosti, tj. duboko uvriježena uvjerenja o tome šta je dobro i šta je loše. Također, probajte da odaberete takve vrijednosti za koje ste sigurni da će svaku od njih barem neko od učesnika aktivno zastupati. Nakon objašnjavanja vježbe, podijelite svakom učesniku po 8 kartica sa vrijednostima. (Trajanje: 10 min.)
- ➔ **Korak 2.** Zamolite učesnike da svoje kartice „poboljšaju“ putem trgovine, tj. da zamijene vrijednosti koje imaju za one koje njima više odgovaraju. Ne postoji pravilo da se kartice zamjenjuju 1:1, jedini uslov je da niko ne smije ostati sa manje od 2 kartice. Kada se razmjenjivanje kartica zaustavi, zamolite učesnike da pronađu one članove grupe koji na svojim karticama imaju slične vrijednosti i potom da sa njima obrazuju malu grupu. Zatražite da diskutuju o tome šta je to što imaju kao zajedničko. Ukoliko želite, možete ih zamoliti da se koncentrišu na porijeklo tih vrijednosti, otkuda one dolaze, kao i da razmotre zbog čega oni imaju na svojim karticama slične vrijednosti. (Trajanje: 20 min.)
- ➔ **Korak 3.** Potom, zatražite od učesnika da pronađu nekog ko drži vrijednosti koje se jako razlikuju od njihovih. (Trajanje: 5 min.)
- ➔ **Korak 4.** Ovako sastavljeni parovi treba da probaju da na osnovu kartica koje imaju u rukama, formulisu vrijednosti oko kojih se obje osobe u paru slažu. Budući da učesnici mogu doći u iskušenje da pronađu kompromise kroz davanje suviše apstraktnih ili preširokih i skoro besmislenih izjava, probajte da ih motivišete da ipak budu što konkretniji. Završite vježbu onda kada procijenite da je većina parova došla do dvije ili tri kompromisne vrijednosti. (Trajanje: 15 min.)

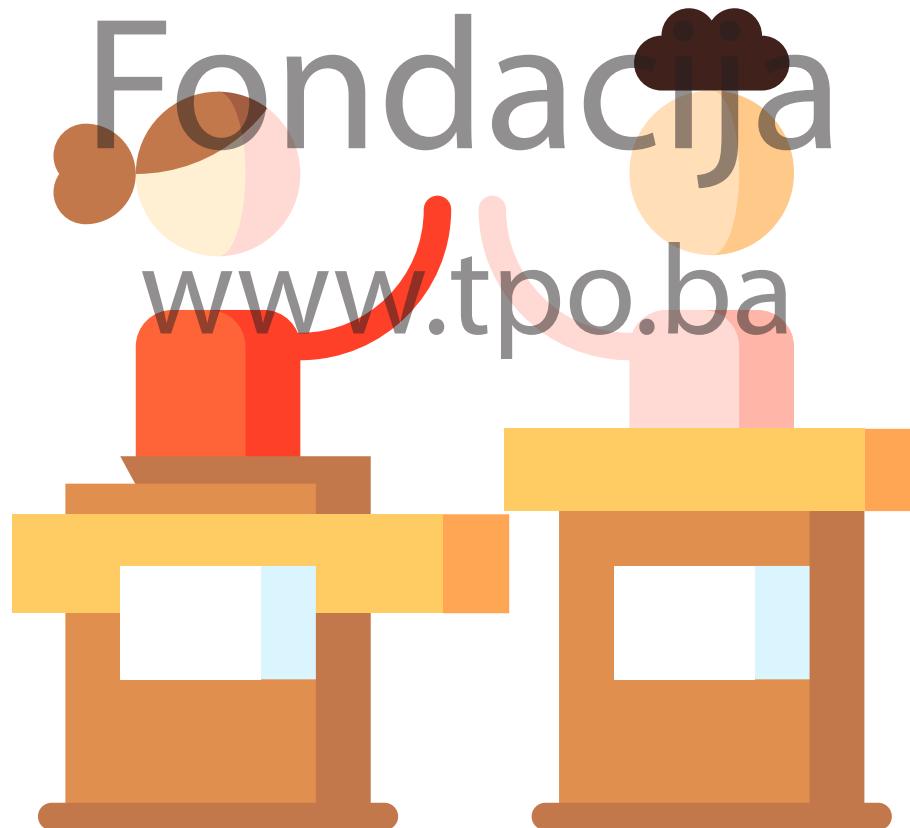
⁴ Preuzeto uz modifikacije iz: *Intercultural Learning T-kit*. Council of Europe. 2000.

➔ **Korak 5.** U plenumu razmijenite utiske o ovoj vježbi. Pitanja za razmjenu (refleksija):

- ▶ Kako su se učesnici osjećali tokom ove vježbe?
- ▶ Da li je bilo lako razmjenjivati vrijednosti?
- ▶ Šta je u tome bilo teško/lako?
- ▶ Da li su saznali nešto novo o sopstvenim vrijednostima – odakle one potiču?
- ▶ Kako im je bilo dok su pokušavali da nađu kompromisna rješenja za svoje vrijednosti?
- ▶ Šta je u tome bilo posebno teško? Kako možemo pronaći kompromisna rješenja kada su u pitanju vrijednosti?

Ukoliko želite, možete proširiti ovu diskusiju razgovorom na temu uloge vrijednosti u interkulturnom učenju. Često se smatra da vrijednosti sačinjavaju osnov jedne „kulture“ i da su toliko duboko ukorijenjene da je ljudima teško da pregovaraju o njima. Onda se postavlja pitanje: Kako mi zaista možemo živjeti u interkulturnoj zajednici jedni sa drugima? Da li postoje neke zajedničke vrijednosti oko kojih se svi možemo složiti? Kako možemo živjeti zajedno ako se ne možemo složiti u vezi sa vrijednostima? Kaku vrstu „zajedničke platforme“ (ili zajedničkog dogovora) možemo napraviti? (Trajanje: 20 - 30 min.)

Napomena: Ova metoda je korишtena u radu sa različitim grupama. Posebno se pokazala korisnom u onim grupama koje nisu mnogo upoznate sa interkulturnim učenjem, tako da je ova metoda poslužila kao dobra polazna osnova za razmišljanje o vrijednostima. Veoma je važno kako su formulisane vrijednosti na karticama – neke su se formulacije pokazale preširokim (tako da su svi mogli da se slože sa njima), a neke su bile suviše konkretnе. Najbolje je da se o vrijednostima diskutira u okviru vašeg tima i da vidite da li se pojavljuje dovoljno različitih mišljenja u vezi sa vrijednostima napisanim na karticama.

4.2. Otvorenost i znatiželja

*Nemam poseban talent.
Samo sam strastveno znatiželjan.
(Albert Einstein)*

Nauka potvrđuje važnost znatiželje u učenju. Znatiželja se mora poticati kako bi urodila otvorenosć i uvažavanjem druge kulture i identiteta Drugosti. Ona je snaga uma koja pomaže učenju jer u tom stanju mozak više pamti informacije. Kada se znatiželja jednom probudi, teško se utomljava i zadovoljava postojećim nivoom znanja. Prema tome, ona bi bila ključ otvarač i poticaj za postavljanje pitanja a postavljanje pitanja otvara kolosalno putovanje prema znanju o drugim kulturama i religijama.

Biti otvoren i znatiželjan ne znači da je ono što znaš / misliš / vjeruješ ispravno ili tačno. To ne znači biti pasivan i ograjeđen granicama vlastitosti. Biti znatiželjan i otvoren znači biti otvoren za drugačije, biti otvoren za promjene, za aktivnost i djelovanje, za razmišljanje i promišljanje, za "nemoguće"; znači prihvati svaku informaciju i podatak sa dozom opreza računajući na skorašnju provjeru izvora i ciljeva istog, te na koncu biti znatiželjan znači istraživati i odagnati se na putovanje koje će završiti kada se i život završi u biološkom smislu.

Fondacija www.tpo.ba

Albert Einstein je kazao da je um kao padobran – funkcioniра jedino ako je otvoren te da znatiželja održava duh mladim jer su znatiželjni ljudi vedri, uvijek imaju ciljeve kojima streme, ne boje se otkrivati nove načine i ne boje se izazova. Upućivao je na postavljanje pitanja, istraživanje i otkrivanje kao dugoročne životne imperativne.⁵ Unutar multikulturalnog i međureligijskog diskursa, znatiželja znači odstupanje od uvriježenih i naučenih stavova vlastite kulture / religije ili grupe o drugoj grupi / kulturi / religiji te pomak u paradigmatskom smislu ka Drugom koji nas zastrašuje. Znatiželja znači distancu od samoga sebe i postavljanje pitanja koja će da rezultiraju susretom s njim / njom i koji će da dokaže i pokaže nesuvrlost dotadašnjeg otpora ka uzmicanju prema drugosti jer sa uzmicanjem prema kulturološkom ili religijskom Drugom mi promičemo u tajne nuturne dubine vlastite drugosti i otkrivamo njezine nedostatke i lažne nadomjestekte.⁶

⁵ <https://kultivise.rs/ajnstajnove-misli-koje-treba-ponavljati-svoj-deci-sveta/>

⁶ Pogledati animirani film "Curiosity" / "Znatiželja" (Producija: Zagreb film): https://www.youtube.com/watch?v=h48U-6kUMS_c

Radionica I. "Vrijednosti"

Ljudi cijene, štite i spremni su boriti se za svoje etičke vrijednosti.

Pripremila: Emina Jusufbegović

Ukupno trajanje: 60 do 90 minuta

Potrebni materijali: Papir, hemijska olovka, post-it ceduljice i novine. Prednost je imati pristup biblioteci i internetu, ali nije neophodno. Lista sa po više od 20 vrijednosti za svakog učesnika. Vrijednosti mogu biti: međukulturalno razumijevanje, sloboda vjeroispovijesti, ponos, red, saradnja, vjera, pobožnost, ljubav, uspjeh, skromnost, sloboda izražavanja, solidarnost, dijalog, prihvatanje, tolerancija, demokratija, ljudsko dostojanstvo, ravnopravnost, poštovanje, odgovornost, iskrenost, pravda i konkurenčija.

Cilj: Skrenuti pažnju učesnika na etičke vrijednosti koje čine temelj naših stavova i postupaka i na to da ljudi s različitim kulturološkim porijeklom mogu tumačiti vrijednosti na različite načine.

Metode:

- ▶ Upute - uvodna objašnjenja
- ▶ Parovi se integriraju: dva para - jedna grupa
- ▶ Grupne prezentacije
- ▶ Plenum
- ▶ Pojedinačne i grupne prezentacije

O vježbi:

Fondacija

Učesnici se prvo dijele u parove koji će raditi zajedno. Zatim se dva para spajaju i nastavljaju raditi u četveročlanim grupama. Vježba se završava razmjrenom mišljenja svih učesnika u plenumu.

www.tpo.ba

☞ **Korak 1.** Voditelj objašnjava da će se raditi vježba o etičkim vrijednostima te objašnjava pojam. Svaki učesnik dobija listu sa po 20 vrijednosti koje su nasumično raspoređene. Vrijednosti su navedene u potrebnim materijalima. (Trajanje: 10 min.)

☞ **Korak 2.** Nakon što parovi završe, dva para se trebaju spojiti da dobijemo četveročlane grupe. Grupe trebaju izabrati jednu vrijednost s kojom će nastaviti raditi. Preporučljivo je da izabrana vrijednost bude od velike važnosti za grupu. Učesnike treba potaknuti da se koriste vlastitim iskustvima u prezentaciji.

Učesnici trebaju diskutirati i odgovoriti na sljedeća pitanja:

- a) Zašto su odabrali upravo tu vrijednost?
- b) Šta vrijednost predstavlja i šta nam znači?
- c) Kako ta vrijednost dolazi do izražaja u našem društvu i u svijetu?
- d) Šta osigurava realizaciju te vrijednosti?
- e) Šta sprječava realizaciju te vrijednosti?

(Trajanje: 20 min.)

➔ **Korak 3.** Svi učesnici/-ice prezentiraju svoj rad u plenumu. Predstavnici grupa prvo odgovaraju na pitanja iz drugog koraka a zatim voditelj/-ica moderira diskusiju uz pomoć sljedećih pitanja:

- ▶ Kako je bilo raspravljati o vrijednostima? Da li je bilo teško izdvojiti najvažnije? Zašto?
- ▶ Kulture imaju svoje vrijednosti a pojedinci svoje. Radi li se uvijek o istim vrijednostima?
- ▶ Postoje razlike među kulturama. Da li je to tako da različite kulture imaju i različite vrijednosti?
- ▶ Mislite li da bi omladina u SAD-u, Kini ili Pakistanu izdvojila iste vrijednosti kao i vi?
- ▶ Možemo li vrijednosti podijeliti u one koje doprinose napretku čovječanstva i učvršćenju sistema zajedništva i one koje doprinose „tek“ samo pojedincu? Postoje li primjeri?
- ▶ Zašto je važno biti svjestan i siguran u vlastite vrijednosti?
- ▶ Poštujemo li jednakost tuđe vrijednosti kao svoje?
- ▶ Ponekad, različite kulture mogu razumijevati vrijednosti na različite načine. Primjeri mogu biti riječi kao: ponos, familija, sloboda, red. Do čega to može dovesti?
- ▶ Trebamo li poštovati vrijednosti i temelje tih vrijednosti ukoliko nisu u skladu sa ljudskim pravima?
- ▶ Znate li primjere vrijednosti nekog društva koje su se vremenom mijenjale? (Na primjer, u vezi sa ravnopravnosti spolova, religioznog pluralizma itd.)
- ▶ Kako biramo vrijednosti koje će postati dio našeg identiteta?
- ▶ Da li su naše vrijednosti temelj naših stavova i djelovanja?
- ▶ Da li je teško živjeti u skladu sa vrijednostima koje smatramo da su nam važne? Zašto? Imamo li primjere?
- ▶ Da li si ikada ranije imao neke vrijednosti kojih si se odrekao nakon što si dobio nova saznanja o nekome ili nečemu? (Trajanje: 30 min.)

Radionica 2. “Moja / tvoja vjera”⁷

Pripremila: Sedžida Hadžić
Ukupno trajanje: 30 minuta

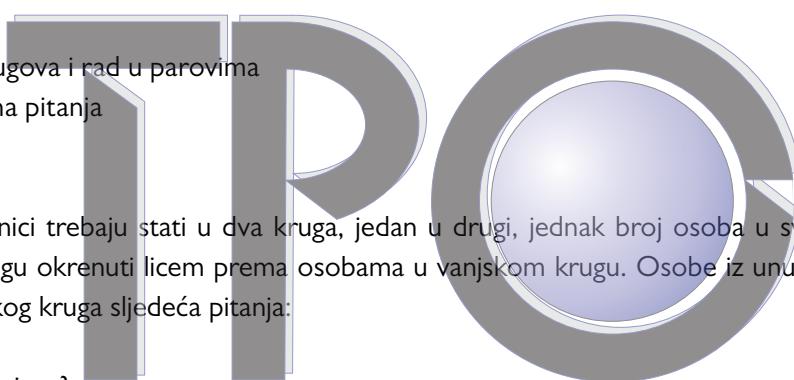
Potrebni materijali: listići s pitanjima, prazan prostor

Cilj: Promišljanje i reflektiranje vjere

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Formiranje krugova i rad u parovima
- ▶ Odgovaranje na pitanja
- ▶ Plenum

➔ **Korak 1.** Učesnici trebaju stati u dva kruga, jedan u drugi, jednak broj osoba u svakom krugu. Oni u unutrašnjem krugu okrenuti licem prema osobama u vanjskom krugu. Osobe iz unutrašnjeg kruga pitaju svoj par iz vanjskog kruga sljedeća pitanja:

- ▶ Kakva je moja vjera?
- ▶ Kada sam počeo da imam svjesnost svoje vjere?
- ▶ Kako se moja vjera manifestira? Kako to utiče na moj život?
- ▶ Šta vidite kada me pogledate?

Fondacija

Svaki odgovor treba da traje jedan minut. Onda se učenici iz vanjskog kruga pomjeraju za jedno mjesto, sve dok ne dođu do početne pozicije. (Trajanje: 20 min.)

➔ **Korak 2.** Zatim, postavite sljedeća pitanja na plenarnom dijelu. Učesnici trebaju pokušati odgovoriti na pitanja ispod u jednoj rečenici:

- ▶ Koji je bitni dio vašeg identiteta?
- ▶ Kakvu ulogu ima vjera u tvom identitetu? (Trajanje: 10 min.)

⁷ Prilagođeno iz priručnika „Living Faiths Together“ dostupnog na: https://www.academia.edu/210418/Living_Faiths_Together_Tool_kit_on_interreligious_dialogue_in_the_youth_work (30. 5. 2019.).

Radionica 3.**“Migranti / Izbjeglice”**

Pripremila: Andreja Pehar

Ukupno trajanje: 50 minuta

Potrebni materijali: A3 i A4 papiri, markeri, računalo, tekst *Opće deklaracije o ljudskim pravima*.

Cilj: Razvijati i osvijestiti činjenicu da često iz neznanja i nenamjerno kršimo ljudska prava i neravnopravno se odnosimo prema vršnjacima; podliježemo predrasudama i prihvaćamo loše društvene navike kao nešto što se podrazumijeva. Učesnici će naučiti razlikovati pojmove izbjeglištvo i migracije, definirati pojmove izbjeglištvo i migracije, opisati važnost *Opće deklaracije o ljudskim pravima*, razvijati osjećaj empatije, uočiti kako smo svi mi po nečemu različiti, ali i slični.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Rad u grupama
- ▶ Grupne prezentacije
- ▶ Plenum

➔ **Korak 1.** Podijeliti učenike u grupe. Na praznom A4 papiru neka napišu što više razloga zašto ljudi odlaze od svojih kuća u druge gradove, države, kontinente.

Primjeri vođenja razgovora: Ljudi ponekad odlaze od svojih kuća u druge gradove i države, na druge kontinente. Znaš li možda iz kojih razloga? Neki odlaze dobrovoljno, u potrazi za boljim životom, a neki pod prisilom. Raspravi unutar svoje grupe sve moguće razloge te ih prezentiraj ostatku razreda.

Nakon što iznesu sve razloge, učenicima podijelite radni list na kojem su dva stupca. U prvi stupac učenici trebaju napisati razloge zbog kojih ljudi odlaze dobrovoljno u druge zemlje i na druge kontinente, a u drugi stupac razloge zbog kojih ljudi odlaze u druge zemlje i na druge kontinente protivno svojoj volji. (Trajanje: 10 - 15 min.)

www.tpo.ba

➔ **Korak 2.** Svaka grupa neka svrsta razloge koje su prethodno napisali prema ovoj podjeli. Svaka grupa neka na ploču pričvrsti svoj poster (rad) i predstavi ga ostatku razreda. Zatim neka u istim grupama učenici samostalno definiraju pojam izbjeglica (napisati na list). Znaš li ko su izbjeglice? Kako bi definirao taj pojam? Izbjeglica je (...) Neka svaka grupa predstavi ostatku razreda svoju definiciju. U diskusiji je potrebno da cijeli razred dogovori zajedničku definiciju. (Trajanje: 10 min.)

➔ **Korak 3.** Nastavnik/-ica ili predstavnik/-ica razreda čita definiciju:

Izbeglica je stranac/strankinja koji se ne nalazi u zemlji svog državljanstva te se zbog osnovanog straha od progona (zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkom mišljenju) ne može, ili se zbog tog straha ne želi staviti pod zaštitu te zemlje. Izbjeglica je osoba bez državljanstva koja se nalazi izvan zemlje uobičajenog boravišta, a koja se ne može, ili se zbog osnovanog straha ne želi vratiti u tu zemlju. To je zajednički naziv za sve osobe koje traže i/ili primaju neku vrstu zaštite. Povesti razgovor o tome koliko se definicija koju su dali učenici razlikuje ili ima sličnosti sa ovom. Započeti diskusiju na temu - U čemu se ogledaju te razlike ili sličnosti? (Trajanje: 10 - 15 min.)

➔ **Korak 4.** Povežite ovu temu s važnošću zaštite ljudskih prava. Podijelite učesnicima tekst Opće deklaracije o ljudskim pravima te ih potaknite da u njemu pronađu članke koji se odnose na izbjeglice te prepričaju na koji način se štite ljudska prava izbjeglica (ovdje su posebno važni članci 13. i 14.).

4.3. Različitost, stereotipi i predrasude

Čovjek ima naučenu tendenciju da drugog čovjeka doživljava na osnovu lažne slike koju su drugi sačinili na osnovu kulturne, nacionalne ili vjerske pripadnosti ili još neutemeljenije: na osnovu stila odijevanja, boje kose i boje kože, frizure i drugih artifijelnih parametara. Povezivanje nekog od pobrojenih parametara to jest elemenata ili slike sa određenim skupinama ili pojedincima dovodi do stvaranja stereotipa. Stereotip prelazi u predrasudu na nivou na kojem se čovjeku ili grupi ljudi sudi i prosuđuje na osnovu stereotipa a ne kao pojedincu ili pojedinku.⁸

Vrste predrasuda: rodne / spolne, etničke, vjerske, rasne, nacionalne. Svaka vrsta predrasude rađa diskriminaciju koja je nekorektno, neopravданo i nepravdeno postupanje prema Drugom i drugaćijem a da mu / joj nismo dopustili prostor ili dali šansu da razuvjeri ili razbije naše pogrešno unaprijed formirano mišljenje o pripadnicima određene grupe ljudi, dok diskriminacija nužno vodi ka eskalaciji nasilja (bilo fizičkog ili psihičkog). Predrasude su sastavni dio svakog društva iako se ne rađamo s njima nego ih učimo na osnovu Razlike i različitosti.

British Council pragmatično definira različitost kao "stvaranje inkluzivne sredine i praksi koje doprinose organizaciji i onima koji rade u njoj i s njom. U obzir uzima činjenicu da se ljudi razlikuju na mnogo načina. Razumijevanje, poštovanje i učinkovito upravljanje tim razlikama može rezultirati većim uključivanjem što može donijeti prevagu u korist uspjeha na individualnoj, timskoj i organizacijskoj razini".⁹ No, termin Razlika (Derrida, 2007) predstavlja otpor i atak na strukturalističku ideju zatvorenih struktura i kategorija te bi kao takav mogao služiti za razgradnju i dekonstrukciju stereotipa i predrasuda.

Na tom se tragu iznjedrila imagologija kao interdisciplinarno orijentirana grana komparativne književnosti koja istražuje konstrukcije i reprezentacije kolektivnih identiteta u književnosti, kako drugih zemalja tako i u književnosti matične zemlje.¹⁰ S obzirom da je Nietzsche prognozirao smrt religije u 21. stoljeću, a ista se nije dogodila, nego su određene grupe unutar određenih religija sve intenzivnije i radikalnije, događa se obrat u kojem fluktuiraju sve veće netrpeljivosti i predrasude. Upravo stoga, naši budući treneri moraju biti spremni i kompetentni u pronalasku granice između činjenice, stereotipa i predrasude u kulturološkom i/ili religijskom identitarnom okviru.

8 Više o stereotipima u: Šuta - Hibert, M. (ur). *Rodni stereotipi: zvući poznato?* Sarajevo: TPO Fondacija. 2015.

9 <https://www.britishcouncil.hr/jednake-mogu%C4%87nosti-razli%C4%88Ditost>

10 O imagologiji: Uvod u imagologiju: Kako vidimo strane zemlje. *Uvod u imagologiju*. Priredili: Dukić, D., Blažević, Z., Plejić Poje, L., Brković, I. Zagreb: Srednja Europa. 2009. str 203.

RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest, vol. 42, 2010., str. 459 – 509

<http://www.matica.hr/vijenac/406/kako-vidimo-druge-3023/>

http://www.medskolazd.hr/media/NastavniSadrzaji/Identitet_predrasude2016.pdf

Radionica I. “Šta su predrasude?”

Pripremila: Šejla Džanan
Trajanje radionice: 45 min.

Potrebni materijali: Dvije kutije, nastavni listić, markeri, olovke

Cilj: Učesnici će shvatiti kako su stereotipi i predrasude povezani i kako mogu dovesti do pojednostavljenih i nepravičnih gledišta o pojedincima i grupama. Učenici će biti u stanju da definišu šta su predrasude.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Uvodna aktivnost - vježba zagrijavanja
- ▶ Plenum
- ▶ Pojedinačni rad i prezentacije

→ **Korak I. Uvodna aktivnost (10 min) „Prvi pljesak“**

Nastavnik/-ica izgovara različite riječi, a učenici koje ta riječ pogađa ustaju dok im ostali plješću. Nastavnik izabire one riječi s popisa koje najbolje odgovaraju sastavu i osobinama baš te skupine učenika u razredu. Moguće je ubaciti i nove riječi. Pri izboru riječi, nastavnik može uzeti obje strane u paru no ne uvijek jedne za drugima. Pljesak znači afirmacija različitosti te se tako slavi različitost unutar razreda.

Popis ideja za prvi pljesak: djevojčice - dječaci, plave oči – smeđe oči, oni koji vole mačke - oni koji ne vole mačke, tenisice - cipele, ljubitelji košarke - ljubitelji nogometa, zaljubljeni - ljubomorni, vrijedni - spavalice, oni koji porane u školu - oni koji kasne, ljevac - dešnjaci, visoki - niski.

Razgovor: Kako ste se osjećali tokom igre? Šta ste novo doznali jedni o drugima?

Cilj aktivnosti: Pokazati sve različitosti i preferencije među učenicima. (Trajanje: 10 min.)

→ **Korak 2.** Nastavnik/-ica pokazuje razredu dvije zapakovane kutije iste veličine. Jedna kutija treba da bude lijepo upakovana. Druga kutija treba da sadrži neki slatkiš, ali bi trebalo da bude skromno (neugledno) upakovana. Pokažite ove dvije kutije učenicima i zatražite da glasuju koju kutiju žele da dobiju kao poklon. Razgovarajte i pitajte učenike (individualni odgovori):

- a. Zašto ste izabrali ovaj poklon (odabrani)?
- b. Kakva osjećanja imate u vezi sa vašim izborom?
- c. Šta mislite, možemo li reći šta je unutar kutije na osnovu načina na koji je upakovana?

Nakon razgovora, otvoriti kutije. Ako razred izglaša ljepše upakovanu kutiju, otvoriti prvo nju. Nakon toga, otvoriti drugu kutiju i izvaditi slatkiše. Markerom označite „ljepše upakovanu kutiju,, sa riječju „Predrasuda“. Razgovarajte i pitajte učenike (individualni odgovori):

- a. Kakav osjećaj sada imate u vezi sa vašim izborom (individualni odgovori)?
- b. Da ste znali sadržaj kutije, da li biste isto izabrali ili drugačije?
- c. Šta mislite šta su predrasude?

Objasniti učenicima: "Ovo je primjer predrasude, zato što ste unaprijed sudili o tome što je u kutiji na osnovu onoga što ste vidjeli spolja".

Koristeći definiciju predrasuda napisanu na tabli, sa učenicima napraviti listu predrasuda.

Moguće predrasude:

Kako neko izgleda

Šta neko oblači

Gdje živi

Kako neko govori

Boja kože

Boja kose

Sposobnosti

Fizičke razlike

Nacionalnost

Vjeroispovijest (...) (Trajanje: 25 min.)

→ Korak 3. Predrasuda znači prerano suditi.

Podjeliti učenicima nastavni list br. I sa zadatkom da dopune riječ u svakoj rečenici i neka nacrtaju prigodnu sličicu. (Trajanje: 10 min.)

Prilog: Nastavni list br. I

IME _____

Predrasuda znači prerano suditi.

Uputa: Dopuni sljedeće rečenice i nacrtaj odgovarajuće sličice:

<p>1. Ne možeš suditi o po tome kako je upakovan.</p>	
<p>2. Ne možeš suditi o po koricama.</p>	
<p>3. Ne možeš suditi o CD-u po</p>	
<p>4. Ne možeš suditi o osobi po njenoj pojavi ili</p>	

Radionica 2.**“Različiti ne, isti”**

Pripremila: Andreja Pehar
Trajanje radionice: do 50 minuta

Potrebni materijali: listići, samoljepljivi papirići u boji i pribor za pisanje

Cilj: Osvijestiti i poštovati različitosti, promicati toleranciju, razvijati empatiju, upućivati na slušanje drugoga, poticati izražavanje vlastitih misli i osjećaja, razvijati samosvijest i samopouzdanje učenika uz poštivanje drugih i drugačijih, njegovati prijateljstvo i poštovanje među učenicima, razvijanje pozitivnog ozračja u razrednom odjelu.

Podcilj: Međukulturna dimenzija

- ▶ prihvaca druge učenike te tako pridonosi razvoju razredne zajednice kao cjeline, shvaća da razlike obogaćuju razrednu zajednicu;
- ▶ razumije i poštuje druge učenike te tako pridonosi razvoju razredne zajednice kao cjeline - ima razvijene osnovne vještine interkulturne komunikacije.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Uvodna aktivnost - vježba zagrijavanja
- ▶ Rad u parovima
- ▶ Grupni rad
- ▶ Pojedinačne i grupne prezentacije

Fondacija

www.tpo.ba

⇒ **Korak 1. Igra - Budi drug, stani u krug.**

Učesnici stoje u krugu i slušaju upute voditeljice: svi učenici koji pripadaju navedenoj kategoriji trebaju stati u sredinu kruga i pogledati ko sve čini novi krug sličnosti. Zatim se vraćaju na prvotnu poziciju, a voditeljica nastavlja s primjerima: svi oni koji imaju plave oči, svi koji vole kolače, svi koji imaju brata, svi koji imaju smeđu kosu, svi koji vole (...).

Analiza: Kako ste se osjećali kad ste pripali nekoj skupini? (Trajanje: 5 - 7 min.)

⇒ **Korak 2.** Učenici sjede na podu u paru, jedan nasuprot drugoga u formaciji kruga. Unutarnji učenici na listić zapisuju sličnosti sa učenikom preko puta, a vanjski učenici upisuju razlike. Svaki učenik napiše dvije sličnosti ili razlike i tada se vanjski učenici pomjere za jedno mjesto u desno. Krug se vrati dok svi učenici ne napišu suprotnost ili sličnost sa svakim učenikom. Analiziramo napisane sličnosti ili razlike.

Napomena: Vježba se može izvesti i tako što učenici stoje jedan nasuprot drugog. (Trajanje: oko 20 min.)

⇒ **Korak 3.** Unaprijed su pripremljeni samoljepljivi papirići u boji (žuta, plava, crvena, zelena i jedan crni), a u kutovima učionica su zalijepljeni veći papiri u svim tim bojama osim crne. Učenicima voditelj/-ica lijeperi na čelo određeni papirić, a da oni ne znaju koja je boja u pitanju. Učenici ne smiju međusobno pričati i govoriti ko ima koju boju. Igra se igra na slijedeći način: na osnovu boja koje su im nalijepljene, učenici formiraju skupine u kutovima učionice, ne komunicirajući riječima. Igra završava kad se formiraju skupine i kad crnog svi odbace.

Analiza osjećaja: Kako se crni osjećao kad su ga svi odbacili? Kako su se ostali osjećali dok nisu pronašli skupinu koja ih prihvata? Kako su se osjećali kad su odbacili crnog?

Što vas u igri podsjeća na vaša iskustva iz života? Kako ste prihvaćeni? Što pomaže da budete prihvaćeni? Kako vi prihvate druge? Jeste li uvijek prihvaćeni u društvu? (Ako niste, koji su razlozi neprihvaćanja?). (Trajanje: 20 min.)

Radionica 3.**“Lejla i Muhamed: Mehanizmi nastajanja stereotipa i predrasuda”¹¹**

Pripremio: Izet Numanović

Ukupno trajanje: 60 minuta

Potrebni materijali: flipchart papir, markeri, liste za refleksiju, kopija priče.

Cilj: Sticanje uvida u značaj konteksta i njegovu ulogu u posmatranju, razumijevanju i formiranju stavova te važnost izlaska iz utvrđenih okvira tumačenja realnosti. Osvješćivanje teškoća u interpretiranju podataka na osnovu nedovoljnih informacija. Uočavanje kako interpretacije ograničavaju pravo spoznавање ljudi, događaja i svijeta oko nas. Razumijevanje nastanka i funkcionalnosti predrasuda i stereotipa.

⇒ **Korak I.** Uvodna aktivnost – čitanje priče i rangiranje.

- ▶ Recite učesnicima da će im pročitati jednu priču. Dok čitate, uporedo ilustrujte sadržaj priče (nije suvišno da svako dobije svoj primjerak priče, da bi kasnije kod procjenjivanja svako za sebe mogao još jednom da pročita).
- ▶ Poslije čitanja, zamolite učesnike da svako za sebe rangira likove. Najnegativniji lik dobija rang 1, a najpozitivniji 5.
- ▶ Napravite veliku tabelu, u koju su upisana imena učesnika i likova iz priče. Neka svaki učesnik glasno pročita svoje rangove, a vi ih upišite u tabelu. Da biste uštedjeli na vremenu, ne mora svaki učesnik da čita svoje rangove, već krenite redom sa ocjenama a oni neka dižu ruke i samo ih prebrojte. Npr: Svi koji su Lejli dali 1 neka dignu ruku, itd. (Trajanje: 15 min.)

Primjer ocjenjivanja

Imena	Ocjene poslije prvog dijela priče
Lejla	1,3, 5, 1, 2, 3, 2, 2, 3, 4,
Muhamed	1,3, 5, 1, 2, 1,3, 5, 1, 2,
Džafer	3, 2, 3, 4, 5, 1,3, 5, 1, 2,
Tarik	1,3, 5, 1, 2, 3, 2, 2, 3, 4,
Ahmed	5, 4, 2, 4, 3, 3, 2, 3, 4, 5,

¹¹ Preuzeto sa: MEHANIZMI NASTAJANJA STEREOTIPA I PREDRASUDA. Preuzeto sa: Vranješić, J. (2006). Za razliku bogatije. Priručnik za interkulturnalizam. Centar za prava deteta: Beograd. Pdf. Dostupno na: http://cpd.org.rs/wpcontent/uploads/2017/10/za_razliku_bogatije.pdf (5. 6. 2019.).

→ Korak 2. Glavna aktivnost – argumentacija

- ▶ Kada budete imali sve rezultate na tabli, napravite nekoliko (4-5) grupa na osnovu sličnosti rangova, podijelite učesnike u male grupe i recite im da u grupama definiraju kriterije po kojima je koji lik dobio određeni rang. Neka razgovaraju 10 min.
- ▶ Tada im saopćite da imate nove podatke o Lejli i Muhamedu i da biste voljeli da ih pokažete učesnicima. Svakom učesniku dajte priču br. 2 i neka je sami pročitaju ili prvo vi pročitajte pa onda njima podijelite.
- ▶ Dajte im malo vremena za spontanu reakciju, za smijeh, ljutnju, nevjeru.
- ▶ Zamolite ih da ostanu u malim grupama i razgovaraju o tome da li bi im rangovi poslije novih informacija ostali isti. Šta bi promijenili?
- ▶ Organizirajte razmjenu u velikoj grupi: Pitajte ih da li su nešto promijenili ili ne? Šta su promijenili? Zašto? Kako su došli do rangova poslije čitanja prve priče, šta ih je navelo da na ovaj način procijene likove, a šta ih navodi da to sada mijenjaju? Da li i sada mogu sa sigurnošću da tvrde da znaju šta se dešava u priči? Što mislite, koliko ste sigurni da znate što se dešava u priči? Kako ono što opažamo ili čujemo imenujemo i osmišljavamo? Kada bismo imali još neki podatak, šta bi se desilo?
- ▶ Prokomentirajte kako često imamo pogrešne pretpostavke kada imamo u vidu samo dio slike, kako je važno sagledati cjelinu da bi se donosili zaključci. Podsetite ih da je važno da vodimo računa o čitavom kontekstu kada donosimo zaključke i da budemo svjesni da često nemamo sve podatke kada donosimo zaključke. Važno je da se prema zaključcima odnosimo kao prema hipotezama koje provjeravamo, a ne kao jedinim i isključivim istinama (pošto ne možemo nikada biti sigurni da sagledavamo cijelu sliku). (Trajanje: 30 min.)

→ Korak 3. Završna aktivnost – Mini lekcija, pitanja i komentari učesnika

Prilozi:

- ▶ Lejla i Muhamed, priča 1
- ▶ Lejla i Muhamed, priča 2

Lejla i Muhamed – priča 1

Nil je velika, duga rijeka u kojoj živi mnogo krokodila, a samo nekoliko mostova postoji preko kojih se rijeka može preći. Lejla živi na obali rijeke. Lejla ima 17 godina i ludo je zaljubljena u Muhameda koji živi s druge strane rijeke. Lejla je odlučila da posjeti svoju ljubav i zato odlazi kod Ahmeda i moli ga da je preveze na drugu obalu. Iako Ahmed ima i vremena i čamac, on ne želi da preveze Lejlu. Lejla ne odustaje i zato odlazi kod Tarika i moli ga da je on prebac na drugu stranu rijeke. Tarik pristaje, ali samo pod uslovom da Lejla provede noć sa njim i da krenu rano ujutro. I tako je i bilo. Lejla je toliko željela da vidi Muhameda da je pristala da provede noć sa

Tarikom i u rano jutro on ju je prevezao na drugu obalu. Lejla je sva sretna otrčala u zagrljaj voljenog i ispričala mu kakve je sve poteškoće imala dok je stigla do njega. Muhamed ju je otjerao od sebe. Lejla je sva tužna šetala uz obalu rijeke, boreći se sa suzama. Tada je srela Džafera. Džafer ju je pitao zašto plače i zašto je tužna. Lejla mu je ispričala svoju priču. Džafer je otisao kod Muhameda i dva puta ga snažno udario u lice, ne rekavši ni riječ.

Lejla i Muhamed – priča 2

Lejla je sedamnaestogodišnja gimnazijalka, a Muhamed je njen profesor. On je sretno oženjen. Ahmed je također profesor u istoj gimnaziji, a Muhamed je njegov kolega. Tarik je Lejlin djed koji dugo nije bio u kontaktu sa unukom. Njih dvoje su proveli cijelu noć zajedno, pijući čaj i pričajući. Džafer je ubica psihopata – luda je sreća da je samo udario Muhameda u lice.

4.4. Komunikacija i aktivno slušanje

Komunikacija bazično predstavlja razmjenu informacija uz pomoć jezika kao dogovorenog i usvojenog sistema znakova. Raspoznajemo ljudsku – verbalnu komunikaciju, životinjsku, signalnu, međujezičnu, međukulturalnu, marketing komunikaciju i telekomunikaciju. Ljudska to jest verbalna komunikacija stoji u službi društvene interakcije u vidu slanja i primanja poruke putem komunikacijskog kanala. Unutar komunikacijskog kanala se vrlo često javlja komunikacijski šum prouzrokovani manjkom slušanja sugovornika.

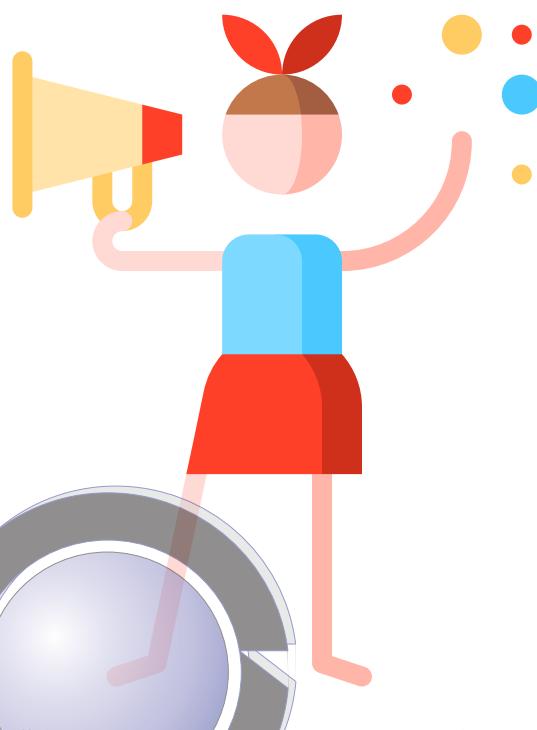
Postoji nekoliko vrsta neispravnog slušanja, a to su: pseudoslušanje, jednoslojno slušanje, selektivno slušanje, selektivno odbacivanje, otimanje riječi, odbrambeno ili defanzivno slušanje i slušanje u zasjedi. Dok pravilno slušanje nema vrsta i postoji samo aktivno slušanje.

Aktivnim slušanjem potičemo saradnju i pokazujemo interes za sugovornikovom pričom te srazmjerne utiče na sugovornika da nas i on / ona aktivno sluša prilikom našeg govora. Aktivnim slušanjem pokazujemo poštovanje prema osobi koja hoće nešto da nam kaže. Pored toga, sugovorniku šaljemo signale da imamo vremena da ga / ju saslušamo do kraja. Aktivno slušanje ne podrazumijeva kimanje glavom u trenucima kada se ne slažemo ili ne dijelimo sagovornikovo mišljenje nego potencira nezauzimanje odbrambenog stava i pozicije naspram sugovornika. Uz pomoć vještine aktivnog slušanja, mi, zapravo, ne dozvoljavamo šumove u komunikacijskom kanalu.¹²

Postoji 6 osnovnih pravila aktivnog slušanja kako bi komunikacija bila uspješna¹³:

- ▶ Ne prekidati drugoga dok iznosi svoje stajalište i mišljenje
- ▶ Ne iznositi lično mišljenje
- ▶ Ne udjeljivati savjete
- ▶ Ne osuđivati stav ili mišljenje sugovornika
- ▶ Naučiti šutjeti
- ▶ Postavljati pitanja s ciljem boljeg razumijevanja sugovornika.

Ukoliko bismo svi bili aktivni slušatelji i slušateljice, kulturnoške i religijske netrpeljivosti i šumove u komunikaciji prouzrokovane takvim netrpeljivostima bismo sveli na minimum jer bismo na taj način njegovali istinsku kulturu dijaloga kao krajnju odrednicu civilizacijskoga napretka jer se civilizacijski napredak, u svojoj osnovi, ne mjeri tehničkim i tehnološkim napretkom nego su ti napreci odraz civilizacijskoga stanja. Ako smo krocili u 21. stoljeće prijetnjom atomskim i inim naoružanjem, čovječanstvo treba da se zamisli kakav je to odraz civilizacijskoga stanja na Planeti.

Fondacija

www.tpo.ba

12 v. Delić, A., Bajramović, Dž. *Lični i profesionalni razvoj: priručnik za mlade*. Sarajevo: TPO Fondacija. 2015.

13 Više o aktivnom slušanju: psihologija.ffzg.unizg.hr > 9-tjedan-Aktivno-slusanje-2010_2011_web
<https://plaviured.hr/kratki-vodic-za-aktivno-slusanje/>

Radionica I. “Tri kulture”

Pripremio: Izet Numanović

Ukupno trajanje: 60 minuta

Potrebni materijali: stikeri (crveni, plavi, žuti), flipčart papir, flomasteri, obični papir, pištaljka

Cilj: Učesnici će uočiti načine na koje se opažaju različitosti i razumjeti mehanizme nastajanja stereotipa, brzinu kojom se vrše generalizacije. Uvidjet će načine na koje stereotipi djeluju: kako način na koji nas drugi opažaju utiče na to kako opažamo sebe. Bit će u mogućnosti razlikovati opservacije od interpretacije, kao način prevazilaska stereotipnog mišljenja.

⇒ **Korak 1.** Aktivnost pod nazivom „Tri kulture“ osmišljena je kao uvod u raspravu o pitanjima stereotipa i predrasuda (pročitati u nastavku) kao prepostavke za nerazumijevanje među grupama i pojedincima a posredno i diskriminaciju i različite oblike nasilja.

Razbrajanje i objašnjenje: Kako biste otpočeli aktivnosti, potrebno je da se učesnici podijele u tri grupe. To možete učiniti tako što će učesnici izvlačiti neke predmete ili kartončice različitih boja, ili ćete ih na neki drugi način podijeliti u grupe (razbrojavanje 1., 2., 3. ili odrediti već formirane grupe da budu žuti, plavi ili crveni). Napomena za trenere: Ukoliko poznajete grupu, možete vi odrediti članove grupe „crvenih“ među učesnicima koji bi se mogli osjećati ugodnije u energičnijim i „bučnijim“ aktivnostima. (Trajanje: 5 - 7 min.)

⇒ **Korak 2. Uvježbavanje ponašanja:**

- ▶ Nakon što ste odredili tri ujednačene grupe učesnika, neka svaka grupa stane u određeni dio prostora, što dalje jedni od drugih. Ukoliko ima prostora, dobro je da jedna ili dvije grupe izađu u obližnji prostor. Ukoliko imate mogućnost da grupe izađu u neki drugi prostor, dobro je izmjestiti grupu koja ima za opis ponašanja da: govore glasno, unose se u lice i pitaju „Kako si?“, da bi oni mogli što bolje da uvježbaju ponašanja.
- ▶ Dajte svakoj grupi papirić sa pravilima za njihovu grupu da je zajednički pročitaju ali i priđite svakoj grupi kako biste bili sigurni da su dobro razumjeli zadatok. Vodite računa da druge grupe ne čuju pojašnjenja.
- ▶ Svi članovi grupe trebaju imati samoljepljive papiriće na vidljivom mjestu (ne mora biti na čelu, ali negdje gdje se jasno vide) kako bi se mogli razlikovati.
- ▶ Važno je naglasiti da svi moraju da se pridržavaju napisanog na cedulji i da šta god se dešavalо treba da se drže pravila svoje kulture.
- ▶ Dati svakoj grupi po nekoliko minuta da se pripremi. (Trajanje: 5 min.)

→ **Korak 3.** Susret tri kulture: Kada su svi spremni, voditelj objašnjava da, na dati znak, svi pripadnici sve tri kulture treba da krenu u šetnju po prostoru prilazeći drugima sa ciljem da se upoznaju, saznaju nešto o drugima postavljajući pitanja o onome što ih interesuje. Pri tome ne smiju da odstupe od pravila svoje kulture. Mogu slobodno da se kreću, susreću s kim god žele i razmjenjuju o čemu god hoće. Voditelj povremeno pravi zvuk zvonom (pištaljkom) na koji učesnici reaguju u skladu sa svojom kulturom. (Trajanje: 10 min.)

→ **Korak 4.** Zapisivanje u grupama. Kada odredite da je aktivnost ispunila cilj, zamolite učesnike da sjednu za stol sa pripadnicima „svoje kulture“ i zajednički zapišu zapažanja o drugim dvjema grupama (koga su sreli, kakvi su (...)). Nakon toga trebaju da daju ime svakoj od druge dvije kulture. Isti zadatak imaju i za svoju kulturu – trebaju zapisati „kakvi su oni“ i dati ime „svojoj“ kulturi, odnosno da daju prijedlog kako bi mogli da se zovu. (Trajanje: 10 min.)

→ **Korak 5.** Zapisivanje na flipčart:

- ▶ Pripremite prostor na koji ćete zapisivati ono što su grupe uradile (veliki papiri/tabla) – vidjeti skicu ispod. Neka svaka grupa čita svoje opise i zapažanja o druge dvije grupe, a vi zapisujte šta ste čuli u za to predviđeni prostor. Dok jedna grupa govori, drugi bi trebali da slušaju i ne komentiraju naglas (dopustite malo smijeha, naravno). Zapišite i nazive koje su jedni drugima dali.
- ▶ Kada završe sa opisima drugih grupa, počnite sa opisima koje su grupe dale same o sebi. Recite ovako: Crveni, o vama se u društvu priča (...) pa pročitajte sve što su drugi rekli o njima. Zatim recite: U društvu vas nazivaju (...) pa pročitajte imena koja su im dale druge dvije grupe. Zatim recite: Kažite nam sada kako se ustvari vi zovete i kakvi ste vi. To zapišite ispod već datih osobina od drugih grupa. Ovakva vrsta bilježenja pruža priliku za poređenje. (Trajanje: 25 min.)

Skica

CRVENI	PLAVI	ŽUTI
piše se ono što drugi govore o njima	piše se ono što drugi govore o njima	piše se ono što drugi govore o njima
svaka grupa diktira šta su sami o sebi napisali	svaka grupa diktira šta su sami o sebi napisali	svaka grupa diktira šta su sami o sebi napisali

→ **Korak 6. Refleksije.** Pozovite učesnike da ponovo i malo pažljivije pogledaju liste koje ste napravili na zidu. Šta primjećuju? Ohrabrite učesnike da daju svoje komentare bez vašeg uplitanja i vodeći računa da jedni druge saslušaju. Kada ste prokomentirali listu zapitajte učesnike kako su dolazili do zaključaka koje su donijeli o drugima, odakle im toliko podataka, na osnovu čega su ih donijeli i sl. Pitajte učesnike da li su oni vidjeli baš ono što su zapisali ili su to sami zaključili? Napravite razliku između onoga što vidimo – opservacije (saginju glavu, odmiču se), i onoga o čemu donosimo sud – interpretacija (stidljivi, nekulturni (...), navedite nekoliko primjera koje ste zapisali). Zamolite učesnike da objasne šta im je bio zadatak. Da li su i sami učesnici dodavali ponešto od onoga što nije bilo na papiru? Ako jesu, zašto? Da li i sami ponekad zaključimo da se od nas očekuje određeno ponašanje mada nam to nije rečeno? Zašto se i kada dešava to da na osnovu nekoliko podataka donesemo puno više sudova, odnosno stvorimo određeno mišljenje o nekoj grupi, dodajući i osobine koje nismo mogli vidjeti? Pitajte učesnike da naprave odmak od aktivnosti i razmisle gdje u svakodnevnom životu nailaze na slične situacije? Neka daju neki primjer. Dajte dovoljno vremena učesnicima da razmisle i podijele sa grupom nekoliko ideja. (Trajanje: 25 min.)

Radionica 2. "Koliko se poznajemo?"

Pripremili: Bernard i Marina Heraković

Ukupno trajanje: do 75 minuta

Potrebni materijali: flipchart papir, markeri, kartice, košarica, bijele trake od papira, ljeplilo za papir, boje, škare, tekstovi iz priloga.

Cilj: Učesnici će upoznati i znati razlikovati osnovne elemente zapadnih monoteističkih religija. Kritički će promišljati i naučiti osnovne postulate navedenih religija. Kroz kreativan i kolaborativan rad, učesnici će osnažiti razumijevanje naučenog.

Metode:

- ▶ Upute, biranje kartica, popunjavanje tabele
- ▶ Formiranje skupina
- ▶ Čitanje prisopodobe o Samarijancu
- ▶ Rad u skupinama
- ▶ Prezentacije rada skupina
- ▶ Plenum

⇒ **Korak I.** Ispred svih sudionika na ploči ili flipčartu nacrtati tabelu:

	ŽIDOVSTVO	KRŠĆANSTVO	ISLAM
utemeljitelj			
Bog			
simbol			
sveta knjiga			
hram			

Fondacija
www.tpo.ba

Na kartice koje će biti u nekoj košarici napisati: Isus Krist, Muhamed, Abraham, Presveto Trostvo, Allah, Jahve, Križ, polumjesec i zvijezda, sedmokraki svjećnjak i Davidova zvijezda, Biblija, Kur'an, Tora, crkva, sinagoga, džamija. Sudionici pristupaju i izvlače po jednu karticu te markerom upisuju sadržaj kartice u tabelu na predviđeno mjesto (npr. Tora - sveta knjiga, Židovstvo). Prema izvučenim pojmovima, formiraju se skupine. Ko izvuče pojam vezan za npr. kršćanstvo, sjeda u skupinu koja će se zvati KRŠĆANSTVO. Na taj način će se formirati tri skupine. Ako je sudionika više nego pojmljova u korpici, ostali izabiru kojoj će se skupini pridružiti. (Trajanje: 10 min.)

URADENA TABELA	ŽIDOVSTVO	KRŠĆANSTVO	ISLAM
utemeljitelj	ABRAHAM	ISUS KRIST	MUHAMED
Bog	JAHVE	PRESVETO TROSTVO	ALLAH
simbol	SEDMOKRAKI SVJEĆNJAK I DAVIDOVA ZVIJEZDA	KRIŽ	POLUMJESEC I ZVIJEZDA
sveta knjiga	TORA	BIBLIJA	KUR'AN
hram	SINAGOGA	CRKVA	DŽAMIJA

⇒ **Korak 2.** Upoznati sudionike radionice sa sljedećim pravilima: slušati jedni druge, dopustiti drugom da govori, ne upadati drugom u riječ, zajednički formirati odgovore na pitanja. (Trajanje: 3 min.)

⇒ **Korak 3.** Sudionici podijeljeni u skupine dobivaju zadatke:

Skupina: KRŠĆANSTVO:

- ▶ Zadatak 1. Ispraviti pogreške u tekstu o kršćanstvu i ispravke upisati na bijele trake izrezane od papira (prilog 1).
- ▶ Zadatak 2. Izraditi vitraj sa krčanskim simbolom (križem). (Na hamer - papiru iscrtati križ i sve oko križa iscrtati crnim markerom, praviti nepravilne oblike, kako bi nakon što se oboje, dobili vitraj.) Na urađen vitraj, nalijepiti trake s riječima ili rečenicama iz prethodnog zadatka.
- ▶ Zadatak 3. Vrijedi li za pripadnike kršćanske religije zlatno pravilo, treba li ga poštivati? (Ako je odgovor DA, napisati zlatno pravilo na traku od papira i zalijepiti na vitraj.)

Skupina: ISLAM:

- ▶ Zadatak 1. Ispraviti pogrešno napisan tekst o islamu te ispravljene riječi ili rečenice napisati na bijele trake od papira (prilog 2).
- ▶ Zadatak 2. Izraditi sliku sa simbolom Islama. Na hamer - papiru nacrtati polumjesec i zvijezdu te okolo iscrtati geometrijske oblike da bi se dobila arabeska (dekorativni element ponavljajućih geometrijskih formi, najčešće u obliku stiliziranih povijenih vitica biljaka ili sa životinjama, isprepletenih u najrazličitijim varijacijama, a obično je kombiniran sa tekstrom izreka iz Kur'ana). Na urađenu sliku zalijepiti bijele trake sa riječima ili rečenicama iz prethodnog zadatka.
- ▶ Zadatak 3. Vrijedi li za pripadnike islamske religije zlatno pravilo, treba li ga poštivati? (Ako je odgovor DA, napisati zlatno pravilo na traku od papira i zalijepiti na sliku.)

Skupina: ŽIDOVSTVO:

- ▶ Zadatak 1. Ispraviti pogrešno napisan tekst o Židovstvu te ispravljene riječi ili rečenice napisati na bijele trake od papira (prilog 3).
- ▶ Zadatak 2. Izraditi sliku sa simbolom Židovstva. Na hamer - papiru nacrtati sedmokraki svjećnjak ili Davidovu zvijezdu te okolo iscrtati crnim markerom nepravilne linije i obojati unutar. Na urađenu sliku zalijepiti bijele trake sa riječima ili rečenicama iz prethodnog zadatka.
- ▶ Zadatak 3. Vrijedi li za pripadnike židovske religije zlatno pravilo, treba li ga poštivati? (Ako je odgovor DA, napisati zlatno pravilo na traku od papira i zalijepiti na sliku.) (Trajanje: 30 min.)

⇒ **Korak 4.** Nakon rada u skupinama, slijedi izlaganje svake skupine o tekstu kojeg su dobili i izmjenama/ ispravcima koje su uradili. Trener - voditelj kontrolira tačnost ispravaka. Zatim pokazuju kako u konačnici izgleda njihova stilizacija simbola.

Kada sve skupine izlože svoj rad, slijedi spontani razgovor kojeg vodi trener - voditelj radionice. Razgovor je vođen pitanjima:

1. Što je zajedničko trima monoteističkim religijama?
2. Trebamo li se u BiH više međusobno uvažavati?
3. Pita li nas zlatno pravilo koje smo vjere ili nacije?
4. Kome je danas potreban dijalog?
5. Razgovarati o rečenici: Iskrena i istinska vjera u Boga ujedinjuje, a ne razdvaja ljude.
6. Osobno pitanje: Kakav je moj odnos prema drugima koji se razlikuju od mene po vjeri i naciji?
7. Trebam li mijenjati svijest ko je moj bližnji? (Trajanje: 30 min.)

Prilog 1.: KRŠĆANSTVO

Kršćanstvo je politeistička religija. Nastala je u Palestini u 2. stoljeću - obuhvaća brojne kršćanske sinagoge, kojima je zajednička vjera u Jahvu i život prema pet evanđelja. Kršćanstvo je utemeljio Mojsije, a njegovi sljedbenici se nazivaju muslimanima. Svetu knjigu kršćana je Sveti pismo ili Kur'an koji se dijeli na Stari zavjet i Srednji zavjet. Kršćani vjeruju da je Allah središte i cilj sveukupne povijesti. Također od Isusa Krista uče da Bog voli samo kršćane. Kršćanstvo se širilo preko petnaest Isusovih učenika koji su cijelom svijetu javljali Radosnu vijest o Božjoj ljubavi prema svim kršćanima. Isusov život i djelovanje je opisan u biblijskim knjigama - evanđeljima koje su napisali Franjo, Anto, Petar i Andrija. Kršćanstvo je najmanja religija na svijetu.

ISPRAVLJEN TEKST: KRŠĆANSTVO

Kršćanstvo je politeistička (MONOTEISTIČKA) religija. Nastala je u Palestini u 2. stoljeću (I. STOLJEĆU)- obuhvaća brojne kršćanske sinagoge (CRKVE), kojima je zajednička vjera u Jahvu (ISUSA KRISTA) i život prema pet (ČETIRI) evanđelja. Kršćanstvo je utemeljio Mojsije (ISUS KRIST), a njegovi sljedbenici se nazivaju muslimanima (KRŠĆANIMA). Svetu knjigu kršćana je Sveti pismo ili Kur'an (BIBLIJA) koje se dijeli na Stari zavjet i Srednji (NOVI) zavjet. Kršćani vjeruju da je Allah (ISUS KRIST) središte i cilj sveukupne povijesti. Također od Isusa Krista uče da Bog voli samo kršćane (SVE LJUDE). Kršćanstvo se širilo preko petnaest (DVANAEST) Isusovih učenika koji su cijelom svijetu javljali Radosnu vijest o Božjoj ljubavi prema svim kršćanima (SVIM LJUDIMA). Isusov život i djelovanje je opisan u biblijskim knjigama - evanđeljima koje su napisali Franjo, Anto, Petar i Andrija (MATEJ, MARKO, LUKA I IVAN). Kršćanstvo je najmanja (NAJVEĆA) religija na svijetu.

Prilog 2.: ISLAM

Muslimani vjeruju da postoji samo jedan Bog. Njegovo ime je Jahve. On se objavio preko anđela Gabrijela svom poslaniku Mehmedu koji je živio od 570. do 632. godine prije Krista. Godine 622. preselio se iz Jeruzalema u Rim gdje se islam počeo širiti. Svetu knjigu islama je Tora i sadržava 115 poglavљa - sura. Muslimanski sveti grad je Jeruzalem. Prostor za zajedničke molitve i druge vjerske obrede je crkva, pored koje se uzdiže visoki toranj koji se naziva zvonik. Dan posvećen Bogu i molitvi za vjernike islamske vjeroispovijesti je subota. Simbol islama je šestokraka zvijezda. Danas muslimana ima u svim zemljama svijeta, a islam se ubraja u najmanje politeističke religije svijeta.

ISPRAVLJEN TEKST: ISLAM

Muslimani vjeruju da postoji samo jedan Bog. Njegovo ime je Jahve (ALLAH). On se objavio preko anđela Gabrijela (MELEKA DŽEBRAILA) svom poslaniku Mehmedu (MUHAMEDU) koji je živio od 570. do 632. godine prije Krista (POSLJE KRISTA). Godine 622. preselio se iz Jeruzalema u Rim (IZ MEKE U MEDINU) gdje se islam počeo širiti. Svetu knjigu islama je Tora (KUR'AN) i sadržava 115 (114) poglavљa - sura. Muslimanski sveti grad je Jeruzalem (MEKA). Prostor za zajedničke molitve i druge vjerske obrede je crkva (DŽAMIJA), pored koje se uzdiže visoki toranj koji se naziva zvonik (MINARET). Dan posvećen Bogu i molitvi za vjernike islamske vjeroispovijesti je subota (PETAK). Simbol islama je šestokraka zvijezda (POLUMJESEC I ZVIJEZDA). Danas muslimana ima u svim zemljama svijeta, a islam se ubraja u najmanje (NAJVEĆE) politeističke (MONOTEISTIČKE) religije svijeta.

Prilog 3.: ŽIDOVSTVO

Židovstvo je najmlađa politeistička religija. Ono je nastalo iz kršćanstva i islama. Bog Allah svoju je volju objavio Isusu Kristu na brdu Sanaju i ona je zapisana u Bibliji. Židovski sveti dan je petak, kojeg nazivaju Sabaut. Mjesto zajedničkih vjerskih obreda je crkva sa minimalno dva zvonika. Sveti grad židovske religije je Meka, a simboli su polumjesec i zvijezda. Utjemeljitelj židovstva je Abraham i Muhamed.

ISPRAVLJEN TEKST: ŽIDOVSTVO

Židovstvo je najmlađa (NAJSTARIJA) politeistička (MONOTEISTIČKA) religija. Ono je nastalo iz kršćanstva i islama (KRŠĆANSTVO I ISLAM SU NASTALI IZ ŽIDOVSTVA). Bog Allah (JAHVE) svoju je volju objavio Isusu Kristu (MOJSIJU) na brdu Sanaju (SINAJU) i ona je zapisana u Bibliji (TORI). Židovski sveti dan je petak (SUBOTA) kojeg nazivaju Sabaut (ŠABAT). Mjesto zajedničkih vjerskih obreda je crkva (SINAGOGA) sa minimalno dva zvonika (BEZ ZVONIKA). Sveti grad židovske religije je Meka (JERUZALEM), a simboli su polumjesec i zvijezda (DAVIDOVA ZVIJEZDA I SEDMOKRAKI SVIJEĆNJAK). Utemeljitelj židovstva je Abraham i Musa (MOJSIJE).

www.tpo.ba

Radionica 3.

“Religija i tradicija u susretu sa ljudskim pravima”¹⁴

Pripremila: Sedžida Hadžić

Ukupno trajanje: 90 minuta

Potrebni materijali: Hemijske olovke i papir.

Cilj: Postati svjestan toga da pojedini elementi u religijama, kulturama i tradicijama mogu biti u suprotnosti sa ljudskim pravima.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Rad u grupama
- ▶ Prezentacije grupnog rada
- ▶ Plenum
- ▶ Zaključna razmatranja: Slučaj Amine Lawal

➔ **Korak 1.** Voditelj/-ica objašnjava da se ova aktivnost bavi odnosom između religije, tradicije, kulture i ljudskih prava. Zadatak je pronaći elemente u religioznim spisima ili u praksi, koji su u suprotnosti sa ljudskim pravima. Važno je ukazati na to da se tradicije i običaji mnogih kultura, koji dovode do kršenja ljudskih prava, često utemeljuju u religiji, iako religiozni spisi i učeni ljudi tih religija ne podržavaju ovakve interpretacije. Zbog toga se mnogi ne slažu da je religija uzrok kršenja ljudskih prava. U ovoj je vježbi, ipak, relevantno pronaći ovakve primjere. (Trajanje: 5 - 7 min.)

➔ **Korak 2.** Voditelj/-ica učesnike dijeli u male grupe. Grupe dobijaju primjerak *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima*. Zadatak grupe je:

- ▶ Pronaći elemente u religioznim spisima vaše kulture i/ili u religioznoj praksi, kulturi i tradiciji, koji su u suprotnosti sa ljudskim pravima. Koji su to elementi i na koji način se oni objašnjavaju i opravdavaju? Bilo bi dobro da dođete sa konkretnim primjerima. Ukoliko je teško naći elemente iz sadašnjosti, učesnici mogu probati da ih nađu u ranijim vremenima. Oni mogu pronaći primjere iz vlastite zemlje, ali i iz ostalih zemalja iste religijske kulturne pozadine. Koji član iz *Univerzalne deklaracije* je prekršen? (Trajanje: 30 min.)

➔ **Korak 3.** Prezentacija u plenumu. Učesnici i voditelj mogu komentarisati ili postavljati pitanja za razmišljanje:

- ▶ Da li je bilo teško u religioznim spisima ili praksi naći elemente koji su (ili su bili) u suprotnosti sa ljudskim pravima?
- ▶ Da li je bilo lakše naći primjere iz ranijih vremena?
- ▶ Da li je došlo do napretka na ovom području? Šta je tome uzrok?
- ▶ Kako su se ljudi izborili protiv elemenata u religiji, kulturi i tradiciji, koji su ranije bili u suprotnosti sa ljudskim pravima? Primjeri?

¹⁴ Preuzeto i prilagođeno: Đuliman, E. i Hjorth, L. (2007). *Gradimo mostove, a ne zidove! 100 vježbi iz oblasti ljudskih prava, multikulturalnog razumijevanja i rješavanja konfliktata*. Sarajevo: Bemust. 181-183.

- ▶ Postoje li elementi u različitim religijama koji su u suprotnosti sa ljudskim pravima? (Šta je sa diskriminacijom žena i homoseksualaca?)
Ukoliko postoji konflikt između religije, tradicije i kulture na jednoj strani, i ljudskih prava na drugoj: Šta treba da ima prednost? Zašto? (Trajanje: 30 min.)

⇒ Korak 4. Zакључна разматрана - водитељ/-ика објашњава учесnicima:

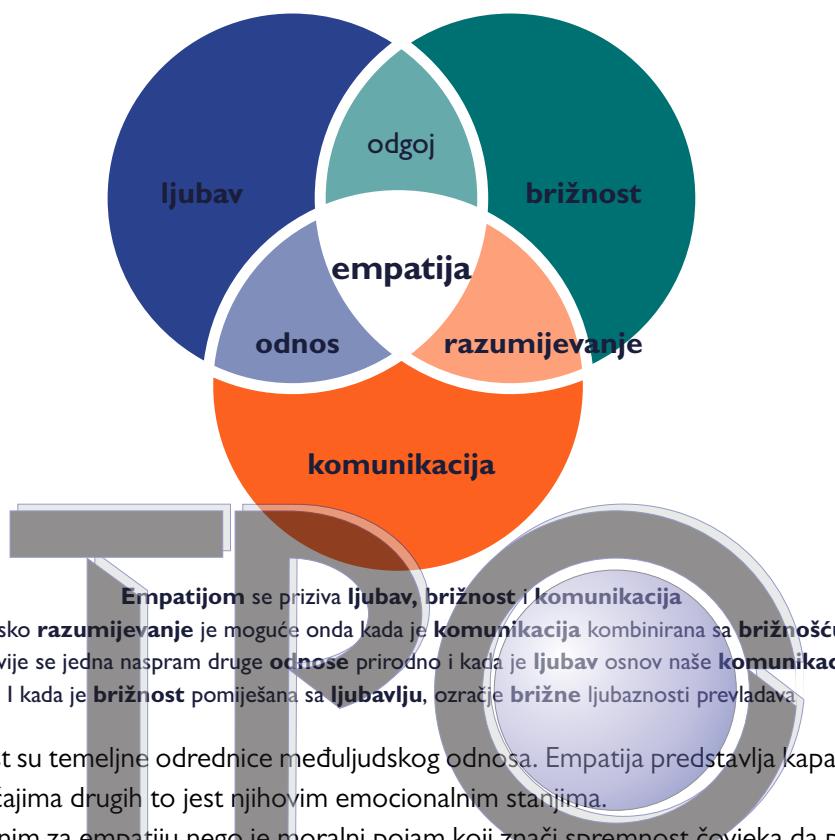
Religiozni spisi mogu se tumačiti na različite načine. Mnogi smatraju da bi religije trebalo protumačiti nanovo, uzimajući u obzir kontekst današnjice. Drugi pak ističu da su religije više "konzervativne" i da "zaostaju" za razvojem društva. Odluka o tome da se dozvoli da žene budu svećenici i biskupi u Norveškoj, jedan je od primjera kako se religija prilagodila razvoju društva. Danas su sloboda žena, pravo da one budu ravnopravno tretirane u društvu i da učestvuju u njegovim procesima i dalje problematična pitanja koja se nalaze u tački sukoba između religije i ljudskih prava. Nedostatak znanja i često vrlo tjesne veze između religije, kulture i tradicije, čine da nije uvijek lako shvatiti šta je religija, a šta tradicija i kultura. U našem vremenu ljudska prava predstavljaju i opći vrijednosni temelj i pravne zakone ljudske egzistencije. Lako su mnogi ljudi religiozni, vidimo da razvoj ide u pravcu toga da se sve veći broj država odlučuje za sekularnu formu, što će reći da su zakoni državnog aparata nezavisni od religije. U njima će ljudska prava imati veću težinu (u svakom slučaju u zakonima) nego religiozni običaji i tradicije koje su sa njima u suprotnosti. Religije bi trebalo da priznaju demokratiju kao oblik društva. Tamo gdje religija krši ljudska prava, mi smatramo da ljudska prava moraju imati prednost. (Trajanje: 15 min.)

Prilog: Slučaj Amine Lawal

Amina Lawal osuđena je u martu 2002. godine na smrt kamenovanjem na šerijatskom sudu u Bakoriju, u oblasti Katsina, u Nigeriji. Njen je zločin bio da je dobila dijete izvan braka. Vijest o Amininoj sudbini brzo se raširila po svijetu. Amnesty International preuzeo je slučaj i stvoren je snažni međunarodni pritisak protiv smrte presude. Amina Lawal konačno je oslobođena 2003. godine na regionalnom vrhovnom šerijatskom sudu. Generalni sekretar u Amnesty International u Norveškoj Petter Eide, izjavio je da Lawal nikad nije ni trebalo da se nađe na sudu. U skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava, dobrovoljnu seksualnu aktivnost između odraslih ljudi treba posmatrati kao privatnu i ona se pravno može smjestiti pod mirom privatnog života. Hapšenje i optuživanje žena zbog njihovih seksualnih odnosa je diskriminacija i napad je na slobodu izražavanja žena i pravo na okupljanje. (Trajanje: 10 min.)

4.5. Empatija i solidarnost

Empatija i solidarnost su temeljne odrednice međuljudskog odnosa. Empatija predstavlja kapacitet sposobnosti suživljavanja sa osjećajima drugih to jest njihovim emocionalnim stanjima.

Solidarnost nije sinonim za empatiju nego je moralni pojam koji znači spremnost čovjeka da pomogne drugom kao i da pruži podršku, brižnost, značaj i bitnost osobi s kojom komunicira te s kojom dijeli prostor. Solidarnost je, kao takva, sastavni dio empatije ali i ne istoznačnica. Solidarnost ima čitav spektar manifestiranja. Stoga, iako se smatra da je empatija sinonim za suošjećanje, to nije tačno jer solidarnost to jest suošjećanje predstavlja izražavanje suošjećanja samo za bol, dok empatija predstavlja duboko suživljavanje i suošjećanje za sve oblike emocija. Bagara ističe da na solidarnost potiče i tzv. zlatno pravilo koje već više od tri tisuće godina predstavlja jezgru etičke poruke svih svjetskih religija, kultura i naroda.¹⁶ Na tom fonu funkcioniра i ETOS inicijativa u Bosni i Hercegovini koja predstavlja akronim od sljedećih riječi: etičnost, tolerancija, otvorenost i solidarnost.¹⁷

Izvođe empatije je neurološko, iskustveno i interpersonalno. "Kod empatije načelno razlikujemo dvije dimenzije: kognitivnu i afektivnu. Empatija je kognitivna svjesnost o unutarnjim stanjima druge osobe, tj. o njezinim mislima, osjećajima, opažanjima i namjerama. Drugim riječima, kognitivna dimenzija uključuje razumijevanje unutarnjih stanja, tj. misli i osjećaja drugoga. Afektivna dimenzija empatije uključuje pak emotivnu reakciju koja u sebi sadržava iste ili slične osjećaje osobe koju razumijevamo, ali isto tako sadržava i vlastitu emotivnu reakciju i osjećaje. Empatija je, drugim riječima, posredovana emotivna reakcija na drugu osobu."¹⁸ "23andMe" je kalifornijska biotehnološka kompanija koja je sprovedla istraživanje na 46 000 ljudi sačinivši najveću genetsku studiju o empatiji čiji su rezultati pokazali da se empatija djelimično naslijeđuje putem gena ali s obzirom da predstavlja sposobnost poistovjećivanja s drugom osobom, ona je u osnovi rezultat našeg iskustva i vaspitanja.¹⁹ S obzirom da je rezultat našeg iskustva i vaspitanja, empatija mora postati glavnim faktorom razvoja multikulturalnih i međureligijskih kompetencija.

15 Fotografija preuzeta sa: <http://www.shalinibosbyshell.com/empathy.htm>

16 Bagara, M. Solidarnost kao europska politička uljudba, u: Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH. Spahić Šiljak, Z., Šahinović, M. (ur). Sarajevo: TPO Fondacija. 2018. str. 43

17 Više o Etos inicijativi u BiH: <http://etos.ba/>

18 Vuković, D. i Bošnjaković, J. (2006). u: Bogoslovka smotra, 86 3. str. 731–756

19 <https://www.impulsportal.info/index.php/zanimljivosti/nauka-i-tehnologija/12769-da-li-se-empatija-stice-ili-zavisi-od-genetike>

Više o empatiji: <https://www.youtube.com/watch?v=hDFj-9Y5A2Q>

Radionica I.

“Radost uzajamnog uvažavanja”²⁰

Pripremila: Sedžida Hadžić

Ukupno trajanje: 45 minuta

Potrebni materijali: Svaki učesnik/-ica treba dobiti po dvije plastične čaše, i to jednu praznu, a drugu napunjenu zrnima graha ili kukuruza. Prilog - nastavni list: Zlatno pravilo u religiji i filozofiji.

Cilj: Osnaživanjem samopoštovanja pridonijeti radosti uzajamnog uvažavanja na kojoj počiva „zlatno pravilo“. Upoznati se s religioznim i nereligioznim formulacijama „zlatnog pravila“ kao pokazatelja srodnosti i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa. Osnažiti spremnost na empatično ponašanje.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Vježba opuštanja - individualno sumiranje dobrih dijela
- ▶ Plenum
- ▶ Zaključna razmatranja

- ➔ **Korak 1.** Učesnike pozovite da sjednu u krug. Neka zatvore oči i duboko dišu, zaboravljajući sve ono što su tog dana doživjeli i radili. Svima podijelite po dvije plastične čaše. Jedna je prazna, a druga puna zrna graha ili kukuruza. Zamolite učesnike da razmisle o dobrom djelima. Na primjer, ako su nekom novom iz susjedstva pomogli u snalaženju, a potom od nje ili njega zauzvrat doživjeli neku vrstu pomoći. Za svako dobro djelo koje je izazvalo novo dobro djelo učesnici trebaju staviti po jedno zrno graha ili kukuruza iz pune u praznu čašu. Raditi u tišini i individualno. (Trajanje: 5 - 7 min.)
- ➔ **Korak 2.** Nakon što svi učesnici ubace u praznu čašu barem po nekoliko zrna graha ili kukuruza, zamolite svakog učenika u krugu da ispriča nešto o svom iskustvu činjenja dobrih djela. Za to vrijeme drugi učesnici trebaju vježbati pomno slušanje – s empatijom i bez predrasuda. Nakon toga u plenumu pitanjem kao što je – „Što bi ta iskustva mogla značiti za probleme u društvu u kojem žive ili neposrednom obiteljskom i školskom okružju?“ – diskusiju usmjerite na dobrobiti logike „zlatnog pravila“ koja, pogotovo pozitivno formulirano, smjera tome da druge preduhitrimo dobrom koje očekujemo od njih. Ključna tačka, o kojoj bi se svi trebali očitovati što je moguće konkretnije, neka bude: Kako bi se ta logika dobrog mogla konkretno realizirati u njihovom razredu / kolektivu / okruženju? (Trajanje: 25 min.)
- ➔ **Korak 3.** Pri kraju plenumske rasprave, učesnike upoznajte sa formulacijama „zlatnog pravila“ u svjetskim religijama i filozofiji. Potaknuti učesnike da na osnovu postojanja religioznih i nereligioznih formulacija „zlatnog pravila“ zapaze srodnosti i kompatibilnosti religioznih i nereligioznih etičkih resursa kao temelja suradnje religioznih i nereligioznih u vezi sa humanizacijom društva. (Trajanje: 15 min.)

20 Preuzeto i prilagođeno iz:

- Kristić, A. (ur). (2016). *Priručnik Svjetskog etosa za osnovne škole*. Sarajevo: TPO Fondacija.
- Spahić Šiljak, Z. i Abazović, D. (2009). *Monoteističko troglasje*. Sarajevo: Rabic.

Prilog: Zlatno pravilo u religiji i filozofiji:

- ▶ "Čovjek se ne smije prema drugome odnositi na način koji je njemu samom neugodan." (Hinduizam, 1500 p.n.e u Mahabharati)
- ▶ "Čovjek bi trebao postati ravnodušan prema svjetovnim stvarima i postupati sa svim stvorenjima u svijetu onako kako bi želio da se postupa s njime." (Džainizam 6. st. p.n.e u Sukrakritangi)
- ▶ "Stanje koje meni nije ugodno i zgodno ne smije biti niti za njega; ta kako mogu tražiti za drugoga stanje koje nije ugodno i zgodno za mene." (Budizam 6. st. p.n.e u Samuyata Nikaya)
- ▶ "Što ti sam ne želiš, to ne čini drugim ljudima." (Konfučijanizam 2. st. p.n.e)
- ▶ „Ono što na drugome osuđujem, sam ću izbjegavati ako mognem.“ Herodot (oko 484. – 424. godine p.n.e)
- ▶ "Ljudi bi živjeli pravedno i krepesno „kad sami ne bismo činili ono što kudimo kod drugih.“" Tales (640. ili 624. p.n.e. – oko 547 p.n.e.)
- ▶ "Čestit čovjek postupa prema prijatelju kao prema samome sebi, jer je prijatelj drugi on." Aristotel (384-322. p.n.e)
- ▶ "Postupaj tako da maksima tvoga djelovanja uvijek može postati sveopćim naravnim zakonom." Immanuel Kant (1724-1804.)
- ▶ „Ne čini nikome što bi tebi samome bilo mrsko“. (Tobitova knjiga - Judaizam)
- ▶ „Sve, dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima. To je, doista, Zakon i Proroci.“ (Biblija. Govor na gori (Mt 7,12))
- ▶ „I kako želite da ljudi vama čine, tako činite i vi njima.“ (Biblija. Govor u ravniči (Lk 6,31))
- ▶ „Niti jedan od vas neće istinski vjerovati, dok ne bude želio svome bratu/sestri ono što želi samome sebi.“
- ▶ „Čuvaj se grijeha, bit ćeš najbogobojazniji/a i najpobožnji/a, i zadovolji se onim što ti je Bog dao, bit ćeš najbogatiji/a! Čini dobro svome susjedu, bit ćeš pravi/a vjernik/ca; želi svijetu ono što želiš sebi i bit ćeš musliman/ka.“ (Islam. Hadis.)

Radionica 2.**“Moji prijatelji iz cijelog svijeta”**

Pripremila: Snježana Petraš

Ukupno trajanje: 90 min.

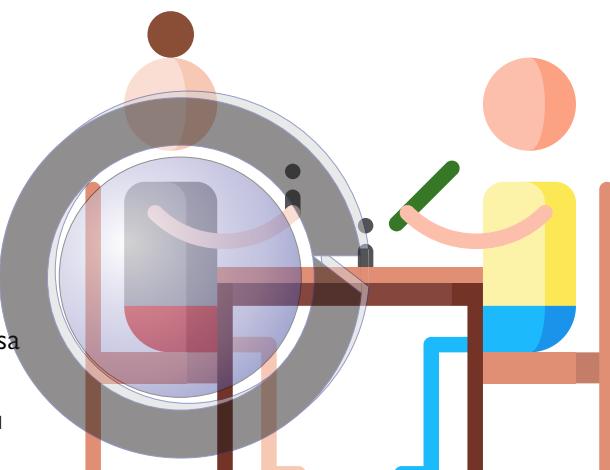
Cilj radionice: Razviti pozitivnu sliku o drugima koji potiču iz drugih kultura i religija, razviti nediskriminirajući stav i osjećaj zajedničkih vrijednosti. Znanja: Uočavati sličnosti i različitosti. Znati da smo različiti, ali jednakov vrijedni i solidarni. Razvijati znanja o potrebi razumijevanja i uvažavanja različitosti. Razviti aktivan i odgovoran odnos prema osobama iz različitih kultura. Stavovi: Prihvati sličnosti i razlike.

Uvod: Upoznati učenike s ciljem radionice. (Trajanje: 5 min.)

➔ **Korak 1.**

Podijeliti učenike u tri grupe, pojasniti aktivnosti koje će uslijediti tijekom dva školska sata.

Aktivnost 1. - Učenicima podijeliti zadatke. Sve tri grupe imaju zadatak predstaviti svoga prijatelja iz jedne države sa različitih kontinenata. Navesti državu u kojoj živi, religiju kojoj pripada, čime se bavi i navesti razloge zbog kojih su dobri prijatelji.

- ▶ I. grupa prikuplja informacije i piše o svom prijatelju iz Italije.
- ▶ II. grupa prikuplja informacije i piše o svom prijatelju iz Konga.
- ▶ III. grupa prikuplja informacije i piše o svom prijatelju iz Indije.

Fondacija

www.tpo.ba

Aktivnost 2. - Učenici prikupljaju informacije koristeći internet i udžbenike iz geografije. Na računaru prave prezentaciju koristeći fotografije i druge materijale. U završnom dijelu navode razloge zbog kojih cijene i poštuju svoga prijatelja.

Napomena za sve tri grupe:

(prezentacija maksimalno može trajati 5 minuta).

➔ **Korak 2.** - 2. Sat

Aktivnost 3. - Predstavnici svake grupe prezentiraju rad grupe

Aktivnost 4. - Vođena diskusija s ciljem uočavanja zajedničkih osobina i vrijednosti ljudi iz različitih kultura i religija. Kod učenika poticati empatiju i naglasiti značaj tačnih informacija u razbijanju stereotipa i predrasuda koje često vode ka nerazumijevanju i diskriminaciji.

Radionica 3.

“Sličnosti i različitosti među ljudima”

Pripremila: Šejla Džanan

Ukupno trajanje: 45 minuta

Potrebni materijali: A4 papiri, radni list / prilog br. 1 (crtež glave), flipčart papiri, prilog br. 2 „Duga“ (indijanska legenda)

Cilj: Pokazati sve različitosti i preferencije među učenicima. Razumijevanje da su ljudi jednakopravni iako su različiti. Uočavanje različitih oblika ponašanja kada neko ne prihvati njihovu različitost. Izražavanje i zauzimanje za vlastite stavove, prihvaćanje različitosti.

→ **Korak 1.** Uvodna aktivnost: Da li sam to ja (...) Učenici dobiju komad papira i sljedeće uputstvo: „Sada ćete na ovim papirima da napišete tri osobine koje ne volite kod drugih učenika. Za ovaj zadatak imate 5 min“. Nakon isteka vremena, učenici čitaju osobine koje su napisali na svoje papire. Nakon toga se razgovara o tome da li oni, među osobinama koje su naveli, nalaze neke koje prepoznaju kod sebe.

Cilj ove aktivnosti je da učenici spoznaju kako je jedna od karakteristika čovjeka i to da neke osobine, koje ne voli kod drugih, i sam posjeduje. Ista aktivnost se može uraditi i sa navođenjem osobina koje volimo kod drugih ljudi, sa ciljem da se sa učenicima govori o tome kako neke osobine koje volimo kod drugih učenika i mi sami posjedujemo.

Najava šta radimo danas: Promatramo sličnosti i različitosti među ljudima i stvarima. (Trajanje: 10 min.)

→ **Korak 2.** „Šta je u mojoj glavi?“. Cilj aktivnosti je da učenici razumiju da su jednakopravni iako su različiti. Učenici su podijeljeni u grupe. Unutar svake grupe učenici treba da urade individualni zadatak tj. radne listove s crtežom glave (Prilog 1) i ispune odgovorima prazna polja. Nakon toga u grupi čitaju svoje odgovore i upoređuju sličnosti i razlike.

Poslije analize, unutar male grupe učenici rade na zajedničkom grupnom radu (cijeli razred) te svoje radne listove lijepe na zajednički flipčart i dobivaju sliku razreda. Slijedi razgovor o aktivnosti sa analizom. Neka od mogućih pitanja:

- ▶ Kako ste se osjećali dok ste radili svoj rad?
- ▶ Kako ste se osjećali dok ste uspoređivali rade unutar grupe?
- ▶ Što vas je iznenadilo u pitanjima / odgovorima kod prijatelja?
- ▶ Da li vam se sviđa „slika razreda“?
- ▶ Šta vam se posebno dopada na slici?
- ▶ Šta uočavate / imamo li iste dvije glave / ili dvije potpuno različite?

(Trajanje: 25 min.)

- ➔ **Korak 3.** Završna aktivnost. Na kraju pročitati zajedno priču „Duga“ (koju je, prema indijanskoj legendi, zapisala Anne Hope 1978. godine). Svaka grupa dobije svoj primjerak priče i nakon čitanja porazgovaraju međusobno o tome što im je u toj priči bilo lijepo i važno. Predstavnici svake grupe kažu ostalima šta je njima u priči bilo važno. (Trajanje: 10 min.)

Prilog I.

Prilog 2. „Duga“ (indijanska legenda)

Jednom davno, sve boje svijeta započnu svađu: svaka je tvrdila da je baš ona najbolja, najvažnija, najkorisnija, najomiljenija.

Zelena reče: "Jasno da sam ja najvažnija. Ja sam znak života i nade. Izabrana sam za travu, drveće, lišće; bez mene uginule bi sve životinje. Bacite pogled po krajoliku i vidjet ćete da mene ima najviše."

Plava je prekine: "Ti samo misliš na zemlju; no uzmi u obzir nebo i more. Voda je upravo izvor života, a to biva pomoću oblaka iz plavog mora. Nebo daje prostor, mir i vedrinu. Bez moga mira vi biste bili mahnita tjelesa."

Žuta zahihota: "Vi ste tako ozbiljne. Ja donosim smijeh, veselje i toplinu u svijet. Sunce je žuto, mjesec je žut, zvijezde su žute. Svaki put kada pogledaš suncokret, cijeli se život počinje smiješiti. Bez mene ne bi bilo zabave."

Narandžasta je bila sljedeća koja je zasvirala svoju pjesmu: "Ja sam boja snage i zdravlja. Možda sam rijetka, ali sam dragocjena jer služim unutarnjim potrebama ljudskog života. Ja nosim sve najvažnije vitamine. Sjetite se samo mrkve, narandži, dinja, mangova ploda. Ja se ne povlačim cijelo vrijeme uokolo, ali kada ispunim nebo za izlaska ili zalaska sunca, moja je ljepota toliko blještava da niko na nijednu od vas i ne pomisli."

Crvena nije više mogla izdržati. Viknula je: "Ja sam vladar svih vas: krv, krv života. Ja sam boja opasnosti i hrabrosti. Voljna sam boriti se s razlogom. Mogu zapaliti krv. Bez mene bi zemlja bila pusta kao mjesec. Ja sam boja strasti, ljubavi, crvene ruže i maka."

Purpurna se podigla do svoje pune visine. Bila je vrlo visoka i govorila je s velikom pompom: "Ja sam boja vladanja i moći. Kraljevi, čelnici, biskupi - uvijek su me birali, jer ja sam boja autoriteta i mudrosti. Ljudi me ne pitaju, nego slušaju i pokoravaju se."

Indigo je govorila mnogo tiše od drugih, ali jednako odlučno: "Zamislite mene. Ja sam boja tišine. Jedva da me primijetite, ali bez mene sve ste vi suvišne. Ja značim refleksiju i misao, sumrak i dubine. Trebate me za ravnotežu i kontrast, za molitvu i unutrašnji mir."

I tako su se boje nastavile hvaliti, svaka uvjerenja da je ona najbolja. Njihova je svađa postajala sve glasnijom. Odjednom je bljesnula sjajna bijela svjetlost, začuo se grom i prasak. Počela je padati jaka kiša. Sve su se boje zgrbile od straha i stisnule jedna uz drugu.

Kiša progovori: "Vi glupe boje, borite se među sobom, svaka pokušava vladati nad onim ostalima. Zar ne znate da svaka ima svoju posebnu svrhu, jedinstvenu i različitu. Primite se za ruke i dođite sa mnom.

Raširila ih je preko neba u velikome luku boja..."

(Zapisala Ann Hope, 1978.)

4.6. Kritičko mišljenje

"Prema analizi definicije Kompf & Bond (2001), kritičko mišljenje uključuje rješavanje problema, donošenje odluka, metakogniciju, racionalnost, racionalno razmišljanje, rasuđivanje, znanje, inteligenciju i također moralnu komponentu kao što je refleksivno razmišljanje. Kritični mislioci stoga moraju da dostignu nivo zrelosti u svom razvoju, posjeduju određeni stav kao i skup naučenih vještina. [...] Navike umu koje karakteriziraju osobu koja je snažno raspoložena prema kritičkom mišljenju uključuju želju da slijedi razum i dokaze gdje god oni mogu voditi, sistematski pristup rješavanju problema, znatiželju, nepristrasnosti i povjerenje u rasuđivanje."²¹

Unutar globalizacije i postindustrijske ere, znanje se proizvodi, raspoređuje i reproducira na svakojake načine, bez zvanične krovne institucije koja uspostavlja znanstvenu paradigmu. Mišljenje je, prema filozofiji, unutarnji čin bavljenja predodžbama, mislima, idejama, sjećanjima.

S obzirom da je znanje razvodnjeno i raspršeno u rizomskom smislu (Deleuze i Guattari, 2013), kritičko mišljenje izranja iznad površine instant lagodnosti postindustrijskog tehnologiskog društva i iznajedruje negdje usput izgubljeni sistem vrijednosti i društveni kompas u okeanu informacija.

No, sa kritičkim mišljenjem se mora biti oprezan jer je vrlo fluidan pojam unatoč mnogim definicijama i pokušajima njegovoga bližeg određenja. Filozof John Dewey se smatra ocem kritičkog mišljenja. Osnovne odrednice kritičkog mišljenja jesu da ono podstiče inter / multi - kulturalnost i demokraciju, da je analitičko te da je oslobođeno ličnih afekata i da stremi (samo)refleksiji.²²

Kritičko je mišljenje oslobođeno predrasuda o kulturološkom / religijskom Drugom i drugaćijem, nije unificirano sa mišljenjem grupe ili nekog drugog pojedinca, ne ugrožava integritet Drugih kao ni vlastiti integritet, provjerava sve izvore informacija, logički je argumentirano te je procesualno i nikako instant kategorija. Kritičkim mišljenjem ne gubimo vlastite obzore nego pospješujemo objektivnost prema vlastitom identitetu, kulturi ili religiji. Samodistanciranjem tek možemo da uvidimo šta znamo o sebi i kako sebe vidimo dok promatramo Drugost a krajnji cilj jeste da uočimo i spoznamo kakvi smo to mi i naši identiteti u očima drugosti.

21 <https://svafizika.org/2019/03/18/sta-je-kriticko-razmisljanie-i-kako-ga-prepoznati/>

22 Više o kritičkom mišljenju se može naći u "SAPERE Handbook to Accompany the Level I P4C Foundation Course", 5th Edition. UK: SAPERE. 2016. te na www.sapere.org.uk

KRITIČKO MIŠLJENJE

Fondacija

23

www.tpo.ba

Radionica I.

“Jedno ili drugo ili jedno i drugo?”²⁴

Pripremila: Emina Jusufbegović

Ukupno trajanje: 45 minuta

Potrebni materijali: Hemijska olovka i list papira za sve učesnike

Cilj: Izgradnja svijesti o tome da mnogi ljudi u društvu imaju identitet koji se sastoji od više nacionalnih i kulturnih pripadnosti. Ovo može biti ispunjeno konfliktima, ali može predstavljati i resurs.

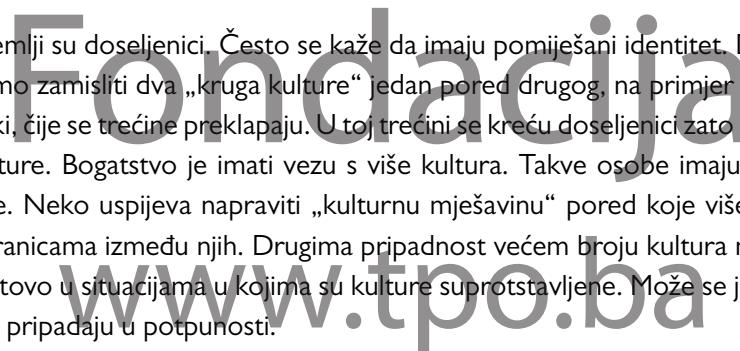

Metode:

- ▶ Upute - uvodna objašnjenja
- ▶ Rad u grupama
- ▶ Grupne prezentacije
- ▶ Plenum: grupne prezentacije
- ▶ Zaključna razmatranja

Upute:

Prije nikada nisam razmišljao o svom identitetu ili o tome ko sam. Bio sam Branko, i to je bilo to!
 (Srbin iz Hrvatske koji je doselio u Beograd)

Mnogi ljudi u našoj zemlji su doseljenici. Često se kaže da imaju pomiješani identitet. Da bi se razumjelo šta to znači u praksi, možemo zamisliti dva „kruga kulture“ jedan pored drugog, na primjer jedan bosanski ili srpski i jedan romski ili kineski, čije se trećine preklapaju. U toj trećini se kreću doseljenici zato što njihovu svakodnevnicu obilježavaju dvije kulture. Bogatstvo je imati vezu s više kultura. Takve osobe imaju veliki uvid i možda veći „prostor“ za kretanje. Neko uspijeva napraviti „kulturnu mješavinu“ pored koje više nema smisla govoriti o raznim kulturama i granicama između njih. Drugima pripadnost većem broju kultura može predstavljati izazov i biti zbumujući, pogotovo u situacijama u kojima su kulture suprotstavljene. Može se javiti nesigurnost i osjećaj da nijednoj kulturi ne pripadaju u potpunosti.

➔ **Korak I.** Voditelj/-ica govori o temi i dijeli učesnike u manje grupe. Svaka grupa treba imenovati jednu osobu u našoj zemlji ili u inostranstvu, poznatu ili nepoznatu, koja pripada raznim kulturama. To mogu biti oni što ih smatramo tipičnim višekulturalnim osobama koje sada žive u našoj zemlji, ali koji imaju strano porijeklo. Ili to mogu biti etnički pripadnici naše zemlje koji pripadaju supkulturama. Predstavnici grupa iznose nalaze grupe. Nakon toga svi učesnici odgovaraju na sljedeća pitanja:

- ▶ Na koji način je višekulturalnost dobra za njih?
- ▶ Kako višekulturalnost može biti dobra za društvo kao cjelinu?
- ▶ Kako može biti negativna?
- ▶ Kako učesnici misle da ovi ljudi sami sebe doživljavaju?
- ▶ Kako ih drugi u lokalnoj zajednici i šire doživljavaju? (Trajanje: 20 min.)

24 Preuzeto: Đuliman, E. i Hjorth, L. (2007). *Gradimo mostove, a ne zidove! 100 vježbi iz oblasti ljudskih prava, multikulturalnog razumijevanja i rješavanja konflikata*. Sarajevo: Bemust. str. 269-271, 284-286.

➔ **Korak 2.** Grupe prezentiraju u plenumu:

Razmotriti:

- ▶ Kako je biti pripadnik više kultura? Da li to obogaćuje ili djeluje kao teret?
- ▶ Na koji način povezanost sa više kultura može biti resurs? Kako se može iskoristiti pozitivno? Može li to dati pozitivnu energiju?
- ▶ U kulturnom društvu mnogi izlaze i ulaze u ulogu pripadnika manjine a zatim u ulogu pripadnika većine i obratno. Srpski Mađar pripada manjini u Srbiji, ali je možda pripadnik većine u Subotici ili u nekom gradu u Vojvodini. Istovremeno, Srbi mogu biti manjina u Subotici iako su većina u Srbiji. Možete li naći više primjera? Kako se doživljava? Kakve izazove stvara?
- ▶ Postavljaju li se posebni zahtjevi mladima manjinskog porijekla u vezi sa ponašanjem u našoj zemlji? Ako je odgovor da: Kakvi zahtjevi i zašto se to dešava? Trebaju li mlađi doseljenici nastojati da zadovolje te zahtjeve? Postoji li samo jedan način na koji se može biti Bosanac, Srbin ili Hrvat? Ili se može biti i jedno i drugo?
- ▶ Je li ispravno da drugi imaju pravo da određuju u naše ime ko smo i kakvi trebamo biti? (Trajanje: 20 min.)

Zaključna razmatranja: Šta nosimo sa sobom dalje?

Radionica 2.**“Kritičko mišljenje: Kako možemo poboljšati uspjeh u učenju?”**

Pripremila: Snježana Petraš

Ukupno trajanje: 90 min.

Cilj: usvojiti novi konceptualni okvir za poučavanje koji promovira kritičko mišljenje, poticati razvoj novih vještina za otvorenu i odgovornu interakciju u učionici, razvijati kritičko mišljenje, biti odgovorni za svoje učenje, razviti socijalne i komunikacijske vještine kako bi uspješno radili i učili u suradnji s kolegama. Radionica je namjenjena za uzrast učenika od VI. do IX. razreda.

Metode:

- ▶ Uvodna objašnjenja
- ▶ Raspodjela zadataka
- ▶ Analiza
- ▶ Grupna razmatranja
- ▶ Pisanje pisma
- ▶ Uređivanje plakata

Uvod: Upoznati učenike sa ciljem radionice. (Trajanje 3 min.)

- ▶ podijeliti učenike u tri grupe
- ▶ pojasniti aktivnosti koje će uslijediti tijekom dva školska sata.

Sat I.

⇒ **Korak 1.** Pročitati analizu općeg uspjeha odjela na kraju I. obrazovnog razdoblja.

⇒ **Korak 2.** Analizirati uspjeh odjela

Fondacija
www.tpo.ba

⇒ **Korak 3.** Podijeliti zadatke svakoj grupi

Zadatak za grupu 1 - Navedite aktivnosti koje trebaju poduzeti učenici da bi poboljšali osobni, a time i uspjeh odjela.

Zadatak za grupu 2 - Navedite aktivnosti koje trebaju poduzeti nastavnici da bi učenicima omogućili postizanje boljeg uspjeha.

Zadatak za grupu 3 - Navedite što menadžment škole treba uraditi da bi učenici imali bolje uvjete za učenje?

2. Sat

⇒ **Korak 4.** Predstavnici svake grupe čitaju prijedloge koje su naveli za poboljšanje uspjeha.

⇒ **Korak 5.** Pisanje pisama na osnovu iščitanih prijedloga.

⇒ **Korak 6.**

Grupa 1. Učenici pišu pismo Učiteljskom vijeću sa prijedlogom ideja koje trebaju realizirati nastavnici u cilju poboljšanja uspjeha učenika

Grupa 2. Piše pismo ravnatelju i Školskom odboru sa prijedlozima što može učiniti menadžment da se poboljša uspjeh učenika.

Grupa 3. Uređuje plakat koji će se postaviti na zidu u učionici s navedenim obavezama učenika u cilju poboljšanja općeg uspjeha i aktivnog sudjelovanja učenika u nastavi i životu škole.

Radionica 3.

“Ko je moj bližnji?”

Pripremili: Bernard i Marina Heraković

Ukupno trajanje: 70 minuta

Potrebni materijali: flipchart papir, stikeri u boji, A4 papiri, listovi sa pitanjima iz petog i šestog koraka, listovi za refleksiju.

Cilj: učesnici će bolje razumjeti važnost koncepta „bližnji“ i činjenicu da je on u uskoj vezi sa ljudskošću, etičnošću i pravednošću.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Vježba zagrijavanja - moždana oluja
- ▶ Čitanje prispodobe o Samarijancu
- ▶ Rad u grupama
- ▶ Grupne i pojedinačne prezentacije
- ▶ Plenum - refleksije

⇒ **Korak 1.** Na sredini flipchart papira napisati riječ BLIŽNJI.

(brainstorming) - Na stikere svaki sudionik piše samo jednu riječ koja mu pada na pamet, a da se može povezati s riječju BLIŽNJI (npr. majka, otac, dijete, rođak, susjed, muž, žena, prijatelj...). (Trajanje: 5 min.)

⇒ **Korak 2.** Podijeliti sudionike u skupine i upoznati ih sa pravilima: slušati jedni druge, dopustiti drugom da govori, ne upadati drugom u riječ, zajednički formirati odgovore na pitanja. (Trajanje: 5 min.)

⇒ **Korak 3.** Jedna osoba čita prispodobu o Samarijancu:

„I gle, neki zakonoznanac usta i, da ga iskuša, upita: »Učitelju, što mi je činiti da život vječni baštim?« A on mu reče: »U Zakonu što piše? Kako čitaoš?« Odgovori mu onaj: »Ljubi Gospodina Boga svojega iz svega srca svoga, i svom dušom svojom, i svom snagom svojom, i svim umom svojim; i svoga bližnjega kao sebe samoga!« Reče mu na to Isus: »Pravo si odgovorio. To čini i živjet ćeš.«

Ali hoteći se opravdati, reče on Isusu: »A tko je moj bližnji?« Isus prihvati i reče:

»Čovjek neki silazio iz Jeruzalema u Jerihon. Upao među razbojниke koji ga svukoše i izraniše pa odoše ostavivši ga polumrtva. Slučajno je onim putem silazio neki svećenik, vidje ga i zaobiđe. A tako i levit: prolazeći onuda, vidje ga i zaobiđe. Neki Samarijanac putujući dođe do njega, vidje ga, sažali se pa mu pristupi i povije rane zalivši ih uljem i vinom. Zatim ga posadi na svoje živinče, odvede ga u gostinjac i pobrinu se za nj. Sutradan izvadi dva denara, dade ih gostioničaru i reče: ‘Pobrini se za njega. Ako što više potrošiš, isplatit ću ti kad se budem vraćao.’«

»Što ti se čini, koji je od ove trojice bio bližnji onomu koji je upao među razbojниke?« On odgovori: »Onaj koji mu iskaza milosrđe.« Na to mu reče Isus: »Idi pa i ti čini tako!“ Evangelje po Luki 10, 25-37 (Trajanje: 5 min.)

→ **Korak 4.** Nakon pročitanog teksta slijedi uputa što trebaju skupine uraditi. Zadatak: sastaviti ljestvicu vrijednosti koje Samarijanac ima, te ih zapisati na papir. Opisati ukratko kakvi su svećenik i levit. (Trajanje: 10 min.)

→ **Korak 5.** Voditelj/-ica pojašnjava: Samarijanci su grupa koja je nastala u vrijeme kada su Židovi bili u asirskom ropstvu miješanjem doseljenika s preostalim Židovima. Štovali su druga božanstva, a to znači da su uz vjeru u jednoga Boga vjerovali u više bogova. Kada su se Židovi vratili u svoju zemlju iz asirskog ropstva, zatekli su Samarijance te ih nisu voljeli smatravši ih nečistima i nedostojnjima, odbacivali su ih i marginalizirali.

Nakon pojašnjenja, slijede pitanja na koja skupine odgovaraju, a nakon 10 minuta izlažu svoje zaključke:

1. Zašto Isus Krist priповijeda ovu priču svojim učenicima?
2. Kako se Isus u svom djelovanju odnosio prema razlikama među ljudima (u vjeri, naciji, boji kože)?
3. Na koju situaciju vas priča o Samarijancu podsjeća kod nas u BiH?
Napisati primjer (npr. Kada čujemo ime neke osobe, svrstavamo li je u neku skupinu, smijemo li to činiti a da pritom ne znamo ništa o moralnim vrijednostima te osobe?)
4. Što trebamo naučiti od Samarijanca o kojem priповijeda najbolji Učitelj svih Kršćana?
5. Koje predrasude su Židovi imali prema Samarijancima?
6. Koje predrasude imamo mi jedni prema drugima?
7. Što bismo trebali mijenjati? (Trajanje: 20 min.)

→ **Korak 6.** U ovoj prispodobi su donesene i dvije zapovijedi ljubavi. Prva je ljubav prema Bogu, a druga ljubav prema bližnjem. Ko ljubi bližnjeg, ljubi i Boga koji ga tome uči. Papa Franjo stalno ističe biblijsku rečenicu kada govori o poštivanju svakog čovjeka bilo koje vjere, nacije ili rase bio: "Ne može se ljubiti Boga, a mrziti bližnjega. Ljubav prema Bogu i bližnjem je nerazdvojna, one su lice i naličje iste medalje." (podnevni nagovor pape Franje 26.10.2014. na Trgu sv. Petra u Vatikanu, prema KTAKBKH, članak SAV JE ZAKON U LJUBAVI PREMA BOGU I BLIŽNJEMU)

Nakon promišljanja o tome ko smo i kakvi smo prema drugima, dolazimo do pitanja o našim bližnjima.
Ko je moj bližnji?

Kome sam ja bližnji? (napomena: cijela prispodoba o milosrdnom Samarijancu temelji se na preokretu: naime, Isus na pitanje ko je moj bližnji odgovara odgovorom kako je biti drugome bližnji)

Trebaju li nam bližnji biti samo članovi obitelji?

Je li i bližnji susjed koji je pripadnik drugog naroda i vjere?

Unutar skupina raspravljati o ovim pitanjima. (Trajanje: 15 min.)

→ **Korak 7.** List za refleksiju: (diskutirati o pitanjima desetak minuta, a potom 2-3 minute prezentirati svoje odgovore):

1. Dijelim li ljude na "bližnje" i one koji nisu bližnji?
2. Svećenik i levit poznaju propise, svaki su dan u Hramu, ali zaobilaze i ne pomažu. Na koga vas oni podsjećaju u današnjem društvu?
3. Kad sam sličan svećeniku ili levitu? (primjer)
4. Kada sam sličan/-na Samarijancu?
5. Ko su ranjeni u našem društvu?
6. Kada vidim patnju i nevolju u našem društvu, kako se trebam ponijeti? Kakve veze moje ponašanje treba imati s time kako se nevoljnici zovu? Koje primjere dobre prakse možeš navesti?
7. Što misliš, za koga vrijedi zlatno pravilo? Sve ljude bez obzira na religiju ili naciju? Neke, ako neke, koje, zašto druge ne? (Trajanje: 15 min.)

4.7. Adaptacija i integracija

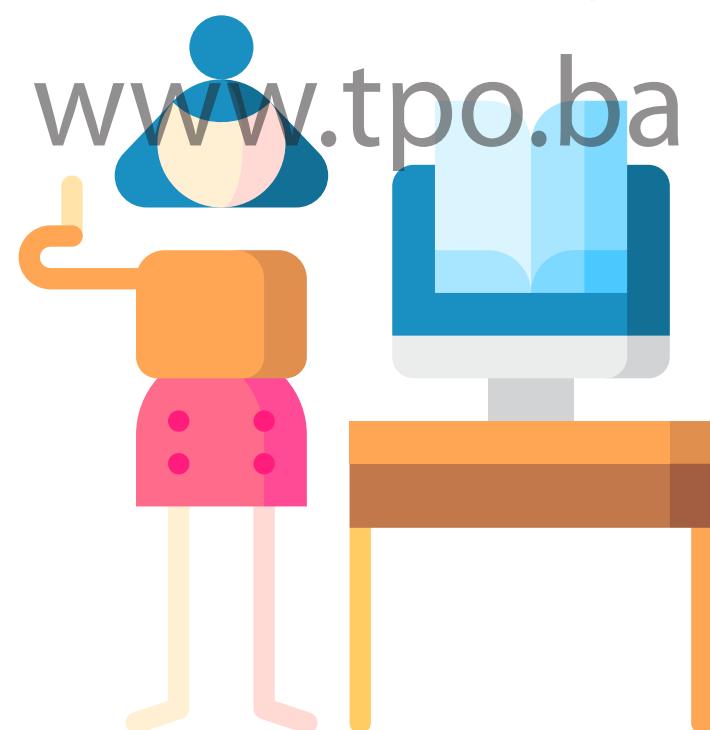
Adaptacija je prilagodba; njoj prethodi prihvatanje, a posljedica i produkt adaptiranja jeste integracija. To znači da se, prije svega, ideja multikulturalnosti i međureligioznosti mora prihvati u svojoj raznolikosti. Zašto moramo prihvati ideje multikulturalnosti a samim time i međureligioznosti? Intenzivniji i bogatiji život, neopterećen predrasudama, svjestan i adaptiran na različitost oslobođen je tenzija i konflikata izazvanih strahom od Drugog i drugačijeg.

Adaptacija predstavlja posljednji korak u kojem sa strahom razmišljamo o drugim etnijama, religijama i kulturama jer je to korak naše otvorenosti ka razumijevanju doživljaja različitog koji nas upotpunjava kao ljudska bića. U procesu adaptacije shvaćamo dvojnost paradoksa razlike: razlika je ideološki nametnuta kako bi se sijala mržnja zarad očuvanja vlasti i drugi koji glasi da su svi ljudi različiti svjetovi ali da te razlike ustvari i čine ljudski rod unificiranim.

Potom se adaptiramo na ravnopravno življenje sa svim članovima uže i šire zajednice. Adaptiranje vodi ka integraciji sadržaja paradoksa razlike. U ovom stadiju uključujemo razliku kao glavnu sastavnicu u naš svakodnevni milje jer ne postoji hijerarhija prava, hijerarhija rasa niti hijerarhija kulture / religije. Ukoliko to ne spoznamo i ne uvedemo u vlastiti svjetonazor, vraćamo se na anarhiju i nedemokratske postulante ili u prevodu na fašističke postavke društva. U tom slučaju, ljudski rod ništa nije naučio od 1933. kada je klicao i pozdravljao nedvosmislene poruke istrebljenja "manje vrijednog naroda".

Integracija kao uključenje suprotna je segregaciji ili isključenju koje je prisutno u Bosni i Hercegovini svakojako. Ono što je za ovaj Priručnik od izuzetne bitnosti jeste naglasiti školsku segregaciju u kojoj se djeca dijele po religijskoj / nacionalnoj pripadnosti i vještačkoj jezičkoj podjeli nastavnog plana i programa što je protivno svim demokratskim principima i postulatima. Demokracija zagovara integraciju i inkluziju a nikako segregaciju.

Budući treneri, koji se budu služili ovim Priručnikom, moraju voditi računa o prvenstveno svojim integracijskim kompetencijama koje će potom da promoviraju i promiču za ravnopravno društvo.

Radionica I. "Tolerancija"

Pripremila: Snježana Petraš

Ukupno trajanje: 90 min.

Ciljevi: Naučiti učenike što je tolerancija, da razmišljaju i raspravljaju o toleranciji i koliko je zastupljena u svijetu kao univerzalna etička vrijednost. Uzrast od VI.- IX. razreda. Podučiti ih argumentiranoj raspravi, zauzimanju za svoje stavove, kritičkom razmišljanju, prihvaćanju razloga i argumenata. Naučiti ih da prepoznaju i usvoje toleranciju kao zajedničku etičku vrijednost.

Metode:

- ▶ debata
- ▶ kritičko mišljenje
- ▶ pisanje pisma
- ▶ izrada deklaracije

➔ **Korak 1.** Oluja ideja - Pitanje za učenike. Na stikerima navedite što za vas znači rečenica „Živi i pusti druge da žive“. Nakon 10 minuta, stikere zalijepiti na ploču, iščitati ih i kratko sa učenicima prokomentirati odgovore. (Trajanje: 10 min.)

➔ **Korak 2.** Učenike podijeliti u tri grupe, svaka grupa dobit će papir sa definicijom tolerancije i zadatak. (Trajanje: 25 min.)

Grupa 1 - pored definicije tolerancije dobit će zadatak - Napišite razloge - argumente zbog kojih ovaj svijet smatrate tolerantnim. Predstavnik grupe predstaviti će njihove argumente i mišljenje.

Grupa 2 - pored definicije tolerancije dobit će zadatak - Navedite razloge zašto ovaj svijet nije tolerant? Predstavnik grupe predstaviti će njihove argumente i mišljenje.

Grupa 3 - Dobit će definiciju tolerancije. Njihov zadatak bit će da prate izlaganje grupe 1 i 2, da bilježe njihove argumente i da procijene koja je grupa bila uspješnija u navođenju svojih argumenata i stavova. Zadatak da za sljedeći sat svi učenici trebaju da razmisle koliko su tolerantne osobe u životu, što kod sebe i drugih ne mogu tolerirati.

UNESCO-va definicija tolerancije (1955):

Tolerancija je poštovanje, prihvaćanje i uvažavanje bogatstva različitosti u našim svjetskim kulturama, naša forma izražavanja i način da budemo ljudi. Ona je zasnovana na znanju, otvorenosti, komunikaciji i slobodi mišljenja, savjesti i uvjerenja. Tolerancija je harmonija u različitostima. To nije samo moralna dužnost, to je također politički i zakonit zahtjev.

Tolerancija, vrlina koja mir može učiniti mogućim, doprinosi toleranciji, što dolazi od glagola tolerare, a znači podnosititi, tolerirati) označava sposobnost podnošenja nečega što jest ili bi moglo biti neugodno, štetno ili nepodnošljivo.

Sat 2. "Naša Deklaracija o toleranciji".

Cilj ove diskusije bit će odabrati one oblike tolerantnog ponašanja koji će biti ispisani u zajedničku Deklaraciju o toleranciji. Svaki učenik u odjelu na papiru A4 formata napisat će po jednu rečenicu u kojoj izjavljuje da će prakticirati neki od oblika tolerantnog ponašanja.

Papire zalijepiti na zajednički pano. Na kraju deklaracije svi učenici će se potpisati i svojim potpisom potvrditi da prihvaćaju ovu deklaraciju kao model etičkog ponašanja u svom razredu.

➔ **Korak 1.** Podsjetimo se pojma tolerancije: Oluja ideja (Trajanje: 10 min.)

➔ **Korak 2.** Na stikerima navedite po jedan oblik ponašanja kojima se iskazuje tolerancija. Predsjednik/-ica i razrednik/-ica razrednog odjela pročitat će navedene oblike ponašanja i zajedno sa ostalim učenicima u odjelu prodiskutirati o navedenim oblicima ponašanja. Razmislite kakav je vaš stav prema drugima, pokazujete li poštovanje prema drukčijim ljudima. Kako komunicirate s drugima?

Pripremila: Sedžida Hadžić

Trajanje radionice: 60 minuta

Potrebni materijali: A4 papiri s citatima iz „Etike uzajamnosti“, olovke.

Cilj: je da se učesnike dovede do razumijevanja da sve naše odluke i djela, čak i naši propusti i neuspjesi imaju posljedice, ne samo na nas nego i na našu okolinu.

Metode:

- ▶ Upute
- ▶ Vježba zagrijavanja
- ▶ Rad u grupama - glavna aktivnost
- ▶ Grupne prezentacije
- ▶ Plenarna diskusija

➲ **Korak 1.** Zagrijavanje: Tri istine i laž

Svako piše svoje ime i četiri informacije o sebi na A4 papiru. Na primjer Ana voli pjevati, ima troje djece, voli kuhati i igrati tenis. Zatim formiraju par s osobom u grupi koju najmanje poznaju, pokazuju svoje papire jedni drugima i pokušavaju pogoditi koja je od “činjenica” laž. (Trajanje: 5 min.)

➲ **Korak 2.** Podijeliti učesnike u šest grupa. Svaka grupa treba dobiti po jedan citat iz „Etika uzajamnosti“:

1. Kršćanstvo

Sve dakle, što hoćete da čine vama ljudi, činite i vi njima, jer je to sadržaj zakona i proroka.
(Matej 7:12)

2. Konfučijanizam

Ne činite drugima ono što ne biste voljeli. Onda neće biti ljutnje protiv vas, bilo u porodici ili u državi.
(Analects 12: 2)

3. Hinduizam

To je iznos carine; ne činite ništa drugom što ne biste željeli da rade vama.
(Mahabharata 5,1517)

4. Islam

Niko od vas nije vjernik dok ne poželi za bratom ono što želi sam.
(Sunnet - Praksa Muhameda a.s.)

5. Judaizam

„Ne čini nikome što bi tebi samome bilo mrsko“
(Tob 4,15)

6. Taoizam

Smatrajte dobitak vašeg bližnjega kao svoj dobitak, a gubitak vašeg susjeda kao vlastiti gubitak. (Tai Shang Kan Yin P'ien) (Trajanje: 5 min.)

Fondacija

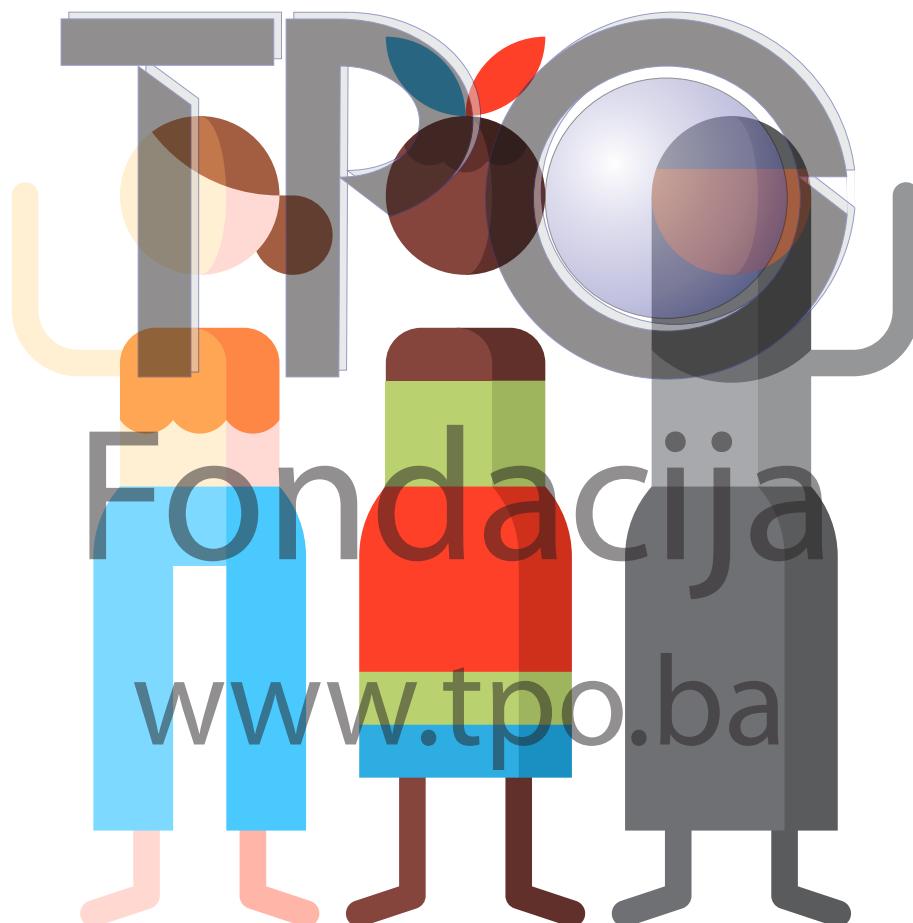
www.tpo.ba

25 Prilagođeno na osnovu: Kefa, A. K. i Moses, O. M. (2012). Manual for Interreligious Dialogue. Limuru: Chemicemi ya Ukweli. Spahić Šiljak, Z. i Abazović, D. (2009). Monoteističko troglasje. Sarajevo: Rabic.

→ **Korak 3.** Refleksije: Svaka grupa treba diskutirati o citatu koji je dobila i da ispod citata napiše svoj komentar. Predstavnici grupe prezentiraju mišljenje cijele grupe. (Trajanje: 15 min.)

→ **Korak 4.** Plenarna diskusija koju vodi trener uz pomoć sljedećih pitanja:

1. Postoje li sličnosti u ovim porukama koje su usmjerene ka transformaciji individualne i kolektivne svijesti? Koje sličnosti uočavaš u ovim porukama?
2. Imajući u vidu citate iz tzv. „Etike uzajamnosti“, koja je razlika između vrijednosti koje nam nameće društvo danas i poruka/vrijednosti koje smo pročitali?
3. Osim poveznica iz Svetih pisama, koji su elementi koji su zajednički svim ljudima?
4. Šta, prema tvom sudu, ima više smisla ili je učinkovitije: dobrovoljni utjecaj koji proizlazi iz transformacije svijesti pojedinca ili promjena pojedinca i društva uz primjenu sile?
5. Koliko su ove poruke važne za sve ljude bez obzira da li ih se tiču ili ne? (Trajanje: 35 min.)

Pripremila: Sedžida Hadžić

Ukupno trajanje: 45 minuta

Potrebni materijali: Papir i olovke.**Cilj:** Učesnici će biti u stanju identificirati zašto je potrebno imati dijalog. Sticanje razumijevanja i razvoja novog uvida u drugačije načine razmišljanja.**Metode:**

- ▶ Upute
- ▶ Plenum
- ▶ Rad u grupama
- ▶ Grupne prezentacije

➔ **Korak 1.** Zajedno sa učesnicima utvrdite zašto je potrebno voditi dijalog. Zaključak treba da bude da svako ima pravo na svoje mišljenje. Zatim ih podijelite u četiri grupe (islam, kršćanstvo, judaizam, građani u demokratskom društvu) kako biste osigurali da se dijalog može posmatrati iz različitih religijskih i kulturnih perspektiva. Svaka grupa treba iz perspektive koju predstavlja ponuditi odgovore u sljedećem koraku. (Trajanje: 10 min.)

➔ **Korak 2.** Zatim, zamoliti grupe da odgovore na tri sljedeća pitanja: Zašto dijalog? Kako voditi dijalog? U čemu je razlika između dijologa, komunikacije, pregovaranja i razgovora? (Trajanje: 20 min.)

➔ **Korak 3.** Predstavnici grupa u plenarnom dijelu prezentiraju odgovore. Ohrabriti učesnike da komentiraju i iznose svoje stavove. (Trajanje: 15 min.)

TP
Fondacija
www.tpo.ba

LITERATURA:

1. Animirani film "Curiosity" / "Znatiželja" (Producija: Zagreb film): https://www.youtube.com/watch?v=h48U6kUMS_c
2. Appreciative Inquiry na: <https://appreciativeinquiry.champlain.edu/>
3. Bagara, M. Solidarnost kao europska politička uljudba, u: Živi vrijednosti: globalni etos u lokalnom kontekstu BiH. Spahić Šiljak, Z., Šahinović, M. (ur). Sarajevo: TPO Fondacija. 2018. str. 43
4. Brenifier, O. & Millon, I. *Learning to Philosophize with Nasreddin Hodja*. Original PDF online. <http://www.pratiques-philosophiques.fr/wp-content/uploads/2014/01/PHILOSOPHIZE-WITH-N.H-ORIGINAL-2-2.pdf>
5. Delić, A., Bajramović, Dž. *Lični i profesionalni razvoj: priručnik za mlade*. Sarajevo: TPO Fondacija. 2015.
6. Dukić, D., Blažević, Z., Plejić Poje, L., Brković, I. *Uvod u imagologiju*. Priredili: Zagreb: Srednja Europa. 2009. str 203. te u: RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest, vol. 42, 2010., str. 459 – 509
7. Đuliman, E. i Hjorth, L. (2007). *Gradimo mostove, a ne zidove! 100 vježbi iz oblasti ljudskih prava, multikulturalnog razumijevanja i rješavanja konflikata*. Sarajevo: Bemust. 181-183
8. Hall, S. (ed.) (1996). *Questions of Cultural Identity*. Los Angeles/ London / New Delhi / Singapore / Washington DC: Sage. Dostupno na: https://books.google.ba/books/about/Questions_of_Cultural_Identity.html?id=IKiHAwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false te prevod poglavlja "Kome treba identitet" na: <http://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/64/215.pdf>
9. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviours, Institutions and Organizations Across Nations*. Second Edition. Sage, CA: Thousand Oaks.
10. <http://etos.ba/>
11. <http://kriticko.blogspot.com/2011/02/kriticko-misljenje-kao-nacin.html>
12. <http://www.matica.hr/vijenac/406/kako-vidimo-druge-3023/>
13. http://www.medskolazd.hr/media/NastavniSadrzaji/Identitet_predrasude2016.pdf
14. <http://www.shalinibosbyshell.com/empathy.htm>
15. <https://kultivise.rs/ajnstajnove-misli-koje-treba-ponavljati-svoj-deci-sveta/>
16. <https://plaviured.hr/kratki-vodic-za-aktivno-slusanje/>
17. <https://svafizika.org/2019/03/18/sta-je-kriticko-razmisljanje-i-kako-ga-prepoznati/>
18. <https://www.britishcouncil.hr/jednake-mogu%C4%87nosti-razli%C4%88nost>
19. <https://www.impulsportal.info/index.php/zanimljivosti/nauka-i-tehnologija/12769-da-li-se-empatija-stice-ili-zavisi-od-genetike>
20. <https://www.youtube.com/watch?v=hDFj-9Y5A2Q>
21. Kefa, A. K. i Moses, O. M. (2012). *Manual for Interreligious Dialogue*. Limuru: Chemichemi ya Ukweli
22. Kristić, A. (ur). (2016). *Priručnik Svjetskog etosa za osnovne škole*. Sarajevo: TPO Fondacija.
23. *Living Faiths Together*. Tool kit on inter-religious dialogue in the youth work. Dostupno na: https://www.academia.edu/210418/Living_Faiths_Together._Tool_kit_on_interreligious_dialogue_in_the_youth_work
24. Priručnik *Intercultural Learning T-kit*. Council of Europe. 2000.
25. [psihologija.ffzg.unizg.hr > 9-tjedan-Aktivno-slusanje-2010_2011_web](http://psihologija.ffzg.unizg.hr/9-tjedan-Aktivno-slusanje-2010_2011_web)

26. Spahić Šiljak, Z. i Abazović, D. (2009). *Monoteističko troglasje*. Sarajevo: Rabic.
27. Šuta - Hibert, M. (ur). *Rodni stereotipi: zvući poznato?* Sarajevo: TPO Fondacija. 2015.
28. "SAPERE Handbook to Accompany the Level I P4C Foundation Course", 5th Edition. UK: SAPERE. 2016. te na www.sapere.org.uk
29. Vranješić, J. (2006). *Za razliku bogatije*. Priručnik za interkulturalizam. Centar za prava deteta: Beograd. Pdf. Dostupno na: http://cpd.org.rs/wpcontent/uploads/2017/10/za_razliku_bogatije.pdf
30. Vuković, D. i Bošnjaković, J. (2006). u: Bogoslovska smotra, 86 3. str. 731–756

▶ Poglavlje 5.

EVALUACIJA

Svaka aktivnost, uključujući i različite vidove edukacije i treninga, zahtijeva praćenje napretka (monitoring) i procjenu učinka (evaluaciju) kako bi se ustanovalo da li je aktivnost uspješna, da li su učesnici zadovoljni, da li je potrebno nešto mijenjati i kakvi su efekti treninga.

Evaluacija je sistemsko i planirano prikupljanje podataka o kratkoročnim i dugoročnim efektima određene aktivnosti ili projekta. Dakle, evaluacija je više usmjeren na samu svrhu i ciljeve projekta dok monitoringom pratimo dijelove i faze projekta što je od velike pomoći i konačnoj evaluaciji. (Milić, 2010)

5.1. Modeli evaluacije

Postoje različiti modeli evaluacije, ali se najčešće koristi model koji je razvio Donald Kirkpatrick (1955), jer evaluira:

- ▶ **Reakciju:** u kojoj mjeri su učesnici zadovoljni treningom
- ▶ **Naučeno:** nivo stečenog znanja i vještina tokom treninga
- ▶ **Ponašanje:** koliko učesnici primjenjuju stečena znanja i vještine
- ▶ **Rezultate:** u kojoj mjeri su ostvareni željeni rezultati

Model evaluacije - Donald Kirkpatrick

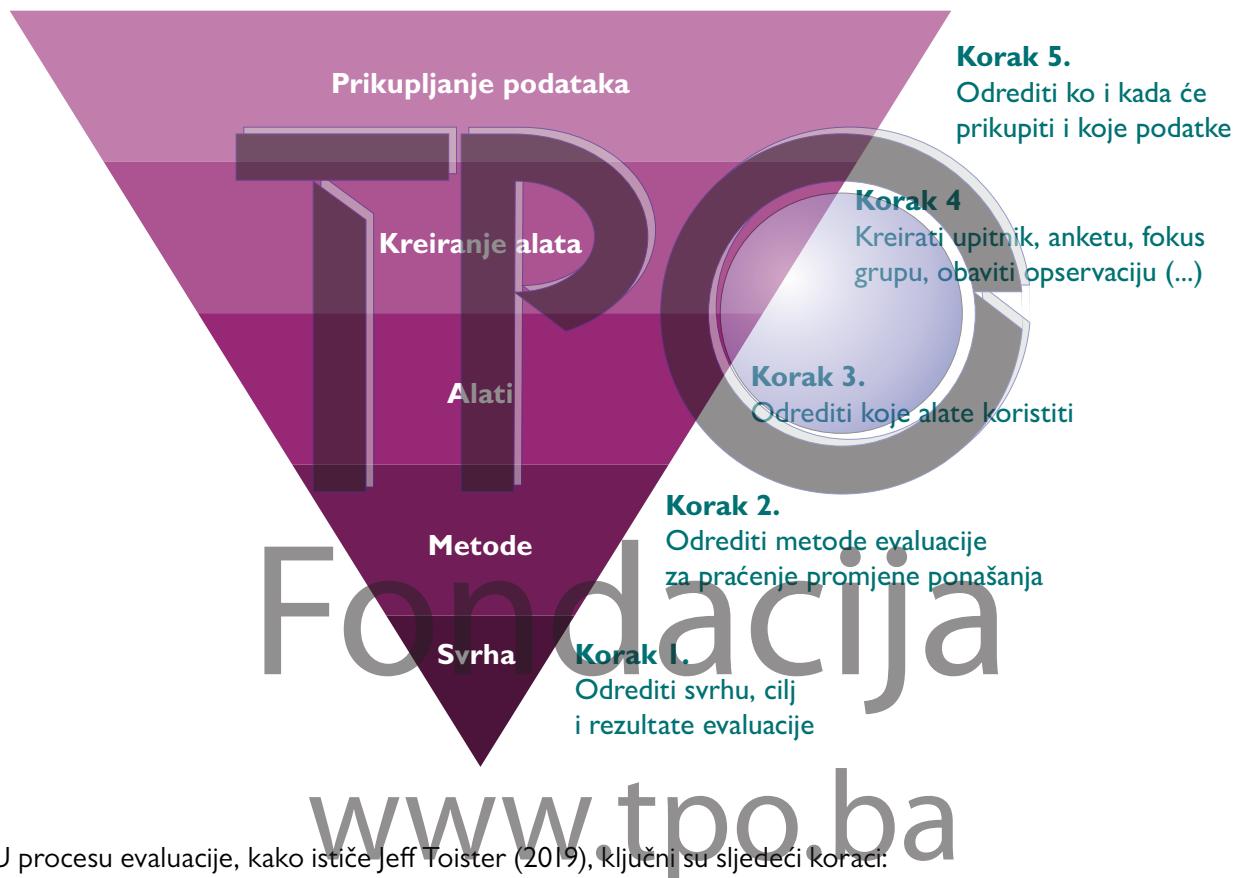
Obrnuti proces evaluacije

Ovaj način evaluacije u kojem se počinje sa reakcijom učesnika projekta / treninga preko naučenog sadržaja, a potom sa provedbom i učincima u drugoj fazi, adaptirao je LinkedIn instruktor Jeff Toister koji je rekao:

“Počni sa nivoom 4 i odredi koje rezultate želiš ostvariti a onda se vrti na nivo 3. da vidiš šta sve treba učesnicima da bi se postigao željeni rezultat i tako redom... to će olakšati da se poveže trening sa ciljevima.”

(Toister, 2019)

Obrnuti proces evaluacije - Jeff Toister

U procesu evaluacije, kako ističe Jeff Toister (2019), ključni su sljedeći koraci:

Korak 1. Odrediti svrhu evaluacije

Na početku je važno odgovoriti na pitanje zašto želimo raditi evaluaciju projekta ili treninga i šta želimo evaluirati, samo učesnike ili sadržaj treninga ili rezultate ili sve zajedno. U odgovorima na ova pitanja, važno je ustanoviti da li su ciljevi treninga postignuti, da li su učesnici zadovoljni sadržajem i izvedbom, da li su stečena znanja i vještine doprinijeli unaprijeđenju kompetencija učesnika i da li je ostvarena očekivana promjena.

KORAK 2. Odrediti metod evaluacije

Postoje različiti načini i metode evaluacije, pa je važno odrediti koje metode ćemo koristiti. Najčešće se koriste:

- ▶ **Upitnik:** set pitanja na temelju kojih se dobiju statistički podaci o projektu ili treningu

- ▶ **Intervju:** otvorena pitanja na temelju kojih se dobiju činjenice i stavovi ispitanika za kvalitativnu analizu
- ▶ **Fokus grupa:** facilitirani razgovor na određenu temu sa grupom učesnika koji su prošli trening
- ▶ **Opservacija:** posmatranje pojedinaca tokom treninga i nakon treninga kako bi se prikupili podaci o tome koliko je učinkovit trening bio, odnosno da li je došlo do željene promjene.

Korak 3. Kreirati evaluacione alate

Kada smo odlučili koje metode ćemo koristiti, onda je važno kreirati alate za evaluaciju: upitnik, intervju pitanja, okvir za fokus grupu i parametre opservacije.

Važno je da alati budu jednostavnii i da omogućavaju prikupljanje relevantnih podataka. Također je potrebno voditi računa o tome da alati ne sadrže previše pitanja i da ne zahtijevaju previše vremena za učesnike.

Korak 4. Prikupiti podatke

Kada je odabran metod i razvijeni alati za evaluaciju, potrebno je odlučiti:

- ▶ KO će provoditi evaluaciju: da li će to biti interna ili eksterna evaluacija
- ▶ KOJI dio projekta ili treninga će biti evaluiran
- ▶ VRSTA alata koji će biti korišteni
- ▶ KADA će evaluacija biti provođena - da li za vrijeme trajanja projekta ili treninga ili nakon završetka
- ▶ ZA KOGA prikupljate podatke, da li za vašu internu upotrebu ili za donatore ili širu javnost.

Korak 5. Analizirati i napisati izvještaj

Kada su podaci prikupljeni, onda se pristupa analizi koja može biti samo kvantitativna ili kombinacija kvantitativne i kvalitativne analize, ovisno o tome koje smo alate koristili. Izvještaj može biti pisan samo sa ključnim nalazima analize ili sa svim detaljima analize ako to donator ili nadležna institucija traže.

Izvještaj evaluacije treba da sadrži sljedeće elemente:

1. Naslov
2. Sažetak
3. Uvod
4. Metode evaluacije
5. Ključne nalaze
6. Analizu ključnih rezultata
7. Zaključke
8. Preporuke
9. Dodatke

Fondacija
www.tpo.ba

Dobro pripremljena i provedena evaluacija je ključna za nastavak rada na projektu ili treningu, jer omogućava da dobijemo širu sliku procesa treninga i njegovih učinaka. Pomaže da se suočimo sa nedostacima i greškama i unaprijedimo nove aktivnosti. Evaluacija također pomaže da bolje razumijemo važnost konteksta, kulture, obrazovnog profila sudionika, njihovog iskustva i načina učenja i usvajanja znanja. Koliko kod pažljivo planirali i implementirali projekt ili trening, evaluacija može ukazati na određene faktore koje nismo uzeli u obzir a koji mogu biti od pomoći u nastavku rada.

LITERATURA:

1. Kirkpatrick, D. *Evaluating training programs: the four levels*. San Francisco: Berrett-Koehler. 1994.
2. Milić, Z. *Uputstvo za monitoring i evaluaciju*. Sarajevo: TPO Fondacija. 2010.
3. Toister, J. *Measuring Learning Effectiveness*. 2019. <https://www.linkedin.com/learning/measuring-learning-effectiveness>

Fondacija

www.tpo.ba

Fondacija

TEORIJSKI DIPLOMA

TPO

I. Važnost interkulturnih
i međureligijskih
kompetencija u obrazovanju
Fondacija

www.tpo.ba

KADA PRIĐEMO
DRUGOM NARODU
DRUGOJ KULTURI
ILI DRUGOJ VJERI,

PRVO ŠTO TREBAMO UČINITI JE:
SKINUTI CIPELE.

JER:
ULAZIMO U SVETI PROSTOR,

INAČE,
MOGLO BI NAM SE DESITI
DA GACAMO
PO TUĐIM SNOVIMA

ILI JOŠ GORE
MOGLI BISMO ZABORAVITI
DA JE BOG VEĆ BIO TU

PRIJE NO ŠTO SMO MI DOŠLI

Fondacija

www.tpo.ba

I.I. INTERKULTURALNO I MULTIKULTURALNO OBRAZOVANJE

Ovaj tekst ima namjeru ukratko prikazati različitost u razumijevanju pojmove interkulturalnog i multikulturalnog obrazovanja. Važno je razjasniti ove pojmove i koncepte radi lakšeg praćenja sadržaja Priručnika i primjene u nastavku edukacija.

Pojam kulture se kroz povijest definirao različito ovisno o znanstvenoj disciplini i kontekstu. Općenito, pojam kulture podrazumijeva grupni program za preživljavanje i adaptiranje na uvjete života (Bulivant, 1993). Kultura uključuje znanja, koncepte, vrijednosti, vjerovanja, simbole i interpretaciju unutar jednog kulturološkog konteksta. Ono što razlikuje kulture jedne od drugih nisu različiti artifakti i simboli, već način na koji članovi jedne kulture interpretiraju te simbole, vjerovanja i ponašanja.

U literaturi se često kao sinonimi upotrebljavaju pojmovi **interkulturalno** i **multikulturalno**, ali ovisno o tome da li govorimo o američkom ili evropskom (ili određenim dijelovima Europe), preferira se jedan ili drugi pojam.

Pojam **interkulturalno** naglašava proces interakcije kompetencija i u Evropi se zbog toga pojam **multikulturalno** koristi više da opiše različitost kultura a ne dinamiku njihove povezanosti. Vijeće Europe posebno insistira na ovoj razlici i naglašava da interkulturalnost implicira interakciju, pregovaranje i proces. UNESCO u svojoj definiciji potvrđuje distinkciju između ova dva pojma: "Multikulturalno obrazovanje podrazumijeva učenje o drugim kulturama kako bi se razvilo prihvaćanje ili u najmanju ruku tolerancija ovih kultura. Interkulturalno obrazovanje ide dalje od pasivne koegzistencije, da ostvari razvojni i održivi zajednički način življenja u multikulturalnim društvima kroz kreiranje razumijevanja i uvažavanja dijaloga između različitih kulturnih grupa." (Council of Europe, 2006, 18)

U američkom kontekstu, **multikulturalno obrazovanje** izrasta iz pokreta za građanska prava i nastojanja da se u nastavne planove i programe uključe sadržaji o različitim kulturama s ciljem poboljšanja statusa manjina. Iako je fokus na sadržaju onoga što se uči Nieto (2004, 36) zaključuje da je "multikulturalno obrazovanje i proces jer primarno uključuje odnose među ljudima i zbog toga što se zanima za ono što je neopipljivo, kao što su postignuća studenata, okruženje u kojem uče, preference onoga što uče i druge varijable kulture." Postoje različiti oblici i pristupi multikulturalnom obrazovanju, a jedan od njih je i društvena angažiranost koja pomaže studentima ne samo da steknu znanja i vještine, već i da učestvuju u društvenim promjenama, tako da oni koji su marginalizirani i isključeni sudjeluju u društvenim aktivnostima sa onima koji su više privilegirani i na taj način aktivno sudjeluju u izgradnji demokratskog društva.

James A. Banks, urednik knjige *Multicultural Education: Issues and Perspectives* (*Multikulturalno obrazovanje: teme i perspektive*), koja je doživjela sedmo izdanje, daje sljedeću definiciju multikulturalnog obrazovanja: "Multikulturalno obrazovanje je ideja, pokret za obrazovnu reformu i proces čiji je ključni cilj promjena strukture obrazovnih institucija [...] uključuje promjene cjelokupnog školskog okruženja, a ne samo nastavnog plana i programa."

Pojednostavljena podjela da interkulturalno obrazovanje podrazumijeva interakciju, a da je multikulturalno obrazovanje statično i pasivno, prema Harriet Zilliacus i Gunilla Holm, ne stoji. Istražujući različite vidove obrazovanja ove autorice su došle do zaključka da postoje različite vrste i interkulturalnog i multikulturalnog

obrazovanja. Tradicionalni pristupi obrazovanju su više usmjereni na to da se uči o drugim kulturama i da se uči živjeti zajedno. Interkulturalno i multikulturalno obrazovanje se ne odnose samo na to da se u učionici nalaze učenici različite rase, etniciteta, religije i slično. Ključno pitanje multikulturalnog obrazovanja jeste kako se nastavnik odnosi prema različitostima čak i kada u učionici ima homogenu grupu učenika, a podučava o drugim kulturama.

Kulturološka raznolikost među učenicima sama po sebi ne znači da je obrazovanje koje imaju multikulturalno ako je nastavni plan i program monokulturalan i ako sam nastavnik nije senzibiliziran za multikulturalne pristupe podučavanja. Zagovornici i multikulturalnog i interkulturalnog obrazovanja smatraju da društvena pravda treba da bude u središtu programa obrazovanja i da se adresiraju pitanja stereotipa, diskriminacije, i ravnopravnosti bez obzira na identitarne pripadnosti. Utvrđeno je da ni nastavni planovi i programi niti su nastavnici ideoološki i politički neutralni i da se vrlo malo propituje sadržaj ali i odnos nastavnika, posebno ako pripada većinskoj zajednici, primjerice ako je bijele rase a u učionici ima učenike različitih rasa.

Autorice Harriet Zilliacus i Gunilla Holm zaključuju da ne postoje suštinske razlike između **interkulturnog i multikulturalnog obrazovanja**, ali da su te razlike vidljive unutar oba pristupa ovisno o kontekstu u kojem se primjenjuju. Dakle i obrazovanje i nastavnik/ca su uvjetovani kontekstom, ali oni istovremeno i zrcale sam kontekst u kojem su socijalizirani.

Prema Toledo Guiding Principles (Toledo okvirne upute) koje je pripremio OSCE, **religijsko obrazovanje** treba da bude dio **interkulturnog ili multireligijskog obrazovanja** jer je religija dio kulture. Postoje, međutim različiti vidovi religijskog obrazovanja koje može biti **konfesionalno** (podučavanje doktrini određene religije za učenike koji su pripadnici te religije) i **nekonfesionalno** (učenje o religiji ili religijama kao historijskom, kulturološkom i društvenom fenomenu za učenike koji mogu ali i ne moraju biti vjernici i pripadnici određene religije). Međureligijsko obrazovanje zahtijeva iste kompetencije kao i interkulturno, ali je potrebna dodatna senzibilizacija za religijske sadržaje i način prezentiranja tih sadržaja kako bi se ispoštovali učenici i nastavnici u školi koji prakticiraju religiju u javnom prostoru i ta praksa ima svoja vidljiva obilježja i simbole (npr. križ, marama).

Znanje, stavovi i vještine

Izgradnja interkulturnog i međureligijskog razumijevanja zahtijeva da učesnici u tom procesu posjeduju određene kompetencije. Kompetencija se odnosi na sistem vrijednosti, vjerovanja, vještina i znanja koja se mogu primijeniti u određenim situacijama, a u ovom slučaju riječ je o interkulturnom učenju, susretima i zajedničkom zrijenju i jedinstvu različitosti. Da bi neko uspješno koristio svoje kompetencije, potrebno je da bude motiviran i da ima samopouzdanje i vjeru da to što radi ima svrhu i smisao.

Znanje

- ▶ poznavati sistem kulturnih referenci društvenih grupa (njihovi proizvodi i prakse) u vlastitoj kulturi i u kulturi drugih, i poznavati društvene i individualne interakcije.

Stav

- ▶ posjedovati kapacitet za prevladavanje etnocentrizma i posjedovati kognitivni kapacitet za uspostavu i održavanje odnosa između vlastite kulture i drugih kultura.
- ▶ Interpretiranje i povezivanje - sposobnost da interpretira dokument ili događaj iz druge kulture, objasni i poveže sa vlastitom kulturom
- ▶ Otkrivanje i interakcija - sposobnost da se kreira interpretativni okvir značenja vjerovanja i kulturnih praksi.

Vještine

- ▶ sposobnost da se kritički promišljaju i evaluiraju različite perspektive, prakse i sadržaji vlastite i drugih kultura, na temelju određenih kriterija.

U ovom Priručniku je dogovorenod da se koristi pojma interkulturalno kako bi se konzistentnije iskomunicirala pitanja učenja i podučavanja o drugim kulturama i religijama na tragu onoga što Vijeće Evrope radi već od 1980-ih godina i što je kontekstualno relevantno i za Bosnu i Hercegovinu.

Priredila:

Zilka Spahić Šiljak, van. prof. dr.

LITERATURA

1. Banks, J. A. & McGee Banks, C. (ur.) (2010). *Multicultural Education. Issue and Perspectives*. Hoboken NJ: Wiley and Sons.
2. Bulivant, B.(2010). "Culture: Its Nature and Meaning for Educators". in J.A. Banks & C. McGee Banks (ur.) *Multicultural Education. Issue and Perspectives*. Hobeken NJ: Wiley and Sons.
3. Byram, M., Gribkova, B., & Starkey, H. (2002). *Developing the intercultural dimension in language teaching: a practical introduction for teachers*. Strasbourg: Council of Europe.
4. *Intercultural Education*, Council of Europe, <https://www.coe.int/en/web/platform-plurilingual-intercultural-language-education/intercultural-aspects>
5. Nieto, S. Solidarity. (2006). "Courage and Heart: What Teacher Educators Can Learn from a New Generation of Teachers". *Intercultural Education*.
6. Zilliacus, H. i Holm, G. "Multicultural education and intercultural education: Is there a difference?" u M. Talib, J. Loima, H. Paavola & S Patrikainen (ur.). (2009). *Dialogues on Diversity and Global Education*. (2009). 11-28. Berlin: Peter Lang.

Fondacija
www.tpo.ba

I.2. POVEZIVANJE INTERKULTURALNIH I MEĐURELIGIJSKIH KOMPETENCIJA SA NAGLASKOM NA P4C

Loše metode čine da i dobre knjige i dobri učitelji postaju beskorisni.
(Nicolò Tommaseo)

Posjedovati kompetencije za interkulturalno i međureligijsko obrazovanje je zahtjev koji pred nastavnike postavlja, ne samo vrijeme u kojem živimo već i proklamovane vrijednosti u koje se zaklinjemo već koju hiljadu godina – od Starog zavjeta do *Opšte deklaracije o ljudskim pravima*. Same kompetencije nisu dovoljne za uspješno interkulturalno i međureligijsko obrazovanje. Potrebna nam je i metoda.

Filozofija za djecu (Philosophy for Children – P4C) pruža mogućnost nastavnicima da kroz filozofsko propitivanje:

- a. unaprijede vještine analize i logičkog zaključivanja učenika
- b. doprinesu razbijanju predrasuda
- c. njeguju komunikacijske vještine i vještine lijepog izražavanja
- d. osnažuju kritičko, kolaborativno i konstruktivno mišljenje
- e. potiču sposobnost brižnog djelovanja prema drugima bez obzira na njihovu kulturnu, religijsku i civilizacijsku različitost i geografsku udaljenost

prilikom čega se potiče učenike da:

- a. izraze svoje mišljenje i stavove
- b. prihvate drugaćija poimanja društveno relevantnih fenomena
- c. propituju i vlastite i tuče stavove
- d. osnažuju sposobnost argumentovanog zastupanja svog mišljenja.

Vaša djeca nebrojeno su vas puta iznenadila svojim filozofskim pitanjima i vi ih često ohrabrujete da sami dođu do odgovora. No, nastavnici u obrazovnom sistemu postavljaju pitanja i na njih daju odgovore, a učenici ostaju negdje po strani – oni usvajaju informacije. Filozofija za djecu upravo razvija onaj segment obrazovanja koji se, uobičajenim načinom odgoja i poduke, izgubio: postavljanje pitanja i traženje odgovora. U praksi, čas filozofije za djecu je čas propitivanja. Filozofija za djecu osnažuje interkulturalne i međureligijske kompetencije mlađih ljudi i u isto vrijeme nastavnika samih.

Na početku časa, djeca na osnovu određenog stimulusa², koji pripremi nastavnik, predlažu teme za koje smatraju da ih je stimulus potencirao. Stimulus treba da bude prilagođen uzrastu grupe - takav da ih potakne na razmišljanje, ali mora da sadrži i neke velike ideje koje će pokrenuti filozofska pitanja. Proces propitivanja uključuje vrijeme za individualno razmišljanje, zatim razmatranje tema u manjim grupama i zatim diskusija među svim učesnicima. U zajednici propitivanja, nastavnik je onaj koji oblikuje čas – vodi učesnike postepeno

2 Stimulus može biti priča, pjesma, novinski članak, video materijal, crtani film, film.

kroz proces propitivanja, ali ne nameće svoje stavove – niti utiče na izbor teme, niti valorizira pitanja za koja on smatra da su najbitnija – on vodi proces, vodeći računa da svi segmenti propitivanja budu sprovedeni. Jasno je da svaki čas treba pažljivo pripremiti. Svaki čas je koncipiran tako da se postepeno prolazi kroz nekoliko koraka.

I KORAK: (Priprema): nastavnik će izabrati stimulus prema ideji za temu za koju želi da bude obrađena – npr. «mudrost»³. Na početku časa dobro je uraditi neku vježbu koncentracije («na slovo, na slovo», «kaladont» itd). Nakon toga slijedi postavljanje pravila: grupa dogovara pravila – npr.: ko želi da govori mora signalizirati da ima nešto da kaže; dok jedan govori – drugi slušaju; slaganje ili neslaganje sa iznesenim iznosi se na način koji neće nikoga povrijediti itd. Pravila predlažu svi učesnici uključujući i nastavnika.

II KORAK: (Stimulus): je čitanje (ukoliko je priča u pitanju) stimulusa i to prvo svako čita za sebe, a zatim na glas svaki učesnik pročita po jedan kratki dio – nekoliko rečenica. Ako neko ne želi čitati – ne mora.

III KORAK: (Vrijeme za razmišljanje): Učesnicima se ostavi 2-3 minute vremena da razmisle o priči koja je pročitana i o idejama i temama koje ona otvara - «velike ideje». Učesnici imaju vrijeme za individualno razmišljanje o idejama koje im se nameću, a zatim se te ideje kratko diskutuju javno.

IV KORAK: (Formulisanje pitanja): Učesnike grupišemo u manje grupe od po dvoje ili troje. U grupama učesnici iznose svoje «velike ideje», diskutuju o njima i na kraju se odluče za jednu ili dvije koje smatraju najvažnijim. Zatim slijedi prezentacija ideje svake grupe (jedan izvjestilac iz svake grupe iznosi ideju za koju se grupa odlučila). Te ideje/teme zapisuju se na tabli a zatim se o njima diskutuje (nadograđivanje).

V KORAK: (Pohvala pitanja): Nakon što su sva pitanja zapisana, važno je istaknuti značaj i važnost pitanja. Svrha ovog koraka je da se razvija sposobnost argumentiranja jer učesnici moraju objasniti zašto neko pitanje smatraju značajnim. Važno je da učesnici koriste utvrđenu formu diskusije – npr. «ovo pitanje smaram značajnim zato što ...».

VI KORAK: (Izbor pitanja): Nakon toga se pristupa izboru «najboljeg» pitanja – tako što učesnici glasuju. Svako glasuje za pitanje za koje smatra da otvara najzanimljivije teme, odnosno probleme.

VII KORAK: (Prve misli): Nakon što jedno pitanje bude izabранo – autor pitanja se poziva da sa učesnicima podijeli svoja razmišljanja.

VIII KORAK: (Izgradnja): Nakon toga se otvara diskusija o tom pitanju. Važno je da svaki učesnik dobije svoje vrijeme da iskaže svoje mišljenje, da se ne «upada u riječ», te da se svaka tvrdnja argumentuje («Ja se slažem sa..., zato što ...» ili «ja se ne slažem sa ..., zato što...»). Uloga nastavnika u ovom segmentu je da vodi računa da svako dobije šansu da iskaže svoje mišljenje i to prema uspostavljenim pravilima. Na kraju – kada je tema iscrpljena, nastavnik ponovo preuzima inicijativu – vraća se na originalno pitanje i radi analizu:

- a) u kojoj je mjeri odgovoreno na pitanje
- b) šta još ostaje za razmišljanje.

IX KORAK: (Završne misli): Refleksije – šta sam naučio/-la iz ovog propitivanja.

X KORAK: (Osvrt / planiranja): U posljednjem dijelu propitivanja, učesnici iskazuju svoju ocjenu o samom

3 Može se desiti da se tokom propitivanja kao osnovna tema - koncept koji će se obrađivati, pojavi nešto drugo. U ovom slučaju, ne treba insistirati i navoditi učenike da obrađuju prepostavljenu temu: jedino je važno da koja god tema bude izabrana, tokom procesa svaki korak bude dobro argumentovan.

propitivanju – koliko smo pažljivo slušali, da li smo poštivali pravo svakog da iskaže svoje stavove, koliko smo uvažavali stavove drugih. Na samom kraju treba ostaviti malo vremena za zajedničko planiranje naredne sesije. Idealno vrijeme za sesiju je 90 minuta sa pauzom.

Propitivanje (u zajednici propitivanja) razvija kod učenika niz vještina:

- a. kako da iznesu svoje mišljenje javno i da saslušaju mišljenja drugih
- b. da argumentima potkrijepe svoje stavove
- c. da ih argumentovano brane
- d. da poštuju stavove drugih, da ih analiziraju i porede.

U tom procesu, **nastavnik je facilitator koji:**

- a. pomaže da proces propitivanja ne zapadne u čorsokak
- b. pomaže da se izbjegnu velike digresije koje propitivanje odvode daleko od dogovorene teme
- c. vodi računa da svako dobije jednakе mogućnosti da učestvuje i iznese svoje mišljenje
- d. obezbiđuje atmosferu u kojoj će svaki učesnik biti ravnopravan ostalim.

To je metoda koja bi se mogla primijeniti u svim školskim predmetima. Princip kojim je protkana ideja zajednice propitivanja je da su velika filozofska pitanja univerzalna, te njihovo propitivanje mora pretpostaviti ravnopravnost svih učesnika u procesu, bez obzira iz kojeg kulturnog miljea dolaze. Na isti način se tretira i samo propitivanje, jer ono ravnopravno tretira svaki dobro argumentovan stav. Ovakav način razmišljanja pažljivo propituje svaku ideju i svaki stav i time doprinosi eliminaciji predrasuda koje su toliko česte u odnosu na druge – one koji su različiti od nas, bez obzira da li se radi o propitivanju stavova ljudi sa kojima dijelimo iste kulturne ili religijske obrasce, ili stavove onih koji dolaze iz drugačije kulture ili religije, jer razvija i promovira brižno, kolaborativno, kritičko i kreativno mišljenje.

Zadatak nastavnika je da svojim intervencijama usmjerava zajednicu propitivanja da:

- a. razviju osjetljivost za druge
- b. surađuju
- c. kritički analiziraju stavove
- d. potaknu kreativnost.

Fondacija www.tpo.ba

Uvođenje zajednice propitivanja kao metoda u nastavni proces doprinijelo bi favoriziranju istinskog znanja „koje je općenito oblik poimanja svijeta“ (Liessman, 2009, str 25) što samo po sebi osnažuje interkulturalne i međureligijske kompetencije.

Priredila: Elma Softić - Kaunitz, mr. religijskih studija

LITERATURA

1. "About Sapere" (2016) u: *Sapere Handbook to Accompany the Level I P4C Foundation Course*. Sapere
2. Liessman, K. P. (2008) *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja*, prev. S. Muhamedagić, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
3. OSCE: "Dvije škole pod istim krovom", najvidljiviji primjer diskriminacije (2016). Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/29635154.html> (stranica posjećena: 13. maj 2019.)

I.3. POVEZIVANJE INTERKULTURALNIH I MEĐURELIGIJSKIH KOMPETENCIJA

Ako proučavanje sličnosti postane dominantna tema međuvjerskog dijaloga i koristi se kako bi se izbjeglo suočavanje s religijskim razlikama, tada dijalog konstruira umjetni sklad. Međuvjerski dijalog bi trebao izdvojiti i temeljne razlike među vjerskim grupama i „sukobiti“ se s vrijednostima i uvjerenjima koji opravdavaju isključivost i predrasude prema drugim ljudima.

(Mohammed Abu-Nimer)

“Otkrivanje drugih je otkrivanje odnosa, a ne prepreka”. Ova misao Claude Lévi-Straussa potaknula je Vijeće Evrope na rad o interkulturalnom obrazovanju (Perroti, 1994). “Odnos” je bit interkulturalne i međureligijske aktivnosti i snažan izvor pedagoške motivacije. Škole moraju postati mesta na kojima će se interkulturalno učenje funkcionalno njegovati i afirmirati, a efektivna interakcija nastavnika sa učenicima koji dolaze iz različitih kulturnih grupa, treba podsticati i same učenike da međusobno komuniciraju sa samopouzdanjem i razumijevanjem. Nastavnici bi trebali biti futuristi; od njih se očekuje da anticipiraju potrebe sutrašnjice i naoružaju današnje učenike neophodnim vještinama kako bi i oni ispunili ove potrebe (Cushner i Trifonovitch, 1989).

Tu se prije svega misli na spremnost i sposobnost nastavnika da kod učenika razvija kritičko mišljenje, uviđanje postojanja višestrukih perspektiva, globalnu i internacionalnu svijest, samokritičnost i tolerantnost, kao i sposobnost da se odgovorno i zrelo nose sa problemima i izazovima globalizacije i suvremenog svijeta. Interkulturalno i međureligijsko obrazovanje i učenje su, u svojoj osnovi reformski pokret, jer podrazumijeva da svi učenici, bez obzira na njihov spol, seksualnu orientaciju, socijalnu klasu, etničku, rasnu i druge karakteristike, trebaju imati jednake šanse za učenje u školi. Jednakost bi morala biti glavni cilj ovog modela obrazovanja.

Prema Banksu, s obzirom da je škola kao takva sistem sačinjen od niza međuzavisnih dijelova i varijabli, sve bitne komponente tog sistema trebale bi biti promijenjene. Promjena samo formalnog kurikuluma neće implementirati interkulturalno obrazovanje (Banks i Banks, 2004; Banks, 2015).

Za nastavnike, pitanje šta su to kultura i religija, ostaje biti izazov, jer čak i u zemljama u kojima postoje sistemski programi interkulturalne i međureligijske edukacije, uglavnom se ističe značaj koncepta kulture u procesu učenja, ali se rijetko obezbijeđuje dovoljan broj primjera ili iskustava da bi se nastavnicima pomoglo da i sami bolje razumiju taj koncept. Ukoliko se za razumijevanje koncepta kulture i religije poslužimo modelom ledenog brijege (Hall, 1976), kod kojeg tek 10% čini onaj objektivni, vidljivi dio, poput kulturnih i religijskih artefakata, hrane, odijevanja i sl., a 90% čini onaj subjektivni, nevidljivi dio, poput stavova, vrijednosti, uvjerenja i ponašanja, onda nam je jasno da upravo zbog ove činjenice i dolazi do interkulturalnog i međureligijskog nerazumijevanja i napetosti između ljudi. Shodno tome, svaka bi se kvalitetna interkulturalna, međureligijska i kroskulturalna edukacija trebala fokusirati i biti usmjerena na ovaj subjektivni, skriveni aspekt kulture.

Počeci formalnog interkulturalnog obrazovanja u Evropi vezani su za projekt Savjeta Evrope „Demokratija, ljudska prava, manjine: obrazovni i kulturni aspekti”, kojim su na evropskom nivou zvanično predstavljeni principi

interkulturalnog obrazovanja. Obuhvatanjem pitanja emigracije u Zapadnoj i pitanja položaja nacionalnih manjina u Istočnoj Evropi, ovi principi su prošireni na panevropski nivo. Smjernice Savjeta Evrope na polju interkulturalnog obrazovanja integrisane su u prve projekte započete 70-ih godina prošlog stoljeća, poslije čega su dalje razvijane. Projekti Savjeta Evrope su u početku bili usmjereni na integraciju manjina i pokušaj da se obezbijedi jednakost u obrazovanju. Kasnija istraživanja i primjeri iz prakse istakli su važnost religije koja je tada bila marginalizovana u okviru obrazovanja. Nakon toga uslijedili su poduhvati koji su usmjerili pažnju na različitosti u kontekstu jezika, historije, geografije i religije, praveći tako temelje za integraciju interkulturalnog obrazovanja sa projektima "Građansko obrazovanje" i "Obrazovanje za demokratsko građanstvo".

Međureligijske kompetencije predstavljaju prirodan i neodvojiv dio interkulturalnih kompetencija nastavnika. Njima se, međutim, kada je u pitanju bh. društvo, mora posvetiti posebna pažnja, uvezvi u obzir ne tako daleku ratnu prošlost i još uvijek bolne rane vezane uz nju. Iako su neki sociolozi prognozirali odumiranje religije krajem 20. stoljeća, nesumnjivo je da se to nije dogodilo, kao i da je njen značaj upravo porastao, bez obzira na vrtoglavu znanstveno-tehnološki progres. Sa druge strane, vidljiv je i porast vjerskih fanatizama, kao i etničkih sukoba širom svijeta. Ta nam činjenica govori u prilog tezi da je i globalno, ali i u našem društvu, potreban jedan radikalni reset u pogledu religije i njene uloge u društvu. Taj reset bi morao onemogućiti bilo koju formu isključivosti, diskriminacije, neuvažavanja i negativnih stavova prema Drugome.

Zbog velikog značaja koji religija zauzima u našem društvu i životima pojedinaca, nastavnici moraju ovladati potrebnim znanjima i vještinama, kako bi svojim učenicima, ali i sebi samima, pomogli da bolje upoznaju i razumiju različite religijske backgrounde sa i iz kojih učenici dolaze. U tom smislu, veliki značaj imaju nastavni predmeti poput Kulture religija i Vjeronomaka, kroz koje bi učenici trebali što bolje, kvalitetnije i neposrednije istinski upoznati Druge i drugačije. Jedan od njihovih glavnih zadataka trebao bi biti usmjerjen ka percepciji religijskog pluraliteta kao komparativne prednosti, a ne nedostatka jednog društva. Također, nesumnjiv je značaj vjerskih institucija u promoviranju tolerancije i uspostavljanju međureligijskog dijaloga.

Jačanje međureligijskih kompetencija nastavnika, i njihovo razumijevanje kao prirodnog dijela interkulturalnih kompetencija, moralo bi rezultirati povećanom tolerancijom, smanjenjem diskriminacije na osnovu religijskih ubjedjenja i poboljšanju opće klime i međureligijskog dijaloga u društvu.

Povezivanje interkulturalnih i međureligijskih kompetencija u praksi, značilo bi:

- a. propitivanje vlastite kulture i religije (ništa ne prihvpati kao prirodno, normalno i neupitno; stati u tuđe cipele i ne osuđivati; suočiti se s činjenicom da je vlastita kulturna perspektiva skučena a da se iz takve promatraju drugi)
- b. uvažavanje i prihvaćanje (želja za uvažavanjem i prihvaćanjem u interkulturnoj i međureligijskoj razmjeni mora postati moguća i ostvariva)
- c. unutar globalnih kretanja postati jedan od pokretača pokreta za putovanje ka otkrivanju drugosti i promociji društčijih vrijednosti na svjetskoj razini
- d. forsiranje interkulturne osjetljivosti (što pretpostavlja pomjeranje od etnocentrizma).

Privedila: Elmana Cerić, prof. filozofije

LITERATURA

1. Banks, J. A. (Ed.). (2009). *The Routledge international companion to multicultural education*. Routledge.
2. Banks, J. A., & Banks, C. A. M. (Eds.). (2009). *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley & Sons.
3. Bennett, M. J. (1993). *Towards ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity*. Education for the intercultural experience.
4. Cushner, K. (2005). *Human Diversity in Action: Developing Multicultural Competencies for the Classroom with PowerWeb*. Open University Press.
5. Cushner, K., & Trifonovitch, G. (1989). "Understanding Misunderstanding: Barriers to Dealing with Diversity". *Social Education*, 53(5), 318-22.
6. Dewey, J. (1966). *Democracy and education*. (1916). Middle Works Bd, 9.
7. Klüver, J. (2008). *The socio - cultural evolution of our species: The history and possible future of human societies and civilizations*. EMBO reports, 9(1S).
8. Perroti, A. (1994). *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Educa: Zagreb.

Fondacija
www.tpo.ba

I.4. VAŽNOST INTERKULTURALNIH I MEĐURELIGIJSKIH KOMPETENCIJA U GLOBALNOM KONTEKSTU (ETOS I EVROPSKI OKVIR)

Osnovna tri principa Vijeća Evrope su:

- a. ljudska prava kao osnovne vrijednosti za kohezivno društvo
- b. demokratija kao izabrani oblik upravljanja društvom kroz demokratske institucije i procese kao i svakodnevna demokratska kultura
- c. vladavina zakona kao garant za pravdu i jednakost.

Ova tri principa važe za sva ljudska bića, bez obzira na njihovu kulturnu pripadnost. U društvu kulturnih različitosti, razumijevanje, poštovanje i tolerancija su neophodni za svakoga, bez obzira iz koje kulture dolazi. Zakoni treba da obezbijede svim pojedincima pravo da sudjeluju u javnoj politici i mogućnost potpunog participiranja u zajednici u kojoj žive. Stoga je interkulturalna kompetentnost od vitalnog značaja za postizanje suštinskih ciljeva Vijeća Evrope⁴.

Vijeće Evrope od 1970. godine insistira na ovim pitanjima. Deklaracijom iz Wroclawa za 50 godina evropske kulturne saradnje i Varšavskom deklaracijom, usvojen je Akcioni plan od strane šefova država i vlada Vijeća Evrope. Naglašena je ključna važnost interkulturalnog dijaloga, razmjene i obrazovanja za Evropljane kako bi se izgradila zajednička evropska budućnost zasnovana na vrijednostima i principima Vijeća Evrope. Interkulturalno obrazovanje je od tada uključeno u Povelju o obrazovanju Vijeća Evrope za Građansko obrazovanje i Obrazovanje o ljudskim pravima (2010).⁵

Pojam interkulturalizma obuhvaća i međureligijske odnose. Francuski sociolog Emile Durkheim je smatrao da religija, kao oblik kolektivne svijesti, nema intelektualnu, nego društvenu svrhu. Ona služi kao nosač društvenih osjećanja, omogućavajući ljudima da kroz simbole i rituale izraže najdublje emocije koje ih učvršćuju u zajednici. Upravo je u religiji kolektivna svijest najjače izražena. Ona, smatra Durkheim, čuva i štiti "dušu društva".

Koliko je religija bitna na našim prostorima, pokazuju istraživanja švedskog sociologa Kjella Magnussenona, sprovedena u BiH 1999. godine pod nazivom "Religije kao elementi različitih vrijednosnih i kulturnih sistema, njihova geografska relevancija i njihov doprinos evropskom identitetu." U dva uzorka odabrani su Hrvati/-ice (1003 ispitanika/ce) i Bošnjaci/-kinje (1000 ispitanika/-ica). Rezultati pokazuju da je 95,6% ispitanika/-ica katoličke vjeroispovijesti svoj nacionalni identitet odredilo kao hrvatski dok su se oni/-e muslimanske vjeroispovijesti odredili kao Bošnjaci/Bošnjakinje (56,3%) ili kao muslimani/muslimanke (36,3%). I istraživanje profesora Ivana Cvitkovića, školske godine 2000/01., među 259 studenata/-ica iz Sarajeva, Banjaluke i Mostara, pokazuje da se svi/-e ispitanici/-e Bošnjaci/Bošnjakinje izjašnjavaju kao muslimani/muslimanke, Hrvati/Hrvatice kao katolici/katolkinje, a Srbi/Srpkinje, osim jednog, kao pravoslavci/pravoslavke.

4 Huber, J. (2014). Developing Intercultural Competence Through Education. Paris: Council of Europe Publishing.

5 ibid

Interkulturalizam u Bosni i Hercegovini je kao takav superordiniran međureligijskom dijalogu, unatoč činjenici da su ova dva koncepta neodvojiva. Izučavanje, podučavanje i prakticiranje interkulturalizma nužno pretpostavlja i izučavanje i prakticiranje međureligijskih kompetencija i dijaloga. Kada govorimo o interkulturalnom obrazovanju u kontekstu Bosne i Hercegovine, onda trebamo imati u vidu da je ono ovde neodvojivo od međureligijskih kompetencija.

Vijeće Evrope je 2008. godine donijelo Bijelu knjigu o interkulturalnom dijalogu pod radnim naslovom "Živjeti zajedno kao jednaki u dostojanstvu", kojom su identificirana ključna područja u kojima je potrebno djelovanje kako bi se unaprijedio interkulturalni dijalog i kako bi se zaštitila i razvijala ljudska prava, demokratija i vladavina prava. Interkulturalno obrazovanje je bilo jedno od ovih područja. Bijela knjiga je smatrala interkulturalnu kompetenciju ključnom sposobnošću koju treba razviti svaki pojedinac kako bi bio u mogućnosti učestvovati u interkulturalnom dijalogu. Međutim, istaknuto je da se interkulturalne kompetencije ne stiču po automatizmu, već se moraju naučiti, praktikovati i održavati tokom čitavog života. Nastavnici na svim nivoima i tipovima obrazovanja igraju bitnu ulogu u olakšavanju razvoja interkulturalne kompetentnosti⁶.

Interkulturalne kompetencije, jednakо као и međureligijske, ne uključuju samo stavove, znanja, razumijevanje i vještine nego i djelovanje, jer osposobljavajući učenika kroz obrazovanje, osposobljavamo učenike da poduzmu akcije u svijetu. Stiglitz (u: *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*) navodi da naš tekući problem nije u globalizaciji i njenim negativnim stranama, nego u načinu na koji se ona provodi i dodaje da je očito potrebna reforma. Institucije moraju promijeniti pristup, ali i retoriku, ukoliko žele opstati. Tu se prvenstveno misli na obrazovne institucije. Potrebna je stvarna predanost novim idejama globalnog društva i građanina svijeta. Najveći izazov je mentalitet. Briga za zaštitu okoliša, osiguravanje prava glasa siromašnima pri donošenju odluka, promocija demokratije i pravednosti osnovni su preduvjeti za ostvarivanje dobrobiti od globalizacije.

Dobrobiti globalizacije koji doprinose jačanju interkulturalnih i međureligijskih kompetencija jesu:

- a. ljudi putuju više nego ikad ranije
- b. granice između zemalja imaju manje značenje nego nekada, na primjer u Evropskoj uniji
- c. ljudi na cijeloj zemaljskoj kugli imaju mogućnost da dođu do istih stvari, mogu gledati iste TV programe
- d. globalizacija vodi do toga da ljudi iz različitih kultura postaju sve bliži jedni drugima. Razvoj situacije na jednom području utiče na razvoj situacije na drugom dijelu svijeta. Globalizacija je dovela do toga da države, organizacije, čak i mi obični pojedinci, imamo veću odgovornost⁷.

Sve ovo zahtjeva globalni konsenzus o elementarnim vrijednostima i standardima. Hans King, u tekstu „Globalna gospodarska kriza zahtjeva globalni etos“, naglašava da postoje ključne vrijednosti i temeljni standardi koji posjeduju univerzalnu važnost i koji su potrebni i primjenjivi u globalnom kontekstu.

On ističe Deklaraciju o svjetskom etosu parlamenta svjetskih religija iz Chicaga (1993), čiji je nacrt napravio upravo on. U toj su Deklaraciji prastara načela iz svih velikih etičkih i religijskih tradicija čovječanstva primijenjena na današnju situaciju. Globalne vrijednosti i etički standardi koji prevazilaze kulturne granice su utemeljene i sadržane u Manifestu za svjetski gospodarski etos, a to su ljudskost i uzajamnost. Također, UN-ov „Global Compact / Svjetski sporazum“ koji je pokrenuo generalni sekretar Kofi Annan 1999. godine pruža vrijedno polazište i kompatibilan je s Deklaracijom o svjetskom etosu. Dakle, u svim društвима, kulturama i religijama ljudi prepoznaju temeljne stupove za nekonfliktan suživot i nenasilno usaglašavanje interesa⁸.

6 ibidem

7 Đuliman, E. i Hjorth, L. (2007). Gradimo mostove, a ne zidove! Sarajevo: Bemust

8 Kristić, A., (ur.) (2014). Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjena. Sarajevo: TPO Fondacija

Interkulturne i međureligijske kompetencije ne uključuju napuštanje vlastitih kulturnih identifikacija ili pripadnosti, niti zahtijevaju od pojedinaca da usvoje kulturne prakse, vjerovanja, diskurse ili vrijednosti drugih kultura. Ova kompetencija podrazumijeva otvoren i zainteresovan pristup za ljude drugih pripadnosti i sposobnosti, da se razumiju i interpretiraju svoje prakse, uvjerenja, diskurse i vrijednosti. Ona omogućava ljudima da komuniciraju i sarađuju efikasno i na odgovarajući način u situacijama kada su kulturna "drugost" i "razlika" prisutni. Također, omogućava ljudima da djeluju kao „posrednici“ među ljudima različitih kultura, da tumače i objašnjavaju različite perspektive. Susret s ljudima iz drugih kulturnih orijentacija jeste izvor ličnog razvoja i obogaćivanja⁹.

Ove kompetencije omogućavaju pojedincima da se kritički osvrnu na svoju kulturnu/religijsku pripadnost, da stiču kritičku svijest i razumijevanje vlastitog kulturnog pozicioniranja, vjerovanja, diskursa i vrijednosti, uspoređujući ih i povezujući ih sa onima kod drugih ljudi. Iz tog razloga, interkulturna kompetencija, ne samo da poboljšava znanje i razumijevanje drugi ljudi, ona poboljšava samospoznaju i samorazumijevanje. U publikaciji „Svjetski etos pod školskim krovom“ TPO Fondacije, objavljen je tekst Cristopha Knoblaucha „Zajednički etos sučelice problemima našeg svijeta“ u kojem su navedeni sljedeći **ciljevi**:

- a. učenici i učenice trebaju razmatrati predodžbe o etičkim i moralnim vrijednostima i uvjerenjima
- b. učenici i učenice trebaju shvatiti ideju i sklop zajedničkog svjetskog etosa
- c. učenici i učenice trebaju ovladati procesom međureligijskog učenja
- d. učenici i učenice trebaju postati svjesni svoje osobne odgovornosti u društvu i biti u stanju jasno izložiti svoja lična uvjerenja¹⁰.

„Ideja svjetskog etosa“ zasniva se na osnovnim, središnjim i zajedničkim etičkim i moralnim vrijednostima svjetskih religija. U tom se kontekstu učenici i učenice trebaju upoznati s tradicijama, osobama, spisima, povijesnim pozadinama i naročito s predodžbama o vrijednostima u različitim svjetskim religijama. „Ideju svjetskog etosa“, učenici i učenice trebaju biti u stanju razumjeti kao originalno religiozno mjesto.

Fondacija

Priredila: Sedžida Hadžić, prof. filozofije s logikom

www.tpo.ba

9 Huber, J. (2014). Developing Intercultural Competence Through Education. Paris: Council of Europe Publishing

10 Kristić, A., (ur.) (2014). Svjetski etos: Dokumenti - utemeljenja - primjena. Sarajevo: TPO Fondacija

LITERATURA

1. Đuliman, E. i Hjorth, L. (2007). *Gradimo mostove, a ne zidove!* Sarajevo: Bemust.
2. Huber, J. (2014). *Developing Intercultural Competence Through Education*. Paris: Council of Europe Publishing.
3. Kristić, A. (ur.). (2014). *Svjetski etos pod školskim krovom. Priručnik za integriranje svjetskog etosa u nastavne procese*. Sarajevo: TPO Fondacija.
4. Stiglitz, J. (2004). *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*. Zagreb: Algoritam.

I.5. INTERKULTURALNE I MEĐURELIGIJSKE KOMPETENCIJE NASTAVNIKA UNUTAR BOSANSKOHERCEGOVAČKOG OBRAZOVANJA

U multikulturalnom okruženju kao što je Bosna i Hercegovina, u kojem su involvirane ideje pluralizma i interkulturalizma, vrlo važnu ulogu ima odgojno – obrazovni sistem. Odgojno-obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini predstavlja ključni mehanizam za izgradnju svijesti o potrebi interkulturalnog razumijevanja i poštovanja multikulturalnih vrijednosti. Školski sistem u multikulturalnim suvremenim zajednicama mora obrazovati i odgajati mlade ljudi sposobljene za stvaranje partnerstava i izgradnju posebnih socijalnih kompetencija za ostvarivanje interakcije u okruženju sa različitostima koje vladaju u bosanskohercegovačkom državnom prostoru.

„Škola je ogledalo multireligijskih i multikulturalnih društava, ona može postati polje sukoba ili prostor pomirenja mlađih različitih kultura i religija“¹¹. Interkulturalizam, kroz odgoj i obrazovanje, predstavlja fenomen dinamičkog interakcionizma na kojem bosanskohercegovačko školstvo mora inzistirati. U promociji interkulturalnog odgoja i obrazovanja, nezaobilaznu ulogu ima škola. U školama je neophodno obrazovanje o susretima sa različitim kulturama, različitim identitetima i mnogo je važno uspostavljati pravilan odnos prema ljudima koji u našem socijalnom okruženju žive kao nosioci drugačijih kulturnih identiteta.

Slučaj Dragane Seferović - Pilav¹² je jedan u nizu pokazatelja nerazumijevanja različitosti u ozračju predrasuda, diskriminacije i doživljavanja Roma kao onih "drugih" i onih koji ne pripadaju društvu u kojem žive. Dragana Seferović - Pilav rođena je u romskoj porodici. Zbog zdravstvenih razloga, njeni roditelji su je ostavili u bolnici i više se nisu vratili po nju. Draganino djetinjstvo odvijalo se van romskih običaja. Za vrijeme posljednjeg rata u BiH (1992-1995) boravila je u jednom dječjem domu u Njemačkoj. U našu zemlju vratila se 1997. godine gdje je boravila u dva dječja doma.

Dragana priča: "Tu sam nastavila školovanje. Bilo je teško, jer nisam voljela nastavu i imala sam velike poteškoće u savladavanju školskog gradiva. U BiH sam se osjećala odbačenom, jer sam tek tada osjetila da me djeca drukčije gledaju", dodajući da se sa predrasudama i diskriminacijom suočavala samo zato što je Romkinja.

Nastavlja priču: "Nisam se mogla družiti s prijateljicom koju sam mnogo voljela samo zato što sam Romkinja. Njoj su, navodno, roditelji zabranili kontakt sa mnjom, a sve to mi je kazala 'treća' prijateljica iz školskih klupa. Često sam mogla čuti riječ 'cigan' u javnosti – to je pogrdna riječ koja me vrijeđa. Znala sam slušati rečenice poput 'Daću te ciganima', 'Ukrast će te ciganka', 'Bježi od njih' i slično. Dešavalo se da u autobusima djeca neće da sjednu pored mene ili su se skrivala iza svojih roditelja", kaže Dragana objašnjavajući da su je s vremenom druga djeca upoznala i prihvatile onakvom kakva ona jeste. Dragana je uspješno završila dvije srednje škole, a i bachelor je Fakulteta za sport i tjelesni odgoj u Sarajevu. Udata je i majka je jednog dječaka.

11 Ninčević, M. (2009). Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište. Nova prisutnost : časopis za intelektualna i duhovna pitanja. 7(1), 59-83. Preuzeto s <https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri:660/preview>, pristupljeno 19.05.2019.

12 Život Roma u BiH: Odbačeni i 'drukčiji' <https://www.diskriminacija.ba/teme/%C5%BEivot-roma-u-bih-odba%C4%8De-ni-i-druk%C4%8Diji> pristupljeno 28.05.2019. (Tekst je objavljen u saradnji sa Sarajevskim otvorenim centrom, u okviru projekta "Borba protiv zločina iz mržnje u Bosni i Hercegovini", koji ova organizacija vodi u saradnji sa OSCE Misijom u BiH, uz finansijsku podršku Stalne Misije Kraljevine Nizozemske pri OSCE Misiji u Beču).

“Moj muž i ja smo se grčevito borili da ostanemo zajedno. Na samom početku bilo nam je teško zbog mog imena kao i porijekla. On me uvijek ohrabrivao i nikad nije pokazao da mu smeta što sam Romkinja. U društvu smo znali nailaziti na neugodnosti i prijetnje, na neprihvatanja i odbacivanja, ali mi se i dalje borimo protiv predrasuda kako najbolje umijemo”, ističe Dragana.

Škola mora biti duboko svjesna svoje uloge u društvu i posebno svoje ključne uloge u odgoju i obrazovanju djece od najranije dobi. Potreba za interkulturalnim odgojem nameće se kao globalni stav suvremenih društava, posebno u vremenu masovnih migracija i preseljenja, u kojem pokretljivost ljudi proizvodi i donosi kulturne i tradicijske osobenosti za čije razumijevanje moramo biti spremni. Odgojno - obrazovni procesi mogu mjeriti svoj uspjeh ukoliko svoje aktivnosti provode u pogodnom okruženju, ambijentu i klimi, gdje su poštovanje, zajedničko učestvovanje, sloboda pojedinca i jednakost zajednički svima. Nastavni proces je kamen temeljac u kojem učenici uočavaju i razumijevaju odnose među različitim kulturama i stiču saznanja o vrijednostima kulturnih manjina. Da bi djeca u postepenom obrazovanju usvajala određene informacije i znanja o interkulturalizmu te da bi izgradili interkulturalne kompetencije i svjesnost o postojanju drugih kultura, neophodno je izvršiti kontinuiranu edukaciju nastavnog kadra.

„Stručno usavršavanje i obrazovanje čine jedno od najdjelotvornijih načina s pomoću kojih škole mogu brzo reagirati na promijenjene okolnosti.“¹³

Pod uticajem vrlo jakih stereotipa i predrasuda u Bosni i Hercegovini još uvijek živi fenomen “dvije škole pod jednim krovom”. Pod uticajem segregacijskih politika obrazovanja, ovaj i slični fenomeni u BiH žive preko dvadeset godina i ne naslućuje im se kraj. Postoji nastojanje da se suočimo sa problemom koji je očigledan (pobune srednjoškolki i srednjoškolaca iz Jajca), kao izraz volje da se uklone elementi segregacije i bespotrebne podjele.

Rješenje stoji u:

Fondacija www.otpoba

- a. jedinstvenim nastavnim planovima i programima koji omogućavaju da svi o svima uče
- b. tome da se interkulturalna i multikulturalna obilježja društva afirmišu kao prednost a ne kao razlog razdvajanja
- c. tome da forme ljudskih prava u obrazovanju postanu stvarna mogućnost, pravo na jezik, pravo na svoj etno-kulturni identitet, pravo na ispoljavanje vlastitog mišljenja, pravo na izbor i upravljanje vlastitim izborom, mogućnost uspoređivanja različitih mišljenja, ideja i kultura na jednom prostoru¹⁴
- d. uspostavi zajedničke krovne politike obrazovanja kao strategije koja bi neminovno uključivala sve oblike (inkluzivnih) potreba u obrazovanju
- e. omogućavanju interkulturalnog dijaloga najmlađima kroz obrazovni proces, radionice, posjete, međuškolske razmjene, sa ciljem otklanjanja barijera i strogih granica podijeljenosti koje su uspostavljene etnonacionalnim nesporazumima.

Još uvijek, obrazovanje u BiH izgrađuje modele o pravu na obrazovanje djece koja nisu obuhvaćena obrazovnim sistemima. Mnoštvo primjera je u slučajevima djece romske populacije koja ne pohađaju osnovnu školu, kao zakonom obavezujući vid obrazovanja u BiH. Još uvijek se traže modeli uspostave obrazovanja nacionalnih manjina i njihovih prava (romska nacionalna manjina): pravo na jezik, na izučavanje romskog jezika i organizaciji nastave na maternjem jeziku. Sve to nam ukazuje da obrazovni sistem u BiH ne može osigurati pravo na

13 Perotti, A. (1995). Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje. Educa. Zagreb. str 101.

14 Pogledati studiju: Trkulja, A. (2017) „Dvije škole pod jednim krovom u Bosni i Hercegovini: (ne)razumijevanje problema i moguća rješenja“. Sarajevo: Analitika, Centar za društvena istraživanja.

obrazovanje svakom djetetu. I to je jedan od pokazatelja da, interkulturalizam podrazumijeva suočavanje s problemima koji se javljaju u odnosima između nositelja različitih kultura, njihovo prihvatanje i poštovanje. Interkulturalno obrazovanje je evropski put koji nema alternativu.

Misija interkulturnog i međureligijskog obrazovanja se može vršiti u školama u kojima se:

- a. poštuju i uvažavaju različitosti
- b. njeguje osjećaj pripadnosti razrednoj, školskoj i lokalnoj zajednici
- c. promovira vrijednost i ravnopravnost i uvažavanje ljudskih prava
- d. potiče povezivanje i saradnja kao vrijednosti koje maksimalno angažuju sve raspoložive prilike za interkulturno obrazovanje.

Multireligijski dijalog je ujedno i interkulturni dijalog. Shodno, moramo naglašavati važnost kreiranja obrazovnog sistema koji će, inkluzivnim pristupom, diskurs o toleranciji u svojoj raznolikosti, inkorporirati u postojeće nastavne planove i programe.

Potvrđna djelotvornost multireligijskog i interkulturnog razumijevanja ogleda se u:

- a. slobodnom iznošenju mišljenja i stavova
- b. pažljivom slušanju drugoga
- c. trpljenju / toleranciji mišljenja i postupaka
- d. dijalogu i razumijevanju sagovornika
- e. uvažavanju prava i prihvatanju odgovornosti.

Priredio: Izet Numanović, prof. filozofije i sociologije

Fondacija
www.tpo.ba

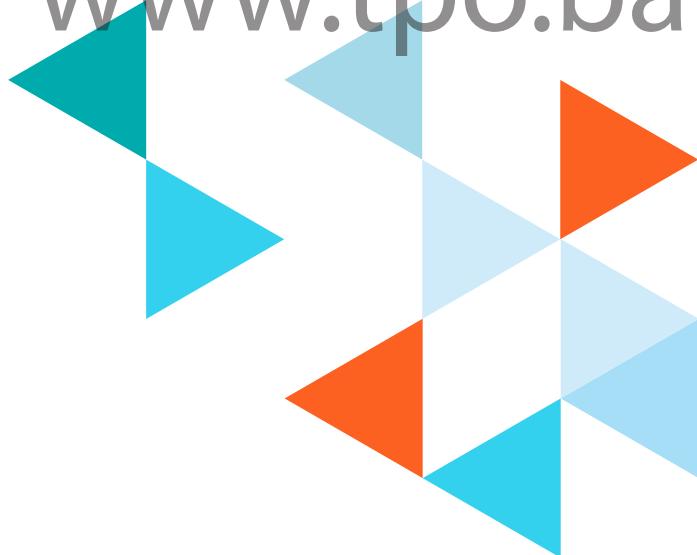
LITERATURA

1. Booth, T., Ainscow, M. (2008). *Indeks inkluzivnosti, Promicanje učenja i sudjelovanja u školama*. Zenica: Pedagoški zavod.
2. Ferhat, H. (2003). *Odgoj za toleranciju*. Tuzla: Harfograf.
3. Geertz, C. (1973/1998). *Tumačenje kultura* (I), prev. S. Glišić. Beograd: Biblioteka XX vek.
4. Hodžić, A. i sur (n.d.) Modul interkulturalizam: Priručnik za trenere. Sarajevo: CIVITAS.
5. Hrvatić, N., Piršl, E. (2007). "Kurikulum pedagoške izobrazbe učitelja". U: *Kurikulum: teorije-metodologija-sadržaj-struktura*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Ninčević, M. (2009). "Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište." *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*. 7(I), 59-83.
7. Perotti, A. (1995). *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Educa, Zagreb.
8. Priručnik za interkulturalno učenje kroz dramu „Podrška civilnom društvu“, Ideal Beograd 2012.
9. Ratzinger, J. (2004). *Vjera – istina – tolerancija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
10. Spengler, O. (1918/1989). *Propast zapada*. Beograd: Književne novine.
11. Trkulja, A. (2017). "Dvije škole pod jednim krovom u Bosni i Hercegovini: (ne)razumijevanje problema i moguća rješenja". Sarajevo: Analitika, Centar za društvena istraživanja.
12. Život Roma u BiH: Odbačeni i drukčiji dostupno na: <https://www.diskriminacija.ba/teme/%C5%BEivot-roma-u-bih-odba%C4%8Deni-i-druk%C4%8Diji> (pristupljeno 28.05.2019.)

Fondacija
www.tpo.ba

II Komponente interkulturalnih i medureligijskih kompetencija koje doprinose jačanju interkulturalnih i medureligijskih kompetencija nastavnika

www.tpo.ba

DVIJE BAJKE; O DEVAMA, BROJEVIMA I MNOGO STVARI¹⁵

Jednom davno, učenjak je na svojoj devi putovao u Meku.

Naišavši na oazu, ugledao je tri čovjeka kako stoje i plaču. Zaustavio je devu i upitao: „Djeco moja, šta nije u redu?“ A oni mu odgovoriše: „Naš je otac upravo preminuo, a toliko smo ga voljeli.“ Učenjak im odgovori: „Ali, uvjeren sam da je i on vas volio i ne sumnjam da je nešto i ostavio za vas iza sebe?“

Tri čovjeka odgovoriše: „Da, zaista je ostavio deve. I u svojoj je oporuci naveo da pola pripada najstarijem sinu, trećina srednjem, a devetina najmlađem sinu. Mi volimo deve i slažemo se s onim što je otac rekao. Ali postoji problem: ostavio je 17 deve, a pošto smo išli u školu, znamo da je 17 neparan broj. Pa kako ćemo podijeliti deve?“

Učenjak je razmišljaо na trenutak i tada reče: „Dat ću vam ja svoju devu, tada ćete ih imati 18.“ Oni mu plačući odgovoriše: „Ne, ne možeš to učiniti, ti si na svom putu prema nečem važnom...“. Učenjak ih prekinu: „Djeco moja, evo vam deve pa se dijelite.“

I tako oni podijeliše 18 deve s dva i najstariji sin dobije 9 deva. Zatim podijeliše 18 sa tri i srednji sin dobije 6 deva. Na kraju podijeliše 18 sa devet i najmlađi sin dobije 2 deve. Zbrojiše: $9+6+2$ i dobiše 17. Jedna je deva stajala sama: bila je učenjakova deva. Učenjak reče: „Jeste li sretni? Pa, ako jeste, mogu li dobiti natrag svoju devu?“

I tri čovjeka, puni zahvalnosti rekoše: „Naravno, ali nismo sigurni što se zaista dogodilo.“ Učenjak ih blagoslovi, zajaši svoju devu i posljednje što su tri čovjeka vidjela bio je oblak prašine koji je letio u zalazak sunca.

* * * * *

¹⁵ <https://www.rand.hr/>
rand@rand.hr

Jednom davno, odvjetnik se vozio kroz pustinju u lijepom modernom autu. Prolazeći kraj oaze, ugleda tri čovjeka kako stoje i plaču. Zaustavi auto i upita ih što nije u redu. A oni mu odgovoriše: „Naš je otac upravo preminuo, a toliko smo ga voljeli.“ Odvjetnik im reče: „Siguran sam da je ostavio oporuku. Možda vam mogu pomoći, naravno uz naknadu...“

Tri čovjeka odgovoriše: „Da, zaista nam je ostavio deve. I u svojoj je oporuci naveo da pola pripada najstarijem sinu, trećina srednjem, a devetina najmlađem sinu. Mi volimo deve i slažemo se s onim što je otac rekao. Ali postoji problem: ostavio je 17 deva, a pošto smo išli u školu, znamo da je 17 neparan broj. Pa kako ćemo podijeliti deve?“

Odvjetnik je razmišljao na trenutak pa im reče: „Vrlo jednostavno. Ako date meni 5 deva, vama ostane 12. Podijelite s 2, 3 i 6 pa na kraju dobijete 6, 4 i 2 deve.“ Tako su i učinili. Odvjetnik je strao 5 nesretnih deva u auto i zadnje što su vidjeli bio je ogroman oblak prašine koji je prekrio zalazak sunca.

www.tpo.ba

OVO SU DVA NAČINA RJEŠAVANJA KONFLIKTA.
IZBOR JE NA TEBI.

2.I. ZNANJA I RAZUMIJEVANJA

Znanje (njem. Das Wissen): rezultat spoznaje (v.), objektivno zasnovana uvjerenost u istinitost nekog suda ili sudova; također: sud ili skup sudova u čiju istinitost je neko s pravom uvjeren. Neki filozofi ne razlikuju spoznaju i znanje, a neki ističu da je spoznaja djelatnost ili proces, a znanje rezultat toga procesa. Neki filozofi ne prave razliku (ili čak direktno tvrde da se ne može praviti razlika) između znanja i istine. Oni koji provode tu razliku ističu da o znanju ne govorimo uvijek kada neko nešto istinito tvrdi, nego samo onda kada je onaj koji tvrdi siguran u istinitost toga što tvrdi i kada ujedno ima pravo da bude siguran u to. Pojam znanje suprotstavlja se ne samo pojmu „neznanje“ nego i pojmovima „mnjenje“ (v.) i „vjerovanje“ (v.) (P. Filipović, 1989, str. 363). Znanje i razumijevanje u interkulturalnom i međureliгиjskom kontekstu su neodvojivi pojmovi jer znanje je istinsko samo ukoliko postoji razumijevanje. Znanje bez razumijevanja nije znanje već gomila informacija koje nam ne mogu pružiti cjelovitu sliku bilo čega, a kamoli kulturne i religijske raznolikosti.

„Znanje je više od informacije. Znanje omogućava da se iz mnoštva podataka filtriraju oni koji imaju informacijsku vrijednost, ali ne samo to; znanje je općenito oblik prožimanja svijeta: spoznati, razumjeti, pojmiti. U suprotnosti sa informacijom čija je važnost u djelatno relevantnom stajalištu, znanje nije jednoznačno usmjereno na svrhu. [...] Znanje uvijek znači moći dati odgovor na pitanje što je nešto i zašto je to što jest. Znanje se zbog toga ne može konzumirati, obrazovna mjesta ne mogu biti uslužna poduzeća, a prilagodba znanja ne može ludički uslijediti jer to bez pomoći mišljenja jednostavno ne polazi za rukom.“ (Liessmann, str. 25-27)

Interkulturna kompetentnost se definira kao sposobnost da se prepoznaju i koriste kulturne razlike kao jedan od resursa za učenje (Berthoin-Atal i Friedman, prema: Gošović i drugi, 2007). Polazna pretpostavka ove kompetencije je da ljudi mogu više da nauče jedni od drugih kad se međusobno razlikuju. Za to je potrebno da postoji uzajamno poštovanje i dovoljna doza radoznalosti kako bi se savladala tenzija koja obično prati jedan interkulturni susret.

Ključni elementi interkulturne kompetentnosti nastavnika (Gošović i drugi, 2007):

- a. svijest o sebi kao o kompleksnom kulturnom kulturnom biću
- b. svijest o uticaju kulture kojoj pripadamo na naše mišljenje i ponašanje
- c. sposobnost da se zajedno sa drugima angažujemo u istraživanju prešutnih prepostavki koje utiču na naše ponašanje
- d. otvorenost da se testiraju različiti pogledi na svijet, načini mišljenja i rješavanja problema.

Nastavnici bi morali da analiziraju svoj kulturni identitet i svoju ličnost, kako bi unaprijedili sopstvenu pedagošku praksu. Zbog toga Hoopes (Ouellet, 1991) preporučuje učiteljima da razviju sposobnost analiziranja sopstvenih modela percepcije i stilova komunikacije koje upotrebljavaju. To bi im pomoglo da povećaju kapacitet potreban za slušanje drugih. Od suštinskog je značaja da nastavnici prepoznaju i razumiju vlastite predrasude, vjerovanja, moralne principe i vrijednosti. Interkulturna i međureliгиjska edukacija postavlja „drugog“ u sam centar odnosa. Ona ohrabruje preispitivanje sopstvenih uvjerenja ili stvari koje uzimamo zdravo za gotovo i podstiče kontinuirano otvaranje ka nepoznatom, novom i nama nerazumljivom (Martinelli, Gillert i Taylor, 2003).

Nastavnik bi morao biti upoznat sa osnovnim međunarodnim konvencijama i ugovorima koje je ratifikovala BiH, kao i sa zakonima BiH kojima se regulišu različita prava:

- a. Konvencija Ujedinjenih nacija: Opća deklaracija o pravima čovjeka, Konvencija o pravima djeteta, Konvencija protiv diskriminacije u odgoju, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama
- b. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini; Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini
- c. nastavnik treba da posjeduje osnovna teorijska znanja i razumijevanja koncepata kao što su: identitet, kultura, religija, etnicitet, spol, rod
- d. iznimno je važno da nastavnik osvijesti šta se podrazumijeva pod pojmom „manjina“ u društvenom smislu: nacionalna manjina, etnička manjina, jezička manjina, vjerska manjina, rodna manjina, politička manjina
- e. neophodno je da nastavnik slijedi općeprihvaćeni koncept ponašanja u međuljudskim odnosima koji uključuje uvažavanje, poštovanje, parlamentarnost
- f. nastavnik bi trebao da posjeduje znanje o kulturama i religijama iz kojih njegovi učenici dolaze, kao i o političkim i ekonomskim značajkama
- g. nastavnik mora imati znanja o vlastitom kulturnom, religijskom i tradicijskom nasleđu
- h. znanje o državnom i društvenom uređenju BiH koje uključuje i poznavanje ustrojstva vlasti na svim nivoima i institucija vlasti.

Škola je komplikovano okruženje jer se u njoj odvija stalna interakcija između znanja i neznanja, iskustva i neiskustva, starijih i mlađih, žena i muškaraca, bogatih i siromašnih, pripadnika ponekad veoma različitih grupa koje imaju svoje kulturne, religijske, političke, spolne, rodne i druge osobenosti. Zbog toga nastavnici imaju težak zadatak da usvoje različite generičke ili transverzalne kompetencije te da posjeduju znanja kako iz psihologije, pedagogije i metodologije, tako i međuljudskih i interkulturnih odnosa, ali i političkih i drugih odnosa. Zapravo – nastavnik bi trebao da bude idealan građanin koji u svakom trenutku može postati državnik.

Obaveze nastavnika:

- a. da razumije obrasce općeprihvaćenih ponašanja kako u svojoj kulturi tako i drugim
- b. da mu budu jasni koncepti kao što su kultura, tradicija, religija, grupa i/ili zajednica, bez obzira da li se radi o etnicitetu, religijskoj ili drugoj grupaciji
- c. da razumije koncept identiteta: etničkog, religijskog, spolnog, rodnog i sa ovim povezanog koncepta individualnosti i koncept integriteta koji uključuje sve što jedna osoba jeste – njen tjelesni, moralni, intelektualni, duhovni i drugi identitet
- d. da bude dobro obaviješten o svim društvenim i političkim konceptima, da posjeduje znanja o društvenom, političkom i državnom ustrojstvu prvenstveno države u kojoj živi, ali i drugih koje imaju ili politički ili ekonomski ili kulturni ili neki drugi uticaj na njegovu domovinu, kao i vice versa, a ovo uključuje i poznavanje ustrojstva vlasti, ingerencija konkretnih nivoa vlasti i institucija
- e. da razumije koncept građanina – prava i obaveze, mehanizme i institucije koje ta prava štite
- f. da poznaje međunarodne odnose i međunarodne obaveze uključujući različite međunarodne deklaracije itd.
- g. da ima široko opšte obrazovanje iz povijesti, filozofije, kulture religija, ali i da je obaviješten o svim suvremenim kretanjima i tendencijama.

To bi značilo nužan prelazak iz „zone komfora“ u „zonu rizika“, u kojoj nam sve nije poznato i gdje drugi ne dijele naša uvjerenja i stavove, odnosno situacije koje bismo najradije izbjegli. Miler smatra da interkulturno učenje nije „oslobađanje od predrasuda“, već svijest o sopstvenim predrasudama, sposobnost da se s njima poigravamo i da ih tretiramo sa humorom. Stoga, interkulturno učenje predstavlja i upoznavanje sopstvenih granica, njihovo izražavanje, predstavlja „odvajanje“ od samog sebe, što ne znači i odricanje od

sebe. Usavršavanje i edukacija nastavnika bi u tom smislu trebala da im pruži znanja o kulturnoj tradiciji njihove zemlje, da ih upozna sa iskustvenim, participativnim i kontekstualnim metodama podučavanja, da razvije osjetljivost za obrazovne i kulturne potrebe manjinskih grupa, da podrži sposobnost nastavnika da obrazovni sadržaj, metod rada i materijal koji koristi adaptira potrebama grupa čije su kulture drugačije od većinske. Prije svega, trebalo bi ispuniti neke preduvjete, kao što su npr. ostvariti promociju okruženja za učenje koje uvažava kulturne razlike, interakciju između škole i zajednice i uključivanje roditelja i lokalnih zajednica u obrazovni proces.

Piršl navodi **tri osnovne dimenzije interkulturalnih kompetencija:**

- a. kognitivne (znanja)
- b. emocionalne (stavovi)
- c. ponašajne/komunikacijske (vještine).

Interkulturno i međureligijsko obrazovanje omogućuje učenicima da:

- a. se snađu u različitim odnosima
- b. proširuju raspon svojih referenci
- c. dožive drugačija kulturna obilježja svog kulturnog okruženja
- d. osnaže svoju komunikaciju, posebno u konfliktnim situacijama kada odnosi nisu automatizirani
- e. priznaju druge u njihovoј različitosti i složenosti i otkrivaju sličnosti i razlike u odnosu na druge.

Interkulturno i međureligijsko obrazovanje stoji u vezi sa:

- a. školom
- b. kontekstom razreda
- c. suradnjom roditelja
- d. suradnjom univerziteta
- e. suradnjom kulturnih organizacija
- f. suradnjom umjetnika
- g. suradnjom udruženja i pokreta mladih.

Interkulturno i međureligijsko obrazovanje je nova metodologija koja pokušava obezbijediti uvjete da se nastava svih predmeta poveže sa humanističkim znanostima, odnosno da nema apriori područja primjene. Neki su nastavni predmeti pogodniji za punu implementaciju ovog učenja (Perroti, 1994). U toj skupini, u prvom redu, predmeti su poput maternjeg, ali i stranih jezika, kao i svi humanistički i društveni predmeti čiji predmet izučavanja jeste čovjek, njegova uloga, mjesto u društvu i njegov odnos sa drugim ljudima, kao i njegov odnos prema svijetu u cjelini (istorija, geografija, filozofija, umjetnost, sociologija, psihologija, kultura religija, građansko obrazovanje, kao i vjerouauk).

Neophodna prepostavka za uspostavljanje kvalitetne interkulturne i međureligijske kompetencije svakog nastavnika jeste da osvijesti vlastite barijere i prepreke pri interkulturnoj interakciji i načine na koje one utječu na našu percepciju drugog, kako bi se onda njegovo razumijevanje kulturne različitosti, ali i koncepta kulturne samosvijesti proširilo. Da bi se to dogodilo nastavnici ne bi trebali čekati na potpuno restrukturiranje i reformu obrazovnog sistema, nego krenuti malim koracima sa pitanjem šta oni, kao pojedinci mogu učiniti kako bi kreirali interkulturno ozračje u svojim učionicama. To od njih zahtijeva prije svega otvorenost ka novim spoznajama, posebice spoznajama o drugom i drugačijem, kritičko promatranje sopstvenih identiteta te spremnost i sposobnost sagledavanja stvarnosti iz više perspektiva.

Veliki broj nastavnika u Bosni i Hercegovini, ali i drugdje, po automatizmu povezuje kulturu i religiju sa etnicitetom ili rasnim identitetom, što za rezultat ima nerazumijevanje navedenih koncepata.

Koncept kulture i religije koji se uglavnom promoviraju u školama ima fokus na tome kako kolektivne norme oblikuju individualno ponašanje, kao i na otkrivanju i sprovođenju pravila ponašanja. Obrazovanje je posredovano kroz i sa kulturnim praksama i ponašanjima koji su po sebi različiti, parcijalni i fluidni. Dakle, ono se temelji na stalnoj promjeni i višestrukim praksama situiranim u dinamični i promjenjivi kontekst. Kultura i religija se ne smiju shvatati kao nešto statično i nepromjenjivo, već kao prilagodljive i obnovljive, bilo da se radi o manjinskim ili većinskim skupinama.

Shodno tome, **današnji nastavnici moraju:**

- a. se ne oslanjati na jednodimenzionalno shvatanje kulture, poučavanja i učenja
- b. njegovati sposobnost da promatraju sebe, svoje učenike i njihovo učenje i poučavanje kao multidimenzionalno
- c. usvojiti kulturni pristup učenju i poučavanju
- d. propitivati „organizacije svakodnevnih interakcija ljudi u konkretnim kontekstima“ (Pollock, 2008).

Profil nastavnika koji želimo obrazovati ne smije se temeljiti isključivo na usko profesionalnim kompetencijama i zahtjevima tržišta jer interkulturalna i međureligijska kompetencija nastavnika počiva u:

- a. znanju
- b. sposobnostima sagledavanja, promatranja, analiziranja i interpretiranja situacija i događaja
- c. svjesnosti individualne kulturne perspektive
- d. mogućnosti razmišljanja o različitim oblicima kulturne i religijske različitosti
- e. pedagoško - psihološkoj kvaliteti obrazovanja
- f. kvaliteti didaktičkog obrazovanja
- g. kvaliteti stručnog obrazovanja
- h. životnom iskustvu koje ima i koje će omogućiti bolju fleksibilnost, kreativnost te prilagođavanje izazovima koji pred njega / nju postavljaju globalizacijski procesi (Piršl, 2011).

Cilj interkulturalnog i međureliгиjskog razumijevanja u školi ne bi smio biti isključivo u znanju, već u stavu prema znanju i potrazi za njim i njegovoj primjeni u korist pojedinca ali i društva. To prepostavlja da bi učenici trebali znati za što uče a nastavnici za što poučavaju, kako bi nastava poprimila više interpersonalna obilježja a ne bila samo mjesto akumuliranja činjenica (Piršl, 2011).

Prema analizi Eurydice (2003), uz „klasične“ kompetencije vezane uz rad s učenicima u razredu i poučavanje, postoji i **pet područja novih kompetencija**, a to su:

- a. upotreba nove savremene informacijske tehnologije (ICT)
- b. integracija djece s invaliditetom
- c. rad s djecom kulturno različitog porijekla
- d. menadžment škole
- e. rješavanje konfliktata.

Stečene kvalifikacije na studiju nisu više dovoljne i zadovoljavajuće, jer **nastavnici svakim danom trebaju:**

- a. nadograđivati svoje znanje
- b. biti otvoreni za promjene
- c. biti motivirani za kontinuirani profesionalni rast i razvoj tj. cjeloživotno učenje
- d. konstantno poticati razvoj kompetencija svojih učenika (Piršl, 2011).

Promjene nekih aspekata nastavničke profesije zahtijevaju promjenu u metodama poučavanja, što znači više:

- a. aktivnog rada učenika
- b. poticanja kritičkog i stvaralačkog mišljenja
- c. komunikacijskih vještina
- d. rješavanja problema
- e. rada u skupinama
- f. da je nemoguće interkulturalno poučavati prema tradicionalnom pristupu nastavi u kojem nastavnik ima presudnu ulogu u poučavanju.

Koraci koji vode ka osvajanju istinskog znanja koje je sinteza znanja i razumijevanja:

a. Znatiželja

Kada prihvatimo činjenicu da ne postoji pogrešno pitanje, napravili smo prvi korak prema znanju i razumijevanju. Postavljanje pitanja je osnova znanja i razumijevanja.

“... temeljni je cilj interkulturalnoga obrazovanja omogućavanje kvalitetnoga obrazovanja za sve učenike – ne s obzirom na ili usprkos njihovim razlikama, nego tako da te razlike uzimamo kao temelj autentičnosti i svrhovitosti odgojno-obrazovnoga procesa.” (Bartulović, Kušević, 2019, str. 8)

Razumijevanje da je socijalna pravda temelj interkulturalnog i međureligijskog obrazovanja korespondira sa onim što se naziva interkulturalnom osjetljivošću.

b. Izlazak izvan okvira ustaljenog mišljenja

Gledajući kroz jedini prozor u sobi ne možemo zaključivati o tome koliki je i kakav svijet vani. Kada izađemo iz sobe – iz okvira koji nas ograničavaju - shvatit ćemo da smo imali potpuno pogrešnu sliku, vidjet ćemo svoju sobu i onaj prozor smješten unutar raznolikosti koju prije toga nismo mogli spoznati. Dakle potrebno je izaći iz okvira vlastitih ograničenja i sagledati svijet iz drugačijeg ugla. Pred nama će se otvoriti kaleidoskop drugih kultura, religija, filozofija, praksi. Ako to učinimo spoznacemo da je različitost suština – i temelj od kojeg treba graditi svijet, život, obrazovanje. Taj proces korespondira sa onim što nazivamo interkulturalnim identitetom.

c. Humanizam

Usvajanje istine da je svijet jedinstvo različitosti je veliki korak prema cilju – da postanemo oni koji znaju i razumiju. Razumjeti i osjetiti cijelim bicem da različiti elementi jedinstvenog svijeta imaju pravo na ravнопravnost – u svakom pogledu čini nas kompetentnim da se obogaćeni svim prethodnim znanjima posvetimo interkulturalnom i međureligijskom obrazovanju.

d. Identitet

Interkulturalne i međureligijske kompetencije nastavnika uključuju razvijenu svijest i znanje o vlastitom identitetu, svojoj kulturi, tradiciji, vjeri, jeziku, te da je jedina čvrsta i zdrava osnova za razumijevanje i prihvatanje različitosti – samopoštovanje bez oholosti, objektivno i beskompromisno propitivanje uvriježenih stavova unutar sebi bliskih narativa i izostanak ispraznog koketiranja i snishodljivog ulagivanja zarad osvajanja poena, bilo kod «svojih», bilo kod onih «drugih».

e. Prepreke

Svijet je ušao u epohu koja se naziva društvo znanja. Osnovna odrednica društva znanja je cjeloživotno učenje. Znanja koja stičemo cjeloživotnim učenjem su ona koja su nam potrebna da bismo se prilagodili ekonomskom razvoju i potrebama tržišta.

Kako se raznolikost kultura i religija „uklapa“ u društvo znanja i cjeloživotno učenje? Ne uklapa se jer ono ne samo da nije razvilo interkulturalnu osjetljivost, već se naprotiv – kao jedan od osnovnih instrumenata globalizacije nameće svim kulturama. Zapravo, pravo pitanje, kada govorimo o društvu znanja i cjeloživotnom učenju jeste šta je sa znanjem koje nam nije potrebno da proizvedemo neku hardversku jedinicu kompjutera i koje nije atraktivno za tržište?

Fleksibilan čovjek, cijelog života spreman na učenje, stavlja svoje kognitivne sposobnosti na raspolaganje tržištima koja se brzo mijenjaju. On čak više nije ni karikatura humanistički obrazovanog čovjeka, kako ga je Wilhelm von Humboldt skicirao u svojoj kratkoj *Teoriji čovjekovog obrazovanja* (*Theorie der Bildung des Menschen*), nego je njegova sušta suprotnost. Uza sve što ljudi danas moraju i mogu znati – a to nije malo – tome znanju nedostaje snaga sinteze. Ono ostaje ono što treba biti: fragment, lako se usvaja, brzo se prilagodi, lako se zaboravi (Liessmann, 2009, str. 8).

Znanje o svijetu i razumijevanje odnosa omogućit će da shvatimo da je učenje dragocjeno samo onda kada je voljno. Kada sami za njim težimo. U suprotnom, znanje koje nam se nameće, učenje koje nema svrhu u našoj intimnoj potrebi da se razvijamo i rastemo u skladu sa onim što je suština čovjeka kao jedinog bića kojem je data sposobnost mišljenja i razumijevanja, dakle jedinog koje uči sa razumijevanjem jeste ograničavanje naše slobode i negacija našeg ljudskog postojanja.

Prema rezultatima istraživanja, koje su u Hrvatskoj među studentima sproveli Piršl i drugi (2011), **najpoželjnije kompetencije koje bi nastavnici trebali posjedovati za rad s kulturno i religijski drugačijom djecom jesu:**

- a. „otvorenost za različite kulture tj. interkulturalna osjetljivost“ (93%)
- b. „vještine nenasilnog rješavanja sukoba (pregovaranje, nalaženje kompromisa i sl.)“ (92%)
- c. „sposobnost sagledavanja problema iz perspektive učenika“ (92%)
- d. „kritički pristup zbivanjima u društvu“ (79%)
- e. „komunikacijske vještine“ (78%)
- f. „osjetljivost na diskriminaciju“ (73%)
- g. „sposobnost obrade društveno osjetljivih tema“ (69%).

Fondacija

Znanja i razumijevanja koja čine temeljne komponente interkulturnih i međureligijskih nastavničkih kompetencija, bile bi (Gošović i drugi, 2007)

- a. znanje o različitim kulturama
- b. znanje o *Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima* i drugim ključnim deklaracijama i poveljama
- c. znanje o nacionalnom zakonodavstvu i institucijama čiji je cilj zaštita ljudskih prava
- d. znanje o pokretima za zaštitu ljudskih prava, kako onih u prošlosti tako i savremenih
- e. razumijevanje pojmoveva kao što su: „diskriminacija“, „ravnopravnost“, „dominacija“, „isključenost“, „moć“, „etnocentrizam“, „tolerancija“ itd.
- f. razumijevanje rasizma kao forme diskriminacije
- g. razumijevanje predrasuda i stereotipa kao potencijalnih polazišta za diskriminaciju
- h. svijest o različitim načinima izražavanja identiteta, o vezi između identiteta i pripadnosti
- i. poznavanje obilježja vlastitog školskog ozračja i obilježja kulturno drugačijih učenika i njihovih porodica.

S obzirom da istraživanja u Bosni i Hercegovini nisu rađena, nameće se nužnim ustvrditi neophodnost takvih i sličnih istraživanja, koja bi bila polazišta daljnjoj afirmaciji i sprovođenju interkulturnog i međureligijskog obrazovanja. Rezultati takvih istraživanja morali bi nam ponuditi analizu sadašnjeg stanja, kao i preporuke za djelovanje na tom polju.

Priča o znanju bez razumijevanja

John Dewey (Džon Djuj), filozof i zastupnik tzv. progresivnog obrazovanja, pisao je o američkom obrazovanju u prvoj polovini 20. stoljeća. Jednom prilikom je posmatrao čas geologije kod učenika starijih razreda. Na kraju časa nastavnica je pitala Deweya da li želi da postavi neko pitanje učenicima. Zahvaljujući joj se, Dewey je upitao učenike: „Šta biste našli ako biste kopali veoma duboku rupu u zemlji?“ Ne dobivši nikakav odgovor, ponovio je pitanje, ali opet bez rezultata. Na kraju nastavnica je prekinula neprijatnu tišinu rekavši: „Profesore Dewey, postavljate pogrešno pitanje!“ Okrećući se učenicima u razredu, upitala je: „Šta se nalazi u središtu Zemlje?“ Učenici su uglas odgovorili: „Užarena magma“ (Pešikan, Plazinić, 2013, str. 19). Simptomatično je da je nastavnica, koja je očigledno posjedovala bolje znanje i razumijevanje materije (kako uostalom i treba da bude) – očigledno znala odgovor, ali je njena opaska o pogrešnom pitanju bila besmislena. Ne postoji pogrešno pitanje.

Priredile: Elmana Cerić, prof. filozofije
Elma Softić - Kaunitz, mr. religijskih studija

Fondacija

www.tpo.ba

LITERATURA

1. Bartulević, M., Kušević B. (2016). Šta je interkulturno obrazovanje, Priručnik za nastavnike i druge značajeljike. Zagreb: Centar za mirovne studije.
2. Filipović, V., (1989). „Kultura“ u: V. Donat (ur). Filozofski rječnik. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
3. Gorski, P., Swalwell, K. (2015). “Equity Literacy for all”, Educational Leadership. 72,6 (34-40).
4. Gošović, R., Mrše, S., Jerotijević, M., Petrović, D., & Tomić, V. (2007). *Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja*. Beograd: Grupa Most, Fond za otvoreno društvo.
5. Irvine, J. J. (2003). *Educating teachers for diversity: Seeing with a cultural eye*. (Vol. 15). Teachers College Press.
6. Liessman, K. P. (2008). Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
7. Martinelli, S., Gillert, A., & Taylor, M. (2003). *Intercultural learning T-kit*. Vol. 4. Council of Europe.
8. Organisation for Economic Co-operation and Development. Centre for Educational Research and Innovation. (2010). *Educating teachers for diversity: Meeting the challenge*. Paris: OECD.
9. Perroti, A. (1994). *Pledoaje za interkulturni odgoj i obrazovanje*. Educa: Zagreb.
10. Pešikan, A., Plazinić, Lj. (ur). (2013). Nastava orijentisana na učenje za nastavnike usmjerene na postignuća. Solun: Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi.
11. Piršl, E. (2011). “Odgoj i obrazovanje za interkulturnu kompetenciju”. *Pedagoška istraživanja*, 8(I), 53-69.
12. Pollock, M. (Ed.). (2008). *Everyday antiracism: Getting real about race in school*. The New Press.
13. Towards Knowledge Societies: UNESCO World Report (2005). Paris: UNESCO.

Fondacija

www.tpo.ba

2.2. VJEŠTINE

“Vještine su ciljano usmjereni, interakcijski i situacijski prikladna (socijalna) ponašanja, koja su naučena i pod kontrolom pojedinca” (Hargie, Sanders i Dickson, 1986, prema Ferić, Kranželić Tavra, 2003). Velike migracije stanovništva zahtijevaju konstantno obrazovanje nastavnika kako bi razvio vještine i kompetencije u stvaranju pozitivnog ozračja u razredu zasnovanom na suradnji i razumijevanju. Vještine podrazumijevaju nastavnikovu sposobnost usvajanja novih znanja o drugim kulturama i djelovanje u stvaranju jedne nove kulture. Socijalna kompetencija je složeniji konstrukt od socijalnih vještina koji se sastoji od ponašajnih, kognitivnih i emocionalnih elemenata, a preduvjet je za ostvarivanje adekvatnih odnosa s drugima i poželjnih socijalnih ishoda (Žižak, 2003). Uz obitelj, veliku ulogu u razvoju socijalnih vještina imaju škola i vršnjaci. Druženjem, igrom i međusobnim odnosima uče se i razvijaju nove socijalne vještine. Dječja interakcija s vršnjacima u igri, u jaslicama i vrtiću, doprinosi socijalnoj kompetenciji, prosocijalnim vještinama ponašanja i manjoj agresivnosti (Brajša-Žganec, 2003).

Nastavnik mora imati razvijene vještine kritičkog i analitičkog razumijevanja vlastite kulture kao i kulture drugih. Nastavnikove interkulturalne kompetencije ogledaju se u ponašanju prema učenicima i njihovim roditeljima, otvorenoj komunikaciji, empatiji i motivaciji za prilagođavanje i prihvatanje drugčijeg viđenja stvarnosti bez predrasuda i diskriminacije.

Roditelji, učitelji i vršnjaci prenose i stvaraju nove etičke norme i nove poglедe na budućnost svijeta.

Djeca se teško nose sa neugodnim emocijama kao što su strah, ljutnja i frustracija što im otežava sticanje socijalnih vještina. Koliko je razvijanje intelektualnih sposobnosti praćeno razvojem emocionalnih i socijalnih kompetencija kod učenika ovisi o kompetencijama nastavnika. Veoma je bitno koliko su nastavnici senzibilizirani i kompetentni u svoj predmet integrirati svjetski etos.

Uspješno funkcioniranje u društvu zahtijeva primjenu socijalnih vještina, ali i znanja kao što su norme i pravila društva u kojem živimo. Razvoj emocionalne inteligencije, kontrola egocentričnog, impulzivnog i neprimjerenog ponašanja odraz je usvojenih socijalnih vještina: komuniciranja, rješavanja problema, odlučivanja, kreativnog i kritičkog mišljenja, upravljanja sobom i svojim emocijama. Socijalnim vještinama uspostavljaju se pozitivni međuljudski odnosi u društvu. Dok se vještine odnose na specifična ponašanja djeteta, primjerice nenasilno rješavanje sukoba, tolerantnost ili asertivnost, kompetencija obuhvaća način na koji dijete koristi vještine u odnosu s drugima.

Učenici petog razreda dobili su zadatak da nabroje pet svojih dobrih i pet loših osobina. Na moje iznenađenje velika većina je veoma brzo nabrojala loše osobine, a o dobrim osobinama su dugo razmišljali. Pitanja koja su uslijedila dovela su do rasprave: Zašto im je teško nabrojati svoje pozitivne osobine? Jesu li suviše samokritični ili se plaše reagiranja svojih prijatelja? Da li je lakše procijeniti sebe ili druge? Ako nismo u mogućnosti objektivno procijeniti sebe, možemo li uopće procijeniti druge? Što je to pojam o sebi i drugima? Koje nam vještine trebaju da razumijemo sebe i druge kako bismo živjeli jedni uz druge i da sve međusobne različitosti shvaćamo kao bogatstvo postojanja i življenja?

Obilježja socijalnih vještina (Michelson i sur, 1983):

- ▶ usvajaju se učenjem
- ▶ jesu specifična verbalna i neverbalna ponašanja
- ▶ uključuju učinkovite i adekvatne poticaje i odgovore
- ▶ omogućavaju podršku/odgovor iz okoline
- ▶ interaktivne su po prirodi
- ▶ pod utjecajem su osobnih obilježja i obilježja okoline/situacije
- ▶ nedostaci pri izvedbi se mogu prepoznati i unaprijediti

Koraci koji vode poboljšanju komunikacije:

- a. **pokažite poštovanje i povjerenje**
- b. **usmjerite se na pozitivno**
- c. **provjerite razumijevanje poruke koju primate**
- d. **naučite biti asertivni** - asertivnost je vještina koja omogućuje da se izborimo za svoja prava iskreno, jasno, otvoreno i direktno izrazimo vlastite stavove.
Tehnike asertivne komunikacije:
  - ▶ jasno iznosi svoj stav
  - ▶ ne koristi Ti poruke (ne napadati druge)
  - ▶ opiši i ocjeni situaciju
  - ▶ zastupaj sebe
  - ▶ predloži rješenje
- e. **koristite JA govor**

Koristite Ja poruku vodeći se sljedećim načinom komunikacije: Kada ti ... (objektivan opis tuđeg ponašanja) osjećam se ... (kako?) zato jer ... (zašto? - konkretni učinci) pa bih ja ... (navesti što želiš da se dogodi).

Uspješna komunikacija se ostvaruje kada:

1. vodite računa o cilju
2. vodite računa o vremenu
3. se usmjerite na ono što je važno
4. ne napadate osobu
5. pokažete poštovanje.

- f. **budite tolerantni**

Prema Deklaraciji o principima tolerancije, ona "predstavlja poštovanje, prihvatanje i pravilno ocjenjivanje bogatstva razlika kultura našeg svijeta, našeg načina izražavanja i naših oblika izražavanja, naše suštine kao ljudskih bića. Tolerancija je harmonija u različitosti. Ona nije samo etička dužnost, ona je istovremeno i politička i pravna neophodnost. Tolerancija je vrijednost koja mir čini mogućim i doprinosi da se jedan svijet rata zamijeni kulturom mira." (UNESCO, 1995).

Djeca se ne rađaju tolerantna ili netolerantna. Djeca ovu vještina uče od roditelja, učitelja i medija. Roditelji trebaju znati da je tolerancija etička vrijednost koja se razvija i uči vrlo često imitiranjem roditelja i nastavnika i njihovog načina uvažavanja različitosti kao i prihvaćanja drugih ljudi i ideja. Tolerantan roditelj i nastavnik odgajaju tolerantnog učenika.

- g. **emocionalna inteligencija i empatija**

U školama trebamo više raditi na razvoju emocionalne inteligencije kod djece.

Emocionalno inteligentne osobe imaju visoko samopouzdanje i kvalitetne odnose s drugima zasnovane na vještini empatije. Kod njih je empatija zasnovana na etičkim vrijednostima: poštenju, pravednosti, povjerenju i brizi o drugima. Empatija je sposobnost razumijevanja emocija drugih ljudi i načina kako reagirati na opažene emocije. Ona omogućava stvarno djelovanje kojim možemo pomoći drugima.

Roditelji i učitelji su moralni uzori. Empatična djeca su uspješnija i zadovoljnija u školi te u socijalnim situacijama. Lakše uspostavljaju prijateljske veze, prihvaćeni su u razredu, što vodi ka njihovom većem samopouzdanju i samopoštovanju. Suprotno, ukoliko nemaju razvijenu vještina empatije, skloni su izazivanju sukoba i nisu prihvaćeni od vršnjaka.

h. kritičko mišljenje

Kritičko mišljenje je kognitivna vještina koja utiče na oblikovanje i razvijanje mnogih drugih vještina i kompetencija. Zasnovano je na sposobnosti prepoznavanja problema i njegove suštine. Kritičko mišljenje omogućava pogled na rješavanje problema iz različitih perspektiva. Pojam kritičko ne odnosi se na pojam kritiziranje, jer kritičko mišljenje polazi od konstruktivne sumnje, analize slučaja i vodi ka intelektualnoj otvorenosti za nove ideje i rješenja. U sebi sadrži informiranje, ocjenjivanje, analizu i procjenu informacije. Ono je sastavni dio komunikacijskog procesa. Učenje kritičkog mišljenja počinje od najranijeg doba u obitelji. U procesu obrazovanja je zastupljeno u učenju, pisanju, čitanju, govorenju i slušanju. Razvijanje kritičkog mišljenja jedan je od primarnih ciljeva obrazovanja. Učenike učiti otvorenosti i traženju istine put je ka razvoju slobodne ličnosti s pozitivnim pogledima na svijet. Vještina kritičkog mišljenja sprječava uticaj stereotipa i predrasuda na uspostavljanje pozitivnih odnosa i komunikacije sa drugima koji se razlikuju od nas.

i. vještina mirnog rješavanja sukoba

Sukob je posljedica različitosti mišljenja, želja, opažanja, vjerovanja i stavova. Sukobi nastaju i kao posljedica različitih shvaćanja vrijednosti, drukčijih interesa, osobnosti, obrazovanja, kulturnih vrijednosti, borbe oko sticanja materijalnih dobara i neprihvatanja drugih ljudi kao jednakim vrijednim s istim pravima. Sukob vodi ka agresivnosti, ljutnji i fizičkom nasilju. U svakom sukobu dolazi do narušavanja međuljudskih odnosa. Uspješno rješavanje sukoba zahtijeva komunikaciju, razumijevanje i toleranciju. Nenasilno rješavanje sukoba teži ka traženju rješenja, a ne međusobnom okrivljavanju. Mirno rješavanje sukoba zasniva se na uvažavanju interesa obiju strana.

Fondacija
www.tpo.ba

Priredila: Snježana Petraš, prof. pedagogije i psihologije

LITERATURA

1. Brajša - Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
2. Deklaracija o principima tolerancije. (1995). Pariz: UNESCO
3. Ferić, M., Kranželić Tavra, V. (2003). *Stručni rad: Trening socijalnih vještina - planiranje i primjena*. Sveučilište u Zagrebu: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
4. Michelson, L., Sugai, D. P., Wood, R. P., Kazdin, A. E. (1983). *Social skills assessment and training with children: An empirically based handbook*. New York: Springer Science & Business Media.
5. Žižak, A. (2003). *Konceptualni aspekti učenja socijalnih vještina*. Sveučilište u Zagrebu: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

2.3. STAVOVI

Stav je misao koja izražava naše uvjerenje o nečemu, a stavove formiramo na osnovu razmišljanja ili ih prosto usvajamo. Stav u sebi uvijek nosi emociju. Bez obzira na to kako smo formirali svoj stav – on u velikoj mjeri utiče na naše ponašanje – zapravo određuje naše djelovanje, pa čak i naše opažanje: nešto što bismo opazili u situaciji prema kojoj nismo zauzeli stav možda nećemo opaziti ukoliko imamo već imamo formiran stav. Naši stavovi su ono na osnovu čega nas drugi vrednuju. Zbog svojih stavova možemo biti prihvaćeni ili odbačeni. Svako može promijeniti svoj stav, kao što uvjerenje koje stav izražava može biti više ili manje čvrsto. Stavovi koji proizlaze iz interkulturalnih i međureligijskih kompetencija pridonose ne samo kvalitetnijem odgoju, obrazovanju i školskom ozračju, već i smanjenju etnocentrizma, predrasuda, stereotipa, nejednakosti i diskriminacije u društvu.

Inteligentna i odgovorna osoba formira svoje stavove na osnovu:

- a. promišljanja i propitivanja koje uključuje analizu svih bitnih elemenata (informacije koje smo skupili iz više izvora, prethodna znanja, iskustva)
- b. propitivanja njihove istinitosti i vrijednosti, analize odnosa, detektovanja i analize različitih okolnosti i naoko manje važnih činilaca
- c. valjanim zaključivanjem.

U tom procesu mi određujemo svoju poziciju u odnosu na fenomen koji propituјemo, a time i svoje mjesto unutar zajednice kojoj pripadamo, društva u kojem živimo i svijeta sa svim njegovim raznolikostima. Kada odlučimo o svojoj ulozi – tada smo zauzeli stav. Stav moramo moći i znati argumentovati uz uvažavanje stavova drugih i spremnost da prihvatimo mogućnost da smo pogriješili, da je potrebno korigovati nešto u našem mišljenju, te u suradnji sa drugim zainteresovanim akterima poduzimamo akciju. Usvojiti stav a da nismo prošli kroz cijeli proces promišljanja znači usvojiti predrasudu, jer ne postoji niti jedan stav koji ne podliježe propitivanju. Ovo važi za sva područja ljudskog promišljanja i djelovanja, s tim da su odnosi i interakcija u društvenim stvarima posebno osjetljivi na izostanak aktivnog intelektualnog, duhovnog i emotivnog učešća u formiranju stavova.

Odgoj i obrazovanje koji grade i promiču interkulturalne i međureligijske stavove, trebali bi se temeljiti na:

- a. razvoju globalne svijesti
- b. višestrukim perspektivama
- c. svijesti o povezanosti prirodnog i ljudskog svijeta
- d. razvoju odgovornosti pojedinca za globalne promjene.

Mnoga istaživanja pokazuju da učenici različitih etničkih ili rasnih skupina dolaze u škole sa brojnim negativnim stavovima i nerazumijevanjem različitih etničkih ili rasnih skupina. Istraživanja pokazuju da nastavne jedinice, sadržaji i materijali koji uključuju sadržaje o različitim skupinama, pomažu učenicima da razviju pozitivne stavove ukoliko su ispunjeni određeni uvjeti u samoj nastavnoj praksi.

Zauzeti stav znači:

- a. pokazati interes za druge i iskazati poštovanje
- b. razviti svijest o pripadnosti zajednici, a kada se kaže zajednica onda se misli na porodicu, razred, školu, sportski klub..., ali i na domovinu i čovječanstvo

- c. zauzeti stav je već akcija (no, bez aktivnog učešća pobuđenog iskrenim uvjerenjem, u djelima koja će rezultirati željenom promjenom – i stav i uvjerenje ostaju jalovi)
- d. djelovati u političkom i društvenom životu (je stav koji oslikava našu brigu za dobrobit društva)
- e. dobrovoljni rad je stav (koji govori o našoj potrebi da pomognemo)
- f. kritičko mišljenje je stav (koji govori da ne želimo biti pod uticajem ideologija ili sebičnih interesa)
- g. promovisanje ljudskih prava, prava manjina, borba za jednaka prava, aktivnost na osiguranju jednakih mogućnosti za sve, protest i nepristajanje na pojave koje su društveno štetne – razne vrste kriminala, ali i korupcije je stav
- h. zauzimanje za svoja prava – je stav.

U kontekstu interkulturalnog i međureligijskog obrazovanja posebna težina je stav kojim izražavamo zainteresovanost za druge kulture i religije i posebno za ljude koji baštine drugačiju kulturu, religiju i pogled na svijet. Tu sama zainteresovanost nije dovoljna – ona je početak, ali stav koji ima svoju težinu u ovom kontekstu je aktivno promicanje njihovog prava da budu to što jesu i na način na koji jesu, sve dok se to ne kosi sa pravima drugih. Stav je i spremnost da prevladamo i odbacimo stereotipe, predrasude i stigmatizaciju: da ih prepoznamo, da ih eliminišemo iz svog mišljenja i ponašanja i da ih javno osudimo. S obzirom da nemaju svi akteri društva istu odgovornost, odgovornost nastavnika u borbi protiv predrasuda je s tim veća, jer on oblikuje mlade ljude. Nastavnik mora imati uvjerenje i mora zauzeti stav. U protivnom ništa što radi neće biti autentično – neće biti istinito i neće imati nikakav efekt. Interkulturno i međureligijsko obrazovanje zahtijeva nastavnika koji može i hoće da prevaziđe prvo svoje vlastite predrasude, a onda i da učini sve da to učine i njegovi učenici. Najteži zadatak je osloboditi se vlastitih predrasuda – kako onih koje imamo prema drugima, drugim ljudima, kulturama, religijama, tako i predrasude koje imamo o sebi, svojoj kulturi, svojoj religiji, svom pogledu na svijet. Prepoznati ove druge – mnogo je teže.

Ponekad će biti potrebno promijeniti ustaljenu paradigmu – procesu propitivanja podvrći sve prepostavke, pravila, „istine“ koje uzimamo zdravo za gotovo, a prije svega one koje se odnose na naše shvatanje i naš sentiment kao ono što herazdvojivo prati svaku našu sliku svijeta. Različitost se uvijek posmatra kao nešto suštinski strano, kao dodatak, izdvojenost. Promijeniti paradigmu znači promijeniti prepostavku da je različitost obogaćivanje našeg svijeta (koju možemo po potrebi dozirati), jer to je tipičan primjer imperijalističkog odnosa prema svemu što nismo „mi“ pa prema tome to „drugo“ mora biti manje vrijedno i manje važno. Različitost je osnovna vrijednost.

Da bi interkulturno i međureligijsko obrazovanje bilo svršishodno, moramo se napokon osloboditi uvriježenog i naširoko proklamovanog stava koji je u ovom slučaju predrasuda, da je onim članovima društva koji su u manjini potrebno omogućiti da se ne osjećaju isključeni, te da ih – njih – „te druge“, treba do najveće moguće mjere (koju nam dozvoljava naš komfor) uključiti u naš „većinski“, „uobičajeni“, „normalni“ svijet, život, obrazovanje itd. Nipošto se ne radi o tome da „mi uključimo njih“ u naš svijet, nego o tome da svi jednako učestvujemo u jednom zajedničkom svijetu istom za sve - sa svim svojim raznolikostima.

Allport tvrdi da će kontakt između grupa poboljšati međusobne odnose i pridonijeti izgradnji pravednijih stavova ukoliko su ispunjena četiri uvjeta:

- a. status jednakosti
- b. zajednički cilj
- c. kooperacija unutar grupe
- d. podrška autoriteta (npr. nastavnika).

Nastavnici bi morali biti svjesni multidimenzionalnosti i širokog koncepta interkulturalnih i međureligijskih konstelacija, kada nastoje implementirati učenje i stavove koji proizlaze iz ovoga koncepta. Te **dimenzije** su:

- a. integracija sadržaja
- b. proces konstrukcije znanja
- c. pedagogija jednakosti
- d. osnažujuća školska kultura (etos).

Integracija sadržaja se odnosi na stepen do kojeg se nastavnici koriste primjerima i sadržajima vezanim za različite kulture i grupe, pri tumačenju ključnih koncepata, principa, generalizacija i teorija unutar njihovog predmeta. Međutim, ubacivanje ovakvih sadržaja, trebalo bi biti prirodno i logično, a nipošto nasilno. Ovi su sadržaji za neke predmete po prirodi aplikativniji, na primjer humanističke znanosti i umjetnost, no to nipošto ne znači da se interkulturalno i međureligijsko učenje ne može događati na matematici ili prirodnim znanostima.

Proces konstruiranja znanja odnosi se na stepen do kojeg nastavnici pomažu učenicima razumjeti, istraživati i uočiti kako implicitne kulturne i religijske prepostavke, okviri, perspektive i predrasude u okviru discipline utiču na način na koji se konstruira znanje (Banks, 1996):

- a. učenici mogu analizirati proces konstrukcije znanja u prirodnim znanostima, učeći kako je rasizam bio perpetuiran u znanosti kroz genetičku teoriju inteligencije, darvinizam i eugeniku
- b. učenici mogu propitivati proces konstrukcije znanja u društvenim znanostima koje se bave temama poput evropskog otkrića Amerike i sl. Nastavnici ih mogu potaknuti na pitanja o skrivenim značenjima takvih koncepata
- c. učenici mogu diskutirati o tome šta ovi koncepti impliciraju o američkim urođenicima koji egzistiraju na tlu Amerike tisućljećima prije nove ere.

Nastavnici u svim disciplinama mogu analizirati svoje didaktičke stilove i pristupe kako bi odredili do koje mjere oni reflektiraju multikulturalne probleme i izazove.

Pedagogija jednakosti postoji onda kada nastavnici modifikuju svoje poučavanje na način da ono olakšava akademska postignuća učenika iz različitih spolnih, rasnih, etničkih i socijalnih skupina. Ovo uključuje upotrebu različitih nastavnih stilova i pristupa koji su konzistentni sa širokim spektrom stilova učenja unutar različitih skupina učenika.

Fondacija

www.tpo.ba

Važna dimenzija izgradnje interkulturalnih i međureligijskih stavova odnosi se na **stvaranje školskog ambijenta i ukupne atmosfere** koja omogućava i podstiče potpuni razvoj svakog učenika/-ice, tj. podjednako osnažuje pripadnike (učenike i njihove porodice) različitih etničkih, rasnih, religijskih i drugih grupa. Ova oblast/dimenzija interkulturalnog obrazovanja omogućava realizaciju ostale četiri dimenzije.

Nastavnici, uz pomoć svojih stavova, trebaju pomoći svojim učenicima kako bi razumjeli, istraživali i odredili kako i na koji način implicitne kulturne prepostavke, perspektive, okviri i pristrasnost mogu uticati na proces konstruiranja znanja. Posao nastavnika je najzahtjevniji posao koji postoji, jer to je poziv: posvećenost odgajanju mlađih da budu bolji, pametniji i sposobniji od nas.

Takav zadatak zahtijeva od nastavnika:

- a. da ima duhovnu širinu i suptilnost
- b. da bude otvoren za nove spoznaje, za susrete i komunikaciju sa ljudima iz drugih kulturnih miljea
- c. da bude spreman da promijeni svoje stavove kada se pokaže da ne odgovaraju stanju stvari
- d. da prepoznae predrasude – kod sebe i kod drugih, da ih zna definisati, analizirati i eliminisati

- e. da se vješto snalazi u komplikovanim odnosima i situacijama
- f. da bude odgovoran za one koje podučava i odgaja
- g. da ima svijest o odgovornosti za budućnost – ne samo svoju, ne samo mladih ljudi čiji su učitelji, već i za budućnost svijeta - i to nije stilska figura nego doslovni smisao. A za to je potrebna strast da se istraže
- h. da shvata činjenicu da je dobar nastavnik „Učitelj“ i kao takav on/ona mora biti i hrabar i brižan i autoritativan, široko obrazovan i stručan u svom profesionalnom polju i da bude onaj koji zna podučavati – prenijeti znanje, da bude onaj koji posjeduje visoke moralne kvalitete, profesionalnu etiku ali isto tako i prije svega - osoba koja uči
- i. nastavnik je – uzor. I svaki nastavnik koji zauzme takav stav i to na osnovu svog čvrstog uvjerenja je dobar nastavnik i samo takav nastavnik je uistinu dobar nastavnik.

Nastavnik mora zauzeti stavove koji će nedvojbeno promovirati:

- a. zainteresovanost za druge kulture i religije i drugačije poglede na svijet
- b. pravo svakoga na identitet koji je formirao: kulturni, etnički, religijski, politički, rodni, spolni i seksualni
- c. pravo svakoga na jednake uslove u procesu obrazovanja
- d. pravičnost prema svima bez obzira na njihovu orijentaciju (političku, religijsku, kulturnu, seksualnu, rodnu itd.)
- e. odbacivanje i javnu osudu protežiranja bilo koje osobe ili uvjerenja, a što bi moglo dovesti do toga da budu ugrožena (osnovna) prava drugih
- f. odbacivanje i javnu osudu svih vrsta stereotipa, predrasuda i stigmatizacije
- g. javnu osudu neprimjereno ponašanja, bez obzira od koga dolazi i prema kome je upućeno
- h. javnu osudu svih kriminogenih ponašanja kako među učenicima tako i među nastanicima ali i prema bilo kojoj drugoj ličnosti bez obzira na njenu društvenu poziciju i uticaj
- i. javnu osudu korupcije bez obzira na kojem se društvenom nivou događa i u kojoj društvenoj oblasti.

U skladu sa suvremenim kretanjima i potrebama obrazovnih sistema, univerzitet i akademska zajednica moraju uraditi analizu postojećih nastavnih sadržaja, metoda i sredstava, kao i sprovesti istraživanja koja se tiču razvoja interkulturalnog i međureligijskog odgoja, obrazovanja i kulturno osjetljive pedagogije (vidjeti Alić, Ceric i Habibović, 2018). Na taj način bi se omogućila integracija kulturnog i religijskog pluralizma u obrazovni sistem i praksi, zakonske regulative, kurikulume i nastavničko usavršavanje. Oni koji rade u nastavi morali bi poznavati i obrazovne sisteme drugih zemalja, kako bi u određenoj situaciji bolje reagirali (Perroti, 1994).

Obrazovanje o ljudskim pravima je veoma bitan aspekt interkulturalnog obrazovanja, a većina nastavnika ga shvata kao isključivo političko obrazovanje, što govori o tome da nisu stekli potrebna znanja i kompetencije iz oblasti etike tokom obrazovanja.

Kako bismo promijenili našu samodovoljnost i etnocentrizam, kao i stereotipe i predrasude zasnovane na njima, potrebno je u potpunosti promijeniti stavove prema Drugom i pedagošku paradigmu, uzimajući kao polazište "druge" i "drugačije". Takva praksa već postoji u nekim zemljama, poput Italije, a sprovode je nastavnički timovi, koji u izradi udžbenika i metodike nastave pojedinih predmeta, polaze sa stajališta drugih, posebice u izučavanju historije, književnosti, religije, umjetnosti i geografije (Perroti, 1994).

Poželjni stavovi nastavnika, s ciljem jačanja interkulturalnih i međureligijskih kompetencija, bili bi (Gošović i drugi, 2007):

- a. sposobnost da se suprotstave diskriminaciji
- b. empatija sa onima koji su diskriminirani i čija su prava ugrožena
- c. spremnost da se promoviše ravnopravnost
- d. sposobnost da se kritički analizira stereotipno predstavljanje grupe

- e. sposobnost da se usporede i suprotstave različita mišljenja i perspektive
- f. sposobnost da se sluša sa empatijom i učestvuje u dijaluču sa ljudima različitog kulturnog identiteta
- g. sposobnost da se prepozna stereotipi i predrasude: u pisanoj formi, u slikama i u interpersonalnim diskusijama
- h. sposobnost da se dovedu u pitanje izvore informacija
- i. sposobnost da se prave zaključci koji su izbalansirani i utemeljeni na provjerenim informacijama
- j. samopoštovanje: poštovanje sopstvene grupe i identiteta
- k. poštovanje bogatstva kultura i tradicija
- l. priznanje da svako ima pravo da se čuje i poštije njegovo mišljenje
- m. uvažavanje različitosti – afirmisanjem vrijednosti koja može da proistekne iz postojanja različitih gledišta i kulturnih izraza
- n. otvorenost za dijalog i traženje uzajamnog razumijevanja
- o. spremnost da se na miroljubiv način rješavaju neslaganja i sukobi
- p. otvorenost za shvatanja drugih
- q. spremnost da se uči iz tudiših shvatanja.

U uvjetima općih obrazovnih promjena, u interkulturalnom i međureligijskom pristupu obrazovanju, drastično se mijenja sredina za učenje i poučavanje uopće, a posebno za učenje za život u demokraciji i sa različitostima. Pored učionice, ona obuhvata čitavu školu, lokalnu i širu zajednicu. Učenje za interkulturalnost se obavlja u raznim formalnim i neformalnim sredinama i zahtijeva koordinaciju i saradnju relevantnih institucija i organizacija u zajednici. U takvoj sredini povećava se interkulturalna osjetljivost i tolerancija svih prema drugom i drugaćijem, što dovodi do velikih pozitivnih promjena koje, u konačnici, rezultiraju pravednijim i otvorenijim društvom.

Priredile: Elma Softić - Kaunitz, mr. religijskih studija
Elmana Cerić, prof. filozofije

Fondacija

www.tpo.ba

LITERATURA

1. Alić, A., Cerić, H. & Habibović, S. (2018). *The Rulers of “No Man’s Land” – study of cultural contact and social impact of the UWC Mostar*. Sarajevo: Dobra knjiga.
2. Banks, J. A. (Ed.). (2009). *The Routledge international companion to multicultural education*. Routledge.
3. Cushner, K. (2005). Human Diversity in Action: Developing Multicultural Competencies for the Classroom with PowerWeb. Open University Press.
4. Cushner, K., & Trifonovitch, G. (1989). “Understanding Misunderstanding: Barriers to Dealing with Diversity”. *Social Education*, 53(5), 318-22.
5. Gošović, R., Mrše, S., Jerotijević, M., Petrović, D., & Tomić, V. (2007). *Vodič za unapređenje interkulturnog obrazovanja*. Beograd: Grupa Most, Fond za otvoreno društvo.
6. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje, Stav -<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57912>
7. Majhanovich, S., Kreso, A. P., & Fox, C. (Eds.) (2009). *Living together*. Netherlands: Springer.
8. Perroti, A. (1994). *Predlogje za interkulturni odgoj i obrazovanje*. Educa: Zagreb.
9. Piršl, E. (2011). Odgoj i obrazovanje za interkulturnu kompetenciju. *Pedagogijska istraživanja*, 8(1), 53-69.
10. Pollock, M. (Ed.). (2008). *Everyday antiracism: Getting real about race in school*. The New Press.
11. Sensoy, O., & DiAngelo, R. (2017). *Is everyone really equal?: An introduction to key concepts in social justice education*. Teachers College Press.
12. What is the meaning of Attitude? Concept, Definition of Attitude - <https://edukalife.blogspot.com/2013/01/definition-of-attitude.html>

Fondacija

www.tpo.ba

**III Razvijanje interkulturnih
i međureligijskih
kompetencija učenika
Fondacija**

www.tpo.ba

3.I. RAZUMJETI SEBE I SVOJ KULTURNI KONTEKST

Jedini učitelj dostojan tog imena jest onaj koji pobuđuje duh slobodnog mišljenja i razvija osjećaj osobne odgovornosti.
(Jan Amos Komenský)

Odjeno - obrazovne ustanove moraju biti mjesto susreta kultura i prepoznavanja dinamičnog procesa u kojem će djeca bolje razumjeti sebe i vlastiti identitet, ali i identitet druge djece s kojom se susreću.

Moderni život i odjeno-obrazovni proces znači demokraciju, demokracija znači oslobođanje inteligencije za samostalnu učinkovitost – emancipaciju za bolje shvaćanje i prihvatanje drugog i drugačijeg. Kada prihvaćamo druge to znači da uvažavamo, slušamo i poštujemo druga mišljenja i druge načine na koji ljudi žive u istoj sredini.

Prvi korak u prevladavanju bilo kakvih strahova zahtjeva:

- a. jačanje samosvijesti
- b. osnaživanje unutarnjih glasova i sila koje podupiru poštovanje različitosti.

Drugi korak u jačanju imuniteta takvih pojedinaca i zajednica od iskorištavanja njihovih identiteta od strane populista postiže se poznavanjem i susretanjem različitih „drugih“.

Ovaj proces nije urođen, već je dio skupa vještina koji se tijekom vremena mora usavršavati i, kao i kod mnogih životnih vještina, obrazovanje igra ključnu ulogu u postavljanju temelja i dalnjem jačanju tih kompetencija. Pluralna škola ne može nijekati niti zatirati različitosti, nego ih treba odjeno promicati. Zadaća joj je promicati dijalog između vjere i kulture poštjujući temeljne vrednote čovjeka. Zahtjeva sve plodniju međupredmetnu korelaciju s ciljevima i sadržajima različitih nastavnih predmeta/područja prema načelima cjelovitog odgoja učenika. Obrazovne ustanove igraju ključnu ulogu u izgradnji i jačanju imuniteta i otpornosti svakog društva u suočavanju s vanjskim i unutarnjim glasovima i snagama koje se protive pluralizmu i koje zagovaraju isključivanje i nasilje (Harris, 2004).

Obrazovanje ima snažan učinak na individualni razvoj i može promicati ili sprječavati predrasude kao i promicati ili sprječavati toleranciju. Lekcije naučene u učionici ostaju s nama dok nastavljamo rasti, a naše učenje ne prestaje kada napustimo učionicu.

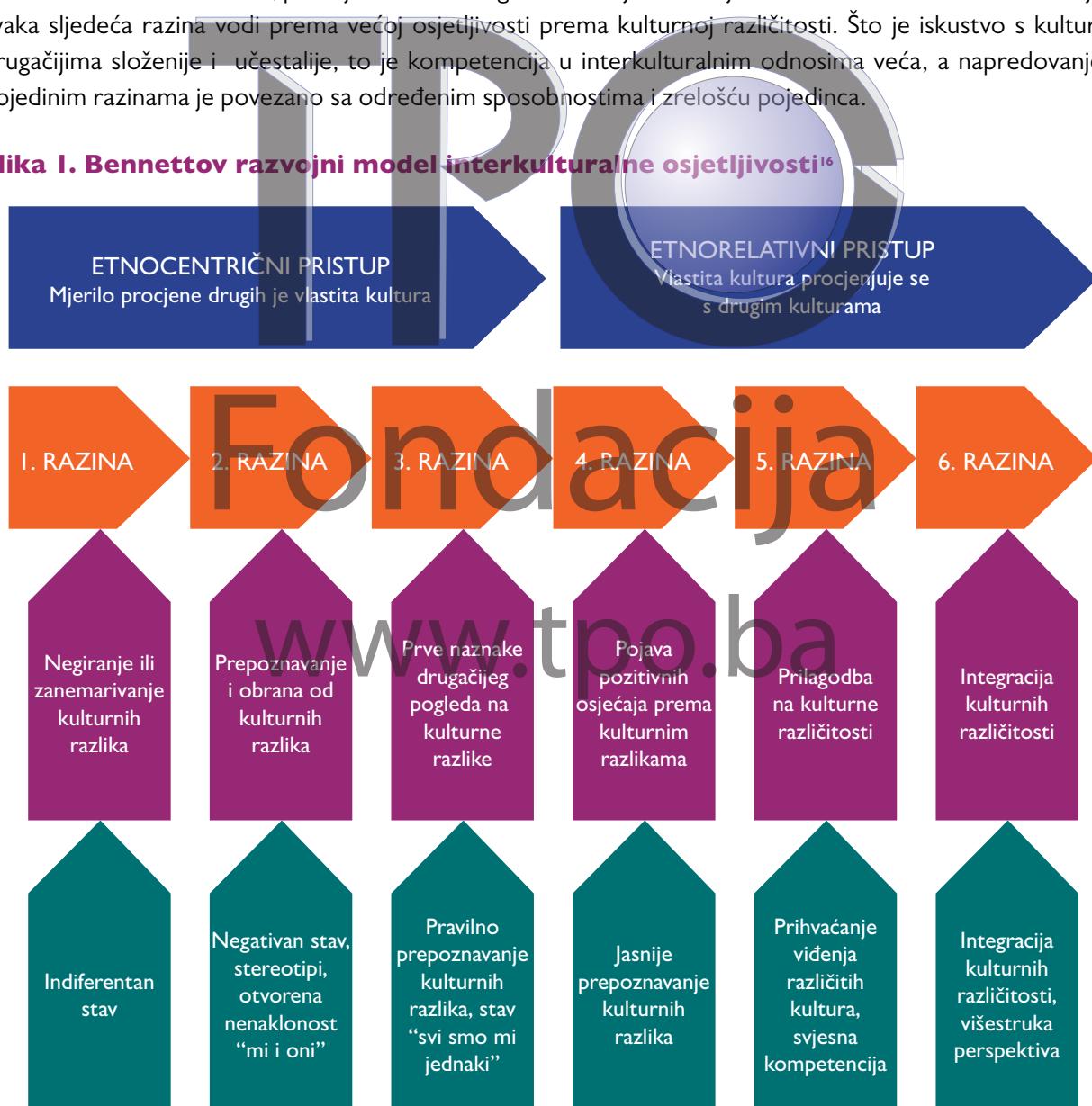
Suvremeno strukturirani školski kurikulumi nastoje artikulirati sadržaje, programe, metode rada i postupke nastavnika koji se neće odnositi samo na sticanje znanja nego će, promatrajući svijet iz različitih filozofskih uglova i širina, u neposrednim dodirima, razgrađivati različite socijalne stereotipe, predrasude i stigmatizaciju među ljudima (Hrvatić, 2007, prema Previšić, 2004). Iza obitelji, škola je najbitnija za ostvarivanje međusobne komunikacije i osiguranja vlastitog dobra svakog djeteta. Mjesto odrastanja, škola, kultura i lokalna zajednica u kojoj djeca odrastaju, imaju najveću važnost i uticaj na živote i razvoj identiteta te su izvor kulturnog i socijalnog učenja.

Temelj za uspješnu interkulturalnu komunikaciju je **interkulturalna osjetljivost** kao sposobnost razumijevanja i prihvatanja kulturnih razlika. Interkulturalna osjetljivost usmjerava ponašanje prema odgovornom suživotu i aktivnoj suradnji u kulturno pluralnoj sredini. Interkulturalna osjetljivost sposobnost je uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih pogleda na svijet koji nam omogućavaju prihvatanje i priznavanje, ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti, već i vrijednosti kulturno drugačijih osoba.

Interkulturalno obrazovanje, kako ga je definirao Milton Bennett, je proces "sticanja povećane svijesti o subjektivnom kulturnom kontekstu (svjetonazor), uključujući i vlastitu, te razvijanje veće sposobnosti za interakciju, osjetljivo i kompetentno, preko kulturnih konteksta kao i neposrednih i dugoročnih učinaka razmjene" (Bennett, 2009).

Bennet je i tvorac "Razvojnog modela interkulturalne osjetljivosti" koji se sastoji od etnocentričnog i etnorelativnog pristupa kao dva temeljna pogleda na svijet, pri čemu je kod etnocentričnog pogleda mjerilo procjene drugih kultura vlastita kultura, a kod etnorelativnog se vlastita kultura uspoređuje s drugim kulturama. Prema Bennetu, postoji šest razina tog modela koji se temelje na određenom kontinuumu u kojem svaka sljedeća razina vodi prema većoj osjetljivosti prema kulturnoj različitosti. Što je iskustvo s kulturno drugačijima složenije i učestalije, to je kompetencija u interkulturalnim odnosima veća, a napredovanje u pojedinim razinama je povezano sa određenim sposobnostima i zrelošću pojedinca.

Slika I. Bennetov razvojni model interkulturalne osjetljivosti¹⁶

¹⁶ Bedeković, V. (2010). Intercultural aspects of management. Virovitica: Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici. str. 139.

Kompetencija znači sposobnost, vještina, stručnost, osposobljenost, talent, iskustvo, znanje a interkulturalna komunikacijska kompetencija zapravo je ponašanje koje je prikladno i učinkovito na određenom mjestu, a sadrži kombinaciju različitih sposobnosti s kojima pojedinac može funkcionirati u okolini drugih kultura koje su drugačije od njegove kulture. Prema Bennetu, interkulturalna komunikacijska kompetencija je skup kognitivnih, afektivnih i bihevioralnih vještina i obilježja koja čine učinkovitu i primjerenu komunikaciju u različitim kulturnim kontekstima.

Kognitivne vještine i obilježja uključuju:

- a. kulturnu samosvijest
- b. poznavanje opće kulture
- c. poznavanje različitih kultura
- d. analizu interakcije.

Afektivne vještine i obilježja uključuju:

- a. znatiželju
- b. kognitivnu fleksibilnost
- c. motivaciju
- d. otvorenost.

Bihevioralne vještine i obilježja uključuju:

- a. komunikativnost
- b. sposobnost slušanja i rješavanja problema
- c. suosjećanje
- d. sposobnost prikupljanja informacija.

Interkulturalna komunikacijska kompetencija podrazumijeva:

- a. sposobnost uspješnog uspostavljanja odnosa između vlastite i strane kulture
- b. kulturalnu osjetljivost
- c. sposobnost identificiranja i korištenja različitih strategija za uspostavljanje kontakata s osobama iz drugih kultura.

Potrebna znanja odnose se na:

- a. poznavanje društva i njegove kulture
- b. jezik
- c. tradiciju, običaje i vrijednosti
- d. poznavanje socijalnih grupa
- e. opće procese socijalnih i individualnih interakcija, kako u vlastitoj tako i u drugoj kulturi.

Fondacija

www.tpo.ba

Razina interkulturalne komunikacijske kompetencije povezana je sa stupnjem razvoja društva, odnosno pojedinca. Razvoj interkulturalne kompetencije nije samorazumljiv i ne događa se momentalno. Učenici će tako biti u prilići razvijati potrebne stavove, znanja i vještine koje će im omogućiti da razumiju i poštuju pripadnike drugih kultura te da se efektno i primjereno ponašaju i komuniciraju u kulturnim situacijama s ciljem sinergičnog suživota, zapošljavanja i dr. u plurikulturalnim sredinama.

U nastavnom kontekstu, najviše se pažnje ipak posvećuje produktima i ponašanju, no kako bi se razumjela kultura kao cjelina, potrebno je razmišljati trostruko, odnosno uključiti i ideje (stavove, vrijednosti) u međusobnu interakciju (usp. Phillips, 2003, str. 165). Svaka škola posjeduje svoju kulturu (usp. Adler i sur.,

2005, str. 4). Razumijevanje kulture škole i kulture koju svaki pojedinac unosi u školu, pridonosi i boljem razumijevanju interkulturalnosti u obrazovnom kontekstu. U kulturi današnje škole, snažno je utemeljena kultura njezina socijalnog okruženja i učenikove obitelji sa svim svojim značajnim razlikama, vrednotama i sukobima (Mlinarević i Brust Nemet, 2010, str. 153). Prema tome, nju ne kreiraju samo nastavnici i učenici, već i drugi stručni suradnici, roditelji učenika te i šire školsko okruženje.

Takvo školsko ozračje doprinijet će stvaranju poticajne atmosfere u razredu što će kod učenika stvoriti osjećaj sigurnosti i prihvaćenosti te će učenici, dobivajući poruku prihvaćanja, istovremeno razvijati sposobnost razumijevanja, poštovanja i prihvaćanja drugih što je preduvjet za razvoj interkulturalno kompetentnih učenika (usp. Mlinarević i Brust Nemet, 2010, str. 152). Uz to, neće samo učenici profitirati od takve kulture škole. Svako ko uđe u školu naprsto može osjetiti osobnost neke škole, ozračje koje vlada, jedinstvenu kulturu. Budući da se pozitivno ozračje uglavnom povezuje s uspjehom, školi odnosno kulturi škole i njezinim ključnim kreatorima trebamo pridati važnost kada govorimo o interkulturalizmu u odgojno-obrazovnom procesu.

Međurelijsko obrazovanje dio je interkulturalnog obrazovanja i ima za cilj izgraditi razumijevanje, toleranciju i socijalnu koheziju kako bi „aktivno oblikovalo odnose ljudi različitih religija“ (UNESCO 2006, str. 14). Postojanje raznolike učionice ne znači da su učenici interkulturalno kompetentni. Izazov je, dakle, pružiti učeniku potrebne vještine za stvaranje okruženja u kojem se može kultivirati interkulturalna kompetencija“ (Biagi et al. 2012).

Odgojitelji odgovorni za prenošenje međuvjerskih i interkulturalnih vrijednosti i vještina učenicima svih dobi, temelj su interkulturalnog obrazovanja. Sa ili bez obrazovnih alata kao što su nastavni planovi, programi i udžbenici, učitelji su ti koji otkrivaju znanje u razredu. Ako nastavnici ne vrednuju i ne prihvaćaju kulturne razlike i to pokazuju u svom ponašanju, najbolji kurikulum za interkulturalno obrazovanje pokazat će se neučinkovitim. Stoga je ospozobljavanje nastavnika i mogućnost obnavljanja vlastitih vještina nužna komponenta interkulturalnog i međuvjerskog obrazovanja. Nastavnici moraju imati interkulturalnu kompetenciju kako bi mogli učinkovito kultivirati kulturnu razmjenu i učenje.

Učenje o drugim religijama i kulturama radi izgradnje društvene kohezije i tolerancije zahtjeva susrete s drugima. „Drugi“ se može činiti „sličnim“, „neozlijedenim“ ili čak „egzotičnim“, ili s druge strane posve „stranim“, „čudnim“, „drugačijim“ ili možda čak i „zastrašujućim“. Suočavanje s kulturnim razlikama unutar zajednice i škole pomaže pojedincu da stekne sposobnost da se nosi s budućim susretima s različitim kulturama / religijama.

Važni aspekti međurelijskog i interkulturalnog obrazovanja u formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima:

- a. potrebno je da kreatori politike, posebice u području obrazovanja, podrže integraciju međurelijskog i interkulturalnog obrazovanja u formalnim sistemima školovanja;
- b. važno je osnovno učenje o drugim religijama, ali se mora uspostaviti dublje razumijevanje i uvažavanje potrebe za međuvjerskom raznolikošću u društvu;
- c. interkulturni i međuvjerski dijalog ključni su alati u razvoju interkulturalnih i međuvjerskih kompetencija. Siguran prostor za susret s „drugim“ može biti učinkovit obrazovni alat u razvoju tih kompetencija;
- d. međurelijsko obrazovanje, kao i interkulturalno obrazovanje, nije jedna nastavna tema koja se uvodi u određeni razred, već treba postati sastavni dio formalnih i neformalnih obrazovnih institucija;
- e. vjersko obrazovanje i njegove institucije mogu biti vodeći primjeri uvođenja međurelijskog obrazovanja za sve svoje učenike.

Jedan od mogućih smjerova ka jačanju kompetencija učenika odnosio bi se na održavanje različitih treninga ili radionica kojima bi se nastojalo povećati kompetencije odgojno - obrazovnih radnika da:

- a. osnažuju mlade ljudе u našim školama
- b. podignu svoje kompetencije i motivaciju za kritički pregled medijskih izvješćа, kada je u pitanju religijska i kulturna pozadina
- c. dekonstruiraju pogrešna shvaćanja o različitim religijama i navodnim religijskim učenjima.

Na treninzima, učenici bi radili:

- a. edukativne i inspirativne radionice, gdje bi prolazili kroz područje medija, fotografije, primjere iz prakse, kroz koje bi učili raditi u skupinama
- b. načine rješavanja mogućih konflikata kroz radionicu
- c. radionice gdje bi učesnici imali priliku naučiti kako napraviti kvalitetnu radionicu te imali mogućnost vođenja radionice na treningu.

Na takav i slične načine **mлади ljudи bi učili:**

- a. kreiranje društva s pozitivnim vrijednostima u kojem doprinose toleranciji i međusobnom dijalogu
- b. razvijanje interkulturnog i međureligijskog dijaloga
- c. razvijanje promocije zdravih životnih stilova, rodne ravnopravnosti, prevencije nasilja
- d. o aktivnoj uključenosti u društveni život.

Podrazumijeva se da pri radu trebamo odrediti opće i pojedinačne ciljeve te zadatke. Zadaci za učenike odnose se na procese postupanja, konkretnе puteve, načine i aktivnosti kako bi se ostvario postavljeni cilj, a trebaju omogućavati kreativni rad i stvaralaštvo učenika u nastavi.

Priredila: mr. sc. Andreja Pehar, prof. pedagogije

Fondacija

www.tpo.ba

LITERATURA

1. Adler, S. A., Pai, Y. i Shadiow, L. K. (2005). *Cultural Foundations of Education*, New Jersey: Pearson.
2. Babić, N. (2007). *Kompetencije i obrazovanje učitelja*. U: Babić, N. (ur.). *Kompetencije i kompetentnost učitelja*. Osijek: Učiteljski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, str. 23 – 65.
3. Bedeković, V. (2010). *Interkulturalni aspekti menadžmenta*. Virovitica: Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici.
4. Bennett, M. J. (2009). "Definiranje, mjerjenje i olakšavanje interkulturalnog učenja: konceptualni uvod u dvostruki dodatak Interkulturalnom obrazovanju". *Interkulturalno obrazovanje* 20 (SI-2), 1–13. http://www.idrinstitute.org/allegati/IDRI_t_Pubblicazioni/7/FILE_Documento.pdf. (Pristupljeno 9. lipnja 2019.)
5. Biagi, F., Bracci, L., Filippone, A., & Nash, E. (2012). "Uspostavljanje refleksivne interkulturalne kompetencije u iskustvima obrazovanja u inozemstvu u Italiji: FICCS pristup reflektivnom obrazovanju". *Italica*, 89 (I), 21–33.
6. Friesenhahn, G. (2008). *Interkulturell – Ein Begriff macht Karriere*.
7. Harris, I. M. (2004). "Teorija mirovnog obrazovanja". *Journal of Peace Education*, 1 (I), 5–20.
8. Hegemann, T. (2004). *Interkulturelle Kompetenz. Systemische Konzepte bewähren sich zur Verankerung von interkultureller Fachlichkeit in Beratung und Therapie*. Proširena verzija članka koji se nalazi u: J. Wogau, H. Eimmermacher i A. Lanfranchi (ur.) *Therapie und Beratung von Migranten. Systemisch-interkulturell denken und handeln*. Beltz Verlag, Weinheim. http://www.systemmagazin.de/bibliothek/texte/hegemann_interkulturelle_kompetenz.pdf (Pristupljeno: 20.4.2019.)
9. Hrvatić, N. (2007). *Interkulturalna pedagogija: nove paradigmе*. U: Previšić, V., Šoljan, N. N., Hrvatić, N. (ur.). *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društву znanja*. Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo, str. 41 – 58.
5. <http://www.dija.de/ikl/downloads/Dokumente/GuentherIKL.pdf> (Pristupljeno: 19.4.2019.)
10. Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga.
11. II. Messner, W., i Schäfer, N. (2012). „Advancing Intercultural Competencies for Global Collaboration“ U: U. Bäumer, (ur.) *Globalization of Professional Services*. Heidelberg: Springer.
12. Mlinarević, V. i Brust Nemet, M. (2010). „Posjeduju li budući učitelji interkulturalne kompetencije za rad u izvannastavnim aktivnostima“, U: A. Peko, M. Sablić i R. Jindra (ur.). *Obrazovanje za interkulturalizam: zbornik radova s 2. međunarodne znanstvene konferencije* (str. 151-167). Osijek: Učiteljski fakultet.
13. Phillips, J. K. (2003) „National standards for foreign language learning: Culture, the driving Force“, U: D. Lange i M. R. Paige (ur.) *Culture as the Core* (str. 161-171). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
14. Samovar, Larry A., Porter Richard E., McDaniel Edwin R. (2013). *Komunikacija između kultura*. Naklada Slap.
15. Spajić - Vrkaš, V., Kukoč, M. i Bašić, S. (2001). *Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: Interdisciplinarni rječnik*. Zagreb: Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO i Projekt "Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole".
16. UNESCO (2006). *UNESCO-ove smjernice o interkulturalnom obrazovanju*. Pariz: Odsjek za obrazovanje za mir i ljudska prava UNESCO-a, Odsjek za promicanje kvalitetnog obrazovanja, sektor obrazovanja. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>. (Pristupljeno 8. lipnja 2019.)

3.2. SUOČAVANJE S PREDRASUDAMA I NEJEDNAKOSTIMA

Pojedinac izgrađuje povoljne stavove prema objektima i osobama koje zadovoljavaju njegove potrebe, a nepovoljne stavove prema objektima i osobama koje ga sprječavaju da ostvari svoje ciljeve. Mnogi stavovi pojedinca imaju svoj izvor i svoju podršku u grupama kojima je pojedinac privržen. Njegovi stavovi teže da odraze vjerovanja, vrijednosti i norme njegove grupe. Da bi održao svoje stavove, pojedinac mora imati podršku osoba sličnog mišljenja. Reagujući na svijet oko sebe, opredjeljujući se za ili protiv određenih objekata u njemu, čovjek se često poziva na činjenice koje to nisu, kako bi opravdao svoje opredjeljenje.

Predrasude su upravo takva vrsta opredjeljenja koja ne počivaju na dovoljno zasnovanim i vjerodostojnim činjenicama, već su to stavovi koji nisu zasnovani ni na kakvim činjenicama ili opravdanim razlozima, koji su redovno praćeni jakim emocijama i koje je teško mijenjati.

Predrasuda se može definisati kao "stav koji čini neku osobu sklonom da misli, osjeća, percipira i djeluje na povoljne ili nepovoljne načine prema nekoj grupi ili pojedinim članovima te grupe"¹⁷. Predrasuda može neku osobu učiniti sklonom da se ponaša ili na povoljan ili na nepovoljan način, budući da se to može pokazati kao davanje prednosti samom sebi ili vlastitoj grupi i kao pokušaj da se naškodi drugoj grupi. Predrasude mogu biti pozitivne ili negativne. Negativnim predrasudama, ili predrasudama u užem smislu, označavamo takve predrasude koje uključuju negativan odnos prema osobama ili pojavnama.

Ako su to neosnovani negativni stavovi prema pojedinim narodima, govorimo o etničkim predrasudama. Važno je posvećivati pažnju etničkim predrasudama, jer takve vrste predrasuda uveliko otežavaju odnose među pojedincima i narodima i služe kao sredstvo razvijanja sukoba i neprijateljstava. Predstavljaju kršenje principa razumnosti jer se uprkos svojoj netačnosti i jakim razlozima protiv njih uporno održavaju. One znače povredu principa pravednosti jer se grupa prema kojoj postoji predrasude diskriminira. Suprotne su i principu humanosti jer se ne poštije ljudsko dostojanstvo proganjene manjine. Predrasude prema narodima i etničkim grupama sastavni su dio svakog nacionalizma. Nalazimo ih više ili manje proširene i više ili manje intenzivne u svakom društvu. Predrasude se lako obrazuju i šire jer postoji potreba ljudi da agresivnost izazvanu sprečavanjem svojih želja (frustracijom) izraže i tako se oslobođe tenzije. Ova se agresivnost često ne upravlja na stvarnog uzročnika nezadovoljstva (jer je to opasno i nemoguće) nego se usmjerava – djelovanjem propagande, tradicije i drugih uzroka – na određene narode i grupe. Ovakvo objašnjenje nastanka predrasuda se naziva frustracionom teorijom porijekla predrasuda ili teorijom traženja žrtve¹⁸.

Po načinu formiranja i osnovnim karakteristikama, predrasude su bliske stavovima. Kao i stavovi, predrasude se stiču iskustvom, djeluju na ponašanje, trajne su i složene (sadrže saznajnu, emocionalnu i akcionu komponentu). Od stavova se razlikuju po tome što se formiraju kroz proces uopštavanja djelomično ili sasvim pogrešnih informacija i po veoma izraženoj otpornosti prema promjenama¹⁹.

Ljudi sve više osuđuju jedni druge i to zbog vjere, rase, spola, mentalnog i tjelesnog oštećenja, etničke manjine, spolne orientacije, tjelesne težine ili nečega drugog. Istorija čovječanstva puna je užasnih događaja

17 Pennington, D. C. (1997). Osnove socijalne psihologije. 2. izdanje. Zagreb: Naklada Slap. str. 109.

18 Rot, N. (1990). Opšta psihologija. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. str. 265

19 Hrnjica, S. (2000). Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti. 8. izdanje. Beograd: Naučna knjiga komerc. str. 282.

koji su nastali zbog nejednakosti i predrasuda, mediji nas svakodnevno izvještavaju o raznim događajima nasilja i diskriminacije, a u korijenu istog su upravo nerazumijevanje, nejednakosti i predrasude.

Postoje tri pristupa u objašnjenju dosljednosti održavanja predrasuda kao stava koji čini pojedinca sklonim da se ponaša na određen način prema drugim osobama, pojavama, objektima, grupama i sl.²⁰:

a. Individualni pristup

Individualni pristup smatra da uzroci predrasudnih stavova proizlaze iz emocionalne dinamike osobe. Takvo i s tim povezano ponašanje ispunjava određene potrebe te osobe. Unutar individualnog pristupa moguća su dva objašnjenja kada se vidi da predrasuda proizlaze iz različitih tipova ličnosti ili da je ukorijenjena u bitisanje svih ljudskih bića. Kod prvog objašnjenja tražimo razlike u ličnosti između ljudi, a kod drugog se svi ljudi smatraju u biti jednakim, budući da je frustracija neizbjegna značajka svakodnevnog života svih ljudi. Obje vrste objašnjenja ipak dijele važnu zajedničku osobinu koja se naziva eksternizacija. Eksternizacija znači da se pojedinac bavi vlastitim unutrašnjim problemima, sukobima, napetostima itd., tako što ih prebacuje ili projicira na druge pojedince ili grupe ljudi. To pretpostavlja da ljudi ne prepoznaju da je problem ili sukob unutar njih, već percipiraju da je uzrok vanjski. Individualni pristup promatrao je ličnost s predrasudama u terminima autoritarne ličnosti, dogmatizma i dviju dimenzija: radikalne / konzervativne i netolerantne / tolerantne, koje je predložio Eysenck²¹.

b. Međuljudski pristup

Kod međuljudskog pristupa se pokušava procijeniti važnost dva pitanja:

- ▶ pružaju li nam uvjerenja, ili rasna sličnost / razlika, kriterije prihvaćanja i odbacivanja drugih ljudi tj. diskriminiraju li ljudi druge na osnovu pripadnosti drugoj rasi ili na osnovu različitih uvjerenja
- ▶ u kojoj mjeri konformizam prema prevladavajućim stereotipima i / -li vrijednostima može objasniti predrasude i diskriminaciju. Pitanje sličnosti / razlika nacija, vjera, rasa ili uvjerenja stavlja naglasak na percepciju istog i različitog kod drugih u usporedbi sa samim sobom. Konformizam, bilo prema stereotipima ili prema vrijednostima, usredotočuje se na sile i pritiske u socijalnoj situaciji koji uzrokuju da se ljudi prilagode dominantnom ili prihvaćenom načinu razmišljanja ili ponašanja.

Rokeach tvrdi da su „razlike u uvjerenjima o važnim pitanjima snažnije odrednice predrasude ili diskriminacije od razlika u rasi ili etničkoj pripadnosti“²². Međuljudski pristup isto tako objašnjava predrasude kao posljedice konformizma prema prevladavajućim stereotipima i vrijednostima koje su zajedničke za neku grupu ili supkulturu.

b.I. Stereotipi

Tri osobine karakteriziraju stereotipe²³:

- a. ljudi se kategoriziraju po vrlo vidljivim značjkama kao što su rasa, spol, nacionalnost, fizički izgled itd.
- b. svim članovima te kategorije ili društvene grupe pripisuje se posjedovanje istih značajki
- c. bilo kojem pojedincu za kojeg se percipira da pripada toj grupi pripisuje se posjedovanje tih stereotipnih značajki.

20 Pennington, D. C. (1997). Osnove socijalne psihologije. 2. izdanje. Zagreb: Naklada Slap. str. 111.

21 Eysenck, H. (1954), prema: ibid, str. 132.

22 Rokeach, M. (1968), prema:ibid.

23 Pennington, D. C. (1997). Osnove socijalne psihologije. 2. izdanje. Zagreb: Naklada Slap. str.120.

Stereotipi su previše pojednostavljene i previše generalizirane apstrakcije o grupama ljudi, uglavnom netačne²⁴. Istraživanja pokazuju da se stereotipi mogu mijenjati.

Campbell predlaže **četiri posljedice stereotipa na predrasude**²⁵:

- a. stereotipi djeluju tako da precjenjuju razlike koje između grupa postoje
- b. stereotipi djeluju tako da uzrokuju podcenjivanje razlika unutar grupe
- c. stereotipi izobličavaju stvarnost, jer precjenjivanje razlika između grupa i podcenjivanje razlika unutar grupe ima malo veze sa objektivnom istinom
- d. stereotipi su obično negativni stavovi koje ljudi koriste da bi opravdali diskriminaciju ili sukob sa drugima.

Stereotipi ustrajavaju, iako se zna da se govori o veoma iskrivljenoj slici stvarnosti. Razlog ustrajavanja je upravo što stereotipi imaju pozitivnu funkciju nametanja neke vrste reda i strukture u potencijalno haotičnoj okolini, te bez „stavljanja ljudi u pretinac“ bilo bi teško da se društvene interakcije odvijaju onako glatko kao što se i odvijaju. Stereotipi ustrajavaju i neprekidno se obnavljaju konformizmom prema prevladavajućim društvenim normama ili društvenim vrijednostima koje postoje u tom vremenu ili u određenom društvenom kontekstu.

c. Međugrupni pristup

Međugrupni pristup ispituje kako članstvo u grupi, više nego individualni ili međuljudski procesi, utiče na to kako ljudi jedne grupe postupaju prema ljudima u drugim grupama²⁶. Članstvo u grupi može samo po sebi biti važan uzrok koji doprinosi predrasudama i diskriminaciji. Sherif je kroz istraživanje pokazao da se predrasude i sukob pojavljuju kada se dvije ili više grupe natječu za resurse²⁷. Tajfel je pokazao da je samo članstvo u grupi tj. u nedostatku natjecanja, dovoljan uvjet da se pojavi međugrupna diskriminacija²⁸.

Turner²⁹ je ponudio dva objašnjenja zašto socijalna kategorizacija (članstvo u grupi) rezultira pozitivnom pristrasnošću prema bliskoj grupi i negativnom pristrasnošću prema daljoj grupi; socijalna kategorizacija uzrokuje da pojedinci:

- a. percipiraju veće sličnosti unutar vlastite grupe i veće razlike između bliske i dalje grupe od onih koje stvarno postoje
- b. vrednuju sebe i uspoređuju se u odnosu na vlastitu grupu u potrazi za pozitivnim socijalnim identitetom. Dakle, socijalna kategorizacija prenaglašava i razlike između grupa i sličnosti unutar grupe.

Smanjivanje predrasuda i nejednakosti

Moramo prvo krenuti od sebe tako da razvijamo empatiju jer na taj način možemo zamisliti kako se ta druga osoba osjeća kada ju se ponižava. Tada će to uticati na nas i zapitati ćemo se kako bismo se mi osjećali da smo na mjestu te osobe. Uvažavajući izdiferencirane pristupe (individualni, međuljudski i međugrupni), možemo ukazivati kako povećan kontakt između individua, ljudi i grupe može smanjiti predrasude, nejednakosti i sukobe. Jedino ponovljeni kontakti mogu imati pozitivan učinak na stereotipe i predrasude, ali oni sami po sebi

24 Ibid.

25 Ibid.

26 Ibid., str. 123.

27 Ibid., str. 124.

28 Ibid.

29 Ibid., str. 125.

nisu dovoljni te čak mogu dovesti do povećanja predrasuda. Kako bi kontakt doveo do smanjenja predrasuda, potrebna je posebna vrsta kontakta.

Aronson, Wilson i Akert opisuju šest uvjeta³⁰ kada kontakt rezultira smanjenjem - ublažavanjem predrasuda:

- 1. Međusobna zavisnost / ovisnost**
- 2. Zajednički cilj**
- 3. Ravnopravan status**

Članovi u grupama moraju biti podjednaki u terminima statusa i moći. Ukoliko status nije jednak, moguće je da interakcije krenu pratiti stereotipan obrazac. Bitno je da kontakt nauči ljudi da su njihovi stereotipi netačni. Kontakt i interakcija bi trebali voditi opovrgavanju negativnih stereotipnih vjerovanja. Međutim, ako je status nejednak, njihove će interakcije biti pod uticajem te razlike u statusu³¹.

4. Neformalno okruženje

Kontakt se mora ostvarivati u prijateljskom i neformalnom okruženju. U takvom okruženju članovi vlastite grupe mogu biti u izravnoj interakciji s članovima vanjske grupe. Omogućavanjem kontakta dvije grupe u prostoriji u kojoj će i dalje ostati podijeljeni neće mnogo pomoći oko poticanja njihovog razumijevanja ili međusobnog upoznavanja³².

5. Višestruki kontakti

Wilder³³ govori kako moramo naučiti da su vjerovanja o vanjskoj grupi pogrešna kroz prijateljske i neformalne interakcije s više članova vanjske grupe. Važno je da vjerujemo kako su članovi vanjske grupe koje upoznamo tipični za tu svoju grupu. U suprotnom će doći do održavanja stereotipa tako da će se jednog člana vanjske grupe proglašiti iznimkom.

6. Socijalna norma jednakosti / ravnopravnosti

Važno je da socijalne norme naglašavaju i podržavaju ravnopravnost među grupama kako bi kontakt doveo do smanjenja predrasuda³⁴. Socijalne norme se mogu upotrijebiti za motiviranje približavanja članovima vanjske grupe. Naprimjer, ako učitelj u učionici stvori i potiče normu prihvaćanja i tolerancije onda će učenici uskladiti svoje ponašanje s tom normom³⁵.

Autoritarna ličnost se neprekidno obnavlja. Istraživanja ukazuju da autoritarni roditelji su skloniji odgajanju autoritarne djece. Također, istraživanja pokazuju da što je viša razina obrazovnog postignuća, to je manje vjerovatno da će ljudi biti autoritarni. Interes društva bi trebao biti u animiranju da se visoko obrazovanje učini što dostupnijim, poželjnijim, sveobuhvatnijim. Campell je pokazao da će se pokušati zbližavanja različitih rasa i etničkih grupa smatrati pozitivnijima što je veća razina obrazovanja neke osobe³⁶.

Djeca se već u ranoj dobi susreću s predrasudama, jer ih se uči određenim stavovima. Uči ih se kako se „pravilno“ ponašaju djevojčice, a kako dječaci. Najveći uticaj na razvoj stereotipa kod djece imaju njihovi roditelji. Djeca već u ranoj dobi počinju oponašati svoje roditelje te tako usvajaju njihova uvjerenja i

30 Aronson, E., D. Wilson, T., M. Akert, R. (2005). Social Psychology. Zagreb: Mate. str. 387.

31 Ibid.

32 Ibid.

33 Ibid.

34 Ibid.

35 Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2005). Socijalna psihologija. Zagreb: Mate, str. 387.

36 Pennington, D. C. (1997). Osnove socijalne psihologije. 2.izdanje. Zagreb: Naklada Slap. str. 129.

razmišljanja. Također i učitelji/ce imaju veliki ulogu u razvoju stereotipa kod svojih učenika. Oni moraju najprije osvijestiti svoje stavove kako bi ispravno mogli postupiti u odnosu sa učenicima. Pošto su oni u svakodnevnoj interakciji, itekako mogu djelovati na smanjenje stereotipa i predrasuda kod djece u razredu. Obrazovni sistem može biti prilika i za rješavanje problema predrasuda i nejednakosti, ali i za razvoj istih. Podvojenost ili razdvojenost djece kroz obrazovni sistem predstavlja sigurnu situaciju učenja i oblikovanja određenih predrasuda. Nejednakost počinje rano, još u predškolskom periodu. Djeca u vrlo ranoj dobi počinju shvaćati nametnute društvene uloge (muške, ženske) i društveno pripadanje (vjera, nacija, narod).

Za povećani kontakt, međunacionalno, međuetničko druženje i desegregaciju zalagali su se mnogi naučnici, političari i borci za ljudska prava jer su u tome vidjeli način smanjivanja predrasuda, nejednakosti i sukoba. S međuljudskog stajališta, povećan kontakt bi trebao unapređivati i poticati poznanstva i priateljstva između pojedinaca iz različitih grupa. To bi trebalo rezultirati smanjenjem percepcije razlika u uvjerenjima i povećanjem percepcije sličnosti uvjerenja između grupa. Povećan kontakt između ljudi s predrasudama trebao bi pobuditi kognitivnu disonansu (spoznajnu dosljednost)³⁷, budući da bi bilo nedosljedno pridržavati se negativnog stereotipnog stava prema određenoj etničkoj skupini, a s druge strane imati poznanike ili prijatelje iz te iste grupe.

Dvije važne stvari proizilaze iz pokušaja smanjenja predrasuda³⁸:

- a) nijedan način nije uspješan sam po sebi (treba ih poduzeti na individualnim, međuljudskim i međugrupnim razinama)
- b) uspješne strategije sporo dovode do promjene (nije moguće brz i lak način promjene).

Smanjivanje predrasuda i sukoba nije jednostavan niti kratkoročan proces. Promjene predrasuda povećanim kontaktom između dvije grupe donekle, ali ne i izrazito, jesu uspješne. Saradnja pomaže te je potrebno uspješno obaviti puno zajedničkih zadataka kako bi se postiglo smanjenje predrasuda i sukoba.

Fondacija

Priredila: dr. sc. Šejla Džanan, pedagoginja

www.tpo.ba

37 Ibid., str. 97.

38 Ibid., str. 132.

LITERATURA

1. Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
2. Hrnjica, S. (2000). *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*. 8.izdanje. Beograd: Naučna knjiga komerc.
3. Pennington, D. C. (1997). *Osnove socijalne psihologije*. 2. izdanje. Zagreb: Naklada Slap.
4. Rot, N. (1990). *Opšta psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

3.3. NENASILNA KOMUNIKACIJA

Jednom kada se dvije suprotstavljene strane susretnu u pravom dijalogu, nikada se neće vratiti istoj poziciji ili stupnju svjesnosti koje su posjedovale prije. To je kao da su se se pridružile novom društvu. Njihova viđenja i percepcija sukoba i neprijatelja se mijenjaju, ponajviše zbog moćnog trenutka promjene unutar dijaloškog procesa, kada sudionici dijaloga shvate, prihvate i razumiju svoje zajedničke strahove i vlastitu zbumjenost.

(Mohammed Abu-Nimer)

Pojam komunikacija potiče iz latinskog jezika (lat. *communicare* – učiniti općim, dijeliti) značeći proces u kome se nešto čini zajedničkim, međusobno povezuje u zajednicu, saopćavanje ljudi među sobom (Pedagoški leksikon, 1996: 224). O fenomenu komunikacije se može naći čak 126 različitih definicija. Zbog toga je jako važno u komunikacijskom procesu uočiti **tri bitna elementa**:

- a. sadržaj (ono što se govori, temu, informacije, značenje). Sadržaj uključuje sposobnost izgrađivanja odnosa, stvaranje motivacije, iznuđivanje i poticanje rezultata, reagovanje i sl.
- b. način prenošenja informacije, značenje podražaja tijelom, raznim izrazima, signalima, gestovima i sl.
- c. kontekst, uvjete i okolnosti pod kojima se odvija proces prenošenja informacija, sadržaja, znanja i aktivnosti (Musić, 2010: 24).

Sve ovo je razumljivo i podrazumijevajuće unutar iste kulture, ali šta se dešava sa komunikacijom u kojoj se nađu pripadnici različitih kultura ili religijskih uvjerenja. Kako da komuniciraju, npr. Japanac i Kinez koji se boje broja 4, sa Amerikancem koji se boji broja 13, Italijanom koji se boji broja 17 i Afganistanca koji se boji broja 39?! Koji cvijet ćete pokloniti Azijatu koji bijelo cvijeće veže za smrt, a koji Irancu i Meksikancu za koje je žuti cvijet simbol smrti?

Pogled i percepcija drugih i drugačijih je početak priče o nasilju. Nasilje je metamorfoziralo te se danas ogleda u nadmoći većine nad manjinom, superiornosti istosti nad različitošću i sl. Postoji mnogo vrsta nasilja, a najpoznatija su: rasno, rodno, seksualno, verbalno, fizičko, psihičko, generacijsko (starosno – ageism), mobing, tehničko, tehnologiski, cenzura i autocenzura, medijsko, političko, profesijsko i dr.

Najčešći pojavnii oblici nasilja:

- a. **nasilje nad ljudima** (fizičko nasilje, eksplorisanje radne snage, loši i nesigurni radni ambijenti, minimalan lični dohodak, psihičko zlostavljanje...)
- b. **nasilje nad životinjama** (mučenje životinja – držanje u nehumanim uslovima i sl.)
- c. **nasilje nad prirodom** (zagadživanje rijeka, sječa šuma, uništavanje plodnog zemljišta, eksplorisanje prirodnih resursa, prirodnog bogatstva, topljenje leda na Arktiku i sl.)
- d. **nasilje prema sebi** (prejedanje, zapostavljanje tjelesnog, intelektualnog i duhovnog razvoja i sl.)
- e. **verbalno nasilje** (komunikacija kao sredstvo povezivanja ljudi se koristi kao sredstvo da se povrijede drugi i drugačiji. Razvoj informacijskih tehnologija omogućio je verbalno nasilje budući da se sa sigurne udaljenosti govor nasilja proslijedi ka žrtvi. Redovna je popratna pojava autoritarnih odnosa u društvu.)

Uz uočavanje nasilja redovni pratilac je i strah. Strah, u dobroj mjeri, spriječava da se govori o nasilju ili da mu se suprotstavi. Još gori osjećaj od straha je indiferentnost, kao i ubjedjenje da nas se to ne tiče, da su to tuđi problemi, privatna stvar, čime se dopušta da se nasilje razlige poput otrova u rijeku. Nasilje nije i ne smije biti privatna stvar. U vjerskim tekstovima se navodi da je Bog sebi zabranio nasilje, pa kako da se dozvoli bilo kome. Dakle, bez obzira na to da li se dešavalo unutar ili izvan "porodično-privatnog ambijenta", nasilje se mora rješavati javno (zakonski) u sudovima i drugim institucijama/organizacijama kao arbitrima i zaštitnicima ugroženih.

Jedan događaj iz života Muhammeda, a.s., koji bilježi Enes ibn Malik, r.a., ističe da je jedne prilike Muhammed, a.s., svojim okupljenim prijateljima na njihovo potpuno zaprepaštenje rekao: „Pomozite čovjeku koji čini nasilje kao i onome kome se čini nasilje!“ Na šta su svi prisutni u čudu reagovali riječima: „Jasno nam je kako da pomognemo čovjeku kome se čini nasilje, ali kako ćemo pomoći nasilniku?“, na što im on kratko i vrlo jasno odgovori: „Spriječite ga u činjenju nasilja“ (*Enciklopedija hadisa 9*, 2012: 49).

Reakcija na nasilje je imperativ, kako društveni tako i vjerski. Prijavljanje nasilja je nužnost i odgovornost, a ne samo opservacija.

Jedna priča daje odličan primjer individualno-kolektivne osviještenosti, odgovornosti i spremnosti da se da doprinos, odnosno da se dopriene u razrješenju određene situacije:

Priča kaže da je u džungli izbio požar. Sve životinje su počele da panično bježe od vatre. Bježeći, slon primijeti kako jedan kolibri proljeće pored njega. Poslije izvjesnog vremena kolibri proljeće ponovo pored njega, ali ovog puta u pravcu požara. Pošto se to ponovilo još dvaput, slon zastade i upita ptičicu: "Šta to radiš?" Kolibri mu odgovori: "Letim do rijeke, punim kljun vodom i prospipam je po požaru." "Ali time nećeš ugasiti vatru." "Možda si u pravu, ali ja činim ono što mogu!" (Verner, Vajs, 2016: 55).

Pojam nenasilje izvorno potiče od Mahatme Gandija koji je u svojim govorima često koristio reč „*satyagraha*“ (satya-istina i agraha-prijanjanje), koju je sam skovao, kako bi izrazio svoj ideal („Držati se istine ili snage istine, snage duše“). Suština tog pojma je u izazivanju pozitivne reakcije iz koje je isključena svaka vrsta nasilja. Za većinu autora pojам *nenasilje* pojavljuje se prvi put dvadesetih godina prošlog stoljeća, u engleskom jeziku (*non-violence*), u vezi sa analizom Gandijevih akcija u Indiji i označava stav čija je suština u poštovanju života, aktivnom nastojanju da se nikome ne naudi, ali istovremeno predstavlja i način djelovanja koji počiva na nenasilju, odnosno način borbe koji ne dozvoljava nikakvu upotrebu nasilja (Raffai, 2004: 42).

U početku, u vrijeme otpora takozvanom „Azijatskom zakonu“ u Johanesburgu (1906-1907), Gandhi je ideju o nenasilnoj borbi, koja uprkos opredjeljenju za nenasilje ne znači prihvatanje onoga što ne želimo, nazvao „pasivnim otporom“, što je pojam poznat kao metod borbe sufražetkinja, ali i kao metod borbe s početka Francuske revolucije (Mirabo). Kasnije, u želji da se distancira od različitih kvazipasivnih metoda otpora, Gandhi definije pojam *satyagraha*, koji bi se slobodno mogao prevesti kao *snaga istine*, čime se naglašava da nenasilje nije samo pasivni otpor, već prihvatanje filozofije odbijanja nasilja, ali i aktivnog djelovanja u skladu sa istinom. Nenasilje nije samo nečinjenje nasilja, već svjesno zalaganje za komunikaciju lišenu svakog nasilja, uz aktivno učestvovanje u procesu komunikacije. U skladu s tim, odbijanje komunikacije se ne može smatrati nenasiljem. Nenasilno djelovanje se zasniva na borbi protiv svakog nasilja (direktnog i/ili strukturalnog), uz upotrebu sredstava koja isključuju bilo koji oblik direktnog nasilja (Mellon C., Semelin, J., 1994: 7-24.).

Dr Maršal Rozenberg u djelu „*Nenasilna komunikacija, jezik života*“ iscrpno piše o *nenasilnoj komunikaciji*. U djelu predočava nenasilno komuniciranje, mogućnosti i efikasnosti takvog komuniciranja, tj. piše o nenasilnoj

komunikaciji kao prevenciji, pristupu i rješenju. U Predgovoru je predočena bilješka Aruna Gandija (Arun Gandhi), unuka Mahatme Gandija. U bilješci, Arun Gandhi opisuje sopstveno odrastanje u južnoj Africi 40-ih godina prošlog stoljeća (vrijeme aparthejda) i njegovo komuniciranje (verbalno i neverbalno) s drugima. Riječ je o fizičkom zlostavljanju kao vidu ili posljedici nasilne komunikacije. Spasenosan trenutak za Arunu je odlazak u Indiju, u kojoj vrijeme provodi s djedom. Mahatma Gandhi ga je (na)učio kako izdržati nezadovoljstva, neshvaćenosti, kako (p)ostati rezistentan na različita ispoljavanja zla i zašto je potrebno suprotstavljati se svakom zlu, ali ne činiti to retorzivno, nego suprotno – zadovoljstvom, racionalnošću, pozitivizmom, empatijom – dobrom.

„Jedna među mnogim stvarima kojima me je djed naučio jeste razumjeti dubinu i dah nenasilja i priznati da smo nesilni i kako trebamo kvalitativnu promjenu vlastitog stava. Često ne priznajemo sopstveno nasilje jer ga nismo svjesni; mislimo da nismo nesilni jer je naša predodžba nasilja predodžba borbe, ubistava, udaranja i rata, predodžba stvari koje prosječne osobe ne čine.“ napisao je Arun (Rosenberg, 2006: 19). Kao način da to nauči i prevlada, Mahatma Gandhi mu predlaže (ili zadaje) da nacrti „stablo nesilja“ analogno „rodoslovnom stabu“, upravo kako bi mu olakšao da ispisivanjem i opisivanjem nesilja (nesilnih činova), za koje je saznao taj dan, osvijesti vlastitost o postojanju nesilja u svijetu, u različitim oblicima i količinama. Arun objašnjava: „Njegov argument bio je da će u većoj mjeri cijeniti nenasilje ako razumijem i priznam nesilje koje postoji u svijetu.“ (Rosenberg, 2006: 19).

Prvi uvjet za borbu protiv nesilja jeste da dah nesilja nadjača dah nesilja.

Da bi osoba mogla za sebe reći da je sposobljena za interkulturnu komunikaciju potrebno je da poznaje tri dimenzije komunikacije:

- a. **afektivna ili interkulturna osjetljivost:** prepoznavanje i prihvatanje kulturnih razlika
- b. **kognitivna ili interkulturna svjesnost:** svjesnost o vlastitom kulturnom identitetu i razumijevanju različitosti kultura
- c. **bihevioralna ili interkulturna spretnost:** vještine prenosa poruka, društvene vještine, fleksibilnost u ponašanju.

Za komuniciranje, tj. uspostavljanje odnosa s drugim ljudima, ključan je prvi kontakt. On je najčešće vizualan i ne traje dugo, ali je presudan za oblikovanje odnosa i daljnji tok komunikacije. Upoznavanje se sastoji od prvog kontakta, pozdrava i upoznavanja. Pozdrav mora biti dovoljno glasan i jasan s osmijehom i pogledom u oči dok rukovanje mora biti primjerno. Kod predstavljanja bitno je zapamtiti sugovornikovo ime kako bi komunikacija bila lakša i ugodnija. Započeti razgovor s nepoznatom osobom mnogima predstavlja problem, no dovoljno je predstaviti se, reći nešto o sebi te uputiti kompliment sugovorniku. Treba obratiti pažnju na govor tijela, gledati u oči, osmjehnuti se, slušati, postavljati pitanja i prepustiti se razgovoru.

Brajša je u knjizi „Umijeće razgovora“ (1996.) naveo nekoliko savjeta **kako treba razgovarati:**

1. trebali bismo se i međusobno slušati, a ne samo jedan drugome govoriti
2. nije dovoljno slušati. O tome treba i razmišljati
3. vlastita razmišljanja treba drugome saopćavati
4. saopćavana mišljenja treba dopunjavati i primijeniti „i-i“ razgovor
5. u razgovoru treba njegovati ravnopravnost, hijerarhiju i egalitarnost
6. u prijedlozima drugih treba tražiti pozitivno i korisno
7. predlagati treba upotrebljiva, primjerena i ostvariva rješenja
8. u razgovoru treba opisivati i hipotetizirati
9. provjeravanjem razumijevanja razvijamo međusobno razumijevanje
10. potrebno je tražiti, davati i primati povratne informacije

- 11.** povremeno treba razgovarati i o razgovoru
- 12.** treba postavljati cirkularna pitanja
- 13.** trebali bismo biti usmjereni prema sadašnjosti i budućnosti
- 14.** na sugovornika se treba nadovezivati
- 15.** u govorenju treba ostvariti dijalog

Neka od najčešćih **pravila jasne komunikacije** prema McKay, Fanning i Paleg (1997: 93-99.) su sljedeća:

- 1.** izbjegavajte iskaze kojima donosite sudove i riječi kojima biste mogli izazvati napetost („...tvoj sebični stav...“, „...zaista si šeprtla...“)
- 2.** izbjegavajte opće ocjene („Oni su ludi“. „Ona je glupača.“)
- 3.** izbjegavajte rečenice koje započinju u drugom licu, a poruke su optuživanja i osude („Nikada ne dolaziš kući na vrijeme.“ „Nikada me ne pitaš što ja želim.“)
- 4.** izbjegavajte podsjećanje na stare doživljaje („To si mi isto učinio prošloga tjedna i prije mjesec dana kod Barbare.“ „Uvijek si imao tu manu i nimalo se ne popravljaš.“)
- 5.** izbjegavajte negativne usporedbe („Izgledaš kao krava.“ „Kosa ti je kao slama.“)
- 6.** izbjegavajte prijetnje („Ako ne pospremiš sobu, u kazni si.“ „Ako mi se ne ispričaš, prekidamo.“)
- 7.** opisujte svoje osjećaje, nemojte njima napadati („Tužna sam i očajna.“ „Razočaran sam.“)
- 8.** neka govor vašega tijela bude otvoren i prijemčiv (zadržite vizualni kontakt, kimajte glavom itd.)
- 9.** koristite se cjelovitim porukama („Satovi kemije počinju sutra.“ „Dolazim s posla u pet.“)
- 10.** koristite jasne poruke („Ostavljaš odjeću za sobom. To znači da želiš da je ja pospremim.“)

U kontekstu govora o interkulturalnoj komunikaciji, navode se četiri važne pretpostavke za interkulturalnu komunikaciju i međureligijski dijalog:

- a. što su manje sličnosti između dvije kulture, to je problematičnija interkulturalna komunikacija
- b. interkulturalna interakcija nudi mogućnost društvene promjene uslijed novih ideja i uvida koji nisu uvijek očiti
- c. samo ako se djeluje kao partneri iz različitih kultura, osigurat će se akcija utemeljena na jednakosti
- d. planovi akcije će biti uspješniji ukoliko postoji visoka kulturna svjesnost, odnosno ako su prisutne interkulturalne kompetencije.

Priredio: dr. sc. Nezir Halilović

www.tpo.ba

LITERATURA

1. Antolović, K. i Sviličić, N. (2016). *Interpersonalna komunikacija: priručnik*. Zagreb. K & K Promocija.
2. Brajša, P. (1996). *Umijeće razgovora*. Pula: C.A.S.H.
3. Bratanić, M. (1991). *Komunikacija ključ za razumijevanje unutrašnje reforme (i destrukcije) škole*. Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja pedagogijske znanosti, Filozofski fakultet.
4. Gordon, T. (1998). *Kako biti uspješan nastavnik*. Beograd Kreativni centar.
5. Klaić, B. (1980). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb. Zakladni zavod MH.
6. Marshall B. Rosenberg. (2006). „Nenasilna komunikacija, jezik života“. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.
7. McKay, M., Fanning, P. i Paleg, K. (1997). *Vještine komuniciranja udvoje*. Zagreb: V. B. Z.
8. Mellon, C., Semelin, J. (1994). *La Non-violence*. Presses Universitaires de France, Chapitre I (7-24).
9. Muhammed El – Fasi Er – Rudani (2012). *Enciklopedija hadisa 9*. Sarajevo: Libris.
10. Musić, H. (2010). *Autoritarna i demokratska komunikacija u nastavi*. Tuzla: Off-set Tuzla.
11. Musić, H., Muratović, A. (2010). *Komunikacija u nastavi*. Tuzla: Off-set Tuzla.
12. Walzlawick, P., B. Beavin, J., Jackson, D. (1967). „*Pragmatics of Human Communication – A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*“, New York: W. W. Norton.
13. Pedagoški leksikon (1996). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
14. Raffai, A. (2004). *Volonteri u izgradnji mira i zajednice*. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.
15. Verner - Lobo, K., Vajs H. (2016). „*Crna knjiga korporacija: svet u kandžama velikih korporacija*“. Beograd: Laguna, 2016.

Fondacija
www.tpo.ba

3.4. ULOGA PORODICE I LOKALNE ZAJEDNICE U IZGRADNJI INTERKULTURALNOG I MEĐURELIGIJSKOG UČENJA

Kroz cijelu historiju, porodica se definisala ne samo kroz njenu strukturu i sadržaj (članovi i odnosi među njima), već i kroz njen odnos prema zajednici u kojoj je nastajala i egzistirala. Prve porodice koje su se formirale bile su komunalne, što je značilo da nisu bile diferencirane od ostatka zajednice i da su svoje interesne podređivale njenim interesima. U udžbenicima sociologije, najčešće nalazimo podjelu na proširenu i nuklearnu porodicu. Dok proširena predstavlja grupaciju koju čine bračni partneri, njihova djeca i ostali srodnici, nuklearna uključuje samo roditelje i djecu i predstavlja jedan od najraširenijih oblika porodice.

Usredsređujući se na sebe, monogamna porodica se transformira u jednu vrstu izolovane društvene grupe. Osim toga, sa razvojem kapitalizma i sve izraženijom industrijalizacijom društvene institucije preuzimaju mnoge funkcije koje je ranije vršila porodica (poput odgoja, obrazovanja, proizvodnje i politike). To ne znači da se porodica u potpunosti izlovala od samog društva. U novim okolnostima, funkcije porodice postaju primarna socijalizacija potomaka i stabilizacija ličnosti odraslih ili, ukratko, osiguravanje podrške svojim članovima da bi odgovorili zahtjevima društvenog sistema.³⁹ Nasuprot funkcionalistima, Ronald Fletcher smatra da je pojavom industrijalizacije, te shodno tome, modernog obrazovnog sistema, porodica samo povećala broj svojih funkcija. Moderni obrazovni sistem je, prema Fletcheru, kod porodice povećao količinu njene odgovornosti za poticanje i podržavanje djece u njihovom obrazovnom i profesionalnom izboru i karijeri.

U savremenom svijetu, s obzirom na snažan razvoj digitalnih tehnologija, trgovine, saobraćaja, i izraženiju socijalnu pokretljivost, kulture sve više dolaze u međusobni kontakt. Taj kontakt podrazumijeva i sve veću potrebu za razumijevanjem stranih kultura. Iako su strane, kulture ne treba odbacivati već prihvati. U teoriji Chantal Mouffe stoji da se sve što je „drugo“ ili „strano“ ne mora posmatrati kao neprijateljsko, već kao ono što određuje nečiji identitet. Za identitet je uvijek potreban „konstitutivni drugi“ koji potvrđuje ono što ja jesam. Ali taj drugi nije uvijek isti drugi i stoga identitet nije fiksan već kontekstualan i određen datom relacijom. Iz Meadove teorije je vidljivo da drugi igra važnu ulogu u našem razvoju - u ranoj fazi našeg razvoja imitiramo neku nama blisku osobu, njene postupke i geste a kada odrastemo, postavljamo se u uloge drugih u našem okruženju i iz tih pozicija posmatramo svoje postupke čime razvijamo svijest o samom sebi.⁴⁰ Drugi je neko bez koga ne možemo i cijeli naš društveni odnos je sveden na relaciju ja i drugi. Prema Emmanuelu Levinasu, drugi je onaj kojeg nužno moramo prihvatiti kao takvog, poštovati ga i naša dužnost je da ne ugrozimo njegovu drugost. U našem odnosu prema drugom, njegova „drugost“ mora ostati takva kakva jeste i naša moralna obaveza je da ga ne asimiliramo i ne ugrozimo njegovu kulturnu specifičnost.

Jedan od najpoznatijih tipova zajednice je lokalna i ona predstavlja najmanju teritorijalnu skupinu u kojoj je moguće organizovati sve vitalne društvene funkcije⁴¹. Lokalna zajednica je širok pojam i označava selo, manji grad, naselje, opštinu, mjesnu zajednicu. Riječ je o malim zajednicama u kojima se poštuju zakoni, ali u kojima se istovremeno stvaraju neke vrste pravila unutrašnje organizacije života. Drugim riječima, takve zajednice kroz duži period formiraju vlastiti skup vrijednosti, običaja i praksi djelovanja. Iz tog razloga karakteriše ih određeni stepen samodovoljnosti u odnosu na druge zajednice.

39 Haralambos, M., Heald, R. (1989). Uvod u sociologiju. Zagreb: Globus. str. 342.

40 Ibid., str. 518.

41 Grupa autora. (2007). Sociološki rečnik. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. str. 287.

Interkulturalnost podrazumijeva da se kroz međukulturalnu komunikaciju dešava uzajamno prilagođavanje, razumijevanje i razmjena znanja, ali ne i potpuno prihvatanje obrazaca djelovanja. U savremenom svijetu, kada su međusobna susretanja kultura sve intenzivnija, interkulturalnost postaje neka vrsta nužnosti. Ovaj pojam možemo shvatiti kao neku vrstu prilagođavanja između aktera u komunikaciji, kroz nastojanje za obostranim razumijevanjem. Dakle, interkulturalnost nije samo puko egzistiranje sa drugim kulturama, već i sposobnost pojedinca da ih se prihvati i razumije.

Interkulturalna kompetencija je sposobnost neke osobe da razumije, prihvati i da se prilagodi kulturi kojoj ne pripada. Prema Fantiniju, interkulturalna kompetencija je kompleks sposobnosti potrebnih za učinkovito i svrshodno djelovanje u interakciji s osobama koje su kulturno i jezički drukčije od nas⁴². Drugim riječima, interkulturalna kompetencija je sposobnost pojedinca da kroz proces komunikacije razumije drugu kulturu. Kroz kontakt, komunikaciju i međusobno razumijevanje sa drugim i drugačijim stvara se prepostavka za formiranje interkulturalnog identiteta.

Komunikacija pojedinaca sa drugim kulturama nije samo proces puke razmjene informacija, već i aktivnost koja podrazumijeva prilagođavanje, fleksibilnost i strpljenje prema učesnicima u dijalogu. Dakle, za svaku komunikaciju sa drugom kulturom potreban je određeni vid fleksibilnosti, a ona podrazumijeva izraženu senzibilnost prema drugoj kulturi. Identitet nije nikada čvrst, fiksiran i za sva vremena određen i to iz razloga što treba krenuti od prepostavke da identitet nije samo religijski ili etnički, već se formira na temelju mnoštva veza sa određenim zajednicama ili grupama. Živimo u svijetu u kojem kulture nisu zatvorene i odvojene jedne od drugih, već su u stalnom kontaktu i u procesu međusobnog prožimanja. To znači da identiteti ne postoje jedni bez drugih i da se kroz interakciju stalno proizvode.

Posebnu ulogu u obrazovanju imaju nastavnici predmeta *Vjerouauka i Kultura i zajednica* koji, prema sadržajima predmeta, imaju zadatak da elaboriraju interkulturalne i međureligijske teme. S tim u vezi bi u kurikulumima datih predmeta veći naglasak trebalo staviti na teme poput *Historija religija* ili *Uporedne studije religija* u kojima bi se đacima ukazalo da ne postoji samo jedna, već mnoštvo religija i te ne samo u svijetu, već i u bh. društvu. Glavna svrha ovakve izobrazbe bila bi formiranje fleksibilnih pojedinaca sa razvijenom sposobnošću da kompariraju i kritički promišljaju osobnosti različitih religija i njihove uticaje na društvo, politiku i ekonomiju u različitim kontekstima. Za ovakvo nešto nije dovoljan nastavni plan i program, već izrazitije učestvovanje porodice ali i sposobnost (interkulturalne kompetencije) samih nastavnika da se uključe u ovakav pristup obrazovanju.

S obzirom da je porodica mjesto primarne socijalizacije i sticanja prvih saznanja o normama i vrijednostima koje su prisutne u društvu, ona mora biti važna polazna tačka u razvijanju senzibiliteta prema kulturnim manjinama. Đaci koji dolaze iz porodica sa visokorazvijenim osjećajem za druge kulture i sa malim stepenom etnocentrizma olakšavaju nastavniku rad na ovakvim, ponekad prilično problematičnim i delikatnim, temama. Unutar porodice mora postojati ambijent u kojem se razborito raspravlja o temama kulturnih manjina. Djeci se mora razvijati svijest o tome da u kontaktu sa drugim kulturama i mi sami predstavljamo „drugu“ kulturu. Shvanje da smo mi samo drugi je polazna tačka za izvođenje interkulturalnog obrazovanja. Međutim, moramo prihvati i da postoje porodice sa jako razvijenom socijalnom distancicom, izraženim etnocentrizmom, i napislijetu, izrazitom predanošću tradiciji te koje neće prihvati druge kulture na tzv. „svom“ prostoru. Međutim, nisu samo važni sadržaji programa, već i način na koji se predstavlja sadržaj. Dakle, nastavničke kompetencije za interkulturalne sadržaje se ogledaju u sposobnosti da se razumiju i predstave različite religije i kulture. Nastavni programi gdje je akcenat stavljen na interkulturalne sadržaje imaju za cilj ne samo dijalog

42 Piršl, E. (2014). „Modeli interkulturalne kompetencije“. Pedagogijska istraživanja. Vol. 14. No. 2. str. 203.

između različitih kultura već i razgrađivanje stereotipa, predrasuda i stigmatizacije među ljudima⁴³. Drugim riječima, cilj nastave ovakvog sadržaja nije samo prenošenje znanja o različitosti, već i nastojanje da se kulture promisle iz različitih stajališta i pronađu zajedničke vrijednosti koje različite kulture povezuju. Najbolji način da se kulturna različitost razumije jeste da se ukaže na moguću međuvisnost kultura u određivanju identiteta, što znači da se poredak kultura predstavi kroz principe strukturalizma. Načelom strukturalizma, kulture bi bile predstavljene kao dijelovi velikog sistema u kojem svaka kultura igra jednako važnu ulogu, ali samo u sistemu kultura i gdje ona sama za sebe (bez drugih kultura) nema nikakvo značenje i važnost. Osim toga, treba imati u vidu da je svako multikulturalno društvo izazov za provođenje demokratizacije kroz sistem obrazovanja. Primjena interkulturalnog kurikuluma postavlja školu u poziciju aktivnog nosioca društvenih promjena. Nastavnici koji izvode nastavu bi trebali da imaju funkciju moderatora u dijalogu između učenika, ali sa ciljem da se đaci uče ne samo razvijanju dijaloških sposobnosti, već i mogućnostima razumijevanja i prihvatanja različitog i drugačijeg.

U svakoj multireligijskoj sredini, važno je da se sa fenomenom interkulturalnosti jednako pozabavi škola i lokalna zajednica jer bez njihove međusobne saradnje se ne može govoriti o ozbilnjom pristupu ovom fenomenu. Ono što se može očekivati od lokalne zajednice jeste da uskladi svoje aktivnosti sa školom i da na određeni način promoviše važnost interkulturalnosti. Zajednica može finansijski podržavati određene školske projekte koji tretiraju ovaj problem. S obzirom da je jedna od najvažnijih tema bh. društva multikonfesionalnost, lokalna zajednica obilježavanjem praznika svih vjerskih skupina ravnopravno sa školom učestvuje u samoj promociji interkulturalizma. Osim toga, uključivanje zajednice se može provesti i kroz saradnju sa lokalnim predstvincima religijskih zajednica gdje bi se kroz uključivanje vjerskih službenika, univerzitetskih predavača, nevladinih organizacija vršilo dopunsko obrazovanje o temi interkulturalnosti.

Đaci u školi mogu da uče o lokalnoj zajednici: kulturnim specifičnostima, demografskim obilježjima i, na kraju, zastupljenosti religija na prostoru na kojem žive. Također, đaci mogu da koriste razne resurse lokalne zajednice kao vid dodatnog ili kompenzacijiskog obrazovanja.

Fondacija

Priredio: dr. fil. Bernard Harbaš

www.tpo.ba

⁴³ Bedeković, V. (2011). „Interkulturalna kompetencija cjeloživotnog obrazovanja nastavnika“. Pedagoška istraživanja. Vol. 8. No. 1. str. 140.

LITERATURA

1. Bedeković, V. (2011). „Interkulturna kompetencija cjeloživotnog obrazovanja nastavnika“. *Pedagoška istraživanja*. Vol. 8. No. 1.
2. Grupa autora. (2007). *Sociološki rečnik*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
3. Haralambos, M., Heald, R. (1989). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
4. Piršl, E. (2014). „Modeli interkulturne kompetencije“. *Pedagoška istraživanja*. Vol. 14. No. 2.

3.5. PRIMJER ANGAŽIRANJA PORODICE I LOKALNE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina nalazi se na pragu trećeg desetljeća 21. stoljeća. U prethodnim desetljećima nastojala se integrirati u Evropsku uniju te postati država sa modernim i uspješnim političkim i društvenim ustrojem. Multinacionalnost i multikonfesionalnost su već stoljećima unazad na njenom tlu. Bez obzira na tu činjenicu, građani Bosne i Hercegovine se svakodnevno susreću sa brojnim stereotipima i predrasudama, nastalim najčešće zbog neznanja o drugim kulturama, nacijama i religijama, o drugim i drugačijim nego što su oni sami.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2013. godine, prema statističkim podacima Federalnog zavoda za statistiku dobivenim iz tog popisa, danas na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine, pored Bošnjaka / Bošnjakinja, Hrvata / Hrvatica, Srbina / Srpske i Roma / Romkinja, žive i pripadnici drugih nacija, kao npr. u većem broju Albanci, Turci, Crnogorci, Slovenci, Makedonci, Jevreji, Kinezi, Talijani, Amerikanci⁴⁴. Prema istim statističkim podacima, pronalazimo i podatak o broju vjernika i vjeroispovijestima na tlu Federacije BiH. Prema Tabeli 5. (Stanovništvo prema vjeroispovijesti i spolu, po kantonima⁴⁵) najzastupljeniji su vjernici triju religija: islamske, katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti.

Upravo su ovi statistički podaci (urađeni prema popisu stanovništva 2013. godine) pokazatelj kolika je potreba za upoznavanjem i učenjem o narodima, kulturama i religijama na tlu Federacije BiH. Iščitavanjem podataka u tabelama, vidljivo je da nerijetko stanovnici ne znaju kojoj naciji ili vjeroispovijesti sami pripadaju te se pored, uzimajući u obzir Tabelu I o etničkoj / nacionalnoj pripadnosti, Bošnjaka, Hrvata i Srba, može pronaći i Bosanac, Bosanac i Hercegovac, Musliman, Hercegovac, Katolik, Pravoslavac, Islam, Rimokatolik itd., te (uzimajući u obzir Tabelu 5. o vjeroispovijesti i spolu) pored islamske, katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti, može se pronaći rimokatolička vjeroispovijest, srpska vjeroispovijest, bošnjačka vjeroispovijest, Hrvat, Bosanac itd. Dakle postoje odrasli ljudi u Federaciji BiH koji ne znaju koja su nacija i koje su vjeroispovijesti te se postavlja pitanje kako očekivati da će o tome naučiti svoju djecu.

Uzimajući u obzir ove podatke te činjenicu da sve više ljudi migrira u druge države Evropske unije, postajemo svjesni da se nešto treba i mora promijeniti na bolje, da se prethodno spomenuti stereotipi i predrasude trebaju i moraju osvijestiti. Građanima Bosne i Hercegovine potreban je suživot izgrađen na toleranciji i poznavanju drugoga i to je jedini način za život bez sukoba zbog vjere, nacije, kulture, rase itd.

Postavlja se pitanje zašto i po čemu smo mi ti koji se hvataju u koštač sa višegodišnjim stilom života, shvaćanjima i razmišljanjima? Mi smo ti koji smo dovoljno stari, a istovremeno i dovoljno mladi da znamo i jednu i drugu stranu. U ratu rasli, u poslijeratnom miru odrastali, a sada trebamo svjesno i odgovorno zakoračiti i našu djecu uputiti u život moderne, interkulturalne i multikonfesionalne Bosne i Hercegovine koja bi se u dogledno vrijeme mogla naći u zajedištvu sa ostalim državama Evropske unije.

Budući da je začetnik ideje svjetskog etosa H. Küng domislio etički sustav koji se temelji na etičkim vrijednostima koje su iste u svim kulturama i religijama Europe (čak se može reći i svijeta), očito je dobar

⁴⁴ Federalni zavod za statistiku, Popis stanovništva, Popis stanovništva 2013., Konačni rezultati Popisa 2013. Knjiga 2 – Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik, Stanovništvo prema etničkoj/nacionalnoj pripadnosti-detaljna klasifikacija (Tabela 1); sa internetske stranice: <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konačni-rezultati-popisa-2013/> (posjećeno 10.5.2019.).

⁴⁵ Ibid., 5.Stanovništvo prema vjeroispovijesti i spolu, po kantonima (Tabela 5).

temelj za promišljanje o načinima i metodama razvijanja svijesti o zajedničkom među različitima, o onome po čemu bismo se mogli povezati s drugima i na toj poveznici graditi društvo⁴⁶. Najučinkovitiji način učenja, a time i razvijanja svijesti o istome među različitima je odgajanjem mladih generacija koje su samim rođenjem u 21. stoljeću te tehnološkim dostignućima pogotovo u komunikaciji, postali građanima svijeta te su time i otvoreniji za dijalog sa svim ljudima.

Najbrži put k tome je kroz školstvo, ali bitno je naglasiti da to nije ujedno i jedini put. Koliko je moguće odgajati mladog čovjeka samo i isključivo u školi da bude kompetentan za izazove modernog društva i svijeta? Koliko je samo taj put učinkovit za upoznavanje kulture drugoga ili vjerovanja drugoga ukoliko se taj mladi čovjek vrati u sredinu ili obitelji koja nema osvještene stereotipe i predrasude o drugima, različitim od sebe?

Svjesni smo da moramo poći i drugim putevima da bismo došli do cilja. Dva moguća puta koja se otvaraju su upravo obitelj, kao nukleus društva, te lokalna zajednica. Nepotrebno je naglašavati kolika je i kakva uloga obitelji u odgoju djece te koliko je upravo ona ključna za razvoj svih kompetencija djeteta.

Obitelj, prema Obiteljskom zakonu Federacije BiH, je "životna zajednica roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, posvojitelja i posvojčeta i osoba iz izvanbračne zajednice ako žive u istom domaćinstvu."⁴⁷

Budući da svaki roditelj i član obitelji nastoji pripremiti svoje dijete za moderni svijet, porodica u svojoj sveukupnosti, u razmišljanju o odgoju treba uključiti i odgoj u interkulturnom i međureligijskom dijalogu što je i zakonska odredba roditeljima. U istom tom Zakonu, u članku 135. piše: "Roditelji imaju dužnost i pravo odgajati dijete u duhu mira, dostojanstva, tolerancija, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti, a sukladno uzrastu i zrelosti djeteta, promicati njegovo pravo i odgovornost na slobodu mišljenja, savijesti i vjeroispovijesti."⁴⁸ Budući da dijete svoje okruženje i ljude u njemu vidi kroz oči svojih roditelja, preuzima i oblike shvaćanja i razumijevanja tog okruženja, potrebno je i samim roditeljima ponuditi mogućnosti dijaloga i učenja o drugome. Ukoliko roditelj ne zna ništa o drugim narodima, vjerama ili kulturnama, možemo očekivati da ni djeca neće znati o tome puno te da ih neće ni zanimati, čime se uskraćuje svaka mogućnost dijaloga i mira. Ponudivši roditeljima mogućnosti upoznavanja (društvenih, povijesnih, folklornih) karakteristika drugih naroda ili vjerovanja, neposredno će se i djeца upoznati sa tačnim karakteristikama, te će uz kompetencije izbjegći stereotipe, a samim time biti otvoreniji dijalogu i suradnji.

Zadatak je podučiti roditelje da poduče djecu.

Bez obzira na razumijevanje problematike, postavlja se pitanje načina angažiranja obitelji. Članovi obitelji koji su osvijestili potrebu učenja o drugim religijama i upoznavanja kulture drugih naroda, ukoliko nemaju za to potporu u široj i užoj lokalnoj zajednici, taj put ne mogu preći. U tome se nalazi i važnost same lokalne zajednice, da omogući njenim članovima napredak u bilo kojem pa i ovom pogledu.

Prema definiciji, lokalna zajednica je "zajednica ljudi povezanih zajedničkim potrebama, tradicijom i identitetom u prostoru koji im omogućuje izravan dodir i komunikaciju."⁴⁹ Upravo se unutarnjih pojavljuju: spontani i neposredan

46 Usp. Dokumenti – utemeljenja – primjene, Što je to svjetski etos? Hans Küng, sa internet stranice: <http://etos.ba/svjetski-etos/sta-je-svjetski-etos> (posjećeno 11.5.2019.)

47 Obiteljski zakon Federacija Bosne i Hercegovine, Prvi dio, I. Temeljne odredbe, Članak 2. str.2, sa internetske stranice: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2005/zakoni/25hrv.pdf> (posjećeno 9.5.2019.)

48 Isto, Članak 135. str. 23

49 "Lokalna zajednica" u: Sociologija. Mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije. Hrvatski leksikografski zavod Miroslava Krleže; sa internetske stranice: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37030> (posjećeno 11.5.2019.)

kontakt svih članova bez upliva formalnih institucija, zajednički problemi te mogućnost rješavanja tih problema.⁵⁰ Važnost naglašavanja lokalne zajednice, a ne društva, proizišla je upravo iz različitih značajki između toga dvoga. Prema sociologu Tönniesu, zajednicu karakteriziraju dugotrajni i prisni odnosi među članovima te jasna svijest o poziciji svakoga od njih, koji istovremeno drugoga poimaju kao potpunu osobu. On ističe prirodnu volju (obitelj, tlo, sentimenti, tradicija) te relativno homogenu kulturu sa tradicionalnim autoritetima (obitelj, crkva). Društvo bi, prema istom autoru, bilo umnogome suprotstavljeno zajednici, jer se temelji na ugovorenim vezama, racionalnosti, autoritetima temeljenim na zakonu itd.⁵¹ Odgajanje bi se, u interkulturalnim i višereligiozskim lokalnim zajednicama, trebalo temeljiti na povezanosti tradicionalnih autoriteta (obitelji i vjerskim zajednicama) te školi kao institucionaliziranoj zajednici. Obitelj, a sa njom i članovi lokalne zajednice, se može uključiti u neku od organizacija vjerskih zajednica koje potiču međureligijski dijalog, posjetiti radionice i predavanja koje oni organiziraju te na taj način proširiti svoja znanja o samima sebi, ali i o drugima.⁵²

Pozitivne primjere uključivanja obitelji i lokalne zajednice u međukulturalni i međureligijski dijalog u Bosni i Hercegovini možemo pronaći svakodnevno na internet portalima škola, fakulteta i ostalih ustanova:

Primjer I. Projekt "Koračajmo zajedno" Nadbiskupijskog centra za pastoral mladih "Ivan Pavao II.". Na njihovoj internet-stranici može se pronaći niz vijesti o projektu koji je proveden u većini gradova Bosne i Hercegovine.⁵³ Projekt je održavan kroz niz radionica za učenike i roditelje, niz ekumenskih kampova za mlade i sve u suradnji sa Pravoslavnim centrom za mlade Mitropolije Dabrobosanske Sv. Petar Sarajevski, Fakultetom islamskih nauka u Sarajevu, Mrežom mladih Islamske zajednice Bihać, Mrežom mladih Medžlisa Islamske zajednice Oovo i mnogim drugim udruženjima, dok su se mladi učili miru, suživotu, sličnostima i razlikama među njima.

Primjer II. Na službenim stranicama Univerziteta u Sarajevu, mogu se pronaći podaci o projektu pod nazivom „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini“ koji se provodi pod vodstvom UNESCO-a koji je dio projekta „Dijalog za budućnost“.⁵⁴ Kroz taj projekt mladi se upoznaju sa kulturno - povijesnim naslijeđem svih naroda u Bosni i Hercegovini.

Primjer III. Zanimljiv način povezivanja ljudi u međukulturalni i međureligijski dijalog se pronalazi u Banjoj Luci. U organizaciji Odbora za međureligijsku suradnju u Banjoj Luci osnovanog na poticaj Međureligijskog vijeća u BiH kojeg sačinjavaju članovi iz četiri tradicionalne vjerske zajednice koje djeluju u Banjoj Luci – Srpske pravoslavne Crkve, Islamske zajednice, Katoličke Crkve i Jevrejske zajednice, dogovoren je projekt *Radost i ljepota vjere* kojim će se predstaviti svake subote jedna od tih vjerskih zajednica.⁵⁵

Primjer IV. Pozitivne primjere uključivanja roditelja i djece u međureligijski dijalog, možemo pronaći i na stranicama Međureligijskog vijeća u BiH koji nizom različitih aktivnosti uključuju veći dio građana Bosne

50 Moderne definicije zajednice se mogu i o njima više pročitati u: Marija Geiger Zeman, Zdenko Zeman (2010.) *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica: Ideja zajednice u sociologiji*, Zagreb; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; dostupno na internetu:

https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/e_knjige/uvod_u_sociologiju_zajednica.pdf.

51 Usp. Isto, str. 36.

52 O međureligijskom dijalogu i postojećim strukturama u Bosni i Hercegovini i Republici Hrvatskoj više u: Mato Zovkić (2000.), *Mogućnost ekumenizma i religijskog dijaloga u Hrvatskog te Bosni i Hercegovini*; sa internetske stranice: <https://hrcak.srce.hr/file/46097> (posjećeno 13.5.2019.).

53 Rezultati na portalu NCM "Ivan Pavao II" na upit o projektu "Koračajmo zajedno" ima oko 115 rezultata. <https://www.mladicentar.org/index.php/pretraga?q=kora%C4%8Dajmo+zajedno> (posjećeno 28.5.2019.).

54 Više o projektu "Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini" <https://www.unsa.ba/novosti/medukulturalno-razumijevanje-i-saradnja-mladih-u-bosni-i-hercegovini>

55 Više o projektu "Radost i ljepota vjere" <https://www.bljesak.info/kultura/vjera/međureligijska-suradnja-u-banjoj-luci-radost-i-ljepota-vjere/227737>

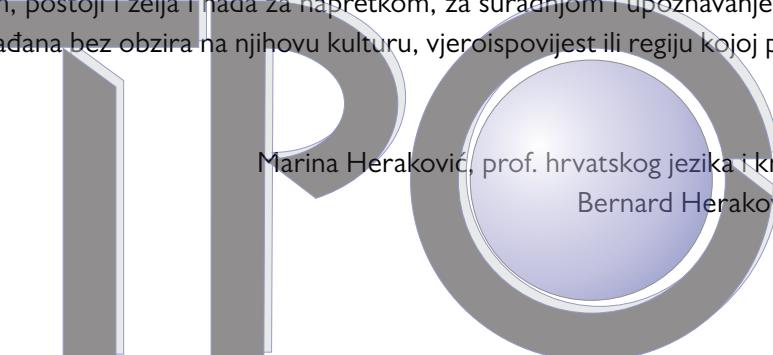
i Hercegovine u međureligijski dijalog. Posebno se ističe usmjerenost prema ženama i majkama kao odgojiteljicama budućeg društva u Bosni i Hercegovini. Unutar Medureligijskog vijeća opстоји i Mreža žena vjernica koja je, u srpnju 2018. na Drugom kongresu vjernica u Međugorju, okupila stotinu žena iz svih krajeva Bosne i Hercegovine pod geslom “Dobro je biti odgojen/a” pri čemu je istaknuta uloga obiteljskog odgoja u multikulturalnom i multikonfesionalnom društvu.⁵⁶

Pored ovih već ostvarenih projekata, otvara se još jedna mogućnost angažiranja obitelji i lokalne zajednice u odgoju djece za mir i toleranciju jednih prema drugima u udruživanju sa školom. Budući da je TPO Fondacija provela niz seminara za učitelje, te pripremila niz radionica za njih i učenike, postoji mogućnost organiziranja radionica i seminara te uključivanja roditelja učenika. Na taj način bi se izgradio dodatni most za poticanje dijaloga i odgajanje u interkulturnim i međureligijskim kompetencijama ne samo djece, nego i roditelja, a preko njih i članova lokalne zajednice. U medijskom prostoru ima još mnoštvo pozitivnih i poticajnih primjera koji se mogu realizirati unutar lokalnih zajednica, ali podjednako ima još i prostora za rast, napredovanje i realizaciju novih ideja, projekata i suradnji. Važno je naglasiti da u Bosni i Hercegovini, pored svih predrasuda o drugom i drugačijem, postoji i želja i nada za napretkom, za suradnjom i upoznavanjem, za ostvarivanjem mira i suživota svih građana bez obzira na njihovu kulturu, vjeroispovijest ili regiju kojoj pripadaju.

Priredili:

Marina Heraković, prof. hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Bernard Heraković, prof. vjeronomjenske znanosti

Fondacija

www.tpo.ba

56 Više o Kongresu <https://www.mrv.ba/lat/clanci/vijesti/dobro-je-bititi-odgojen-a-snazne-poruke-s-drugog-kongresa-vjernica-u-medjugorju>

LITERATURA

1. Dokumenti – utemeljenja – primjene, Što je to svjetski etos? Hans Küng, sa internet stranice: <http://etos.ba/svjetski-atos/sta-je-svjetski-atos>
2. Federalni zavod za statistiku, Popis stanovništva, Popis stanovništva 2013., Konačni rezultati Popisa 2013. Knjiga *Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovjest, maternji jezik*, Stanovništvo prema etničkoj/nacionalnoj pripadnosti-detaljna klasifikacija (Tabela I); sa internetske stranice: <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/> (posjećeno 10.5.2019.)
3. Geiger Zeman, M., Zeman, Z. (2010). *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica: Ideja zajednice u sociologiji*, Zagreb; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; dostupno na internetu: https://www.pilar.hr/wpcontent/images/stories/dokumenti/e_knjige/uvod_u_sociologiju_zajednica.pdf.
4. "Lokalna zajednica" u: Sociologija, Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije*. Hrvatski leksikografski zavod Miroslava Krleže; sa intenetske stranice: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37030>
5. Obiteljski zakon Federacija Bosne i Hercegovine, Prvi dio, I. Temeljne odredbe, Članak 2. str.2, sa internetske stranice: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2005/zakoni/25hrv.pdf>
6. Rezultati na portalu NCM "Ivan Pavao II" na upit o projektu "Koračajmo zajedno" ima oko 115 rezultata. <https://www.mladicentar.org/index.php/pretraga?q=kora%C4%8Dajmo+zajedno>
7. Više o Kongresu <https://www.mrv.ba/lat/clanci/vijesti/dobro-je-bititi-odgojen-a-snazne-poruke-s-drugog-kongresa-vjernica-u-medjugorju>
8. Više o projektu "Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini" <https://www.unsa.ba/novosti/medukulturalno-razumijevanje-i-saradnja-mladih-u-bosni-i-hercegovini>
9. Više o projektu "Radost i ljepota vjere" <https://www.bljesak.info/kultura/vjera/medureligijska-suradnja-u-banjoj-luci-radost-i-ljepota-vjere/227737>
10. Zovkić, M. (2000). *Mogućnost ekumenizma i religijskog dijaloga u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini*; sa internetske stranice: <https://hrcak.srce.hr/file/46097>

www.tpo.ba

Apendiks I: Obrazovanje, kultura i religija u međunarodnim i regionalnim konvencijama (usvojenim u Bosni i Hercegovini)

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (Ujedinjeni Narodi, 1948)

Član 1.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Član 2.

Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, spola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti. Dalje, neće se praviti nikakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili teritorije kojoj neko lice pripada, bilo da je ona nezavisna, pod starateljstvom, nesamoupravna, ili da joj je suverenost na ma koji drugi način ograničena.

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijesti ili uvjerenja i slobodu da čovek sam ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, manifestuje svoju vjeru ili uvjerenje podučavanjem, običajima, molitvom i obredom.

Član 26.

1. Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno bar u osnovnim i nižim školama. Osnovno obrazovanje je obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje treba da bude svima podjednako dostupno na osnovu njihove sposobnosti.
2. Obrazovanje treba da bude usmjereno ka punom razvoju ljudske ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono treba da unaprijeđuje razumijevanje, trpežljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim grupama, kao i djelatnost Ujedinjenih nacija za održanje mira.
3. Roditelji imaju prvenstveno pravo da biraju vrstu obrazovanja za svoju djecu.

Član 27.

1. Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umjetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe.
2. Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svakog naučnog, književnog ili umjetničkog djela čiji je on tvorac.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (UN, 1966)

Član 1.

1. Svi narodi imaju pravo na samoopredjeljenje. Na osnovu ovog prava, oni slobodno određuju svoj politički status i slobodno osiguravaju svoj ekonomski, socijalni i kulturni razvoj.
2. Da bi postigli svoje ciljeve, svi narodi mogu slobodno da raspolažu svojim bogatstvima i svojim prirodnim izvorima, bez štete po obaveze koje proističu iz međunarodne privredne suradnje, zasnovane na principu uzajamnog interesa i međunarodnog prava. Jedan narod ne može ni u kojem slučaju da bude lišen svojih vlastitih sredstava za život.

3. Države članice ovog pakta, uključujući tu i one države koje su odgovorne za upravljanje neautonomnim teritorijama i teritorijama pod starateljstvom, dužne su pomagati ostvarenja prava naroda na samoopredjeljenje i poštovati ovo pravo shodno odredbama Povelje Ujedinjenih naroda.

Član 13.

- I. Države članice ovog pakta priznaju svakom licu pravo na obrazovanje. One se slažu da obrazovanje treba da ima za cilj pun razvoj ljudske ličnosti i dostojanstva i da pojača poštovanje prava čovjeka i osnovnih sloboda. One su sglasne osim toga da obrazovanje treba da omogući svakom licu da igra korisnu ulogu u slobodnom društvu, da potpomaže razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo između svih naroda i svih rasnih, etničkih ili vjerskih grupa i da podstiče razvoj djelatnosti Ujedinjenih naroda na očuvanje mira.
2. Države članice ovog pakta priznaju da u cilju osiguranja punog korištenja ovog prava:
  - a. osnovno školovanje mora da bude obavezno i svima dostupno besplatno;
  - b. srednje školovanje, u svojim raznim vidovima uključujući tu i srednje tehničko i stručno školovanje, treba da bude opće i dostupno svima kroz odgovarajuće mјere, a naročito kroz postupno uvoђenje besplatnog školovanja;
  - c. više školovanje treba da bude dostupno svima podjednako, zavisno od sposobnosti svakoga, kroz odgovarajuća sredstva, a naročito kroz postupno uvođenje besplatnog školovanja;
  - d. osnovno obrazovanje treba da bude podsticano ili pojačano što je moguće više za lica koja nisu dobila osnovno obrazovanje ili koja ga nisu dobila u potpunosti;
  - e. treba aktivno raditi na razvoju školske mreže na svim stupnjevima, uspostaviti adekvatan sistem stipendija i stalno poboljšavati materijalne uvjete nastavnog osoblja.
3. Države članice ovog pakta se obavezuju da poštju slobodu roditelja i, u datom slučaju, zakonskih staratelja, da izaberu za svoju djecu i druge ustanove koje mogu da propišu ili da se usvoje od strane države po pitanju školovanja i da osiguraju vjersko i moralno odgajanje svoje djece prema svojim vlastitim uvjerenjima.
4. Nikakva odredba iz ovog člana ne može se tumačiti kao da narušava slobodu pojedinca i pravnih lica da osnivaju i upravljaju školama pod uvjetom da principi iznijeti u stavu I. ovog člana budu poštovani i da obrazovanje koje pružaju ove škole bude u skladu sa minimalnim normama koje može da propiše država.

Član 14.

Svaka država članica ovog pakta koja, u trenutku kada postaje članica, nije još mogla da osigura u svojoj metropoli ili na teritorijama pod svojom upravom, obveznu i besplatnu osnovnu nastavu obavezuje se da izradi i doneše u roku od dvije godine iscrplji plan mјera potrebnih za postupno ostvarenje, u razumnom broju godina koje utvrđi taj plan, punu primjenu principa obaveznog besplatnog osnovnog školovanja za sve.

Član 15.

- I. Države članice ovog pakta priznaju svakom pravo:
  - a. da učestvuje u kulturnom životu;
  - b. da se koristi dostignućima nauke i njihovom primjenom;
  - c. da uživa zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svake naučne, književne ili umjetničke proizvodnje čiji je on autor.
2. Mјere koje države članice ovog pakta budu poduzele u cilju osiguranja punog korištenja ovog prava moraju obuhvatiti mјere koje su potrebne za osiguranje očuvanja, razvoja i širenja nauke i kulture.
3. Države članice ovog pakta obavezuju se poštovati slobodu prijeko potrebnu za naučno istraživanje i stvaralačku djelatnost.
4. Države članice ovog pakta priznaju koristi koje treba da budu rezultati jačanja i razvoja međunarodne suradnje i veza na polju nauke i kulture.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (UN, 1966)

Član 18.

1. Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti; to pravo podrazumijeva slobodu ostajanja pri svojoj ili usvajanja vjeroispovijesti ili ubjeđenja po svome izboru, kao i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, ispoljava svoje vjerovanje ili ubjeđenje vjeroispovijedanjem, obavljanjem obreda, pohađanjem službe i nastavom.
2. Niko se neće podvrgnuti prinudi koja bi mogla nanijeti povredu njegovoj slobodi ostajanja pri svojoj, ili usvajanja vjeroispovijesti ili ubjeđenja po svome izboru.
3. Sloboda ispoljavanja svoga vjerovanja ili svoga ubjeđenja može se podvrgnuti jedino ograničenjima koja su predviđena u zakonu i koja su neophodna za zaštitu javne sigurnosti, poretka, zdravlja i morala, ili osnovnih sloboda i prava drugih lica.
4. Države članice ovog Pakta se obavezuju na poštovanje slobode roditelja, odnosno zakonskih staratelja, da obezbijede vjersko i moralno vaspitanje svoje djece u skladu sa svojim ubjeđenjima.

Član 27.

U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezičke manjine ne smije se licima koja pripadaju takvim manjinama uskratiti prava da, zajedno sa članovima svoje grupe, imaju svoj vlastiti kulturni život, da isповijedaju i očituju svoju vlastitu vjeru ili da se služe svojim vlastitim jezicima.

Konvencija o pravima djeteta (UN, 1989)

Član 13.

1. Dijete ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo mora, neovisno o granicama, uključivati slobodu traženja, primanja i širenja obavijesti i ideja svake vrste, usmeno ili pismeno, tiskom ili umjetničkim oblikovanjem ili kojim drugim sredstvom prema izboru djeteta.
2. Uživanje ovoga prava može biti podvrgnuto samo onim ograničenjima koja su određena zakonom i koja su prijeko potrebna:
  - a. radi zaštite prava i ugleda drugih, ili
  - b. radi zaštite nacionalne sigurnosti ili javnog poretka (ordre public), javnog zdravlja ili morala.

Član 14.

1. Države stranke priznat će djetetu pravo na slobodu misli, savjesti i vjere.
2. Države stranke poštivat će prava i dužnosti roditelja i, u određenim slučajevima, zakonskih skrbnika, u svezi s pružanjem pomoći djetetu u korištenju svojih prava na način koji je u skladu s njegovim razvojnim sposobnostima.
3. Sloboda izražavanja vjere ili uvjerenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su zakonom određena i koja su prijeko potrebna radi zaštite javne sigurnosti, zdravlja ili morala ili temeljnih prava i sloboda drugih.

Član 28.

1. Države stranke priznaju svakome djetetu pravo na obrazovanje te će u svrhu ostvarivanja tog prava postupno i na temelju jednakih mogućnosti za svu djecu osobito:
  - a. svima osigurati obavezno i besplatno osnovno obrazovanje;
  - b. poticati razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja, uključujući opću i stručnu naobrazbu, te ih učiniti raspoloživim i dostupnim svakom djetetu te poduzeti primjerene mjere kao što su uvođenje besplatne naobrazbe i osiguranje materijalne podrške kad je ona potrebna;

- c. svim prikladnim sredstvima učiniti više i visoko obrazovanje dostupno svima na temelju sposobnosti;
  - d. učiniti da obavijestiti o školovanju te stručnoj naobrazbi i profesionalnom usmjeravanju budu dostupne svakomu djetetu;
  - e. poduzeti mjere za poticanje redovnog dolaska na nastavu i smanjenje stope ispisa djece iz škole.
6. Države stranke poduzet će potrebne mjere kako bi osigurale da se školska stega provodi na način kojim se potvrđuje djetetovo ljudsko dostojanstvo i koji je u skladu s ovom Konvencijom.
7. Države stranke promicat će međunarodnu saradnju u području obrazovanja, naročito u cilju suzbijanja neznanja i nepismenosti širom svijeta te olakšanja pristupa naučnim i tehničkim spoznajama i savremenim metodama podučavanja. U vezi s tim, posebna pozornost posvetit će se potrebama zemalja u razvoju.

Član 29.

- 1. Države stranke slažu se da obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema:
  - a. punom razvoju djetetove osobnosti, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti;
  - b. promicanju poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda te načela proglašenih u Povelji Ujedinjenih naroda;
  - c. poticanju poštovanja djetetova roditelja, njegovog kulturnog identiteta, jezika i vrednota, nacionalnih vrednota zemlje u kojoj dijete živi i zemlje iz koje potiče te poštovanje civilizacija koje se od njega razlikuju;
  - d. pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnoj zajednici u duhu razumijevanja, mira, snošljivosti, ravnopravnosti spolova i prijateljstva među svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskim grupama te osobama starosjedilačkog porijekla;
  - e. poticanju zaštite prirodnog okoliša.
- 2. Niti jedan dio ovoga članka ili članka 28. neće se protumačiti na način kojim bi se ometala sloboda pojedinaca ili ustanova da osnivaju i upravljaju obrazovnim ustanovama, pod uslovom da se uvijek rukovode načelima iz stavka I. ovoga članka i da obrazovanje u takvim ustanovama zadovoljava minimalne standarde koje propiše država.

Član 30.

U onim državama strankama gdje postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ili osobe starosjedilačkog porijekla, djetetu koje pripada takvoj manjini ili koje je starosjedilačkog porijekla ne smije se uskratiti njegovo pravo, da u zajednici s ostalim članovima njegove grupe, uživa svoju kulturu, ispovijeda svoju vjeru i obavlja vjerske obrede ili koristi svoj jezik.

Fondacija
www.tpo.ba

Član 31.

- 1. Države stranke priznaju djetetu pravo na odmor i slobodno vrijeme, na igru i razonodu primjerenu njegovoј dobi, kao i na slobodno učestvovanje u kulturnom životu i umjetnostima.
- 2. Države stranke poštovat će i promicati pravo djeteta na puno sudjelovanje u kulturnom i umjetničkom životu te će poticati ostvarenje primjereniх i jednakih uvjeta za provođenje kulturnih, umjetničkih, rekreativnih i slobodnih djelatnosti.

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Vijeće Evrope, 1950)

Član 9.

- 1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjere ili uvjerenja i slobodu čovjeka da, bilo sam ili zajedno s drugima, javno ili privatno, ispoljava vjeru ili uvjerenje molitvom, propovijedi, običajima i obredom.
- 2. Sloboda isповijedanja vjere ili ubjedenja može biti podvrgнутa samo onim ograničenjima koja su propisana

zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu javne bezbjednosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Protokol uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (Vijeće Evrope, 1952)

Član 2.

Niko ne može biti liшен prava na obrazovanje. U vršenju svih svojih funkcija u oblasti obrazovanja i nastave država poštuje pravo roditelja da osiguraju takvo obrazovanje i nastavu koji su u skladu sa njihovim vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.

Evropska socijalna povelja – revidirana (Vijeće Evrope, 1996)

Član 17.

Sa ciljem osiguranja djelotvornog korištenja prava djece i mlađih da odrastu u okruženju koje potiče puni razvoj njihove ličnosti i njihovih fizičkih i mentalnih kapaciteta, zemlje potpisnice preuzimaju obavezu da, bilo direktno ili u saradnji sa javnim i privatnim organizacijama, preduzmu sve odgovarajuće i potrebne mјere kreirane u cilju:

1. a. osiguranja da djeca i mlađi, uvažavajući prava i obaveze njihovih roditelja, imaju brigu, pomoć, obrazovanje i obuku koju trebaju, posebno predviđanjem osnivanja ili održavanja institucija i službi dovoljnih i adekvatnih za ovu svrhu;
- b. zaštite djece i mlađih od zanemarivanja, nasilja i eksploracije;
- c. predviđanja zaštite i posebne pomoći od države za djecu i mlađa lica privremeno ili konačno uskraćene za pomoć njihove porodice;
2. omogućiti djeci i mlađima besplatno osnovno i srednje obrazovanje, kao i poticati njihovo redovno prisustvo nastavi.

Povelja Vijeće Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava (2010)

Odjeljak I. - Opće odredbe

I. Djelokrug

Ova povelja bavi se obrazovanjem za demokratsko građanstvo i ljudska prava kao što je definirano u 2. stavku. Ona se ne bavi izričito s povezanim područjima kao što su interkulturno obrazovanje, ravnopravnost u obrazovanju, obrazovanje za održivi razvoj i obrazovanje za mir, osim gdje se ta područja preklapaju i dolaze u interakciju sa obrazovanjem za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

2. Definicije

Za potrebe ove Povelje:

- a. „Obrazovanje za demokratsko građanstvo“ označava obrazovanje, usavršavanje, podizanje svijesti, informisanje, praksi i aktivnosti čiji je cilj da opreme one koji uče znanjem, vještinama i razumijevanjem, da razviju stavove i ponašanja, da ih osnaži u ostvarivanju i odbrani demokratskih prava i odgovornosti u društvu, da cijene raznolikost i da igraju aktivnu ulogu u demokratskom životu, s ciljem promicanja i zaštite demokratije i vladavine prava.
- b. „Obrazovanje za ljudska prava“ znači obrazovanje, usavršavanje, podizanje svijesti, informisanosti, praksi i aktivnosti čiji je cilj da učenike opreme znanjem, vještinama i razumijevanjem, razvijanjem stavova i ponašanja, osnaživanjem učenika u njihovu doprinisu izgradnji i odbrani opće kulture ljudskih prava u društvu, s ciljem promicanja i zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda.
- c. „Formalno obrazovanje“ znači strukturiran sistem obrazovanja i usavršavanja koji seže od

predškolskog odgoja i obrazovanja do osnovne škole, srednje škole i univerziteta. U pravilu se razvija u općeobrazovnim ustanovama ili ustanovama stručnog obrazovanja i vodi do certificiranja.

- d. „Neformalno učenje“ znači bilo koji planirani program obrazovanja čiji je cilj poboljšanje razine vještina i kompetencija izvan ustanova formalnog obrazovanja.
- e. „Informalno učenje“ znači cjeloživotni proces u kojem svaki pojedinac usvaja stavove, vrednote, vještine i znanje iz obrazovnih i drugih izvora u vlastitom okruženju i iz svakidašnjeg iskustva (porodica, vršnjaci, komšije, susreti, biblioteka, masovni mediji, posao, igra itd.).

Odjeljak II. - Ciljevi i načela

5. Ciljevi i načela

Sljedeći ciljevi i načela trebaju voditi države članice u oblikovanju svoje politike, zakonodavstva i prakse.

- a. Cilj je pružiti svakoj osobi na svom teritoriju mogućnost obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava.
- b. Učenje u obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava je cjeloživotni proces. Učinkovito učenje u ovom području uključuje širok raspon sudionika, uključujući donositelje političkih odluka, obrazovne stručnjake, učenike, roditelje, obrazovne ustanove, obrazovne vlasti, državne službenike, nevladine organizacije, organizacije mladih, medije i javnost.
- c. Sva sredstva obrazovanja i učenja, bila formalna, neformalna ili informalna, imaju ulogu u ovom procesu učenja i vrijedna su u promovisanju načela obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava i ostvarivanju njihovih ciljeva.
- d. Nevladine organizacije i organizacije mladih daju vrijedan doprinos u učenju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, posebno u sklopu neformalnog i informalnog učenja pa im je potrebna prilika i potpora kako bi mogli dati taj doprinos.
- e. Praksa i aktivnosti podučavanja i učenja trebali bi slijediti i promicati vrijednosti i načela demokratije i ljudskih prava, posebno u upravljanju odgojno-obrazovnim ustanovama, uključujući škole, te trebaju odražavati i promicati vrijednosti ljudskih prava i njegovati osnaživanje i aktivno sudjelovanje učenika, nastavnog osoblja i sudionika, uključujući roditelje.
- f. Bitan element svakog obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava je promicanje socijalne kohezije i interkulturalnog dijaloga te vrednovanje raznolikosti i ravnopravnosti, uključujući i ravnopravnost spolova; u tu svrhu nužno je razvijanje znanja, ličnih i društvenih vještina i razumijevanje koje smanjuje sukob, povećava poštovanje i razumijevanje razlika između vjere i etničkih skupina, izgrađuje uzajamno poštovanje ljudskog dostojanstva i zajedničkih vrijednosti, ohrabruje dijalog te promiče nenasilje u rješavanju problema i sporova.
- g. Jedan od temeljnih ciljeva svakog obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava nije samo dati učenicima znanje, razumijevanje i vještine, nego ih također sposobiti spremnošću na poduzimanje mjera u društvu u odbrani i promicanju ljudskih prava, demokracije i vladavine prava.
- h. Stalno stručno usavršavanje i razvoj obrazovnih stručnjaka i voditelja mladih, kao i samih trenera obrazovnih stručnjaka, u načelima i u praksi obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava vitalni su dio primjene i održivosti učinkovitog obrazovanja na ovom području pa ga je u skladu s tim potrebno primjereno opremiti i planirati.
- i. Potrebno je poticati partnerstvo i saradnju među širokim slojem sudionika uključenih u obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini kako bi se njihovi doprinosi najviše iskoristili, uključujući donositelje političkih odluka, obrazovne stručnjake, učenike, roditelje, obrazovne ustanove, nevladine organizacije, organizacije mladih, medije i široku javnost.
- j. S obzirom na međunarodno obilježje vrijednosti i obaveza ljudskih prava te opća načela na kojima se temelji demokratija i vladavina prava, važno je da zemlje članice potiču međunarodnu i regionalnu

saradnju u aktivnostima koje su obuhvaćene ovom Poveljom te identificiraju i razmijene primjere dobre prakse.

13. Vještine za promicanje socijalne kohezije, vrednovanje raznolikosti i postupanje kad je riječ o razlikama i sukobima

U svim područjima obrazovanja države članice trebale bi poticati obrazovne pristupe i metode poučavanja čiji je cilj učiti živjeti zajedno u demokratskom i multikulturalnom društvu te omogućavati učenicima sticanje znanja i vještina za promicanje socijalne kohezije, vrijednosti različitosti i jednakopravnosti. Također treba cijeniti razlike - posebno između različitih vjera i etničkih skupina - i rješavati nesuglasice i sukobe na nenasilan način uz poštovanje prava drugih te uz borbu protiv svih oblika diskriminacije i nasilja, posebno maltretiranja i uznemiravanja.

Deklaracija o svjetskom etosu (Parlament svjetskih religija, 1993)⁵⁷

Načela svjetskog etosa

Naš svijet prolazi kroz temeljnu krizu: krizu svjetske privrede, svjetske ekologije i svjetske politike. Ljudi se posvuda žale na odsutnost velike vizije, na užasavajuću gomilu neriješenih problema, na političku paraliziranost, na osrednje političko vodstvo bez uvida u sadašnjost i brige za budućnost, općenito na premalo smisla za opće dobro. Odveć starih odgovora na nove izazove.

Stotine miliona ljudi na našem planetu sve više pati zbog nezaposlenosti, siromaštva, gladi i razaranja porodice. Iznova nestaje nade u trajni mir među narodima. Napetosti između spolova i generacija dosegle su zabrinjavajuće razmjere. Djeca umiru, ubijaju i bivaju ubijana. Korupcijske afere u politici i privredi potresaju sve veći broj država. U našim je gradovima sve teže ostvariti miroljubiv suživot zbog socijalnih, rasnih i etničkih sukoba, zloupotrebe droga, organiziranog kriminala, pa i anarhije. Čak i komšije često žive u strahu jedni od drugih. Nastavlja se bezobzirna pljačka naše planete. Prijeti nam slom ekosistema.

Uvijek iznova primjećujemo kako na nemalo mjestu u svijetu poglavari i pristaše religija raspiruju agresiju, fanatizam, mržnju i ksenofobiju, pa čak i to da nadahnjuju i legitimiraju nasihe i krvave sukobe. Religija se često zloupotrebjava za puke ciljeve politike moći, uključujući i rat. To nas ispunja zgražanjem.

Osuđujemo sve te razvoje i izjavljujemo da to ne smije biti tako. Već postoji etos koji je u stanju suprotstaviti se tim zlokobnim globalnim razvojima. Taj etos doduše ne pruža direktna rješenja za sve te neizmjerne svjetske probleme, no zato pruža moralni temelj za bolji lični i globalni poredak, viziju koja je u stanju žene i muškarce odvesti s onu stranu očajanja i spremnosti na nasilje a društvo s onu stranu haosa.

Mi smo muškarci i žene koji preuzimaju odgovornost za zapovjedi i praksu svjetskih religija. Tvrdimo da već postoji konsenzus među religijama koji može tvoriti osnovicu za svjetski etos: minimalni temeljni konsenzus s obzirom na obavezujuće vrijednosti, neopoziva mjerila i temeljne moralne stavove.

I. Nema novog svjetskog poretku bez svjetskog etosa

Iz tog se razloga mi, muškarci i žene iz različitih religija i regija ove Zemlje, obraćamo svim ljudima, religioznim i nereligioznim. Želimo izraziti naše zajedničko uvjerenje:

- ▶ Svi smo mi odgovorni za bolji svjetski poredak.
- ▶ Bezuvjetno je naloženo da se zauzimamo za ljudska prava, za slobodu, pravdu, mir i očuvanje Zemlje.

⁵⁷ Ovaj dokument nema pravni niti obvezujući karakter kao prethodni dokumenti koji su podložni usvajanju od strana država potpisnica.

- ▶ Naše vrlo različite religijske i kulturne tradicije ne smiju nas priječiti u tome da se zajednički aktivno angažiramo protiv svih oblika nečovječnosti a za više ljudskosti.
- ▶ Načela, koja izriče ova Deklaracija, mogu podupirati svi ljudi s etičkim uvjerenjima, neovisno o tome jesu li ta uvjerenja utemeljena religiozno ili ne.
- ▶ No, mi kao religiozno i duhovno usmjereni ljudi, koji svoj život temelje na Posljednjoj Zbilji i iz nje crpimo duhovnu snagu i nadu putem povjerenja, za vrijeme molitve ili meditacije, uz pomoć riječi ili šutnjom, na posve smo iznimanačin odgovorni za dobrobit cjelokupnog čovječanstva i brigu za planetu Zemlju. Ne smatramo se boljima od drugih ljudi, no vjerujemo u to da nam je prastara mudrost naših religija u stanju pokazati i putove u budućnost.

Nakon dva svjetska rata i okončanja hladnog rata, poslijе sloma nacizma i fašizma, nakon potresanja temelja komunizma i kolonijalizma, čovječanstvo je zakoračilo u novo razdoblje svoje povijesti. Čovječanstvo danas posjeduje dostatno ekonomskih, kulturnih i duhovnih resursa za uspostavu boljeg svjetskog poretku. No, stare i nove etničke, nacionalne, socijalne, ekonomske i religiozne napetosti predstavljaju prijetnju za miroljubivu izgradnju boljeg svijeta. Naše je vrijeme doduše doživjelo veći znanstveni i tehnički napredak nego bilo kad do sada, a uprkos tome nalazimo se pred činjenicom da globalno siromaštvo, glad, umiranje djece, nezaposlenost, osiromašenje i razaranje prirode nisu umanjeni nego su čak u porastu. Mnogim narodima prijeti privredni slom, socijalna razgradnja, politička marginalizacija, ekološka katastrofa i nacionalna propast.

U takvoj dramatičnoj svjetskoj situaciji čovječanstvo ne treba samo političke programe i akcije. Potrebna mu je vizija miroljubivog suživota naroda, etničkih i etičnih skupina i religija s obzirom na zajedničku odgovornost za naš planet Zemlju. Vizija počiva na nadanjima, na ciljevima, idealima i mjerilima. A mnogi ljudi posvuda u svijetu ostaju bez toga. No, unatoč tome uvjereni smo u ovo: Uprkos njihovo zloupotrebi i čestim zakazanjima kroz historiju, upravo su religije odgovorne za to da takva nadanja, ideale i mjerila možemo čuvati, utemeljivati i živjeti. To naročito vrijedi za političko tijelo države: Nužna su jamstva za slobodu savjesti i religijsku slobodu, no ona ne nadomještaju obavezujuće vrijednosti, uvjerenja i norme, koje vrijede za sve ljude, bez obzira na njihovo društveno porijeklo, spol, boju kože, jezik ili religiju.

Fondacija www.tpo.ba

Uvjereni smo u temeljno jedinstvo ljudske porodice na našoj planeti Zemlji. Iz tog razloga podsjećamo na Opću deklaraciju o ljudskim pravima koju su Ujedinjeni narodi usvojili 1948. Ono što je ona svečano proglašila na razini prava, to na ovom mjestu želimo potvrditi i produbiti polazeći od etosa. Riječ je o posvemašnjem ostvarenju neraspoloživosti ljudske osobe, o neotuđivoj slobodi, o načelnoj jednakosti svih ljudi, o nužnoj solidarnosti i međusobnoj zavisnosti svih ljudi.

Na temelju ličnih životnih iskustava i tegobne historije naše planete naučili smo

- ▶ da se isključivo zakonima, propisima i sporazumima ne može stvoriti, pa čak niti nametnuti novi svjetski poredek;
- ▶ da ostvarenje mira, pravde i očuvanje Zemlje ovisi o ljudskoj spoznaji i spremnosti da pravu pribave poštovanje;
- ▶ da zalaganje za pravo i slobodu pretpostavlja svijest o odgovornosti i obvezama i da se iz tog razloga moramo obratiti ljudskom umu i srcu;
- ▶ da pravo bez morala dugoročno ne može opstati i da iz tog razloga novog svjetskog poretku ne može biti bez svjetskog etosa.

Pod svjetskim etosom ne mislimo na novu svjetsku ideologiju niti na jedinstvenu svjetsku religiju s onu stranu svih postojećih religija, a pogotovo ne na vladavinu jedne religije nad svima drugima. Pod svjetskim etosom mislimo na temeljni konsenzus s obzirom na postojeće obavezujuće vrijednosti, neporeciva mjerila i temeljne

lične stavove. Bez temeljnog konsenzusa s obzirom na etos, svakoj će zajednici, prije ili kasnije, zaprijetiti haos ili diktatura a pojedinci će očajavati.

(...)

III. Četiri neopozive smjernice

I. Obavezivanje na kulturu nenasilja i strahopštovanja pred svekolikim životom

Bezbrojni se ljudi u svim regijama i religijama trude oko života koji neće biti definisan egoizmom nego zauzimanjem za ljude i svijet oko sebe. No, unatoč tome u savremenom svijetu postoji beskrajno mnogo mržnje, zavisti, ljubomore i nasilja: ne samo između pojedinaca nego i između društvenih i etničkih skupina, između klasa i rasa, nacija i religija. Primjena nasilja, trgovina drogom i organizirani kriminal, često potpomognut najnovijim tehničkim mogućnostima, dosegнуli su globalne razmjere. Na mnogim se mjestima još uvijek vlada uz pomoć terora „odozgo“, diktatori tlače svoje vlastite narode a umnogome je rasprostranjeno institucionalizirano nasilje. Čak se i u nekim zemljama, u kojima postoje zakoni za zaštitu individualnih sloboda, zatvorenici muče, ljudi sakate a taoci ubijaju.

A. No, na temelju velikih starih religioznih i etičkih tradicija čovječanstva razabiremo smjernicu: Ne smiješ ubiti! Ili formulirano pozitivno: Poštuј život! Dakle, razmislimo iznova o posljedicama te prastare smjernice: Svaki čovjek posjeduje pravo na život, nepovredivost tijela i slobodan razvoj osobnosti ukoliko ne krši prava drugih. Nijedan čovjek nema pravo fizički ili psihički mučiti drugog čovjeka, povrijediti ga ili čak ubiti. A niti jedan narod, niti jedna država, niti jedna rasa, niti jedna religija nema pravo diskriminisati, podvrgnuti „čišćenju“, prognati ili čak istrijebiti manjinu koja je drukčija ili drukčije vjeruje.

(...)

2. Obavezivanje na kulturu solidarnosti i pravednog gospodarskog poretku

Bezbrojni se ljudi u svim regijama i religijama zalažu za međusobnu solidarnost, za radin život i vjerno ispunjavanje vlastitog poziva. No, unatoč tome u savremenom svijetu postoji beskrajno mnogo gladi, siromaštva i bijede. Za to nije kriv naprsto pojedinac. Često su za to krive i nepravedne društvene strukture: Milioni ljudi su bez posla, milioni ljudi izručeni su izrabljivanju putem loše plaćenog posla, potiskivanju na rub društva i oduzimanju životnih mogućnosti. U mnogim su zemljama silne razlike između bogatih i siromašnih, između moćnih i bespomoćnih. U svijetu, u kojem su i neobuzdani kapitalizam i totalitarni državni socijalizam potkopali i razorili mnoge etičke i duhovne vrijednosti, mogla se rasprostraniti žudnja za bezgraničnim profitom i neobuzdanom pljačkom, ali i materialistička usredotočenost na vlastita prava u sklopu koje od države neprestano sve više zahtijevamo a da se sami pri tome ne obavezujemo na više. Ne samo u zemljama u razvoju nego i industrijskim zemljama, korupcija je postala rak ranom društva.

A. No, na temelju velikih starih religioznih i etičkih tradicija čovječanstva razabiremo smjernicu: Ne smiješ krasti! Ili formulirano pozitivno: Postupaj pravedno i pošteno! Dakle, razmislimo ponovo o posljedicama te prastare smjernice: Nijedan čovjek nema pravo u bilo kojem obliku okradati drugog čovjeka ili posegnuti za njegovim vlasništvom ili vlasništvom zajednice. No, i obratno, nijedan čovjek nema pravo upotrebljavati svoje vlasništvo a da se pri tome ne obazire na potrebe društva i planeta Zemlje.

(...)

3. Obavezivanje na kulturu tolerancije i života u istinoljubivosti

Bezbroj se ljudi u svim regijama i religijama čak i u naše vrijeme trudi oko života u ozračju poštenja i istinoljubivosti. No, unatoč tome u savremenom svijetu postoji beskrajno mnogo laži i prevare, obmanjivanja i licemjerja, ideologije i demagogije:

- ▶ političari i poslovni ljudi koji se služe lažima kao sredstvom politike i uspjeha;
- ▶ masovni mediji koji umjesto istinitog izvješćivanja podastiru ideošku propagandu a umjesto informacija dezinformacije i koji umjesto vjernost istini slijede cinične komercijalne interese;

- ▶ znanstvenici i istraživači koji se izručuju moralno sumnjivim ideoološkim ili političkim programima ili čak privrednim interesnim skupinama, pa opravdavaju istraživanja koja krše temeljne moralne vrijednosti;
- ▶ predstavnici religija koji pristalice drugih religija diskvalificiraju kao manje vrijedne, pa umjesto poštovanja, razumijevanja i tolerancije propovijedaju fanatizam i netoleranciju.

A. No, na temelju velikih starih religioznih i etičkih tradicija čovječanstva razabiremo smjernicu: Ne smiješ lagati! Ili formulirano pozitivno: Govori i postupaj istinoljubivo! Dakle, razmislimo ponovo o posljedicama te prastare smjernice: Niti jedan čovjek i niti jedna institucija, nijedna država, pa čak niti jedna Crkva ili religijska zajednica nema pravo ljudima govoriti neistinu.

(...)

4. Obavezivanje na kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene

Bezbrojni se ljudi u svim regijama i religijama trude oko života u duhu partnerstva muškarca i žene, oko odgovornog djelovanja na području ljubavi i seksualnosti. No, uprkos tome posvuda u svijetu postoje oblici patrijarhata koji zaslužuju osudu, prevlast jednog spola nad drugim, izrabljivanje žena, seksualne zloupotrebe djece i prisilna prostitucija. Socijalne razlike na ovoj Žemlji nerijetko uzrokuju to da se naročito žene, pa čak i djeca, iz slabije razvijenih zemalja osjećaju prisiljenim baviti se prostitucijom kao sredstvom za borbu oko preživljavanja.

A. No, na temelju velikih starih religioznih i etičkih tradicija čovječanstva razabiremo smjernicu: Ne smiješ provoditi spolni nemoral! Ili formulirano pozitivno: Poštujte i ljubite jedni druge! Dakle, razmislimo iznova o posljedicama te prastare smjernice: Nijedan čovjek nema pravo nekog drugog srozavati na puki objekt svoje seksualnosti niti ga dovesti i zadržavati u spolnoj ovisnosti.

(...)

IV. Promjena svijesti

Sva historijska iskustva pokazuju da našu Žemlju ne možemo promijeniti bez promjene svijesti pojedinaca i javnosti. To se već pokazalo u slučaju pitanja, kao što su to rat i mir, ekonomija ili ekologija, a sklop koji su posljednjih desetljeća postignute bitne promjene. One bi se morale postići i s obzirom na etos! Svaki pojedinac raspolaze ne samo nepovredivim dostojanstvom i neotuđivim pravima nego i neporecivom odgovornošću za ono što poduzima ili ne poduzima. Svi naši izbori i djela, pa čak i naši promašaji i propusti, uzrokuju posljedice. Tu odgovornost čuvati, produbljivati i predavati budućim generacijama, to predstavlja naročitu zadaću religija. Pri tome smo realistični s obzirom na ono što je postignuto ovim konsenzusom, a zahtijevamo da se obrati pažnja na sljedeće:

Teško je postići sveopći konsenzus s obzirom na mnoga pojedinačna sporna pitanja (od bioetike i seksualne etike preko etike sredstva javnog priopćavanja i etike znanosti do ekonomske i političke etike). No, unatoč tome, u duhu načela, koja smo razvili na ovom mjestu, trebalo bi biti moguće naći prikladna rješenja i za mnoga dosad sporna pitanja.

U mnogim se životnim područjima već probudila nova svijest s obzirom na etičku odgovornost. Iz tog bi nam razloga bilo drago ako bi se u slučaju što većeg broja zanimanja – kao što su to na primjer liječnici, naučnici, privrednici, novinari i političari – izradili savremeni etički kodeksi koji će pružati konkretnije smjernice za mučna pitanja u dotičnim zanimanjima.

Prije svega usrdno molimo pojedine vjerske zajednice da formulišu svoj posve specifičan etos: ono što svaka vjernička tradicija može reći na primjer o smislu života i smrti, o podnošenju patnje i oprاشtanju krivnje, o

nesebičnom predanju i nužnosti odricanja, o suosjećanju i radosti. Sve će to produbiti, pobliže razvrstati i konkretnizirati svjetski etos koji se već sada može raspoznati.

Na koncu apeliramo na sve stanovnike ove planete: Naša se Zemlja ne može promijeniti nabolje bez promjene svijesti pojedinca. Zalažemo se za individualnu i kolektivnu promjenu svijesti, za buđenje naših duhovnih snaga putem promišljanja, meditacije, molitve i pozitivnog mišljenja, za obraćenje srca. Zajedno možemo i brda premještati! Bez rizika i spremnosti na žrtvu neće biti temeljne promjene naše situacije! Iz tog se razloga obavezujemo na zajednički svjetski etos, na bolje međusobno razumijevanje i na životne forme koje su prihvatljive za društvo, koje podupiru mir i koje su prijateljski nastrojene spram prirode.

Pozivamo sve ljude, bez obzira na to jesu li religiozni ili ne, da to isto čine!

Priredio: mag. theol. et relig., Goran Stanić

Deklaracija VJERNICI/E ZA MIR⁵⁸

Suočeni/e smo s nasiljem koje se provodi i u ime naših vjera te nedovoljnom afirmacijom njihovog (vjerskog) mirovnog potencijala.

Sebe razumijemo kao vjernici/e za mir. Nasilju se aktivno suprotstavljamo afirmirajući mirovne i nenasilne sadržaje naših tradicija.

Pripadnici/e smo raznih tradicija abrahamskog porijekla, muslimani i kršćani (katolici, pravoslavci, protestanti) iz jugoistočne Europe. Sedam godina neprekinute suradnje i izgradnje naše međureligijske grupe obogatilo nas je iskustvom suživota i suradnje na zajedničkom projektu kroz tri međureligijske konferencije „Gradeći mir, slavimo Boga“. Stoga pokrećemo inicijativu prepoznavanja i sabiranja vjernika i vjernica koji traže načine kako aktivno sudjelovati u izgradnji mira nenasilnim putem. U svrhu izgradnje pripadnosti, vidljivosti i povezivanja nudimo ovu deklaraciju u kojoj definiramo što za nas znači sintagma vjernik/ca za mir te pozivamo sve koji sebe prepoznaju u dolje navedenim izjavama da se pridruže vjernicima/cama za mir znakom svoga potpisa.

Fondacija
www.tpo.ba

58 <http://www.vjernicizamir.org/deklaracija/deklaracija-hr> (1.7.2019.)

Kao vjernik/ca za mir,

- ▶ ZALAŽEM SE ZA PRAVDU, MIR I OČUVANJE SVEGA STVORENOG.
- ▶ MOJ IZRAZ POŠTOVANJA PREMA ŽIVOTU JE ODRICANJE OD NASILJA, STOGA SE ZALAŽEM ZA AKTIVNO NENASILJE U OSOBNOM I DRUŠTVENOM DJELOVANJU.
- ▶ AKTIVNO SLUŠAM I TAKO DOPRINOSIM RAZUMIJEVANJU IZMEĐU RAZLIČITIH POJEDINACA, GRUPA, VJERSKIH I NACIONALNIH ZAJEDNICA.
- ▶ ZALAŽEM SE ZA OPROST I POMIRENJE NADAHNUT/A IZVORIMA SVOJE VJERE. ŽELIM OPROSTITI I PRIMITI OPROŠTENJE. NA SJECIŠTIMA DRUŠTVENIH SUKOBA I POČINJENOG NASILJA ZALAŽEM SE ZA POMIRENJE STRANA U SUKOBU, JER MI JE VAŽNO OZDRAVLJENJE ZAJEDNICE U KOJOJ ŽIVIM.
- ▶ UKLJUČUJEM SE U IZGRADNJU MIRA I DRUŠTVENU PROMJENU TAMO GDJE ŽIVIM I AKTIVAN/NA SAM U DRUŠTVU, MOJOJ VJERSKOJ ZAJEDNICI I MOJOJ OBitelji JER MIR NIJE DOGAĐAJ, NEGO PROCES.
- ▶ TRUDIM SE ŽIVjeti ONAKO KAKO ME POUČAVaju IZVORI MOJE VJERE DA BI NJENA MIROLJUBIVA NAČELA POSTALA VIDLJIVA U MOM PONAŠANju.
- ▶ ZALAŽEM SE ZA SOLIDARNOST I MIROLJUBIV SUŽIVOT POJEDINACA/KI, GRUPA, ZAJEDNICA I NARODA, RAZLIČITIH SVJETONAZORA I VJERSKIH UVJERENJA.

Apendiks II. List za provjeru

Prije treninga

1. Koje kompetencije želite razvijati i šta je potrebno da znate da biste bili u stanju kreirati i implementirati trening?
2. Da li je trening najbolji način da ravijete potrebne kompetencije? (Konsultirajte knjigu, trenera, mentora, itd.)
3. Da li se vaš šef slaže da su potrebne ciljane kompetencije i da li je spreman/-na da vam pomogne u tom procesu? (Hoće li računati na vas u pogledu svake nove kompetencije?)
4. Preklapaju li se ciljevi ovoga treninga sa vašim ciljevima obrazovanja?
5. Hoće li sadržaj i aktivnosti opisane u programskoj agendi jasno i ubjedljivo oslikavati vaše osobne ciljeve učenja?
6. Postoji li namijenjeni ili preporučeni pretprogram koji će poboljšati programsku učinkovitost i efikasnost?
7. Da li ste pripremili specifične situacije za rad koje ćete sprovesti na treningu?
8. Da li ste stigli dovoljno rano da upoznate edukatora i diskutirate vaša očekivanja u učenju?

Tokom treninga

1. Da li ste pogledali programsku agendu prije početka treninga kako biste prepoznali ključna područja treninga unaprijed?
2. Da li pišete zabilješke, ideje i komentare u svesku kako ih ne biste izgubili i da biste kasnije lakše došli do njih?
3. Da li postavljate pitanja kad god je potrebno dodatno objašnjenje ili kada želite da znate kako se određena vještina može primijeniti na vašu situaciju?
4. Da li izlazite iz svoje zone komfora kada prakticirate nove vještine tokom grupnih igara uloga?
5. Da li maksimizirate praksu i povratnu informaciju demonstriranjem?
6. Da li entuzijastično učestvujete u malim i velikim grupnim aktivnostima?
7. Da li omogućavate povratnu informaciju drugim učesnicima?
8. Da li revnosno pratite plan prije odlaska sa treninga?

Poslije treninga

- www.tpo.ba**
1. Da li ste se susreli sa šefom po završetku treninga kako biste predočili iskustva i praćenje toka plana?
  2. Da li ste tražili pomoć od šefa ili mentora kako biste ostali na traci sa svojim planom?
  3. Da li uvrštavate aktivnosti izgradnje kompetencija u svoj svakodnevni planer?
  4. Da li ste prezentirali ili održali sastanak sa kolegama kako biste im istaknuli ključne tačke?
  5. Da li ste provjerili nivoe napretka specifičnih kompetencija nakon dva, četiri i šest mjeseci poslije?
  6. Da li ste pokazali kompaniji, supervizoru ili treneru svoj osvrt o uticaju programa na povećanje produktivnosti?

Apendiks III. Ledolomci

1. Živi bilbord

Učesnicima podijeliti flipčart papir i flomaster i zamoliti ih da u vremenu od 5 do 7 minuta nacrtaju / opišu svoje karakteristike – da se predstave, uz napomenu da prvu trećinu flipčart papira ostave praznu i da na sredini naprave flomasterom veliki plus.

Na svakom flipčartu treba da napišu svoje ime i nakon toga tražite da makazama ili olovkama naprave prored preko znaka plus i da svaki učesnik stavi preko glave flipčart tako mu/joj bude preko prsa.

Zamolite ih da se prošeću i predstave jedni drugima tako što će početi od osobe koja im se nalazi s desne strane.

2. Slatko upoznavanje

Ako je manja grupa, svakom učesniku dati pet slatkiša (bombone i sl.) u različitim bojama. Neka svaki učesnik odluči koja od ponuđenih pet boja je njegova/njena omiljena boja. Uputiti ih zatim da idu razgovarati sa svakim članom grupe, predstavljajući sebe i nastojeći dobiti slatkiše u svojoj omiljenoj boji. Ova igra je dinamična i vesela i pokazuje koliko su učesnici vješti u predstavljanju i prikupljanju slatkiša u svojoj omiljenoj boji.

3. Partnersko predstavljanje

Podijeliti učesnike u parove i tražiti da se u jednoj minuti svako od njih predstavi i kaže najvažnije stvari o sebi. Nakon toga tražiti da svaki učesnik/-ica predstavi svog partnera/-icu. Na taj način će svako biti predstavljen, ali će se i pokazati koliko jedni druge slušaju i kako prenose i interpretiraju informacije koje su dobili od svog prtnera/-ice.

4. Pamtim tvoje ime i osobinu

Tražite od prvog učesnika da kaže svoje ime i osobinu koja počinje prvim slovom njegovog/njenog imena. Sljedeća osoba ponovi to ime i osobinu i doda svoje ime i osobinu sa prvim slovom svoga imena i tako redom do kraja kruga. Na taj način svaki sljedeći učesnik će imati da ponovi više imena i osobina, ali će na taj način svi učesnici zapamtiti imena i osobine.

5. Moj pokret

Učesnici stoje u krugu i tražite od svakog učesnika da kaže svoje ime i da napravi pokret tijelom (rukama, nogama, skokom, iskorakom sl.). Drugi učesnici u glas ponavljaju to ime i pokret i tako redom. Kada se završi taj krug, onda ide novi krug u kojem se ponavljaju samo pokreti bez imena. Prva osoba napravi isti pokret kao u prvom krugu a ostali ga ponove bez riječi i tako do kraja kruga. Nakon toga prva osoba kaže svoje ime a ostali naprave pokret koji je ona napravila ranije uz svoje ime i tako redom do kraja kruga. Na ovaj način se zapamte imena, a učesnici su animirani da kroz pokret izraze dio svoje osobnosti i da se bolje upoznaju kroz verbalnu i neverbalnu komunikaciju.

6. Jedinstveni i različiti

Podijeliti učesnike u grupe po 3 ili 4 osobe i tražiti da se u grupi predstave jedni drugima i otkriju šta imaju zajedničko a po čemu je svako specifičan. Ovaj dio traje 3 do 4 minute. Nakon toga svaka grupa se predstavlja svim učesnicima tako što navede barem tri stvari koje su kao grupa otkrili da imaju zajedničke, i jednu stvar ili osobinu po kojoj je svaka osoba posebna ili specifična. Predstavljanje grupe može uraditi jedan ili dva člana grupe, ovisi o tome kako dogovorite dinamiku i koliko vremena imate na raspolaganju za upoznavanje.

7. Poslovice

Pripremite na karticama dvostruko više poslovica nego što ima učesnika i postavite ih na sredinu učionice ili sale. Pozovete svakog učesnika da odabere jednu karticu i da u paru s drugim učesnikom/-icom razgovara o tome šta njemu/njoj ta poslovica znači. Razgovor sa partnerom traje jedan minut (30 sekundi za svakog partnera) a nakon toga se partneri mijenjaju i po jedan minut razgovaraju sa svakim članom grupe. Na taj način će svi imati priliku čuti svakog člana, zapamtiti ime i značenje poslovice.

8. Moji ključevi

Zamolite da svaki učesnik izvadi ključeve koje imaju sa sobom i da nakon što kažu svoje ime, kažu nešto o sebi na osnovu ključeva koje drže u rukama. Naprimjer, ovo je ključ moje kuće u kojoj živim u predgrađu Sarajeva sa svojom porodicom. Drugi ključ je ključ Kia auta koje vozim već tri godine. Treći ključ je od kabineta pedagogije u kojem radim u školi "Meša Selimović" itd. Na ovaj način svaki učesnik/-ica će otkriti nešto o sebi, gdje živi, da li ima porodicu, kuću, stan, čime se bavi i drugo.

9. Slikanje pantomimom

Zamoliti učesnike da se u paru okrenu leđima jedni od drugih i svakom učesniku dati napisanu jednu riječ i jedan prazan flipchart ili A4 papir i flomaster. Nakon što ostave papiriza sebe tako da partner/-ica ne može pročitati napisanu riječ, svaki partner će reći svoje ime i onda objasniti pantomimom, bez progovaranja ijedne riječi, napisanu riječ sa svog papira. Nakon toga će se svaki od njih okrenuti i naslikati ono što im je partner/-ica objasnila pantomimom. Na kraju će razmijeniti crteže pa će svaki partner u jednoj ruci pokazati crtež svog partnera/-ice, a u drugoj riječ koju je objašnjavao pantomimom. Na taj način će svi učesnici moći vidjeti koliko je pantomima bila uspješna. Ova igra ja zanimljiva i na kraju bude mnogo smijeha.

10. Rolna papira

Uzeti rolnu toaletnog papira i zatražiti da svaki učesnik otkine onoliko papira koliko obično koristi u toaletu. Svima će biti čudno, ali kada svi uzmu papira koliko žele, onda treba da pogledaju koliko dijelova papira su uzeli i da navedu toliko smiješnih stvari o sebi.

Apendiks IV. Test samoevaluacije

Moje kompetencije	U čemu sam dobar/dobra?	Što želim unaprijediti?
1. Respekt prema sebi i ostalima		
2. Osjećaj za društvenu pravdu i odgovornost		
3. Otvorenost i znatiželja za različitost		
4. Tolerancija dvosmislenih sadržaja		
5. Poznavanje kulture, politike i povijesti		
6. Poznavanje ljudskih prava		
7. Poznavanje stereotipa, predrasuda i diskriminacija		
8. Poznavanje kulturnih razlika u komunikaciji		
9. Suosjećanje		
10. Solidarnost		
11. Kritičko mišljenje		
12. Aktivno slušanje		
13. Konstruktivno suočavanje sa konfliktima		

Obrazloženje kompetencija

www.tpo.ba

1. Respekt prema sebi i ostalima

- ▶ Vjeruješ u slobodu i jednakost između svih ljudskih bića.
- ▶ Trudiš se razumjeti sebe i druge, različite ljudske identitete i kompleksne stvarnosti u kojima ljudi žive.
- ▶ Razumiješ da ima više od jednog mogućeg i prihvatljivog sustava vrijednosti, stavova i vjerovanja.
- ▶ Ophodiš se s poštovanjem prema ljudima bez obzira na njihovo kulturno porijeklo, vjersko uvjerenje, rod, seksualnu orientaciju, sposobnost, društveni status i političko opredijeljenje.

2. Osjećaj za društvenu pravdu i odgovornost

- ▶ Svestan/svjesna si kako tvoje ponašanje utiče na druge.
- ▶ Želiš učiti i doprinijeti da društvo bude bolje.
- ▶ Reagiraš ukoliko su nečija ljudska prava povrijeđena.
- ▶ Željan/željna si učiniti nešto za zaštitu slobode, jednakosti i respeka za različitost.

3. Otvorenost i znatiželja za različitost

- ▶ Otvorenog si uma u kompleksnim situacijama i suzdržavaš se od donošenja pretpostavki i vrijednosnih sudova.
- ▶ Tražiš mogućnosti za susretanje ljudi s drugačijim vrijednostima, običajima i ponašanjima te za učenje o njihovim kulturama.
- ▶ Motiviran/motivirana si za otkrivanje drugačijih vjerovanja i svjetonazora te za propitivanje vlastitih percepcija, ideja i životnog stila.
- ▶ Zainteresiran/zainteresirana si za iskušavanje drugih kultura.

4. Tolerancija dvosmislenih sadržaja

- ▶ Prvo želiš razumjeti situaciju radije nego reagirati sa neposrednom osudom.
- ▶ Drago ti je kada ljudi imaju različita gledišta o određenim stvarima, čak iako se ne slažeš s njima.
- ▶ U dvosmislenoj situaciji, ostaješ pozitivan/pozitivna i konstruktivan/konstruktivna.
- ▶ Konstruktivno komuniciraš s ljudima koji imaju različito stajalište od tebe.

5. Poznavanje kulture, politike i povijesti

- ▶ Svjestan/svjesna si vjerovanja, vrijednosti i praksi specifičnih za različite kulture i razumiješ da postoji i raznolikost unutar jedne kulture.
- ▶ Svjestan/svjesna si struktura moći, diskriminatoričnih praksi i institucionalnih prepreka između i unutar kulturnih grupa.
- ▶ Tražiš informacije iz različitih izvora te odbacuješ nacionalističke narative.
- ▶ Posjeduješ znanje o migracijama, međunarodnim odnosima, konfliktima i povijesti (posebice povijesti potlačenosti i odbacivanja određenih grupa).

6. Poznavanje ljudskih prava

- ▶ Razumiješ opću, neotuđivu i nedjeljivu prirodu ljudskih prava.
- ▶ Razumiješ izvorne uzroke povrede ljudskih prava, uključujući ulogu stereotipa i predrasuda u kršenju ljudskih prava.
- ▶ Možeš objasniti zašto svako ima odgovornost poštovati ljudska prava svih ostalih.
- ▶ Svjestan/svjesna si povreda ljudskih prava u tvom kontekstu i ostatku svijeta.

7. Poznavanje stereotipa, predrasuda i diskriminacija

- ▶ Razumiješ kako su stereotipi i predrasude formirane, kako funkcioniraju i kako ih se može razbiti.
- ▶ Svjestan/svjesna si, i reflektiraš nad vlastitim predrasudama i stereotipima.
- ▶ Svjestan/svjesna si kako diskriminacija i odbacivanje funkcioniraju, također kada se radi o raspodjeli resursa, preprekama za sudjelovanje te odbacivanjima utemeljenim na etnocentričnim pogledima.

8. Poznavanje kulturnih razlika u komunikaciji

- ▶ Svjestan/svjesna si da različiti ljudi, sa različitim kulturnim pripadnostima, mogu komunicirati na različite načine.
- ▶ Razumiješ ulogu jezika u održavanju društvenih veza u društvu i oblikovanju toga kako ljudi promatraju svijet.
- ▶ Spreman/spremna si objasniti ono što ti se čini očiglednim.

9. Suosjećanje

- ▶ Stavljaš se u tuđe cipele kako bi razumio/razumjela njihovu perspektivu.
- ▶ Pokušavaš razumjeti mišljenja i osjećaje drugih ljudi, njihove potrebe i očekivanja.
- ▶ U donošenju odluka uzimaš osjećaje drugih ljudi u obzir.

10. Solidarnost

- ▶ Možeš učiniti nešto kako ne bi izazvao/izazvala određenu situaciju koja se kosi s principom jednakosti prava.
- ▶ Stalo ti je do dobrobiti i prava drugih ljudi, posebno grupa u nepovoljnem položaju.
- ▶ Doprinosiš demokratizaciji i interkulturalizaciji društva.

11. Kritičko mišljenje

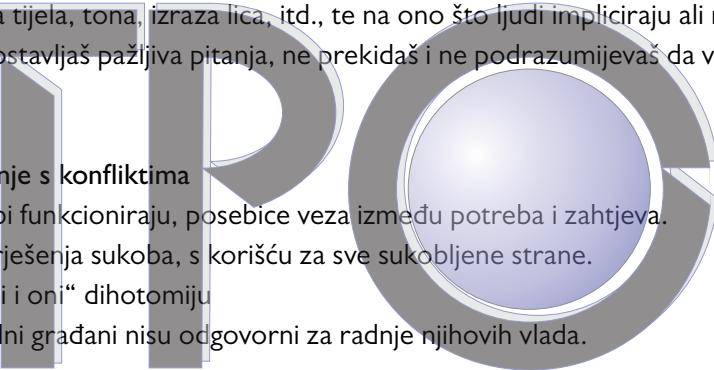
- ▶ Možeš formulirati pitanja, analizirati perspektive i prakse služeći se određenim kriterijem.
- ▶ Služiš se dokazima u podupiranju svog mišljenja i možeš razlikovati činjenice od mišljenja.
- ▶ Provjeravaš izvore informacija radi njihove vjerodostojnosti, interesa ili njihova pokušaja da manipuliraju ljudima ili šire lažne vijesti.
- ▶ U stanju si prepoznati svoje unaprijed stvorene predrasude.

12. Aktivno slušanje

- ▶ Za vrijeme dijaloga si u stanju potpuno se usredotočiti ne samo na ono što je rečeno nego i na neverbalne aspekte poput govora tijela, ton, izraza lica, itd., te na ono što ljudi impliciraju ali ne izgovore.
- ▶ Za vrijeme dijaloga postavljaš pažljiva pitanja, ne prekidaš i ne podrazumijevaš da već znaš ono o čemu se govori.

13. Konstruktivno suočavanje s konfliktima

- ▶ Razumiješ kako sukobi funkcioniraju, posebice veza između potreba i zahtjeva.
- ▶ Tražiš konstruktivna rješenja sukoba, s korišću za sve sukobljene strane.
- ▶ Pažljivo izbjegavaš „mi i oni“ dihotomiju
- ▶ Razmiješ da individualni građani nisu odgovorni za radnje njihovih vlada.

Fondacija
www.tpo.ba

Apendiks V. Energizeri

1. Ha, ha, ha

Svi učesnici stanu u krug i voditelj/-ica daje uputu da se niko ne treba nasmijati tokom igre. Prva osoba treba da kaže jednom ha, druga dva puta, treća tri puta i tako redom. Ko se nasmije biva izbačen iz igre. Onaj ko se suzdrži je pobjednik. Na ovaj način učesnici će obnoviti energiju i moći s vise pažnje pratiti seminar ili trening.

2. Gore - dolje

Podijeliti učesnike u parove i pokazati im tri pokreta: 1. ruke iznad glave, 2. ispružene ruke ispred sebe, 3. čučanj sa raširenim rukama. Jedan partner/-ica će imati zadatak da pljesne rukama ispruženih ruku iznad glave a na to će drugi partner napraviti pokret rukama iznad glave, zatim drugi pljesak s rukama ispred sebe a partner ispruži ruke ispred sebe i treći pljesak s raširenim rukama u čučuju, a partner će čučnuti sa raširenim rukama. Nakon toga, cilj je da se proces ubrzava i da pokrete rade različitim redoslijedom.

3. Veseli kengur

Učesnici stanu u krug i voditelj/-ica traži od učesnika da na jednoj nozi počnu skakutati u mjestu 7 puta, a onda da nastave skakutati okrećući se. Ko izdrži do kraja, može uzeti slatkiš.

4. Pokret sreće

Učesnici stanu u krug i voditelj/-ica objasni da se svako prisjeti trenutka kada je bio/-la sretan/-na. Svaki učesnik/-ica treba da izrazi svoju sreću pokretom bez riječi i glasova. Nakon toga, svaki učesnik ponovo pokaže pokretom svoj izraz sreće a ostali ga/-ju prate.

5. Skoči, poskoči

Učesnici stanu u krug i voditelj/-ica traži od njih da skoče korak naprijed a zatim korak nazad, zatim korak u desno i na kraju korak u lijevo. Nakon što to ponove 3 puta, zatraži od njih da urade suprotno od onoga što od njih traži. Ako kaže skočite korak naprijed, učesnici treba da skoče korak nazad ili ako kaže da skoče korak u desno, učesnici treba da skoče korak u lijevo.

6. Face to face

Učesnici stoje u paru okrenuti jedni prema drugima. Voditelj/-ica daje upute da kažiprstom pokazuju prema nosu, desnom ramenu i koljenu svog partnera. Voditelj/-ica kaže nos i učesnici prstom pokazuju nos svog partnera, zatim desno rame, oni prstom pokazuju desno rame svog partnera i na kraju koljeno i oni prstom pokazuju koljeno svog partnera. Nakon toga partneri se smjenjuju, dok se ne završi cijeli krug.

7. Dodavanje loptice

Učesnici stoje u krugu s rukama na leđima. Jedan od njih stoji u sredini zatvorenih očiju. Voditelj stavlja lopticu u ruke jednog učesnika koji je prosljeđuje dalje. Volonter koji stoji u sredini otvara oči i pokušava na osnovu izraza lica i pomjeranja tijela da otkrije u čijoj je ruci loptica koja kruži iz ruke u ruku iza leđa.

8. Pratim te

Učesnici stoje u paru okrenuti jedni prema drugima i voditelj/-ica daje uputu da jedan partner napravi pokrete rukama u različitim pravcima, a drugi partner treba stalno pogledom da prati dlan njegove/njene ruke. Nakon jedne minute, partneri se smjenjuju. Cilj je fizički pokrenuti učesnike, ali i pokazati koliko slijepo slijedimo upute drugih ljudi i autoriteta.

9. Robot

Podijeliti učesnike u grupe od tri osobe tako da jedna osoba bude kontrolor a druge dvije roboti. Kontrolor olovkom dodiruje robote u desno ili lijevo rame ako želi da se kreću lijevo ili desno. Voditelj daje glasovne naredbe robotima da se kreću desno ili lijevo, a kontrolori ih nastoje okrenuti u suprotnom smjeru tako što će ih olovkom dotaknuti u lijevo ili desno rame. Nakon 30 sekundi, učesnici u grupi se smjenjuju tako da svaki bude i kontrolor i robot.

10. Ogledalce

Učesnici stoje u paru. Jedan partner je ogledalo i ponavlja svaki pokret koji napravi drugi partner. Nakon 30 sekundi se smjenjuju a onda se partneri zamijene sve dok se ne završi krug.

Fondacija
www.tpo.ba

Fondacija

www.tpo.ba

Fondacija

www.tpo.ba

TPO

Fondacija

www.tpo.ba

Fondacija

www.tpo.ba

TPO
Fondacija
www.tpo.ba